

Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta
Katedra histórie

RUŽOMBERSKÝ HISTORICKÝ ZBORNÍK II.

(eds.)
Miroslav Hutka
Peter Zmátlo

RUŽOMBEROK 2008

Zostavili: Miroslav Hutka a Peter Zmátlo

Autori:

Tibor Almási, PhD.; Mgr. Marek Babic, PhD.; PhDr. Marek Ďurčo; Djura Hardi, PhD.; Mgr. Karol Hollý; Mgr. Miroslav Hutka, PhD.; PhDr. Michal Marták; HEDr. Peter Olexák, PhD.; doc. PhDr. David Papajík, PhD.; Mgr. Juraj Pavlis; Mgr. Júlia Strapková; György Szabados, PhD.; Mgr. Zuzana Vokálová; Mgr. Peter Zmátlo, PhD.

Vydala:

Katolícka univerzita v Ružomberku

Filozofická fakulta

Hrabovská cesta 1

034 01 Ružomberok

<http://ff.ku.sk/>

Tento zborník vychádza s finančnou podporou
Fondu na podporu vedy a vydavateľskej činnosti
Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku

Redakčná rada: Marek Babic, Miroslav Hutka, Pavol Mačala (predseda), Pavel Marek, Jaroslav Nemeš, Peter Olexák, David Papajík, Peter Šoltés, Radomír Vlček, Peter Zmátlo

Posúdili: prof. PhDr. Roman Holec, CSc.
 doc. PhDr. Ivan Chalupecký

© Text – Mgr. Miroslav Hutka, PhD., Mgr. Peter Zmátlo, PhD. a autori, 2008

ISBN 978-80-8084-405-9

EAN 9788080844059

OBSAH

<i>Príhovor</i>	9
<i>Náš jubilant PhDr. Pavol Mačala, CSc.</i>	10
Štúdie	
Marek Babic <i>Koncepcia vzdelania v neskornej antike. Kresťania vo vzťahu ku klasickej učenosti</i>	15
David Papajík <i>Bájni predkové a tajemný kostel aneb mytické počátky jedného šlechtického rodu</i>	23
György Szabados <i>Sobaš kráľa Imricha : Prvá predmanželská zmluva v Uhorsku</i>	35
Tibor Almási <i>Poznámky k privilegovanej a konfirmačnej listine mesta Gelnica od kráľa Ladislava IV. Kumánskeho</i>	51
Djura Hardi <i>Okolnosti príchodu a etablovania sa Drugetovcov v Uhorsku</i>	59
Miroslav Hutka <i>Prilby typu šalier na Slovensku</i>	67
Peter Olexák <i>Rímska inkvizícia a Židia – nové možnosti výskumu</i>	79
Marek Ďurčo <i>Patrociniá kostolov v Nitrianskej diecéze do konca 18. storočia ako prejav miestnej úcty</i>	95
Karol Hollý <i>Volebné právo pre ženy na stránkach slovenskej tlače roku 1913. Reflexy kongresov ženských organizácií v Prahe a v Budapešti</i>	133
Peter Zmátlo <i>Dobová slovenská regionálna tlač na východnom Slovensku v období prvej Československej republiky z pohľadu historika</i>	145

Michal Marták
Reflexia HSLS na stránkach spišskej agrárnej regionálnej tlače 175

Zuzana Vokálová
*Zdravotnícka činnosť na strednom Spiši
v období prvej Československej republiky* 183

Júlia Strapková
Náboženský spisovateľ a historik Mikuláš Mišík 205

Články

Juraj Pavlis
*Spišské múzeum v Levoči
od svojho založenia až po zánik Spišského dejepisného spolku* 231

Recenzie a anotácie

Historické rozhľady IV. (Peter Zmátlo) 239
Studia historica Týmaviensia VII. (Anna Nemešová) 242
Acta historica Neosoliensia 10. (Matúš Veliký) 246
Studia historica Nitriensia 13. (Juraj Pavlis) 251
Annales historici Presovienses 7. (Michal Marták) 254
Spišská Belá. Ed. Zuzana Kollárová (Peter Šoltés) 257
Ventura, V. Spiritualita kresťanského mníštví 1. (Jaroslav Nemeš) 260
Z minulosti Spiša XV. (Anna Nemešová) 261

Príloha

*Obhájené magisterské práce Katedry histórie Filozofickej fakulty
Katolíckej univerzity v Ružomberku v rokoch 2006 – 2008* 267

CONTENTS

Foreword	9
<i>Our Jubilee PhDr. Pavol Mačala, CSc.</i>	10
Articles	
Marek Babic	
<i>The Concept of Education in Late Antiquity. Christians in Relationship with Letters of Heathen</i>	15
David Papajík	
<i>The Mythical Ascendants and Secret Church or Mythic Genesis One Aristocratic Family</i>	23
György Szabados	
<i>The Marriage of King Imrich : The First Prenuptial Agreement in Hungary</i>	35
Tibor Almási	
<i>The Notes to Privilegial and Confirmatory Bill of Gelnica City from King Ladislav IV.</i>	51
Djura Hardi	
<i>Background of Arrival and Consolidation of Position of the Genus Druget in Hungary</i>	59
Miroslav Hutka	
<i>The Helms of Type Sallet in Slovakia</i>	67
Peter Olexák	
<i>The Roman Inquisition and the Jews. New Opportunities for Scientific Research</i>	79
Marek Ďurčo	
<i>The Patrons of Churches in the Nitra's Diocese until to the 18th Century a Sign of the Local Devotion</i>	95
Karol Hollý	
<i>Women's Suffrage in Slovak Press in 1913. Reflecting the Women's Organizations' Congresses in Prague and Budapest</i>	133

Peter Zmátlo

The Periodical Slovak Regional Newspapers in Eastern Slovakia in the Period of the First Czechoslovak Republic in the View of Historian 145

Michal Marták

Reflection of HSLS on the Pages of Spiš Agrarian Regional Press 175

Zuzana Vokálová

Health Activity at Central Spiš in the Term of the First Czechoslovak Republic 183

Júlia Strapková

Religious Writer and Historian Mikuláš Mišík 205

Paragraphs**Juraj Pavlis**

The Spiš Museum in Levoča from Its Beginning to the Spiš History Society Decline 231

Reviews and Annotations

Historické rozhľady IV. (Peter Zmátlo) 239
Studia historica Tymaviensia VII. (Anna Nemešová) 242
Acta historica Neosoliensia 10. (Matúš Veliký) 246
Studia historica Nitriensia 13. (Juraj Pavlis) 251
Annales historici Presovienses 7. (Michal Marták) 254
Spišská Belá. Ed. Zuzana Kollárová (Peter Šoltés) 257
Ventura, V. Spiritualita křesťanského mnišství I. (Jaroslav Nemeš) 260
Z minulosti Spiša XV. (Anna Nemešová) 261

Supplement

Successfully defended undergraduate dissertations of the Department of History, Faculty of Arts, Ružomberok Catholic University, in the years 2006 – 2008 267

INHALT

Vorwort	9
Unser Jubilant PhDr. Pavol Mačala, CSc.	10
Aufsätze	
Marek Babic <i>Bildungskonzeption in der Spätantike. Beziehung der Christen zur klassischen Gelehrsamkeit</i>	13
David Papajík <i>Sagenhafte Vorfahren und die geheimnisvolle Kirche oder mythologische Anfänge eines adeligen Geschlechtes</i>	23
György Szabados <i>Die Eheschließung des Königs Emerich : Erster vorehelicher Vertrag im Königreich Ungarn</i>	35
Tibor Almási <i>Bemerkungen zur Privileg- und Konfirmationsurkunde der Stadt Göllnitz des Königs Ladislaus IV. des Kumanen</i>	51
Djura Hardi <i>Umstände des Einzugs und der Etablierung der Adelsfamilie Drugeth im Königreich Ungarn</i>	59
Miroslav Hutka <i>Helme des Schallertyps in der Slowakei</i>	67
Peter Olexák <i>Römische Inquisition und die Juden – neue Forschungsmöglichkeiten</i>	79
Marek Ďurčo <i>Patrozinien der Kirchen in Neutranner Diözese bis Ende des 18. Jahrhunderts als Äußerung der lokalen Verehrung</i>	95
Karol Hollý <i>Frauenwahlrecht auf den Seiten der slowakischen Presse im Jahre 1913. Reflexion der Kongresse der Frauenorganisationen in Prag und Budapest</i>	133

Peter Zmátlo

Zeitgenössische Regionalpresse in der Ostslowakei in der Periode der ersten Tschechoslowakischen Republik aus der Sicht des Historikers 145

Michal Marták

Reflexion der Hlinkas slowakischen Volkspartei auf den Seiten der zipser agrarischen Regionalpresse 175

Zuzana Vokálová

Gesundheitswesen auf dem mittleren Zips in der Periode der ersten Tschechoslowakischen Republik 183

Júlia Strapková

Religiöser Schriftsteller und Historiker Mikuláš Mišík 205

Artikel

Juraj Pavlis

Das Zipser Museum in Leutschau seit seiner Gründung bis zum Erlöschen 231

Rezensionen und Glossen

Historické rozhľady IV. (Peter Zmátlo) 239
Studia historica Tymaviensia VII. (Anna Nemešová) 242
Acta historica Neosoliensia 10. (Matúš Veliký) 246
Studia historica Nitriensia 13. (Juraj Pavlis) 251
Annales historici Presovienses 7. (Michal Marták) 254
Spišská Belá. Ed. Zuzana Kollárová (Peter Šoltés) 257
Ventura, V. Spiritualita křesťanského mnišství I. (Jaroslav Nemeš) 260
Z minulosti Spiša XV. (Anna Nemešová) 261

Beilage

Magisterarbeiten, die am Lehrstuhl für Geschichte der Philosophischen Fakultät der Katholischen Universität in Ružomberok in den Jahren 2006 – 2008 verteidigt wurden 267

Predhovor

Je tradíciou slovenských univerzít a katedier či inštitútov histórie, ktoré na nich pôsobia, aby výsledky svojho výskumu prezentovali prostredníctvom svojich kolektívnych zborníkov.

Do tohto kontextu zapadá aj druhý zväzok Ružomerského historického zborníka, ktorý vydáva Katedra histórie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Ide o akési zrkadlo jej činnosti za posledný rok, o prezentáciu výsledkov jej členov dosiahnutých na poli historickej vedy. Veľmi príjemné je pre nás konštatovať, že záujem o publikovanie svojich prác prejavili tiež zahraniční historici. Naplňa sa tým zámer predkladateľov dať priestor novým impulzom pochádzajúcim z rôznych krajín, predovšetkým z blízkyh štátov V4, od našich susedov.

Svojimi prácami a prezentáciami svojho výskumu prispeli i bývalí absolventi, ako aj doktorandi, ktorí pôsobia na našej katedre histórie.

Veľmi milou príležitosťou je taktiež životné jubileum vedúceho katedry PhDr. Pavla Mačalu, CSc., ktoré sme si pripomenuli v tomto roku. Tento zborník nech je pre neho určitou formou vďaky členov katedry za jeho obetavú prácu pre katedru a zároveň povzbudením do ďalšieho obdobia.

Na záver nám zostáva poďakovať všetkým, ktorí finančne prispeli na vydanie tohto zborníka. Predovšetkým vedeniu Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku a Fondu na podporu vedy a vydavateľskej činnosti Filozofickej fakulty. Ďalej všetkým kolegom, ktorí nezištne zabezpečili potrebné informácie, prispeli svojimi štúdiami a pomohli svojimi radami, takisto študentom a doktorandom, ktorí prispeli do tohto zborníka a obom posudzovateľom za ich nezištnú ochotu. V neposlednom rade aj Vydavateľstvu Michala Vaška za výbornú a promptnú spoluprácu.

V Ružomberku 16. decembra 2008

Zostavovatelia

Náš jubilant PhDr. Pavol Mačala, CSc.

Dňa 15. februára tohto roku (2008) oslávil vedúci Katedry histórie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku okrúhle päťdesiatiny. V tomto zložitom období pre slovenské vysoké školstvo a celú spoločnosť prevzal na seba neľahkú úlohu, vybudovať z katedry histórie rešpektované pracovisko.

Pavol Mačala je rodákom z malej obce Jastrabie nad Topľou v Hornom Zemplíne. Pochádza z poľnohospodárskeho kraja, dôležitosť tohto najcennejšieho odvetvia si uvedomuje dodnes. Je slovenským archeológom a kresťanským personalistom, špecializuje sa na slovanskú archeológiu a etnogenézu Slovanov. V rokoch 1982 – 1992 bol odborným pracovníkom Archeologického ústavu SAV v Nitre, vedeckým pracovníkom AÚ SAV v rokoch 1992 – 2000. V rokoch 1990 – 1992 bol aj vedúcim VPS AÚ SAV Košice, hlavným redaktorom časopisu *Východoslovenský pravek* (č. 3 – 1991, 4 – 1993). Rozpracoval personalistickú koncepciu etnogenézy Slovanov, ktorej sa venuje aj v súčasnosti.

Počas dlhoročnej praxe archeológa spolupracoval na začiatku 90. rokov s Ústavom histórie materiálnej kultúry Ruskej akadémie vied v Sankt Peterburgu. Participoval na slovensko-poľskom projekte *Počiatky roľníctva a pastierstva v Karpatoch a ich vplyv na prvotné prírodné prostredie* ako vedúci slovenskej časti projektu (1991 – 1998, PAN Krakov, PAU Krakov, AÚ SAV Nitra, riešitelia prof. Jan Machnik a Pavol Mačala, grant financoval Komitet badań naukowych, Warszawa. Výstupy: *Archaeology and Natural Background of the Lower Beskid Mountains, Carpathians I.* Kraków 2001; *Archeologia i środowisko naturalne Beskidu Niskego w Karpatach II. Kurimská brázda.* Kraków 2008). Pracoval na mnohých archeologických výskumoch, najmä na východnom Slovensku.

Po krátkej prestávke, kedy pôsobil mimo svojho odboru (1999 – 2004), sa vrátil v roku 2005 medzi študentov ako odborný asistent Katedry histórie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity, od roku 2007 jej vedúci. V Ružomberku prednáša najstaršie (praveké) obdobie vývoja ľudských dejín a dejiny Slovanov. Do tajomstva ľudskej osoby, etnika a národa sa snaží preniknúť i vo svojej vedeckej a publikačnej činnosti.

Pôsobí aj ako člen Komisie prehistórie Karpát PAU v Krakove (Polska Akademia Umiejętności), člen predsedníctva Vedeckého združenia personalizmu v Lubline, člen redakčnej rady časopisu *Personalizm (Personalism – Science Philosophy Theology, Biannual, www.personalism.pl)*. Za svoju prácu bol ocenený okrem iného Cenou ministra školstva Československej republiky (1981), Plaketou primátora mesta Košíc za zásluhy o rozvoj mesta (1997), Bronzovou medailou Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky (2001), Pamätnou medailou PAU v Krakove (2008).

Najvýznamnejšie práce: *Etnogenéza Slovanov v archeológii*, Košice 1995; *Depot bronzových predmetov z Přestavlk, okr. Přerov, Slovenská archeológia XXXIII-1*, 1985, s. 165-202; *Nové nálezy slovanských sídlisk v povodí Tople, Študijné zvesti AÚ SAV 23*, 1987, s. 121-126 (spoluautor V. Budinský-Krička); *Nálezy z rozrušeného pohrebiska zo staršej doby rímskej v Kvakovciach, okr. Vranov nad Topľou, Východoslovenský pravek 3*, Košice 1991, s. 133-144 (spolu-

autor M. Lamiová-Schmiedtová); Die Bedeutung der Karpatenpässe für Kontakte über das Gebirge von Trichterbecherkultur bis zum Schnurkeramik, in: Hänsel B., Machnik J. (eds.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadebewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.)*, Südosteuropa – Schriften 20, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 12, 1998, München – Rahden/Westf., s. 211-220 (spoluautor J. Machnik); Pierwsze slowacko-polskie badania archeologiczne na południowym przedpolu Beskidu Niskiego, *Acta Archaeologica Carpatica* 31, 1992, s. 147-150 (spoluautor J. Machnik).

Do ďalších rokov želáme v mene najbližších spolupracovníkov veľa pracovného elánu, pevného zdravia a nevyhnutného požehnania zhora!

Jaroslav Nemeš

ŠTÚDIE
ARTICLES
AUFSÄTZE

KONCEPCIA VZDELANIA V NESKOREJ ANTIKE. KRESŤANIA VO VZŤAHU KU KLASICKEJ UČENOSTI

Marek Babic

BABIC, Marek. The Concept of Education in Late Antiquity. Christians in Relationship with Letters of Heathen. In Ružomerský historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 15-22.

This article named The Concept of Education in Late Antiquity. Christians in Relationship with Letters of Heathen introduces main problems of the education system especially in the 4th and 5th century AD and deals with the principal attitude of Christians of this age to the classical literature of Hellenistic authors.

Education. Late Antiquity. Christianity. Pagans. Greek language.

Bohatá literárna činnosť neskorej antiky by nebola možná bez vzdelania, ktoré autori získavali na všetkých stupňoch škôl.¹ Hoci neexistoval štátny vzdelávací systém, či štátom podporované školstvo, možnosť získať solídne vedomosti bolo viac. Mladí muži z lepších domov, ktorí na to mali financie i intelektuálne predpoklady, mohli prejsť až štyrmi stupňami škôl. Základnú učenosť poskytoval *litterator*, učiteľ skromne platený z poplatkov žiakov, keďže základné školy boli súkromnými inštitúciami. Žiaci z bohatších rodín získavali základy čítania a písania doma pod vedením osobného učiteľa. Stredné vzdelanie mal na starosti *grammaticus*, ktorého platilo buď mesto, alebo jeho študenti, prípadne kombinovane. Vďaka tomu bol jeho príjem niekoľkonásobne vyšší ako plat učiteľa na základných školách. Grammaticus vyučoval systémom memorovania a gramatického analyzovania celých textov klasických autorov ako Terentius, Sallustius, Vergilius či Cicero. Z dnešného pohľadu je určite zaujímavé, že študenti sa v neskorej antike neučili jazyk, ktorým sa bežne hovorilo, pretože latinčina i gréčtina klasických spisovateľov bola už dosť odlišná od ľudovej či provinciálnej latinčiny v 4. a 5. storočí.

Vyššie vzdelanie sa dostávalo študentom rétoriky. Profesori rečníctva mali lepší spoločenský status ako grammatici, pretože sa špecializovali na školenie veľmi lukratívnych schopností, akými rečnícke dozaista boli. Študenti mohli nadobudnúť rečnícke umenie v každom väčšom meste. Trénovali si kompozície v rôznych typoch rečí (panegyriky, súdne prejavy, politické reči, lamentácie a pod.) podľa mytologických a historických námetov.

¹Vzdelanie v neskorej antike vychádzalo z helenistických koreňov. Najvlastnejší grécky termín pre vzdelanie, učenosť, je *eleutherios paideia*, slobodné vzdelanie. Súbor poznatkov o svete ako produkt vzdelania sa po latinsky nazýval *artes liberales*, sedem slobodných umení.

Najvyššie vzdelanie poskytovali renomované špecializované školy, ktoré sa nachádzali len v niektorých metropolách. Napríklad právo bolo treba ísť študovať do Ríma alebo Bejrútu, najlepšie rétorské školy (na nich sa študovala aj filozofia, literatúra, teológia a pod.) mali mestá Miláno, Rím, Kartágo, Autum na západe a Atény, Konštantínopol, Antiochia a Alexandria na východe.² Azda netreba priveľmi zdôrazňovať, že to neboli vysoké školy univerzitného typu, kde by mali študenti presne vymedzené študijné programy so skúškami a známkovaním. Každopádne z nich vychádzali kultivovaní a schopní mladí muži pripravení na dobrú kariéru.

Dobré vzdelanie bolo v neskorootantskom období vskutku exkluzívnou záležitosťou, vyhradenou pre malý podiel inteligentných mužov, väčšinou zo zámožnejších rodín. Ak už niekto absolvoval najlepšie školy, ktoré boli iba vo väčších metropolách, získal jeden z troch „odznakov“ vysokého spoločenského statusu. Prvým znakom bol *honor* (úrad), hneď druhým *litterae* (vzdelanie) a tretím *domus* (rodinný pôvod).³ Vzdelanie nielenže pozdvihovalo do výšin sociálneho rebríčka, ale aj charakterizovalo človeka ako „dobrého“ (*bonus*). Naopak, neučený mal prívlastok „hrubý, záhalčivý“ (*inertus*).⁴ Tu vidíme veľký súvis medzi vzdelaním aj morálkou. Nielen v neskoraj antike, ale v celej antike vôbec sa vzdelanie, morálka i zámožnosť spájali vedno do jedného celku.

Vzdelávanie v ríši bolo v priamej pozornosti cisára a jeho úradníkov, o čom svedčia mnohé zákony týkajúce sa škôl. Napríklad v roku 425 cisár Theodosius II. založil vyššiu školu, niečo ako univerzitu v Konštantínopole. Učila sa tam „latinská výrečnosť“, ktorú mali na starosti profesori rétoriky, filozofie, gramatiky a práva.⁵ V rámci štruktúr neskorootantského ideologického a sociálneho systému malo školstvo osobitné miesto. V čase, kedy sa cisári snažili pripútať každého občana k svojmu sociálnemu a hospodárskemu statusu bez možnosti mobility z jednej vrstvy do druhej, škola a vzdelanie ostávalo jediným rebríkom, po ktorom sa dalo vystúpiť až k najvyšším civilným miestam. Predovšetkým schopnosť presvedčivo rečniť na verejných zhromaždeniach bola veľmi cenenou výhodou, ktorá posúvala rečníka medzi spoločenskú elitu. Známy je prípad mladého Augustina Aurelia z nie veľmi bohatej rodiny, ktorému otec platil aj nad svoje finančné možnosti lepšie školy vo väčších mestách severnej Afriky.⁶ Augustinus by aj dosiahol skvelú kariéru v bohatom a významnom meste Miláne, keby sa nebol

²CAMERON, Averil. Education and literary culture. In *The Cambridge Ancient History*, Vol. XIII. The Late Empire, A. D. 337 – 425. Ed. Averil Cameron - Peter Garnsey. New York : Cambridge University Press, 1998, s. 673-679.

³PAULINUS Nolanus. Carmina, 24, 418-419. In PAULINUS Nolanus. *Carmina*. Ed. W. Hartel, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (ďalej len CSEL) 30, 1894.

⁴AURELIUS VICTOR. De caesaribus, 9.12. In AURELIUS VICTOR. *Liber de Caesaribus (Praecedunt Origo gentis Romanae et liber de viris illustribus urbis Romae, subsequitur Epitome de Caesaribus)*. Ed. Fr. Pichlmayr et R. Gruendel. Lipsiae 1961.

⁵Codex Theodosianus. 14.9.3. In Codex Theodosianus. *Theodosiani Libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis*. Ed. P. Krueger et Th. Mommsen. Dublin; Zurich 1970 – 1971.

⁶AUGUSTINUS AURELIUS. Confessiones, 2.3.5. In AUGUSTINUS AURELIUS. *Confessiones*. Ed. P. Knöll. CSEL 33, 1896.

obrátil na vieru a život v ústraní a modlitbách. Iným prípadom však bol napr. Ausonius, provinčný rečník, ktorý sa v polovici 4. storočia stal tútorom mladého Gratiana. Postupne dosiahol na najvyššie úrady – zastával funkciu prétoriánskeho prefekta i konzula. Dokonca aj Claudianus, provinčný básnik a litteratus, dokázal vystúpiť po spoločenskom rebríčku až do vyšín úradov tribúna a notaria. Joannes Lydus sa vďaka vzdelaniu dopracoval až na dvory cisárov Anastasia a Iustiniana. Tento vplyvný úradník, autor hodnotného diela *De magistratibus rei publicae Romanae* o úradníckom aparáte za čias cisára Iustiniana, sa pripravoval v Konštantínopole pod vedením najlepších učiteľov na vysoké posty štúdiom antickej filozofie a úradníckych techník.⁷ Podobne na tom bolo nespočetné množstvo ďalších čtíziadostivých mladých mužov (Themistius, Pacatus a ďalší).

Špecifikom neskoriantického vzdelávania v 4. a 5. storočí bola otázka miesta a použitia tradičnej pohanskej, resp. klasickej kultúry vo vyučovaní na školách, kde už prevládali kresťanskí žiaci aj učitelia.⁸ Problém riešili viacerí intelektuáli z radov kresťanov aj nekresťanov. Kresťania uznávali nesmiernu hodnotu poznania, ku ktorej sa dopracovali grécki a rímski filozofi, básnici, rečníci a iní spisovatelia, ale zároveň cítili ideologické ohrozenie pre školskú mládež. Niektorí vynikajúci kresťanskí myslitelia sa pri riešení tejto otázky dostávali až do akýchsi schizofrenických stavov, keď kolísali medzi obdivom k vycibrenému štýlu rímskych pohanských klasikov a rešpektom pred zjavenými, ale neuhladenými božskými pravdami v Biblii. Slávnym sa stal zúfalý výkrik cirkevného učenca Hieronyma, ktorému sa prisnil hrozný sen. V ňom mu božský sudca vyčítal jeho náklonnosť k pohanovi Ciceronovi: „Ciceronián si, nie kresťan, pretože kde je tvoj poklad, tam je aj tvoje srdce.“⁹ Hieronymov starší grécky súčasník Basilius Caesariensis (Sv. Bazil Veľký, roku 330 – 379) venoval tejto otázke celé jedno svoje dielo s názvom *Mládencom*. Radí v ňom kresťanským mladíkom, ako majú pristupovať k čítaniu pohanských klasikov, aby neutrpeli duševnú škodu, a pritom z nich získali užitočné informácie pre štúdium Svätého písma. Tu definoval vzťah medzi Bibliou a klasikmi; pohania môžu pripraviť svojou vzdelanosťou a prirodzenou múdrosťou pôdu pre lepšie pochopenie právd zjavených v Písme za predpokladu, že majú len všeobecnovzdelávaciu hodnotu očistenú od pohanských prvkov. Basilius teda neodmieta čítanie pohanských klasikov ako smrteľné nebezpečenstvo pre dušu kresťana, naopak, odporúča klasicke vzdelávanie a profánne náuky ako užitočnú prípravu k štúdiu Bible.

⁷K životu a dielu tohto úradníka v kontexte administratívneho a mocenského systému ríše vid publikáciu: KELLY, Christopher. *Ruling the Later Roman Empire*. Cambridge, Mass.; London : Harvard University Press, 2004.

⁸Slovo „pohanský“ je terminologickou i interpretačnou otázkou. Z pohľadu kresťanov 4. a 5. st. boli nekresťanskí autori „heléni“, pretože sa píšuci kresťanskí intelektuáli vymedzovali hlavne voči gréckej filozofickej tradícii. V priebehu 5. st. mali kresťanskí spisovatelia už tvorivú, argumentačnú i interpretačnú prevahu nad gréckymi i latinskými nekresťanskými autormi. Pohanmi už neboli len grécki filozofi, ale všetci nekresťanskí, židovskí i heretickí autori. Dnes má termín pohan skôr pejoratívny význam, ktorý používajú rôzne svetové náboženstvá ako synonymum neveriaceho, resp. bezbožného človeka.

⁹HIERONYMUS. *Epistulae*, 22.30. In HIERONYMUS. *Epistulae*. Ed. Is. Hilberg, CSEL 54 – 56, 1910 – 1918.

„To, že tieto profánne náuky nie sú neúčinné, sa už dostatočne ukázalo na tom, čo sme povedali. Teraz by bolo namieste pohovoriť rad-radom o tom, ako sa s nimi máte zaoberať. Na prvom mieste sú tu diela básnikov, aby sme začali pri nich. Keďže sa u nich vyskytujú obrovské rozdiely z hľadiska toho, čo tvrdia, netreba všetkému tomu venovať bez výnimky rovnakú pozornosť v našich úvahách, ale keď budú ukazovať činy alebo výroky statočných mužov, vtedy si hodno zamilovať a čo najhorlivejšie sa pokúšať, aby sme ich napodobnili. ...Aj my, pokiaľ sa budeme riadiť zdravým rozumom, od spomenutých autorov si odnesieme toľko, koľko sa nám hodí a neodcudzujeme sa pravde, a ponad to ostatné prejdeme.“¹⁰

Gregorius Nyssenský, Basiliov brat, sa tiež podrobne zaoberal koncepciou kresťanského vzdelania. V jeho prácach sa často objavuje pojem *morphosis*, čiže niečo ako formácia človeka.¹¹ Ľudská osobnosť musí byť živá učenosťou podobne ako telo potravou. Tak ako prirodzene rastie telo, aj duša človeka sa zvedáduje – formuje vzdelávaním, v tomto prípade štúdiom gréckych klasikov.¹² Cieľom vzdelania by mala byť cnosť – *areté*, ale tú nemožno dosiahnuť vlastnými silami, ale iba s pomocou Božou.

Najskvelejší intelekt neskorej antiky na latinskom západe Augustinus definoval vzťah kresťana ku klasickej učnosti porovnaním k egyptským nádobám, ktoré k svojmu dobru použili židia pri svojom exode z Egypta do zaslúbenej vlasti:

„Pokiaľ ide o tých, čo sa nazývajú filozofmi – zvlášť o platonikov – nech by povedali čokoľvek pravdivé a zhodné s našou vierou, nielenže by sme na to nemali pohliadať so strachom, ale práve naopak, mali by sme to od nich skôr požadovať pre svoj vlastný úžitok, keďže oni vlastnia tieto veci ako nezákonný majetok. Veď ako Egypťania mali nie iba modly a ťažké bremená, ktoré ľud Izraela nenávidel, a pred ktorými nakoniec aj utiekol, ale mali aj nádoby a ozdoby zo zlata a striebra, mali aj šatstvo, ktoré si ľud vychádzajúci z Egypta vzal so sebou a určil ich na lepšie použitie, robiac tak nie na základe vlastnej autority, ale z príkazu samého Boha, takisto im Egypťania, hoci nevedomky, poskytli tie veci, ktoré sami správne používať nevedeli. Rovnako aj všetky odvetvia pohanského učenia obsahujú nielen poverčivé a falošné predstavy, ako i ťažké bremená nadbytočnej práce, ktoré každý z nás, keď pod vedením Kristovým odchádza zo spoločenstva pohanov, má mať v nenávisti a vyhýba sa im, ale pohanské vedy zahŕňajú v sebe aj slobodné umenia vhodne na službu pravde, ako aj niektoré skutočne vynikajúce morálne

¹⁰BASILIIUS Caesariensis. *Ad adolescentes*, 4. 1-10. Použitý preklad z SV. BAZIL VELKÝ. *Povzbudenie mladým. Listy I (r.357-374)*. Prel. D. Škoviera. Prešov : Petra, 1999, s. 28-29.

¹¹Tento pojem u Gregora Nyssenského podrobil hlbšej teologickej analýze Werner Jaeger. Porovnaj JAEGER, Werner. *Early Christianity and Greek Paideia*. Cambridge, Mass. : The Belknap Press of Harvard University Press, 1961, s. 86-91.

¹²GREGORIUS Nyssenus. *De instituto Christiano*. In GREGORIUS Nyssenus. *De instituto Christiano*. Gregorii Nysseni Opera. Ed. W. Jaeger, VIII, Part 1, Leiden 1952.

príkazy. Takisto medzi nimi možno nájsť i niektoré pravdy týkajúce sa uctievania jediného Boha. Tieto sú, takpovediac, ich zlato a striebrom, ktoré nevytvorili oni sami, ale vyťažili v baniach Božej prozretelnosti prítomnej všade okolo nás, ibaže ich zvrátene a nezákonne zneužili na uctievanie démonov. Preto kresťan, keď sa v duchu odlúči od biedneho puta, čo ho spájalo s týmito mužmi, mal by spomenuté veci vziať od nich preč a zasvätiť ich správne použitiu pri hlásaní evanjelia. Aj ich šatstvo, t. j. tie ľudské vynálezy, ktoré sú usposobené na pohyb v ľudskej spoločnosti a bez ktorých sa v tomto živote nemôžeme zaobísť, slobodno vziať a obrátiť na úžitok kresťanov.“¹³

Aj pohania riešili otázku vzdelávania založeného na štúdiu klasikov grécko-rímskej pohanskej minulosti, ale z úplne inej pozície. Snáď najznámejším príkladom je tu edikt cisára Iuliana Apostatu proti kresťanským učiteľom.¹⁴ Toto nariadenie vyvolalo búrlivé reakcie kresťanov a dokonca ho kritizoval aj Iulianov priaznivec Ammianus. Vo svojom reskripte Iulianus argumentoval na základe vykonštruovaných logických úvah – prečo kresťania učia diela od pohanských autorov, ktorým pomáhali pohanskí bohovia? Veď týchto bohov považujú kresťanskí učitelia za klamstvo. Nech sa teda rozhodnú. Buď uznajú týchto bohov za pravých, alebo nech neučia to, čomu sami neveria.¹⁵

Ak hovoríme o literatúre a vzdelaní neskorej antiky, je potrebné si pripomenúť základný nástroj spisby, teda jazyk doby. Rímska ríša sa od čias expanzie do východného Stredomoria stala multikultúrnym štátom s množstvom jazykov.¹⁶ Z nich popri lokálnych kmeňových jazykoch dva nadobudli jasnú kultúrnu i administratívnu presilu – latinčina a gréčtina. Grécky sa hovorilo v Grécku, Epire a Macedónii, v štyroch thráckych provinciách, na africkom kontinente to bol Egypt a Lýbia, gréčtina sa používala vo všetkých ázijských provinciách. Všade na západe bola prevládajúcim jazykom zase latinčina. V neskorej antike sa postupne profilovali oblasti, v ktorých bol jeden z jazykov dominantný, nezávisle od geografickej lokalizácie. Latinčina bola jazykom právnikov, vojakov a najvyšších úradníkov v rámci prefektúr. Až do smrti Theodosia Veľkého v roku 395 používali prioritne latinský jazyk všetci významní vládcovia a tak latinčinu museli ovládať všetci ambiciózni karieristi. Gréčtina bola odjakživa jazykom filozofov a všetkých intelektuálov. Bohatí a po dobrom vzdelaní túžiaci Rimania pova-

¹³AUGUSTINUS AURELIUS. *De doctrina Christiana*, 2. 40. Použitý preklad z SV. AUGUSTÍN: *O kresťanskej náuke; O milosti a slobodnej vôli*. Prel. Marcela Andoková a Robert Horka. Prešov : Petra, 2004, s. 91-92.

¹⁴Codex Theodosianus, 13.3.5, ref. 5.

¹⁵JULIANUS. *Epistulae*, 36. In JULIANUS. *Iuliani Imperatoris librorum contra Christianos quae supersunt*. Ed. C. I. Neumann. Leipzig 1880.

¹⁶Žiadny antický intelektuál sa nevenoval systematickému štúdiu regionálnych jazykov. Dnes sme odkázaní na útržkovité ironické zmienky väčšinou od kresťanských autorov. Hieronymus napr. spomína keltské dialekty v severnej Galii, Augustinus sa sťažuje na neznalosť latinčiny u bežných roľníkov, ktorí väčšinou rozprávali púnskym dialektom. Albánsky jazyk používali v Ilýrii a v Thrácii, ako to vieme od Iohanna Chrysostoma atď. Porovnaj JONES, A. H. M. *The Decline of the Ancient World*. New York; London 1966.

žovali za nevyhnutné učiť sa po grécky, a to platilo až do polovice 5. storočia. Grécky sa úradovalo vo východných provinciách na úrovni diecéz a nižšie. V priebehu 5. storočia sa bilingválnosť latinských vzdelancov vytráca a nastupuje generácia, ktorá sa čoraz viac opierała o latinské preklady gréckych textov a naopak.¹⁷ Kým napríklad rímsky cisár Marcus Aurelius v 2. storočí napísal *Hovory k sebe* po grécky, jeden z najplodnejších latinských spisovateľov na konci 4. storočia, Aurelius Augustinus, sa veľmi sťažoval na ťažkosť s učením sa gréckeho jazyka, ktorý aj tak nikdy dokonale neovládol:

„Prečo som nenávidel grécku literatúru, hoci ospevovala to isté? Veď i Homér vie písať také báje a je taký okúzľujúci. A predsa mi bol taký nemilý. Som presvedčený, že aj gréckym chlapcom je Vergílius ťažký, keď sa ho musia učiť, tak ako ja Homéra. Vôbec ťažkosť naučiť sa cudziu reč, akoby žľou zalievala všetku lahodnosť gréckych bájok.“¹⁸

Zaujímavý príklad vzťahu ku gréčtine pochádza z Macrobioých *Saturnalií*. Dielo bolo napísané buď koncom 4. storočia alebo v prvej polovici 5. storočia. Podľa nasledujúceho úryvku môžeme vidieť, že sa v kruhu pohanských vzdelancov diskutovalo úplne prirodzene bilingválne, hoci latinskí diskutéri boli znervózení presvedčivosťou gréčtiny:

„Disariova reč našla u Praetextata a ostatných diskutujúcich dobrú odozvu. Eugenius však začal kričať: Nič nie je tak ťažko znesiteľné, ako keď sa naše uši stanú väzňami gréčtiny. Táto reč plynie hladko a zrazu sa človek čuduje, že pred ňou niet úniku a nemá inú možnosť, ako so všetkým súhlasiť. Nie, nemám silu vzdorovať jej. Nože, Praetextatus, povedz Eusthathiovi, nech sa postaví na odpor, nech obhajuje pestrú stravu. Nech sa ten prefikáný jazyk sám premôže, nech to Grék naloží Grékovi, tak ako vrana vrane dobe oči.“¹⁹

Či už šlo o používanie gréčtiny ako nadradeného intelektuálneho jazyka voči latinčine, alebo o vzťahy kresťanského vzdelávania ku klasickému bohatstvu učnosti, história napokon ukázala, že grécko-rímske klasické vzdelanie kresťania neodmietli ako škodlivé. Naopak, práve kresťanským vzdelancom, ktorí sami dostali klasické vzdelanie a používali klasické jazykové prostriedky, možno vdačiť, že sa zachovali poklady helenistickej kultúry. Vzdelaní a kultivovaní muži už od 4. storočia využívali svoju učenosť na dosiahnutie osobných výhod buď v štátnych alebo cirkevných službách, zároveň však pomáhali svojim cisárom ako veľmi dôležité opory riadenia štátu v časoch, keď sa rútila vojenská obrana ríše a roz-

¹⁷Dobrých a usilovných prekladateľov nikdy nebolo mnoho. Najznámejší majstri jazyka, ktorí prekladali z gréčtiny do latinčiny, boli Agorius Praetextatus, Rufinus, Hieronymus, Cassianus či Dionysius Exiguus.

¹⁸AUGUSTINUS AURELIUS. *Confessiones*, 1.14. Použitý preklad z SV. AUGUSTÍN. *Vyznania*. Prel. Ján Kováč. Bratislava : Lúč, 1997, s. 45.

¹⁹MACROBIUS. *Saturnalia*, 7.5. In MACROBIUS. *Saturnalia*. Ed. Ludwig von Jan. Quedlinburg: Leipzig 1852.

padal sa daňový systém v dôsledku neustálych nájazdov barbarských národov. Vzdelanie nadobudlo ešte väčší význam práve v 5. storočí, kedy sa územím ríše prehnali germánske a stepné kmene, ktoré väčšinou neovládali používanie písma.²⁰ V opozícii voči nim sa vo veľkom kontraste vynímala *romanitas*, kultúra a vzdelanie rímskej civilizácie, ktorú pozoruhodným spôsobom do ďalších stáročí preniesla kresťanská cirkev. Kresťania naďalej používali a rozmnožovali spisy klasickej pohanských autorov, ale oddelili literárnu formu od pohanského obsahu, pohanský obsah od kresťanského spôsobu života.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0016-07.

²⁰HEATHER, Peter. The Barbarian In Late Antiquity: Image, Realities, and Transformation. In MILES, David (ed.). *Constructing Identities in Late Antiquity*. New York : Routledge, 1999, s. 234-258.

The Concept of Education in Late Antiquity. Christians in Relationship with Letters of Heathen

Marek Babic

This article briefly analyses the context of Late Antiquity education in the 4th and 5th century, especially from the point of view of the Latin West. Principal aim of this sketch is to demonstrate the fundamental questions relating to access to the education, its character and impacts in the society of this age. The problem of using and understanding of Greek as superior intellectual language on the Latin West, is particularly discussed. The main problem of this article is the question of Christian relationship to the classical pagan literature, which was still used as a main tool of education on the private and imperial schools, even though the Christianity has been recognized as official state religion. Reading pagan authors by Christian pupils and students caused many troubles to those Christian intellectuals, who strove to form young men in the spirit of Christian ideals, but at the same time they needed a model of perfect and highly cultivated language. This model could offer just classical authors such as Homer, Cicero, Virgil and others. The long and complicated process of once assimilating, sometime rejecting, often blessing and also repudiating of these pagan writers during the 4th and 5th century was ended in final respecting of classical literature by Christians of Early Middle Ages.

Mgr. Marek Babic, PhD.
Katedra histórie
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
e-mail: babic@fphil.ku.sk

BÁJNÍ PŘEDKOVÉ A TAJEMNÝ KOSTEL ANEB MÝTICKÉ POČÁTKY JEDNOHO ŠLECHTICKÉHO RODU

David Papajík

PAPAJÍK, David. The Mythical Adscendentes and Secret Church or Mythic Genesis One Aristocratic Family. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp 23-34.

Author of the text deals with mythical ancestors of famous nobility family in Bohemian lands, the lineage of lords from Švábenice with in combination with Bohemian Chronicle published by Václav Hájek from Libočany in 1541. This works deals with destiny of king's servant Zderad and his mythical posteriors. Author briefly assesses different discussions concerning characters which are depicted on the southern from part of St. Jakub Church in Bohemia.

Mythic genesis. Aristocratic Family, Lords of Švábenice. Middle Age. Bohemia.

Zatímco u většiny šlechtických rodů v českých zemích nejsou známy žádné bájně nebo mýtické počátky, v případě rodu pánů ze Švábenic je tomu jinak. Zasloužil se o to známý kronikář 16. století Václav Hájek z Libočan. Autor v roce 1541 vydané *Kroniky české* podrobně popsal nejstarší předky pánů ze Švábenic.¹ I když je zřejmé, že si Václav Hájek většinu z toho, co napsal, vymyslel a nemá to z historického hlediska výraznou hodnotu, je nutno se s jeho názory seznámit.

Václav Hájek označil za předka rodu pánů ze Švábenic šlechtice Zderada, který prý pocházel ze starožitného rodu chorvátských hrabat, která přišla do Čech společně s praotcem Čechem. Zderad byl podle Hájka mužem dobrým a spravedlivým, který věrně sloužil českému králi Vratislavovi I. Byl to právě on, kdo podle našeho průvodce jako první začal užívat označení Zderad ze Švábenic a na Březské. Jako jeden z nejbližších spolupracovníků krále Vratislava I. měl u jeho dvora výrazné postavení. Na vojenském tažení k Brnu v roce 1090 (podle Hájka) urazil Zderad králova syna Břetislava a ten ho na druhý den nechal zabít.² Zderadovo mrtvé tělo leželo na místě jeho vraždy až do večera, kdy se teprve jeho přátelé odhodlali vypravit pro jeho mrtvolu. Poté podle našeho průvodce tělo

¹HÁJEK z Libočan, Václav. *Kronika česká*. Praha : Sewerýn mladss., 1541, fol. 142-145. Edice kroniky viz *Václava Hájka z Libočan Kronika česká*, podle originálu z r. 1541 vydal V. Flajšhans. Praha 1923, s. 426-439. Ve stručné podobě zaznamenává tytéž záležitosti v přímé závislosti na Hájkově i Bartoloměj Paprocký, viz PAPROCKÝ z Hlohov a Paprocké Vůle, Bartoloměj. *Zrcadlo slavného markrabství moravského*. Olomouc : APVD HAEREDES Milichthalleri, 1593, fol. 303.

²Podrobnosti Zderadovy vraždy, které uvádí V. Hájek, vědomě ponechávám stranou.

umyli a vložili do truhly a odeslali do Čech k jeho rodině. Na Břežské u Prahy už čekali na smutnou zásilku Zderadova manželka Všemila a syn Letoslav, kteří Zderada nechali pohřbit v kapli sv. Petra a Pavla na Hašku. Tady by mohl Václav Hájek své vyprávění o předcích pánů ze Švábenic ukončit, ale tím by nesplnil jeden z úkolů, který si při psaní svého díla dal. Tímto úkolem bylo posílení katolictví v převážně kališnické zemi. Proto rozvíjí své vyprávění plně náboženských motivů dál. Vydejme se proto ještě krátce v jeho stopách.

Podle Hájka měl asi rok po vylíčených událostech Zderadův syn Letoslav, který sídlil na Břežské u břehu Vltavy mezi Prahou a Vyšehradem, jedné noci sen. V tom snu se k němu vydal jeho mrtvý otec a požádal ho, aby mu půjčil svůj červený plášť a následoval jeho kroky. Oba se spolu vydali do kaple sv. Petra a Pavla, tam se otec posadil na svůj hrob a vyzval syna, aby si k němu přisedl. V daný okamžik ovšem začalo hustě pršet a překvapený Letoslav nevěděl, co má dělat. Otec mu poručil, aby ho obložil kamením a dřevem a shora na něho dal červený plášť. Poté ho poslal domů pro chleba.

Když se Letoslav navrátil zpět ke hrobu, našel otce ve společnosti dvou neznámých starců, kterým Zderad předal jídlo. V tom na místo přiběhl nějaký zlý muž a celou konstrukci, kterou Letoslav vybudoval, rozbořil. Na zbořeníšti Letoslavovi pomohl s nejnútnejšími úpravami jeho služebník Dobrochval. Brzy poté se Letoslav probudil ze sna a prosil různé lidi, aby mu vysvětlili, co zmíněný sen mohl znamenat. Nikdo z nich si s výkladem nevěděl rady. Až nakonec napadlo Letoslava obrátit se na svého služebníka Kroseně, který byl znám svou velkou zbožností. Teprve tento zbožný muž Letoslavovi otevřel oči a sen mu vyložil. Otec si ve snu přál, aby mu syn nechal nad hrobem vystavět kostel. Dále mu Kroseně sdělil, že zmínění dva starci byli sv. Petr a Pavel, a že on bude pohřben ke svému otci za 40 let. Několik let po jeho smrti bude vystavěn kostel špatnými lidmi rozbořen, vše ale zachrání a kostel znovu vybuduje příslušník švábenického rodu jménem Dobrochval.

Letoslav uvěřil výkladu svého služebníka a poručil vystavět kostel sv. Petra a Pavla, který, jak uvádí Václav Hájek, se jiným názvem jmenuje Zderaz.

Již na úvod jsme odmítli jako sice zajímavé, ale přesto bájně Hájkovo vyprávění. Pokusme se zjistit, zda alespoň něco z jeho pojednání může být pro nás vodítkem k historicky doloženým osudům pánů ze Švábenic. V jeho příběhu vystupují tři údajní příslušníci švábenického rodu – Zderad, jeho syn Letoslav a jejich vzdálený potomek Dobrochval. Jedná se o historicky doložené osoby či nikoliv? Ze tří jmenovaných je pouze Zderad postavou, kterou znají i jiné prameny než pouze Václav Hájek. Postavy Letoslava a Dobrochvala nemají žádnou historickou předlohu a V. Hájek si je vymyslel bez jakéhokoliv reálného podkladu. Další historicky doložitelný fakt, který Hájek znal a proto do svého vyprávění použil s cílem dodat mu hodnověrnost, je skutečnost, že páni ze Švábenic opravdu měli velmi silnou vazbu na zderazský klášter, i když ho nezaložili. Většina z nich byla opravdu v tomto klášteře pohřbena.

Zůstává nám ještě postava údajného nejstaršího předka rodu Zderada. Jak jsme zmínili výše, tuto postavu si Václav Hájek nevymyslel, ale toto jméno našel v *Kosmově Kronice české*. Podívejme se proto na pro nás daleko serióznější

pramen, co nám o Zderadovi sdělí.³ V létě 1091 se rozhodl český král Vratislav I. vojensky zasáhnout proti svému bratru Konrádovi Znojenskému a vytáhl proti němu na Moravu. Součástí tažení bylo i obléhání Brna. V okamžiku, kdy se rozdělovaly úkoly pro jednotlivé části vojska, aby bylo obléhání co neúčinnější, došlo podle líčení Kosmy k roztržce mezi královým oblíbencem a rádcem vilikem (vladařem) Zderadem a královým nejstarším synem Břetislavem.⁴ Velmož Zderad, přesvědčený o svém silném postavení na královském dvoře, si neodpustil vtip na adresu králova syna. Zderad posměšně navrhl králi, aby synovi vybral stanoviště poblíž řeky (patrně Svratky v oblasti Starého Brna),⁵ kde si bude moci dosytosti užít oblíbeného koupání. Pro neobeznámené s problematikou musím připojit vysvětlení, v čem vtip spočíval. Zderad totiž narážel na incident z roku 1087, kdy Břetislav při tažení do Míšeňska nařídil vojsku neprozřetelně zastavit u jakési říčky. Zde s předáky hodoval a koupal se, a když někteří z nich kralevice nabádali k opatrnosti, tak se jim vysmál. V nestřeženém okamžiku ukolébané vojsko přepadl nepřítel a mnoho vojáků pobil. Kralevic sice incident přežil, ale čest a slávu si svým počínáním nezajistil.⁶ Když mu tento debakl před Brnem Zderad vtipně připomněl, samolibého kralevice tím nesmírně urazil. Kdyby zmíněnou narážku řekl kralevici někde v ústraní, možná by to nevyvolalo tolik hněvu, ale tím, že ji proslovil před králem a všemi předáky ve vojsku, Břetislava velmi ztrapnil.

Podle kronikáře Kosmy Břetislav dlouho do noci nemohl usnout, protože mu stále na mysl tanula urážka od králova oblíbence. Nakonec svolal k jednání několik svých nejbližších, po setkání s nimiž se rozhodl, že Zderada nechá zavraždit. Hned brzy ráno nechal vzkázat Zderadovi, že by se s ním chtěl okamžitě tajně o něčem poradit. Zderad v tuto chvíli neprokázal dostatek důvtipu a vstříc svým vrahům se vydal pouze v doprovodu předáka Držimíra. Břetislav na místě setkání několika prudkými slovy vyčetl Zderadovi všechny jeho „viny“. Následně mu vmetl do tváře rukavici, což bylo smluvené znamení pro jeho bojovníky Nožislava, Držikraje a Boršu, aby Zderada zavraždili. Poté rychle obrátil koně a z místa „činu“ zmizel. Skrytí útočníci rychle vyrazili, čímž Zderada překvapili. Vrhové kopími strhli Zderada z koně právě v okamžiku, kdy se pokoušel o útěk. Podle Kosmy s ním udeřili o zem jako s otepí slámy a nechali ho pošlapat kopyty svých koní. Poté kopími přibodli jeho tělo pevně k zemi. Zatímco Zderad vypustil

³*Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Germanicarum* (dále MGH. SRG). Nova series. Tomus II. Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Ed. Bertold Bretholz. Berlin 1923, s. 149-151; *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých* (dále FRB). díl II. Kosmův letopis český s pokračovateli. Ed. Josef Emler. Praha 1875, s. 125-127; *Kosmova Kronika česká*. Ed. Karel Hrdina. Praha : Melantrich, 1950, s. 131-133; *Kosmova Kronika česká*. Ed. Karel Hrdina, Marie Bláhová. Praha : Svoboda, 1972, s. 129-133.

⁴Podle L. Jana byl vilik v tomto období přímým zástupcem panovníka v ekonomické sféře jeho vlády (JAN, Libor. *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*. Brno : Matice moravská, 2000, s. 132).

⁵K tomu, že Břetislavův tábor ležel u řeky Svratky na Starém Brně viz *Dějiny města Brna*. 1. díl. Brno 1969, s. 34. Naopak starší literatura se domnívala, že Břetislavovo stanoviště bylo na břehu Svitavy (PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. 1. díl. Praha : L. Mazáč, 1939, s. 196; NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny*. Díl I, část 2. Praha : Jan Laichter, 1913, s. 299).

⁶O Břetislavově koupání v roce 1087 viz MGH. SRG. Nova series II., ref. 3, s. 141-143; FRB II., ref. 3, s. 118-120; *Kosmova*, 1950, ref. 3. s. 125-127; *Kosmova*, 1972, ref. 3, s. 124-125.

duši, Držimírovi se podařilo spasit útekem. Když hrůzný čin Držimír oznámil králi, ten velmi želel svého rádce (podle Kosmy plakal), zatímco ostatní předáci prý čin drzého mladíka Břetislava chválili. Zbývá dodat, že neklidná politická situace přiměla krále Vratislava I. nijak proti Břetislavovi nezasahovat. Takže vražda nebyla nijak potrestána.⁷

Kosmas okomentoval Zderadův skon 11. července 1091 lapidárně: „*Přítel Štěstěny klamně byl z vrcholu jejího kola stržen takovou smrtí.*“⁸ Přítel Štěstěny klamně tedy zemřel, ale památka na něho žije dál. Návštěvníkům města Brna je někdy ukazován tzv. Zderadův sloup jako upomínka na tento hrůzný čin. Je tomu tak oprávněně? Tzv. Zderadův sloup v žádném případě nepochází z doby blízké popsaným dějům. Byl vybudován někdy na konci 15. či počátkem 16. století jako mimořádně kvalitní dílo pozdně gotické plastiky (snad ve vztahu k Antonu Pilgramovi). Sloup je vystaven z různých velkých kvádrů tvořených krinoidovými vápenci. Ze stejných vápenců jsou vytesány i všechny ozdoby sloupu (fiály, chřilice, sloupky, kružby). Původně stával Zderadův sloup na levém břehu řeky Svitavy, při její regulaci v 60. letech 19. století pak byl přemístěn na své současné místo na pravý břeh řeky na konec Křenové ulice. Současná podoba tohoto monumentálního sloupu je navíc poznamenána regotizací z let 1863 – 1865.⁹

Právě poloha sloupu poblíž řeky Svitavy, kde si někteří autoři mysleli, že došlo k vraždě v roce 1091, dala sloupu název.¹⁰ Ovšem poprvé se spojení sloupu se

⁷K dalšímu komplikovanému vývoji např. BLÁHOVÁ, Marie - FROLÍK, Jan - PROFANTOVÁ, Nada. *Velké dějiny země Koruny české*, sv. I (do roku 1197). Praha; Litomyšl : Paseka, 1999, s. 462-463. Incidentu Břetislava se Zderadem se věnovalo množství autorů, zde alespoň výběrově: DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy*, 2. díl. Praha : F. Tempný, 1875, s. 325-328; NOVOTNÝ, ref. 5, s. 297-301; ŠUJAN, František. *Dějepis Brna. Vlastivěda moravská*. Brno : Musejní spolek, 1928, s. 50-51; POKORNÝ, František. *Švábenice. Rod pánů ze Švábenic*. Brno : Musejní spolek, 1970, s. 193-195.

⁸Citováno z českého překladu Karla Hrdiny a Marie Bláhové viz *Kosmova Kronika česká*, 1972, s. 133; stejná pasáž v českém překladu Josefa Emlera z roku 1875: „*Takovou smrtí štěstí nevěrně swrhl o vrchu svého kola přítele svého Zderada dne 11 Července.*“ (FRB II, ref. 3, s. 126), originální latinský text v edici Bertolda Bretholze: „*Tali morte sue de Summitate rote fallax fortuna deiecit amicum suum Zderad V id. Iulii*“ (MGH. SRG., ref. 3, s. 151).

⁹O Zderadově sloupu alespoň výběrově: MITTROWSKY, Anton Friedrich. *Die Zderadssäule vor Brünn 1090*. In *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, 1816, roč. 7, s. 148-151; WOLNY, Gregor. *Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. II. Band, 1. Abtheilung. Brünn : Karl Winiker, 1846, s. 14-15; TRAPP, Moriz. *Die Zderad-Säule bei Brünn*. Brünn 1862; DUDÍK, ref. 7, 1875, s. 328; DOSTÁL, Eugen. *Umělecké památky Brna*. Praha 1928, s. 18; MRÁZEK, Ivan. *Kamenná tvář Brna*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1993, s. 98; KUČA, Karel. *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha; Brno : Baset, 2000, s. 425; BIMKA, David. *Zderadův sloup je romantická legenda*. In *Brněnský deník*, 31. 5. 2007, s. 4. Starší literaturu ke sloupu uvádí ZÍBRT, Čeněk. *Bibliografie české historie*. II. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1900, s. 986. Původní poloha sloupu na levém břehu řeky Svitavy zobrazena na obraze F. Richtra z roku 1835 viz ŠUJAN, ref. 7, s. 161. V roce 1863 byla při opravách sloupu v jeho základech nalezena lidská lebka. Vzhledem k tomu, že poblíž sloupu stávalo městské popraviště, patrně tam hlavu nějakého odsouzence dali pro zdar celé stavby.

¹⁰F. Palacký bez opory v pramenech tvrdil, že na místě vraždy nechal král Vratislav I. vystavět Zderadovi pomník (PALACKÝ, ref. 5, s. 196). Za pomník zavražděného Zderada považují sloup dále např. POKORNÝ, ref. 7, s. 195-196; ZAPLETAL, Josef. *Záhada stará 900 let*. In *Vyškovský zpravodaj*, červenec – srpen 1991, s. 5-6. Již NOVOTNÝ, ref. 5, s. 301 ovšem konstatoval, že místo vraždy nelze najít a sloup se Zderadem nelze spojit.

zavražděným Zderadem objevuje až roku 1727.¹¹ Když se tedy nejedná o pomník na památku zabitého Zderada, co to tedy je? Podle všeho jde o tzv. milník, který vyznačoval vzdálenost jednu míli od města (vymezoval platnost mílového práva od bran města). Od nejbližší městské brány až po sloup tak nesměla být provozována žádná konkureční živnost. Šlo tedy o vymezení území, na které mělo město Brno hospodářský monopol. Abychom celou věc uzavřeli, Zderadův sloup není památkem na zavražděného Zderada, ale symbolem městských hospodářských práv.

Vratme se ještě zpět k postavě vladaře Zderada. O tom, že se jedná o historicky bezpečně doloženou osobnost, nikdo z autorů, kteří pojednali o českých dějinách v 11. století, nepochyboval.¹² Ovšem nelze nijak prokázat být jakoukoliv sebemenší spojitost Zderada se šlechtickým rodem pánů ze Švábenic.¹³ Zavražděného Zderada spojil s pány ze Švábenic až roku 1541 Václav Hájek z Libočan patrně proto, že věděl, že páni ze Švábenic měli velmi úzký vztah se zderazským klášteřem a jméno Zderad se velmi podobalo názvu kláštera. Zmatek směrem k potvrzení věrohodnosti příslušnosti Zderada ke švábenickému rodu navíc přidal v závislosti na Hájkově v roce 1593 Bartoloměj Paprocký z Hlohol ve svém *Zrcadle slavného markrabství moravského*, který uvedl Zderada jako nejstaršího předka rodu.¹⁴

Pokusme se celou záležitost definitivně ukončit. Postavu nešťastného Zderada nelze nadále spojovat s osudy šlechtického rodu ze Švábenic. Jedná se o romantickou osnovu, která nemá žádnou oporu v pramenech.

Je před námi ještě jedna rozvětvená konstrukce či linie osob připisovaná šlechtickému rodu ze Švábenic. Na tomto místě se pokusíme celý složitý řetězec úvah a konstrukcí rozplést a dovést ke zřetelnému závěru. V roce 1861 studoval v Čechách Hermenegild Jireček záhadné sochy v románském kostele sv. Jakuba ve vsi Svatý Jakub (na Čáslavsku, dnes ovšem ves nese název pouze Jakub). Při bádání nad tímto tématem dospěl k závěru, že zakladateli kostela se skvostnou dochovanou figurální výzdobou byli vdova Marie se svými syny Slaviborem a Pavlem. Toto konstatování mu ovšem nestačilo a začal přemýšlet o tom, do kterého známého šlechtického rodu tyto osoby možno zařadit. Ve svých úvahách vyšel z myšlenky, že určitá jména se v jednotlivých šlechtických rodech opakují. Jinak řečeno, že téměř každý šlechtický rod měl své oblíbené jméno, které nosili příslušníci mnoha generací po sobě. Vdova Marie byla pro jeho úvahy

¹¹TRAPP, ref. 9, s. 4-5.

¹²O Zderadovi na základě Kosmových údajů např.: DUDÍK, ref. 7, s. 325-328; NOVOTNÝ, ref. 5, s. 298-301; ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Kronika československá*. I-1. Praha : Vesmír, 1921, s. 111; ŠUJAN, ref. 7, s. 50-51; PALACKÝ, ref. 5, s. 195-196; KRZEMIENSKA, Barbara. Břetislav II. Pokus o charakteristiku osobnosti panovníka. In *Československý časopis historický*, 1987, roč. 35, s. 727; BLÁHOVÁ, ref. 7, s. 462; ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 63; JAN, Libor. *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno : Maticе moravská, 2006, s. 24, 185.

¹³Chybně o Zderadovi jako příslušníku rodu ze Švábenic např. BIMKA, ref. 9, s. 4. K tomu, že se jednalo o praotce rodu, se výrazně přikláněl POKORNÝ, ref. 7, s. 193-196.

¹⁴HÁJEK, ref. 1, fol. 142-145; PAPROCKÝ, ref. 1, fol. 303.

nepoužitelná, tak se zaměřil na jména Slavibor a Pavel. Z nich si pak vybral jméno Slavibor, které podle něho bylo typickým rodovým jménem pánů ze Švábenic. Podle něho tedy většinu z pramenů známých Slaviborů můžeme připsat tomuto šlechtickému rodu. Pokud bychom přistoupili na Jirečkovu konstrukci, objevili bychom několik osob s různými zajímavými osudy. Pojďme se tedy vydat po jejich stopách.¹⁵

H. Jireček se domníval, že se mu podařilo nalézt manžela vdovy Marie a otce synů Slavibora a Pavla. Když se v roce 1145 pokoušeli přepadnout moravští úředníci Konrád Znojemský a Vratislav Brněnský spolu s knížetem Děpoldem olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka na cestě do Prahy, byl mezi jejich služebníky nějaký Slavibor.¹⁶ Útočníci v noci přepadli dvorec, na kterém biskup po cestě do Prahy nocoval. Stalo se tak někde v oblasti česko-moravské hranice, přesná lokace pro nás na tomto místě není podstatná.¹⁷ Pouze potok odděloval útočníky od obydlí biskupa. Jeden z útočníků, aby si dodal odvahy, zanotoval válečnou píseň. To vzbudilo bdělého biskupova služebníka, který svého pána varoval. Zdík se nestačil ani obléct, ale přesto mu služebníci pomohli přes plot a dále do blízkého křoví, kde se ukryl. Když útočníci zjistili, že jim biskup unikl, tak alespoň ukradli všechny majetek, který vezl s sebou a dvorec zapálili. Svého cíle však nedosáhli a biskup neposus a atentát jeho šťastně přežil, i když noční pobyt v mrazu a sněhu jeho zdraví jistě neprospl.¹⁸

Jména útočníků známe z papežské klatby z 5. června 1145, která za jednoho z násilníků označuje i Slavibora.¹⁹ Většina z obžalovaných řešila celou situaci

¹⁵JIREČEK, Hermenegild. Příspěvek k vysvětlení záhadných soch na kostele ve vsi Sv. Jakubě u Církvice blíž Kutné Hory. In *Památky. Časopis Musea království Českého pro dějepis hlavně český*, 1861, roč. 4, část II, s. 176. Ke stejnému názoru, že totiž v rodě pánů ze Švábenic je oblíbené jméno Slavibor, dospěl i DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy*, 8. díl. Praha : F. Tempský, 1882, s. 58.

¹⁶JIREČEK, ref. 15, s. 176. O tom, že Slavibor je příslušník rodu ze Švábenic znovu JIREČEK, Hermenegild. *Volné rozpravy VI. Kosmův syn, biskup Zdík*. Mýto Vysoké, 1909, s. 44.

¹⁷Podle P. Boliny se jednalo o ves Lozice (BOLINA, Pavel. Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145? In *Časopis Matice moravské*, 2003, roč. 122, s. 343-373). Tam i starší literatura.

¹⁸FRB II., ref. 3, s. 398-399 (*Letopisy hradištsko-opatovické*), s. 414-416 (*Vincenciův letopis*); *Letopis Vincenciův a Jarlochův*. Ed. František Heřmanský. Praha : SNKLHU, 1957, s. 57-59. K přepadení výběrově např.: ŠEMBERA, Alois Vojtěch. O úkladném útoku, jež učinil Kunrat, kníže Znojemský, na Olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka roku 1145. In *Časopis musea Království českého*, 1875, roč. 49, č. 1, s. 47-81; DUDÍK, Beda. *Dějiny Moravy*, 3. díl. Praha : F. Tempský, 1877, s. 118-127; JIREČEK, *Volné*, ref. 16, s. 36-49; NOVOTNÝ, ref. 5, s. 794-799; ŠIMAK, ref. 12, s. 153-154; PALACKÝ, ref. 5, s. 255-256; BLÁHOVÁ, ref. 7, s. 586-588.

¹⁹*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále CDB). Ed. Gustav Friedrich, Praga : Sumptibus comitorum Regni Bohemiae, 1904, I., č. 143, s. 146-147. Klatba vyhlášena 3. června 1145, list byl datován o dva dny později. Osudy Slavibora z roku 1145 domýšlí zpětně k roku 1142 bez jakýchkoliv opor v pramenech POKORNÝ, ref. 7, s. 197-198. Zná i další podrobnosti k jeho životu, které nelze najít v žádném prameni. Starší literatura řadila do doby před polovinu 12. století dalšího člena rodu ze Švábenic, a to pražského biskupa Otu (biskupem v letech 1140 – 1148). Jedná se ovšem o zřetelný omyl, pražský biskup neměl žádný vztah k rodu ze Švábenic (k tomu NOVOTNÝ, ref. 5, s. 757; POKORNÝ, ref. 7, s. 196-197). Podobně zcela nesmyslně a bez opory v pramenech byl za člena rodu pánů ze Švábenic prohlášen starší literaturou pražský biskup Budislav (Budivoj, biskupem v roce 1226, viz EKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy*, sv. 2. Praha : Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1884, s. 474).

pokáním. Jak se zachoval konkrétně Slavibor ovšem nevíme. Podle H. Jirečka právě zmíněný Slavibor z roku 1145 je předkem pánů ze Švábenic a otcem synů Slavibora a Pavla známých z roku 1165.²⁰ Jirečkův názor bez výraznějšího přemýšlení přebírala pozdější literatura.²¹

Nebylo složité k celé záležitosti nabalovat další souvislosti. Podle Hermenegilda Jirečka i Josefa Vítězslava Šimáka zemřel Slavibor velmi brzy po roce 1145 a protože už nestačil učinit pokání za svůj čin, velmi pravděpodobně na odčinění jeho viny nechala vdova po něm Marie se syny vystavět kostel sv. Jakuba ve Svatém Jakubu.²² Protože se jedná o stavbu zcela mimořádného významu nejen v rámci české architektury, ale i z hlediska architektury evropské (tak A. Merhautová – Livorová), musíme se u ní na chvíli zastavit.²³

Nevíme přesně, kdy byl kostel sv. Jakuba vystavěn, víme ale, že sem 19. listopadu 1165 zamířil český král Vladislav I. s královnou Juditou a pražským biskupem Danielem. Účelem cesty byla účast na jeho vysvěcení, které provedl biskup Daniel. Celé slavnosti byli přítomni i zakladatelé kostela, vdova Marie a její synové Slavibor a Pavel (*Ego Maria, constructrix huius ecclesie, cum filiis meis Zlaueboro et Pavlo eiusdem temporis, idem oro, v českém překladu „Já Marie, budovatelka tohoto kostela, se svými syny Slaviborem a Pavlem toho času za totěž prosím“*).²⁴ Dodnes dochovaný a v nedávné době nákladně restaurovaný kostel sv. Jakuba je jednodílná podélná stavba s věží, protilehlá strana je uzavřena půlkruhovou apsidou. Kostel se nalézá na mírném návrší a v nápadné a již z daleka viditelné poloze.

Je na místě otázka, proč se tolik věnujeme jednomu kostelu. Pravdou je, že románských kostelů se u nás mnoho ve své relativně původní podobě nedochovalo. To však není ten pravý důvod. Z běžné úrovně podobných staveb se kos-

²⁰JIREČEK, ref. 15, s. 176.

²¹DUDÍK, ref. 18, s. 126 přímo píše s odkazem na H. Jirečka, že Slavibor je bezpochyby praotcem pánů ze Švábenic. Z dalších autorů, kteří přijali interpretaci H. Jirečka, můžeme uvést práce: PRECLÍK, František. Kostel Svatojakubský. In *Method*, 1893, roč. 19, s. 52; HOSÁK, Ladislav. Příspěvky k starému rodopisu moravskému. In *Časopis Společnosti přátel starožitnosti československých*, 1936, roč. 44, s. 57; POKORNÝ, ref. 7, s. 198-199; VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země Koruny české*, 2. (1197 – 1250). Praha; Litomyšl : Paseka, 2000, s. 173. V. Vaníček považuje Slavibora za zřetelného předka rodu Švábeniců a přímo píše o rodovém sakrálním středisku ve Svatém Jakubu. Opatrnější ve svých soudech ohledně předka rodu Slavibora byl A. Sedláček (*Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*, díl 24. Praha 1906, s. 843). Velmi opatrně se skepti k dosavadním závěrům MUSIL, František. Několik poznámek k počátkům šlechtických sídel ve východních Čechách. In *Východočeské listy historické*, 2002, č. 19-20, s. 20, i MUSIL, František a kol. *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku*. Hradec Králové 2009, v tisku.

²²JIREČEK, ref. 15, s. 176; ŠIMÁK, ref. 12, s. 154. Podle některých autorů byla Marie sestrou zakladatele sedleckého kláštera Miroslava (ŠIMEK, Tomáš a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 6, Východní Čechy. Praha : Svoboda, 1989, s. 174).

²³MERHAUTOVÁ - LIVOROVÁ, Anežka. Kostel sv. Jakuba ve Svatém Jakubu u Kutné Hory. In *Umění*, 1954, roč. 2, s. 235. A. Merhautová v jiném svém díle z pozdější doby píše o kostele sv. Jakuba jako o zcela ojedinělé stavbě (MERHAUTOVÁ, Anežka. *Ramě středověké architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 137).

²⁴CDB I., ref. 19, č. 230, s. 208-209.

tel sv. Jakuba zcela vyděluje svou vnější výzdobou. Jedná se hlavně o soubor pískovcových reliéfních plastik, které se nacházejí ve dvou řadách slepých arkád na jižní straně kostela. Podle Pavla Kroupy se nepochybně jedná o nejvýznamnější soubor románské plastiky v Čechách.²⁵ Někteří jiní autoři píší přímo o skvostné galerii (Jan Klápště).²⁶ Výklad jednotlivých postav této skvostné galerie však již nejméně 150 let zaměštnává velké množství historiků, architektů či historiků umění. O samotném kostele a jeho výzdobě vzniklo nepřeberné množství odborných textů docházejících k často velmi protichůdným závěrům. I když by to bylo místy velmi zajímavé sledovat tyto vášnivé diskuse a argumenty jednotlivých vykladačů, my se musíme spokojit se skromnějším a stručnějším podáním.²⁷

Ve spodní řadě galerie se nachází postava Krista, který pravou rukou žehná a v levé drží rozevřenou knihu. Krista doprovázejí dva andělé s kadidelnicemi a palmovými ratolestmi. Po stranách portálu jsou snad zobrazeny postavy sv. Petra a Pavla (názory se liší). Komplikovanější je výklad horní galerie. Svízel spočívá v tom, že jednotlivé figury postrádají atributy, podle kterých by se dalo bezpečně určit, o koho se jedná. Ústřední mužská postava umístěná nad vstupním portálem pravici žehná a v levici drží zavřenou knihu. U jejích nohou poklekají dvě menší mužské postavy. Stojící ústřední postavou může být Bůh Syn či Bůh Otec, nebo také sv. Jakub. Nahrbené postavy mladíků mohly zobrazovat

²⁵KROUPA, Pavel. Průzkum jižního průčelí lodi kostela sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory. In *Průzkumy památek*, 1997, roč. 4, s. 24.

²⁶KLÁPŠTĚ, Jan. *Proměna českých zemí ve středověku*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 63.

²⁷Ke kostelu sv. Jakuba existuje velké množství literatury: WOCEL, Jan Erazim. Byzantský kostel ve vsi Swatém Jakubě. In *Časopis Českého museum*, 1847, roč. 21, s. 211-228; JIREČEK, ref. 15, s. 176; BENEŠ, František. Kamenné obrazy kostela sv. Jakuba blíže Církvice v Čáslavsku. In *Památky archeologické a mistopisné*, 1868-1869, roč. 8, s. 37-46; BENEŠ, František Xaver. Obhlídka archeologické. In *Památky archeologické a mistopisné*, 1874-1877, roč. 10, s. 140-142; PRECLÍK, ref. 21, s. 51-53, 61-67; LEHNER, Ferdinand J. Kostel Svatojakubský. In *Method*, 1893, roč. 19, s. 73-76; LEHNER, Ferdinand J. *Dějiny umění národa českého*, díl I., doba románská, sv. II., architektura, část II. Praha 1905, s. 97-102; KRAMÁŘ, V. Skulptury jižního průčelí románského kostela ve sv. Jakubě. In *Umělecké poklady Čech II*. Ed. Zdeněk Wirth. Praha : Štencův Grafický kabinet, 1915, s. 49-55; BIRNBAUM, Vojtěch. Filiální kostel sv. Jakuba ve sv. Jakubě. In *Umělecké poklady Čech II*. Ed. Zdeněk Wirth, Praha : Štencův Grafický kabinet, 1915, s. 28-29; BIRNBAUM, Vojtěch a kol. *Dějepis výtvarného umění v Čechách*, I. díl, Středověk. Praha : SVU Mánes, 1931, s. 49-50; MENCL, Václav. Francouzská románská architektura na české půdě. In *Umění*, 1946, roč. 17, s. 207-209; MERHAUTOVÁ - LIVOROVÁ, ref. 23, s. 228-236; WIRTH, Zdeněk a kol. *Umělecké památky Čech*. Praha 1957, s. 744-745; MENCL, Václav. Panské tribuny v naší románské architektuře. In *Umění*, 1965, roč. 13, s. 39-40; POKORNÝ, ref. 7, 1970, s. 198-199; MERHAUTOVÁ, Raně, ref. 23, s. 135-137; MERHAUTOVÁ - LIVOROVÁ, Anežka. K ikonografii českých raně středověkých tympanonů. In *Umění*, 1976, roč. 24, s. 417-418; POCHE, Emaul a kol. *Umělecké památky Čech*, 1. sv. Praha 1977, s. 565-566; HOMOLKA, Jaromír. Románské sochařství. In *Dějiny českého výtvarného umění I*. 1. Praha : Academia, 1984, s. 93-94; MERHAUTOVÁ, Anežka - TRĚŠTÍK, Dušan. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha 1984, s. 177-180; MERHAUTOVÁ, Anežka - TRĚŠTÍK, Dušan. *Ideové proudy v českém umění 12. století*. Praha 1985, s. 38, 74-77; ŠIMEK a kol. *Hrady, zámky a tvrze*, 1989, s. 174; KROUPA, ref. 25, s. 3-26; BLÁHOVÁ, ref. 7, s. 627-629; KLÁPŠTĚ, ref. 26, s. 62-66, 93, 428. V následujícím výkladu se držím převážně interpretace J. Klápštěho.

Mariiny syny Slavibora a Pavla.²⁸ Problém tohoto směru výkladu je v tom, že nám ale v galerii chybí samotná hlavní zakladatelka Marie. Někdy se zmíněný rozpor řešil předpokládaným neúplným dochováním původní podoby výzdoby. J. Klápště ale tvrdí, že pro údajně chybějící reliéf již není v galerii místo.²⁹

Ani u dalších tří postav v horní řadě nemáme jistotu, o koho se jedná. Dá se pouze určit, že vlevo se nachází postava biskupa a vpravo rytíře a opata. Protože však postavám chybí atributy konkrétních světců, lze je spojit s různými osobami z českého „nebeského“ prostoru. Proto se někdy uvažuje o sv. Vojtěchovi, sv. Václavovi a sv. Prokopovi.³⁰

Odborný průzkum reliéfů z roku 1996 ukázal, že figury spočívají na svých místech od doby svého uložení na průčelí kostela sv. Jakuba čili jinak řečeno, že s nimi nebylo od 12. století hýbáno.³¹ Jednotlivé desky s reliéfy na druhou stranu nesou jednoznačné stopy úprav pro transport (zářezy pro upevnění nosných lan). Ukázalo se, že osazení desek se podřízovalo dopředu danému schématu arkád a dokonce některé reliéfní desky musely být zmenšeny (meč rytíře byl zkrácen, byla odsekána levá noha figury pravého mládence a pravá noha levého mládence).³² Z toho je zřejmé, že reliéfy byly původně umístěny někde jinde a byly vytvořeny pro výzdobu průčelní stěny jiné stavby. Do Svatého Jakuba byly přemístěny až dodatečně a musely se přizpůsobovat zdejším prostorům (byly poněkud objemnější než určené prostory na jižním průčelí kostela). Je možné, že vůbec nepocházejí z českého prostředí, a proto je poněkud násilné v nich hledat zobrazení českých světců.³³

V západní části kostela sv. Jakuba se nachází tribuna, která je nesena dvěma sloupy. Tato tribuna je spojena s kostelní věží a patrně původně byla přístupná dřevěným můstkem z dvorce či tvrze majitelů zdejší oblasti, vdovy Marie a jejích synů Slavibora a Pavla.³⁴ V roce 2002 se podařilo nalézt v prostoru západně od kostela středověký keramický materiál, snad se jedná o upomínku na sídlo zakladatelů kostela.³⁵

²⁸H. Jireček se naopak domníval, že tyto postavy představují Slavibora a jeho ženu Marii (JIREČEK, ref. 15, s. 176). F. J. Lehner zastával názor, že se jedná o vdovu Marii a jejího syna Slavibora (LEHNER, *Kostel*, ref. 27, s. 76; LEHNER, *Dějiny*, ref. 27, s. 100). Podle J. E. Wocela jde o Marii a jejího mladšího syna Pavla (WOCEL, ref. 27, s. 225). Teorii o tom, že ústřední postavou není Bůh, ale sv. Jakub, prosazuje KROUPA, ref. 25, s. 15-16. Podle něho se s největší pravděpodobností jedná o poutnický kostel v souvislosti se svatojakubským kultem (putování do Santiaga de Compostela, KROUPA, ref. 25, s. 20).

²⁹KLÁPŠTĚ, ref. 26, s. 64.

³⁰MERHAUTOVÁ, ref. 23, s. 46, 135; MERHAUTOVÁ - TŘEŠTÍK, ref. 27, s. 178. Podle H. Jirečka se jedná patrně o olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, pražského biskupa Daniela a krále Vladislava I. (JIREČEK, ref. 15, s. 176).

³¹KROUPA, ref. 25, s. 3-26.

³²KROUPA, ref. 25, s. 11.

³³KROUPA, ref. 25, s. 22-23. Reliéfy podle P. Kroupy mohly vzniknout pravděpodobně v oblasti Lombardie a být převezeny do Čech českým králem nebo pražským biskupem. Druhou variantou podle něho je původ reliéfů v oblasti Saska nebo Durynska.

³⁴Tak např. MERHAUTOVÁ - LIVOROVÁ, ref. 23, s. 228; MENCL, *Panské*, ref. 27, s. 39-40; MERHAUTOVÁ, *Raně*, ref. 23, s. 39.

³⁵KLÁPŠTĚ, ref. 26, s. 66.

Pražský biskup Daniel v roce 1165 vložil do dvou míst v kostele sv. Jakuba schránky s ostatky svatých. První spočinula v oltářním prostoru v apsidě a druhá v tribuně pod oltářní kamennou deskou. Tyto ostatky zůstaly na svých místech až do stavebních úprav kostela v 19. století, kdy byly objeveny. Právě při tom se podařilo také nalézt písemný záznam o vysvěcení kostela.³⁶

J. Klápště správně konstatuje, že Marie a její synové museli mít blízko k českému králi. Dále uvádí, že dochovaný kostel sv. Jakuba jasně ukazuje jejich finanční možnosti. Zároveň je považuje za přední rodinu českého státu 2. poloviny 12. století. Neměla by nám ovšem uniknout ještě jedna myšlenka jeho podnětného textu a totiž ta, že výše uvedené je opravdu vše, co o zakladatelích kostela sv. Jakuba ve Svatém Jakubu víme.³⁷ K podobnému závěru docházím i já. Jistě by bylo velmi lákavé spojit ojedinělou stavbu kostela sv. Jakuba se šlechtickým rodem pánů ze Švábenic, jak to od doby H. Jirečka činilo mnoho historiků.³⁸ Pro takové tvrzení nám ovšem chybí důkazy. Ty, které přinesl H. Jireček a my jsme se s nimi seznámili na předešlých řádcích, jsou zjevně nepřesvědčivé.³⁹ Hlavní oporu jeho teorie o švábenickém původu kostela sv. Jakuba, totiž opakování jména Slavibor, můžeme velmi lehce odmítnout a vyvrátit. Bezpečně doložení příslušníci velmi rozvětveného rodu, jejichž jména známe z písemných pramenů, nesli toto dle něho rodové jméno pouze v jednom případě. Pokud by bylo opravdu jméno Slavibor typickým rodovým jménem pánů ze Švábenic, muselo by ho nést několik příslušníků rodu a ne pouze jeden. Připomeňme si pouze pro názornost, že typické jméno pánů z Rýzmburka Boreš neslo 16 jeho příslušníků, typické jméno pánů ze Sovince Pavel 6 členů rodu.⁴⁰ To jsou trochu jiná čísla než jediný případ se jménem Slavibor. Lze jednoznačně uzavřít, že na základě Jirečkovy chatrné konstrukce nemůžeme považovat vdovu Marii a její syny Slavibora a Pavla (a jejich předpokládaného otce Slavibora z roku 1145) za příslušníky rodu ze Švábenic.⁴¹

Abychom byli úplně spravedliví k názorům H. Jirečka, je třeba se vyjádřit i k jeho vylíčení osudů „předků rodu ze Švábenic“ po roce 1165. Opravdu se spoluzakladatelé kláštera sv. Jakuba ve Svatém Jakubu Slavibor a Pavel vzpomínají v písemných pramenech společně ještě jednou, a to roku 1174, kdy svědčí na lis-

³⁶CDB I, ref. 19, č. 230, s. 208-209. O opravách kostela sv. Jakuba v 19. století a nálezech při tom učiněných např. WOCEL, ref. 27, s. 222-225; BENEŠ, *Obhlídka*, ref. 27, s. 140-142; PRECLÍK, ref. 21, s. 64-66; LEHNER, ref. 27, s. 101-103. Oltář na tribuně byl zasvěcen Panně Marii. K oltářním autentikám se zřetelem ke sv. Jakubu PAVLÍKOVÁ, Marie. O oltářních autentikách biskupa Daniela I. In *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická*, 1951, č. 2, s. 6-7.

³⁷KLÁPŠTĚ, ref. 26, s. 66.

³⁸Z nich jmenujme např. práci POKORNÝ, ref. 7, s. 198-199. F. Pokorný uvádí mnoho podrobností o kostele sv. Jakuba ve Svatém Jakubu a domyšlí spoustu dalších záležitostí o majetcích pánů ze Švábenic na Čáslavsku. Pro žádné jeho tvrzení nenalezneme v pramenech oporu.

³⁹JIREČEK, ref. 15, s. 176.

⁴⁰VELÍMSKÝ, Tomáš. *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 274-275; PAPAJÍK, David. *Páni ze Sovince. Dějiny rodu moravských sudích*. Praha: Lidové noviny, 2005, s. 346-349.

⁴¹Jejich příslušnost k rodu ovšem nemůžeme ani jednoznačně odmítnout, protože nám chybí jakékoliv pramenné důkazy.

tině olomouckého úředního knížete Oldřicha. Slavibor zde dokonce vystupuje ve funkci komorníka (*Slauabor camerarius cum fratre suo Paulo*).⁴² I když to není přímo uvedeno, lze předpokládat, že Slavibor byl v té době komorníkem olomouckým.⁴³ Podle H. Jirečka tato skutečnost velmi podporuje jeho teorii o předcích rodu pánů ze Švábenic v tom smyslu, že pozdější páni ze Švábenic měli své majetky právě v oblasti střední Moravy.⁴⁴ Tím, že Slavibor na Olomoucku zastával úřad, mohl přitom získat i majetky, které pak máme v rodu ve 13. století písemně doloženy. I když je jasné, že Slavibor mohl na střední Moravě dostat během svého úřadování majetky, neexistuje žádná stopa, která by tyto majetky spojila s majetky pozdějších pánů ze Švábenic.

V následujících letech se v pramenech ještě několikrát objevují zmínky o Slaviborovi aniž bychom z nich mohli získat jakýkoliv důkaz o jeho ztotožnění s pány ze Švábenic.⁴⁵ Je poněkud překvapivé, že zastánce ohledně Slavibora jako předka pánů ze Švábenic nalezl H. Jireček ve velkém znalci moravského rodopisu Ladislavu Hosákovi.⁴⁶ L. Hosák přináší některé další argumenty pro platnost Jirečkovy teze, které ale podle mne nemají žádnou zásadní vypovídací hodnotu.⁴⁷ Nebudeme proto na tomto místě sledovat všechny další Slavibory, kteří se v pra-

⁴²CDB I., ref. 19, č. 270, s. 238-239.

⁴³BOČEK, Antonín. *Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství moravském*. Brno : Jednota národní s. Cyrilla a Methuda, 1850, nestr.

⁴⁴JIREČEK, ref. 15, s. 176.

⁴⁵Pravděpodobně tentýž Slavibor, co ho známe z roku 1174, je doložen na Olomoucku v roce 1180 ve funkci stolníka (*Zlaiborius dapifer*) českého knížete Bedřicha, který v letech 1179 – 1180 vykonával na Olomoucku přímou vládu (CDB I., ref. 19, č. 292, s. 260-261). Plně rozvíjí osudy rodu po roce 1165 na základě důvěry v jejich Slaviborovskou linii POKORNÝ, ref. 7, s. 200.

⁴⁶HOSÁK, ref. 21, s. 57. L. Hosák ovšem považoval Slavibora z roku 1145 za osobu totožnou se Slaviborem z roku 1165.

⁴⁷Podle L. Hosáka po ztotožnění Slavibora jako předka pánů ze Švábenic svědčí i to, že jeden z mnoha ostatků, který byl roku 1165 vložen biskupem Danielem do svatojakubského oltáře, patřil sv. Jiljí (Idíkovi, CDB I., ref. 19, č. 230, s. 208-209). Protože jméno Idík nesl v pozdější době jeden z důležitých členů rodu ze Švábenic, L. Hosák se domníval, že to bylo kvůli tomu, že se v rodovém švábenickém kostele ve Svatém Jakobu nacházely ostatky tohoto světce. Při pohledu na ostatkovou autentiku z roku 1165 však zjistíme, že biskup Daniel vyjmenovává v listině více než 25 svatých, jejichž ostatky vložil do oltáře. Z toho podle mého názoru nelze činit absolutně žádné závěry ohledně jména Idíka ze Švábenic. Pokud by měl mít Idík, poprvé připomínaný v písemných pramenech roku 1232 (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Ed. Gustav Friedrich, Pragae : Terra Bohemiae, 1942, III., č. 25, s. 23-24), jméno podle ostatků světce v rodovém kostele, jak je možné, že ves Svatý Jakub velmi brzy někdy během 13. století připadla sedleckému klásteru? Pokud by si rod kostela sv. Jakuba tak cenil, proč by se ho zbavoval v době, kdy byl na vrcholu moci a slávy? K Svatému Jakobu jako majetku sedleckého klásteru viz SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický království Českého*, Praha : Bursík a Kohout, 1908, s. 351; ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *České dějiny. Díl I. Část 5. Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha : Jan Laichter, 1938, s. 1228; ŠIMEK a kol. *Hrady, zámky a tvrze*, 6, Východní Čechy, 1989, s. 174. K vývoji klásteru obecně ČECHURA, Jaroslav. *Hospodářský vývoj sedleckého klásteru do roku 1346*. In *Muzeum a současnost*, 1982, roč. 5, s. 39-72. Další argument L. Hosáka podporující tezi, že Slavibor je předek rodu ze Švábenic, spočíval v tom, že v roce 1234 byli bratři Milíč, Slavibor a Idík uvedeni jako šlechtici z Čech a ne z Moravy (CDB III., ref. 47, č. 85, s. 90-92). Podle Hosáka tato skutečnost ukazuje, že vlastnili ves Svatý Jakub. Zmíněný argument je zvláště úsměvný, protože jim mohl patřit jakýkoliv majetek v Čechách.

menech na přelomu 12. a 13. století vyskytují,⁴⁸ protože se nejedná o příslušníky námi sledovaného rodu.

Opuštíme definitivně všechny bájně i vybájené předky rodu. Je nakonec dobře, že se kolem pánů ze Švábenic vytvořila legenda o Zderadovi, Letoslavovi a Dobrochvalovi a více než sporná linie o Slaviborech a kostelu sv. Jakuba ve Svatém Jakubu. Vždyt bájní předkové jakoby patřili ke každému opravdu významnému šlechtickému rodu.

The Mythical Adscendentes and Secret Church or Mythic Genesis One Aristocratic Family

David Papajík

Author of the text deals with mythical ancestors of famous nobility family in Bohemian lands, the lineage of lords from Švábenice. He finds out that most of the ancestors are listed in Bohemian Chronicle, publisher Václav Hájek in 1541. Václav Hájek joined truly existing person of king's servant Zderad who is exemplified by other veracious sources, connected with aristocratic family from Švábenice. Historical Zderad was in the year 1091 executed based on the wish of Bohemian king's son. Hájek continues further and provides information about the fates Zderad's followers. In this case they are purely Zderad's ideas due to the fact that persons Letoslav and Dobrochval never existed. In the second part of his studies author examines members of the family who were primarily connected with Roman church of Saint Jakub in the village St. Jakub in Bohemia. The importance of the church lies in the fact that it contains the collection of Roman statues in Bohemia. Author briefly assesses different discussions concerning characters which are depicted on the southern front part of St. Jakub Church. He is quite influential when he tries to prove that it is not possible to join the builders of the church together with widow Mary and her sons Slavibor and Pavel with the members of aristocratic family from Švábenice.

doc. PhDr. David Papajík, PhD.

Katedra histórie

Filozofická fakulta KU v Ružomberku

e-mail: papajik@ff.ku.sk

⁴⁸ Jejich přehled přináší HOSÁK, ref. 21, s. 57; POKORNÝ, ref. 7, s. 200. Jméno Slavibor se objevuje ve svědečných řadách na těchto listinách: v roce 1187 (CDB I., ref. 19, č. 317, s. 288-290), v roce 1187 (CDB I., ref. 19, č. 406, s. 438-440, je to ovšem falzum ze 13. století), v roce 1188 (CDB I., ref. 19, č. 320, s. 292-294), v roce 1193 (CDB I., ref. 19, č. 342, s. 308-309), v roce 1195 jako žatecký kastelán (*Zlauebor castellanus de Satec*, CDB I., ref. 19, č. 411, s. 444-446, je to ovšem falzum ze 14. století), v roce 1199 (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Ed. Gustav Friedrich, Pragae : Sumptibus comitorum Regni Bohemiae, 1912, II., č. 350, s. 359-362, je to ovšem falzum ze 13. století), v roce 1218 (CDB II., ref. 48, č. 161, s. 151-152, zde je Slavibor uveden dokonce dvakrát). K podobnému závěru jako já, že totiž údajně předky rodu z doby před rokem 1226 je třeba ponechat stranou, došel před časem i Tomáš Velímský (VELÍMSKÝ, ref. 40, s. 126-127).

SOBÁŠ KRÁLA IMRICH A : PRVÁ PREDMANŽELSKÁ ZMLUVA V UHORSKU

György Szabados

SZABADOS, György. Marriage of King Imrich : The First Prenuptial Agreement in Hungary. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 35-49.

This work deals with marriage of Ugrian king Imrich with Aragon princess Konstantia. At the beginning the author analyzes year of the establishment of marriage in the next part author develop the idea of prenuptial agreement and donation of bill for the court dame Tota. This was sealed with Golden Bull where you may find the coat of arms with stripes. The origin of the coat of army is closed analyzed. At the end author describes in many details the year of death of king Imrich and following consequences for his wife and young son.

Royal wedding. Prenuptial agreements. Hungary. King Imrich.

Obdobie panovania uhorského kráľa Imricha (1196 – 1204) nie je predmetom častého záujmu bádania historikov, hoci znamenalo pre súčasnú kultúru viacero nových podnetov. Do tejto doby patrí výskyt prvej predmanželskej zmluvy v Uhorsku. Na Imrichovej zlatej bule sa prvýkrát objavila pravá strana súčasného maďarského, predtým uhorského štátneho erbu, jeho pruhovaná časť. A napokon on bol tým, ktorý inšpiroval najväčšieho trubadúrskeho básnika 12. a 13. storočia Piera Vidala. Tieto tri skutočnosti úzko súvisia s Imrichovým aragónskym manželstvom. Presné datovanie jeho svadby ale potrebuje nový výklad základných historických a literárnych prameňov.

Dátum panovníkovej svadby sa prvý raz pokúsil vypočítať Pavol Schier Xystus. Po smrti tohto augustiniánskeho mnícha (1772) vyšla jeho kniha, ktorá sa prvýkrát zaoberala manželkami dynastie Arpádovcov. Imrichovo manželstvo datoval do roku 1199.¹ Svoju domnienku vyvodil zo správy českého historika a biskupa Joannesa Dubraviusa (Jána z Doubravky), podľa ktorého sa Henrich (Břetislav), pražský biskup a české knieža, zúčastnil na jeho svadbe.² Táto vzácna správa olomouckého biskupa, ktorý zomrel v roku 1553, sa žiaľ nedostala do povedomia maďarskej historiografie. Pritom je pravda, že autor nezaznamenal smrť Henricha (Břetislava); na to odkazuje iný prameň, a to pokračovanie pražského

¹SCHIER, Xystus. *Reginae Hungariae primea stirpis*. Viennae 1776, s. 171-172.

²„Instruebat tunc Emericus Hungarorum rex, Bele filius ingenitq(ue) apparatu nuptias, cum Constantia Arragonie regis filia Strigoniū adornabat. Ad quas Henricum quoque Boiemiae principe(m) invitaverat. Quod quia percommode cecidit, ita videlicet ut Henricus cupiebat, iam pridem appetens audiusq(ue) foederis cum rege Pannoniae ineundi, tam tempestiva occasione ad id consciendum sibi oblata, non mediocriter letabatur: venitq(ue) Strigonium ad diem nuptiis dictum.“ *Dubravii Olomuzensis episcopi Historia Bohemica (Liber quartodecimus)*. Hanoviae 1602, s. 115.

Kozmu a jeho *Chronica Bohemorum* z 13. storočia. To si všimol István Katona, ktorý pomocou týchto dvoch správ skúmal dielo Schiera. Nemal ľahkú úlohu, totiž pokračovatelia Kozmu za posledný rok života kniežata označujú roky 1196 a 1198.³ Aj keď Katonove *Kritické dejiny* (*Kritikai történet*) Imrichovu svadbu s Konštanciou datujú do roku 1198, oplatí sa citovať jeho argumentáciu, lebo z toho sa, s ohľadom na prítomnosť českého kniežata na svadbe, vyvodí iný termín. „Odkiaľ to bral Dubravius, nikde to nenájdem, ale keď sú správy pravdivé, Imrichovu svadbu nemôžeme datovať do roku 1199, ako to chce Schier. Henrich, zvaný Bretislav, totiž už vtedy nežil. Jeho smrť pokračovateľ pražského Kozmu zachytil takto: 15. júna 1196 zomrel biskup Henrich, ktorý bol kniežatom českým. Onedlho zase: 1198. Bretislav, biskup a knieža, odišiel z tohto sveta. Vydavateľ si všimol, že v rukopise je protiklad a hneď začína citovať rôzne autorove názory; z toho niektorí Henrichovu smrť datujú do roku 1196, iní 1197, ďalší do roku 1198. Vynechajúc dva krajné prípady, Henrichova smrť spadá do roku 1197. Myslíme si, že ak dáme Dubraviusovi plnú dôveru, podľa ktorého sa Henrich zúčastnil Imrichovej svadby, tak tá sa musela uskutočniť v predošlých rokoch.“⁴ István Katona nepriamo odkazuje na rok 1196, ale vtedajšie nedostatky kritiky historických prameňov ho odradili od zásadného stanoviska, preto svoj výklad nepriradil k danému roku. Ale aj napriek tomu si jezuitský vedec zaslúži uznanie svojich zásluh, veď svoj hore uvedený citát zverejnil dva roky pred publikáciou prvého vážnejšieho diela!⁵ Jeho nasledovníci nečítali jeho spis pozorne a prebrali len rok 1198.⁶ Zodpovedný bádateľ, ktorý sa dôsledne zaoberal Katonovým argumentom k danej téme, neistotu nerozpätýl, ale zafixoval na dlhú dobu. Podľa Gyulu Paulera: „To, čo o čase sobáša Konštancie Aragónskej hovorili spisovatelia po Dubraviusovi, že sa udiala v roku 1198 (Katona IV, 496), nemá žiadne vecné základy, lebo český knieža Henrich, ktorého spomína ako účastníka svadby, bol už počas celého roku 1198 vážne chorý a 16. júna toho roku zomrel

³Canonorum Pragenses Continuationes Cosmae. IX. In PERTZ, Georgius Heinricus (ed.). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Tomus IX.* Hannoverae 1851, s. 169.

⁴„Haec unde Dubravius sumsarit, nusquam reperio; quae si vera sunt, Emerici nuptias ad annum MCXCIX. ut Schierus vult, retrudi non posse, certum est. Henricus enim, qui Bretislaus quoque, seu Brziczislaus, dicebatur, ad eum annum non proximit. Huius mortem continuator Cosmae Pragensis ita notat: Mill. C. LXXXVI. XVII. cal. Iulii obiit Henricus episcopus, qui fuit dux Bohemiae. Paulo post: Mill. C. LXXXVIII. Brziczislaus dux et episcopus ab hoc seculo migravit. Editor observat, hic in Msto manifestam contractionem occurrere, refertque subinde diversas auctorum sententias, quorum alii Henricum obiisse scribunt anno MCXCVI. alii MCXCVII. alii MCXCVIII. Reiectis deinde duobus extremis, medium eligit mortemque Henrici figit ad MCXCVII. Hoc statuo, si Dubravio, qui Henricum Emerici nuptiis interfuisse scribit, tuto fides adhiberi posset; eas ante hunc annum collocare necesse foret.“ KATONA, Stephanus. *Historia critica Regum Hungariae stirpis Arpadianae IV.* Posonii; Cassoviae 1781, s. 498. Z poznámok nie je jasné, ktoré vydanie používal. Pred rokom 1781: I. POTTHAST, August. *Bibliotheca Historica Medii Aevi.* In *Wegweiser durch die Geschichtswerke des Europäischen Mittelalters von 375 – 1500.* Berlin 1862, s. 260.

⁵Cosmae ecclesie Pragensis decani Chronicon Bohemorum. Accedunt eiusdem Cosmae Continuationes. In PELZEL, Franc Martinus - DOBROWSKY, Iosephus. *Scriptorum Rerum Bohemicarum. Tomus I.* Pragae 1783, s. 367.

⁶VIRÁG, Benedek. *Magyar Századai I.* Pest 1862, s. 238; SZALAY, L. *Magyarország története I.* Lipsko 1852, s. 274; HORVÁTH, M. *Magyarország történelme I.* Pest 1871, s. 459; WERTNER, M. *Az Árpádok családai története.* Nagy-Becskerek 1892, s. 371.

(Palacký I, 491).⁷ Tu je vidno viacero Paulerových nepresností: neprečítal súvisiace časti práce *Historica critica*, iba sa pozrel na podnázov a na rok datovania svadby; nekontroloval Katonov údaj vo vydaní *Monumenta Germaniae Historica*; nepresne odkazoval na Františka Palackého, veď v citovanej vete českého historika v nemeckej publikácii je smrť biskupa pražského a kniežata Henricha (Břetislava) datovaná na dodnes uznávaný deň 15. júna 1197!⁸ Nájdu sa i naďalej historici, ktorí bez kritiky píšú rok 1198 (dokonca Hajnalka Dobozy svadbu datuje pred rokom 1198),⁹ odborná literatúra sa veľmi opatrne približovala dátumu sobáša k roku 1200,¹⁰ kým sa nestala známou v Maďarsku jedna aragónska listina. Sancha, manželka aragónskeho kráľa Alfonza II. (1164 – 1196), v listine z októbra 1196 svoju dcéru uvádza ako „*filiam meam Constantiam, reginam Ungarie*“.¹¹ Listinu publikovali v roku 1972, správu o nej priniesol maďarským historikom Ádám Anderle.¹² Dôveryhodný prameň sa stal rýchlo uznávaným v medievalistike.¹³ Podľa toho Ferenc Makk svadbu datoval do stredy roku 1196.¹⁴ Tým, že sa domáce bádanie doteraz upínalo výlučne na české, neskôr na španielske pramene, je na čase zosúladiť tieto pramene z rôznych krajín.

V roku 1198 kráľ Imrich obdaroval svojho verného rábskeho biskupa. V eschatokole listiny sa objavilo aj meno Egyed, ktorý bol dvorným županom kráľovnej.¹⁵ Táto hodnosť bola pôvodne najväčšou funkciou na kráľovnom dvore. Samotný pojem „kráľovnin dvor“ označoval skôr ľudí v blízkosti kráľovnej, než stanovenú dvorskú pozíciu.¹⁶ Po smrti kráľa Belu III. jeho manželka odišla

⁷PAULER, Gyula *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II.* Budapest 1899, s. 489. 32. poznámka: „A mit Aragoniai Konstancia házassági idejéről Dubravius után írónk mondanak, hogy t. i. 1198-ban történt (Katonai IV. 496.), annak semmi alapja, mert Henrik cseh herceg, kit mint jelenlevőt említ, már egész 1198. évben beteg volt, és ez év június 16-án meghalt (Palaczky I. 491).”

⁸„Um wenigstens in Ruhe sterben zu können, ließ Heinrich Břetislav sich nach Eger übertragen wo er bald darauf (am 15 Juni 1197) den Zeit aufgab.“ PALACZKY, Franz. *Geschichte von Böhmen I.* Prag 1864, s. 491. Novšie HILSCH, Peter. Heinrich Břetislav. In *Lexikon des Mittelalters IV.* München; Zürich 1989, s. 2085.

⁹DOBOZY, H. *Királynéink az Árpád- és Anjoukorban.* Szeged 1934, s. 92. Na rok 1198 ÉRSZEGI, G. *Az Aranybulla.* Budapest 1990, s. 7. Ten isty: „Elhagyta szülőföldjét és azért jött hozzánk, hogy fenséges nejünk, Konstancia, Magyarország királynéja serény szolgálatában maradjon...“ BLAZOVICH, László - ÉRSZEGI, Géza - TURBULY, Éva. *Levéltaók – Kincstárok. Források Magyarországi levéltárából (1000 – 1686).* Budapest 1998.

¹⁰BENDA, K. (ed.). *Magyarország történeti kronológiája I.* Budapest 1986, s. 125. (Solymosi László); KRISTÓ, Gyula. *A korai feudalizmus (1116 – 1241)*; SZÉKELY, Gyula (ed.). *Magyarország története I/2.* Budapest 1987, s. 1269. Medzi roky 1198 – 1200 svadbu datoval MAKK, Ferenc. *Aragón-magyar kapcsolatok.* KMTL. 54.

¹¹„Datum Darocha in mense octobris.“ ARTETA, Agustín Ubieto. *Documentos de Sigüenza I.* Valencia 1972, s. 58.

¹²ANDERLE, Ádám. Aragóniai Konstancia a spanyol történetírásban. In *Világtörténet*, 1994, s. 32-38.

¹³KRISTÓ, Gyula. Imre. In KRISTÓ Gyula - MAKK, Ferenc. *Az Árpád-ház uralkodói.* Budapest 1995, s. 225.

¹⁴MAKK, Ferenc. *Külföldi források és a korai magyar történelem (X. – XII. század).* Pôvodne v roku 1995 vydaná štúdia: viď tiež MAKK, Ferenc. *A tanulmánytól a kettôskeresztig.* Szeged 1998, s. 111.

¹⁵„Egidio curiali comite regine.“ HORVÁT, Á. *A diplomatikai irástan alapvonalai.* Budapest 1883, s. 113.

¹⁶ZSOLDOS, A. A királyné udvara az Árpád-korban. In *Századok*, 2002, roč. 140, s. 276 a 279.

na pút do Svätej zeme a tam čoskoro zomrela.¹⁷ V roku 1198 teda bola jedinou uhorskou kráľovnou Konštancia. Ako vidíme z konfrontácie dvoch českých prameňov, dátum svadby vychádza na rok 1196.¹⁸ Pravosť tvrdenia dokazuje aj listina z Hispánie. Okrem toho existuje ešte jedna pamiatka, ktorá je málo využívaná v politických dejinách, ale v tomto prípade môže byť užitočnou pomôckou. Provensálsky trubadúr Piere Vidal prišiel do Uhorska z Aragónie ako člen sprievodu mladej kráľovnej. O privítaní hovoril ako o srdečnom, ale svoju báseň i napriek tomu začal so smútkom:

„Má veľký smútok ten,
koho dobré panstvo
nechá sirotou.
Vo svojom veľkom, silnom smútku
nemohol som zomrieť:
je hriech zabíť sám seba!
Dušu chrániť začal som
cestou do Uhorska.
Pri kráľovi Imrichovi
našiel som ochranu,
a on vo mne môže nájsť
dobrého sluhu, dobrú dušu.“¹⁹

Literárna história sa zhoduje v tom, že básnik píše o bolestiach po smrti svojho patróna Alfonza II. a že na cestu sa vydal kvôli hľadaniu potechy. Ale podľa najnovšieho bádania trubadúr neodcestoval do Uhorska hneď po smrti aragónskeho kráľa, ale až v roku 1198, keď si Imrich zobral za ženu Konštanciu a oduševnený príjemnými skúsenosťami na Alfonzovom dvore sa pridral k sprievodu.²⁰ Čiže Pierove životopisné údaje sa odvodzovali od nesprávneho dátumu svadby! Kontext udalosti tak tesne spájal smútok a radovánky, a to svedčí proti dvojročnej pauze v Pierovom živote. Po usporiadaní básnikovho života sa môže

¹⁷„Regina Ungarie, Philippi regis Francie soror, cum post mortem viri sui multo apparatu partes transmarinas adisset iamque Tholomaidem apulisset, paulo post obiit.“ ROBERTI CANONICI S, Mariani Autissiodorensis Chronicon. In *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Tomus XXVI.* Ed. Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi. Hannoverae 1882, s. 257.

¹⁸A to nehovoriac o tom, akú činnosť vykonalo české knieža medzi ostrihomskou návštevou a chorobou tesne pred svojou smrťou. Porovnaj DUBRAVIUS, ref. 2, s. 115-116.

¹⁹„Ben viu a gran dolor | Qui pert son bon senhor, | Qu'ieu perdiei lo melior | Qu'anc mortz pogues acuir. | E quar no puesc murir | Ni es dreitz qu'om s'aucia, | Perma via gandir, | M'en anei en Ongria | Al bon rei N'Aimeric, | On trobei bon abric, | Et aura'm ses cor tric | Servidor et amic.“ Piere Vidal Poesie. In *Edizione critica e commento a cura di D'Arco Silvio Avalle. Volume II.* Milano; Napoli 1960, s. 265. Maďarským prekladateľom bol Gyulu Illyésa. SZABICS, I. *Trubadúrok és trouvère-ek. Az udvari szerelem költészete.* Budapest 1998, s. 51.

„Erős annak gyásza, | kit jó urasága | itt hagy árvaságra. | Nagy erős gyászomban | meghalni nem tudtam: | bűn megölni tenmagad! | Lelkem óvni fogtam | Magyarországba utat. | Imre király mellett | Találék védelmet, | ő meg bennem lelhet | Jó szolgát, hív lelket.“

²⁰SZABICS, I. *A trubadúrok költészete.* Budapest 1995, s. 218-219.

dostať bližšie k dátumu svadby! Kráľ Alfonz zomrel 25. apríla 1196²¹ a listina vdovy Sanchy, ktorá spomína dcéru ako uhorskú kráľovnú, vznikla v októbri toho istého roku; čiže svadba sa mohla uskutočniť medzi týmito dvoma termínmi, najpravdepodobnejšie v lete, či začiatkom jesene roku 1196.

Hlavnou úlohou svadby bolo to, že pomocou Imricha uzatvorili Arpádovci rodinné vzťahy s vládnucou dynastiou na Iberskom polostrove. Toto bezpríkladné spojenie umožnili vzájomné vzťahy v Európe v 12. storočí. Hoci boli Uhorsko a Aragónia geograficky od seba vzdialené, politicky boli o to bližšie – obe krajiny stáli na strane Svätej stolice. Okrem toho jednotné Uhorsko v Karpatskej kotline a Hispánia rozdelená na monarchie vyznačovali hranice západného kresťanstva. Tento faktor pre uhorské kráľovstvo – kvôli oslabeniu východu – znamenal možnosť jeho dobývania a pre kresťanské štáty Iberského polostrova jeho znovudobytie, aj keď definitívne vytláčenie Arabov ešte nechalo na seba čakať niekoľko storočí. Aragónia v tej dobe, s novou talentovanou dynastiou na čele, dosiahla pozoruhodné výsledky. Grófi Barcelony už od 11. storočia vykonávali dobyvačnú politiku na dve strany, ktorá sa zamerala po reconquiste na dlhodobé obsadenie juhofrancúzskeho (hlavne provensálskeho) územia. (Svätý) Rajmond Berengár (1131 – 1162) tým, že si zobral za manželku posledného potomka navarskej dynastie Petronellu, položil základy panovania svojho rodu v Aragónii. Ich prvorođený syn, neskorší Alfonz II., zdedil najprv otcov grófsky titul, potom po odstúpení Petronelly (1164) sa – po prvýkrát z barcelonského rodu – stal kráľom Aragónie. Jeho významnou zásluhou bolo viditeľné zlepšenie vzťahov s Kastíliou. Výsledkom boli nielen vazalské nároky na Kastíliu, ale v roku 1179 tieto dve monarchie vstúpili do koalície. Podľa zvykov doby dohodu medzi Alfonzom II. a kastílskym kráľom Alfonzom VIII. (1158 – 1214) spečatilo manželstvo, tak sa Sancha stala manželkou Alfonza II.²² K dejinám západoeurópskych vládnučich dynastií patrí tiež spojenie francúzskych a kastílskych rodov. Dcérou francúzskeho kráľa Ľudovíta VII. a kastílskej Konštancie bola Margita. Princezná s nepokojným životom bola najprv manželkou anglického princa a potom, keď sa stala vdovou, ju požiadal o ruku vdovec Belo III.²³ Príťažlivosť dobového Uhorska dokazoval register príjmov,²⁴ ktorý vznikol pri príležitosti Belovej svadby s Margitou (1185) a zachoval sa v neskoršom stredovekom anglickom kódexe. Naposledy János Barta mladší a Gábor Barta potvrdili pravosť tohto prameňa a po korekcii niektorých prehnaných súm dokladovali, že príjmy Belu III. činili ročne 104 800 mariek, čo znamená 22 995 kíľ rýdzeho striebra.²⁵ Vážnosť uhorskej monarchie v dobe Belu III. zvyšovalo aj svätorečenie Ladislava I. (1077 – 1095) v lete roku

²¹WERTNER, ref. 6, alebo CLARAMUNT, Salvador - ODILO, Engels. Alfons II. In *Lexikon des Mittelalters I*. München; Zürich 1980, s. 391.

²²CHAPMAN, Ch. A *History of Spain*. New York 1950, s. 75-79; MERRIMAN, Roger Bigelow. *The Rise of the Spanish Empire I*. New York 1962, s. 281-284.

²³WERTNER, ref. 6, s. 362-363 a 372.

²⁴HÓMAN, Bálint. *Magyar pénztörténet*. Budapest 1916, s. 424-425.

²⁵BARTA, J. ml. - BARTA, G. III. Béla király jövedelmei. Megjegyzések középkori uralkodóink bevételéről. In *Századok*, 1993, roč. 126, s. 413-449.

1192, veď týmto po Štefanovi I. (1000 – 1038) a jeho synovi Imrichovi získali Arpádovci už tretieho svätého, čo pre dynastiu znamenalo pomenovanie „rod svätých kráľov“. Svadba uhorského kráľa Belu III. a francúzskej Margity Kapetovej zabezpečila dôveryhodnosť Arpádovcov v západnej Európe. Hore uvedené zložité vzťahy panovníkov Aragónska, Kastílie a Francúzska nepriamou, ale priaznivou cestou ovplyvnili Imrichovu svadbu s Konštanciou. Pripravili ju obaja otcovia; o čom svedčí aj to, že medzi dátumami ich smrti sú len dva dni – Belo III. zomrel 23. apríla a Alfonz II. 25. apríla roku 1196; čiže tak blízko k dátumu svadby, že to vylučuje osobnú iniciatívu Imricha ako samostatného panovníka. Okrem toho spis príjmov z roku 1185 poukazuje taktiež na finančnú situáciu nasledujúcej kráľovnej.

K sobášu kráľa Imricha s Konštanciou sa viaže najstaršia známa predmanželská zmluva. O dohode medzi mladým manželským párom nevieme povedať nič bližšie, len tolko, že mohla vzniknúť v dobe svadby, pravdepodobne ešte v roku 1196. O jej obsahu sa dozvieme až z neskoršej správy, keď bola Konštancia už manželkou nemecko-rímskeho cisára Fridricha II. (1220 – 1250). Pápež Honorius III. (1216 – 1227) sa k tomu vyjadril v jednej listine z roku 1220²⁶ (o okolnostiach stažnosti spomínanej v listine budeme hovoriť neskôr). Podľa spresnených dát z príjmového spisu z doby Belu III. sa dá urobiť opatrný odhad majetku Konštancie. Podľa spomínaného spisu sa vtedy Uhorsko skladalo zo 72 žúp, teda ak rátame so zvyčajným výnosom,²⁷ kráľovná mala v rukách 1/36 krajiny, čo činilo príjem tisíc mariek. Na tomto teoretickom čísle sa nedá veľmi stavať, veď sme vychádzali z rovnakých stolíc s rovnakým hospodárskym výnosom (hoci ten bol v skutočnosti veľmi diferencovaný), výnos sa netýka privilegovaných Sikulov, ani chorvátsko-dalmátskej suverénnej vlády, neberie do ohľadu mimoriadne príjmy a dokonca nemôže v peniazoch vyjadriť naturálne (produkty a potravu). Tento údaj vypočítaný spoza písacieho stola slúži len na jednu vec: predpokladaný ročný výnos chce porovnať s ponúknutým jednorazovým „odstupným“ 12 000 mariek striebra. Vidieť, že 12 000 mariek niekoľkonásobne presiahlo ročné príjmy aragónskej Konštancie, napriek tomu nemohlo byť pre uhorskú pokladňu problémom vyplatenie takejto sumy.

²⁶„Vskutku v Kristu naša najmilšia dcéra Konštancia, cisárovná Rimanov vo svojej stažnosti nám oznámila, že keď ju veľkolepý kráľ Uhorska zobral za ženu, daroval jej dve stolice takým spôsobom, že ak prežije kráľa, tak ich aj s výnosom môže nechať, kým chce zostať v Uhorsku, ale ak nechce zostať v krajine, majú jej platiť dvanásťtisíc mariek.“ Originál: „*Sane Karissima in Christo filia nostra Constantia Romanorum Imperatrix illustris sua nobis conquestione monstravit, quod cum clare memorie rex Ungariae, ipsam ducens legitime in uxorem, duos Comitatus ei nomine dotalicii assignasset, ita quod si superviveret Regi, quamdiu vellet in Ungariam remanere, ipsos cum suis proventibus plenarie retineret, vel si remanere nollet ibidem, duodecim milia marcarum sibi pro dotalicio solverentur...*“ THEINER, A. *Vetera Monumenta Hungariae Sacrae Illustrantia. Tomus Primus*. Romae 1859, s. 25. (č. XLIII.). Druhé manželstvo aragónskej Konštancie spomína aj kronika zo 14. storočia. „Huius uxor Constantia filia regis Arragonie ceasri Frederico per consilium apostolici copulatur.“ SZENTPÉTERY, Emericus. *Scriptores Rerum Hungaricarum. Volumen I*. Budapestini 1937, s. 463.

²⁷BARTA ml. - BARTA, ref. 25, s. 444. Slovo „comitatus“ môže znamenať župu i španstvo. KRISTÓ, Gyula. *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest 1988, s. 21-207. Pritom v prvom rade dary z doby Ondreja II. odkazujú na to, že tu pojem „comitatus“ znamená územne ohraničenú župu.

Imrichove manželstvo s Konštanciou trvalo do smrti kráľa, a to do 30. novembra 1204.²⁸ Toto konštatovanie sem nepatrí kvôli jeho novinke, ale kvôli prekvapivému vysvetleniu Ádáma Anderleho. Základné body inšpirujúceho španielskeho prameňa z neskoršieho obdobia sú nasledovné:

1. Kňažná Konštancia sa mohla narodiť v rokoch 1186 – 1189, čiže svoje prvé manželstvo uzavrela ako dieťa.

2. To znamená, že z Imrichovho manželstva s Konštanciou nepochádza potomok. Podľa toledského arcibiskupa Rodriga (aspoň podľa Anderleho prekladu): „Konštancia, dcéra kráľa, zosobášila sa s kráľom Uhorska; a tým, že jej manžel zomrel bez potomka, vrátila sa do Aragónie.“

3. Pápež Inocent III. už v roku 1202 hovoril s matkou, s kráľovnou Sanchou o tom, aby sa Konštancia znovu vydala. Podľa toho teda kráľ Imrich už vtedy nežil.²⁹ Táto hypotetická myšlienka chce v základoch prepísať dejiny; oplatí sa ju konfrontovať s inými dobovými správami.

1. Z manželstva Alfonza II. a Sanchy sa narodili traja synovia a štyri dcéry (skoršie pramene hovoria len o troch dcérach). Z poznámky pod čiarou od Anderleho sa dozvieme, že na vek najstaršej dcéry neodkazujú pramene.³⁰ Podľa neho je Zurita, historik zo 16. storočia, prvým, ktorý urobil poriadok medzi deťmi, vymenujúc troch synov a štyri dcéry: Peter, Alfonz, Ferdinand, Konštancia, Eleonóra, Sancha a Dulca. Netvrdil by to Anderle, ak by poznal skoršiu genealógiu z konca 13. storočia *Gesta barcelonských grófov a aragónskych kráľov*. Jej časť týkajúcu sa Uhorska obsahuje aj dielo *Catalogus* od Ferencu Albina Gombosa, ktoré si hlboko váži i domáca veda.³¹ Hore spomínaný prameň, ktorý vznikol okolo roku 1296, vie len o troch synoch a jednej dcére, ale o Konštancii hovorí tiež ako o najstaršej (infánsno). Je nápadné, že *Gesta* a Zurita vymenúvajú Alfonzove a Sanchine deti podľa pohlavia – najprv chlapcov, potom dievčatá. Bez bližších informácií nevieme, či kráľovná deti rodila v tomto poradí. Po Petrovi, ktorý sa narodil v roku 1177, by mohla nasledovať Konštancia v roku 1180, ako to predpokladal Mór Wertner.³² Nehovoriac o tom, že pokiaľ Anderle považuje Konštanciu medzi rokmi 1196 a 1202 za nezrelú na materstvo, kto by potom mohol pre Imricha porodiť jeho syna Ladislava III., ktorý naozaj existoval?

2. Návrat kráľovnej vdovy domov opisuje arcibiskup z Toleda presne týmito slovami: „*Constancia filia regis regis Ungarie fuit nupta, et viro mortuo sine prole*

²⁸Od smrti Belu III. dňa 23. apríla 1196 vládol Imrich, podľa správ v kronike zo 14. storočia: „osem rokov, sedem mesiacov, šesť dní“, čo znamená, že Imrich umrel v novembri 1204. „*Cui successit Emericus filius eius et regnavit annis VIII-o, mensibus VII°, diebus VI.*“ SZENTPÉTERY, I, ref. 26, s. 463. Popieranie konca panovania v septembri 1204 vid' SZABADOS, Gyula. Imre király életidejéről. In KRISTÓ, Gyula (ed.). *Acta Historica. Tomus CX.* Szeged 1999, s. 17-18.

²⁹ANDERLE, ref. 12, s. 32-34.

³⁰ANDERLE, ref. 12, s. 36, 7. poznámka.

³¹*Gesta comitum Barcinonensium ac regum Aragonie, a quondam monacho Rivipullensi conscripta* c. a. 1296. In GOMBOS, F. Albin. *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae II.* Budapestini 1938, s. 1044.

³²WERTNER, ref. 6, s. 371.

in Aragonian est reversa.“³³ Text umožňuje vysvetlenie podľa Ádáma Anderleho, ale nerobí ho pravdepodobným. Práve s využitím citlivého slovosledu latinčiny by mohol tento arcibiskup vyjadriť jej bezdetnosť, so zrušením *ablativus absolutus* po tom, čo by odkázal na smrť kráľa, napríklad takto: „*viro sine prole mortuo*“. Ale pôvodný slovosled nie je takýto! Podľa správneho prekladu: „Konštancia, kráľova dcéra, bola manželkou uhorského kráľa a po smrti manžela sa vrátila do Aragónska bez dieťaťa.“ A to je aj pravda! Jej syn v máji roku 1205 zomrel: vdova sa naozaj vrátila domov bez dieťaťa. *Gesta* z 13. storočia text formuluje takto: „*Prima filiarum vocata Constancia fuit nupta regi Ungarie, quo mortuo, reversa est in Aragonian sine prole.*“ („Medzi dievčatami prvá, s menom Konštancia, vydala sa za kráľa Uhorska, po jeho smrti sa vrátila do Aragónska bez dieťaťa.“)³⁴

3. O smrti kráľa Imricha: zoberme všetkých rad za radom, ktorí si nevšimli smrť panovníka v roku 1202. V úrade kancelára Petra medzi rokmi 1202 a 1204 vzniklo viacero hodnoverných listín.³⁵ List Inocenta III. z 22. novembra 1204 z Ostrihomskej kapitule je posledným, ktorý hovorí o ešte žijúcom Imrichovi. V jeho štylizácii sa dá odlíšiť „pamätihodného, niekdajšieho arcibiskupa Ugrina“ od žijúceho kráľa „v Kristu najmilšieho syna“.³⁶ Prvá pápežská listina, ktorá už odkazuje na „láskavého niekdajšieho uhorského kráľa Imricha“, vznikla medzi novembrom 1204 a februárom 1205.³⁷ Napokon treba spomenúť jeho odbojného brata, ktorého na jeseň roku 1203 poslal Imrich do väzenia, ale skoro sa vyslobodil a po krátkej pauze panovania Ladislava III. konečne mohol 29. mája 1205 obsadiť kráľovský trón ako Ondrej II. (1205 – 1235).³⁸ Ondrej vo vydaných listinách počítal dobu svojho panovania viackrát od smrti Imricha (s vynechaním synovca), sporadicky od vyslobodenia sa zo zajatia, ale pred 19. januárom 1204 sa ani on sám nepovažoval za panovníka.³⁹

Zhodným svedectvám kráľovského kancelára Petra, pápeža Inocenta III. a Ondreja nemôže odporovať ani prameň od Svätej stolice, v ktorom podľa Ádáma Anderleho hlava cirkvi hovorí o novej svadbe Konštancie. Listina pápeža Inocenta III. z 5. júna 1202 naozaj hovorí o plánovaní svadby jednej z dcér kráľovnej Sanchy so sicílskym kráľom Fridrichom (s neskorším nemeckým cisá-

³³Nepresne s vynechaním slova „regi“ cituje ANDERLE, ref. 12, s. 37. Presnú citáciu uvádza španielsky preklad štúdie: ANDERLE, Ádám. Constanza de Aragón en la historiografía española. In *Acta Hispanica. Tomus I. Separatum*. Szeged, b. r., s. 8, 16. poznámka.

³⁴GOMBOS, III, ref. 31, s. 1044.

³⁵Číslo ďalej zvyšujú listiny, ktoré obsahujú len obsahový prepis. SZENTPÉTERY, I. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke. In *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I*. Budapest 1923, s. 60-68 (s. 197-210).

³⁶„*V(grino), bone memorie archiepiscopo vestro, viam univserse carnis ingresso eis inconsultis vos habito adinvicem consilio diligenti quosdam de concanonicis vestris ad karissimi in Christo filii nostri H(emerici), V(ngarie) regis illustris.*“ HAGENER, Othmar Hagener. *Die Register Innocenz' III.* 7. Wien 1997, s. 274.

³⁷„*Cum ex pie recordationis fratri nostri H(emerici), quondam Vngar(ie) regis.*“ HAGENER, ref. 36, s. 398.

³⁸SZENTPÉTERY, ref. 26, s. 464.

³⁹KARÁCSONYI, J. Az Aranybulla keletkezése és első sorsa. In *Értekezések a történelmi tudományok köréből XVIII.* Budapest 1899, s. 4-20. Rok 1204 z 19. januára, vid' tamtiež, s. 17.

rom), ale v správe je len tolko, že „*nos carissimi in Christo filii nostri illustris regis Arragon(um) et regine, matris ipsius, litteras et nuntium recepisse firmiter promittentium, quod parati sunt nobilem mulierem sororem regis ipsius karissimo in Christo filio nostro F(rederico), illustri regi Sicilie copulare.*“⁴⁰ Nie je reč o tom, ktorú z dcér Sanchy treba vydat!

Othmar Hageneder, ktorý publikoval listiny, v poznámkach spomína Sanchu, tretiu princeznú, ktorá zdedila matkine meno, avšak ostatné spisy, na ktoré odkazoval Ádám Anderle, v registri Inocenta III. nie sú! Nie je práve vhodné odvodit záverečnú chronológiu z prepísaných a pokračujúcich kroník, análov, ale oplatí sa na ne aspoň na chvíľu pozrieť, lebo aj medzi nimi môžeme nájsť rôzne varianty, ktoré zachovali rok 1204. Také sú napríklad texty Záhrebskej a Varadínskej kroniky a jedna verzia Knauzskej kroniky.⁴¹ Zo zahraničných análov stačí odkázať na Admontské a Melkské anály.⁴² Je poľutovaniahodné, že významný maďarský odborník hispanistiky chcel vyvrátiť staré a trvácne výsledky maďarskej medievistiky tak, že na jednej strane viditeľne nepozná publikované stredoveké maďarské historické pramene a na strane druhej odvodzuje závery z časovo alebo priestorovo ďalekých poznámok, dokonca z neexistujúcich prameňov. Popri tom, nezávisle od mladšej španielskej historiografie, Konštancia sa v roku 1202 cítila v Uhorsku ako prvá dáma dobre: z manželovej milosti mohla obdarovať svoju vernú dvornú dámu. Príležitosťou bolo to, že táto dáma sa vydala za uhorského šľachtica. O okolnostiach a detailoch tejto svadby okrem dobovej privilegovanej listiny svedčí aj o 80 rokov mladší prameň. To naznačuje, že na niekdajší veľkolepý dvor aragónskej kráľovnej sa nezabudlo ani o niekoľko desaťročí skôr. Šimon z Kézy vo svojom diele *Gesta Hungarorum* okolo roku 1283 to spomína takto: „Rod comesa Šimona a jeho brata Michala, ktorých volali Martinsdorfi, v dobe panovania kráľa Imricha, syna Belu III. s kráľovnou Konštanciou, dcérou aragónskeho kráľa, kráľ Imrich so svojou manželkou, prinesúc so sebou výborné kone a mimoriadne vyzdobený sprievod, vstúpili do Uhorska veľmi vznešene... kráľ Imrich, tým že spoznal ušľachtilé črty ich duše, rád ich prijal a v rôznych miestach Uhorska ich obdaroval veľkými a bohatými majetkami, ako je to známe.“⁴³ Nasledujúca poznámka Šimona z Kézy je zaujímavá nielen kvôli tomu, že rozpráva o prvých rodinných vzťahoch medzi uhorskými a aragónskymi šľachticmi, ale aj kvôli kultúrnohistorickým následkom. „Kráľovná Konštancia si priviedla so sebou aj sestru Šimona a Bertráma s menom Tota, ktorá bola taká pôvabná a krásna, že v tom čase mala sotva na svete sebe podobnú. Túto pannu si zobral

⁴⁰HAGENER, 5, ref. 36, s. 98.

⁴¹SZENTPÉTERY, ref. 26, s. 211, respektíve SZENTPÉTERY, Emericus. *Scriptores Rerum Hungaricarum. Volumen. II.* Budapestini 1938, s. 337.

⁴²PERTZ, Georgius Heinricus (ed.). *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Tomus IX.* Hannoverae 1851, s. 506 a s. 588.

⁴³„Comitum vero Simonis et fratris eius Michaelis generatio, qui Mertinsdorfarii nominantur diebus regis Emerici filii Belae tertii cum regina Constantia filia regis Aragoniae, quae uxor fuerat regis Emerici, honestis secum militibus et familia decentissima introductis, in Hungariam pomposissime introivit... Quorum quidem ingenuitatem experiens rex Emericus laetanter excepit, latisque et amplis pheidis in diversis Hungariae partibus noscitur investisse.“ SZENTPÉTERY, ref. 26, s. 190-191. Kronika zo 14. storočia už mylne datuje príchod aragónskeho rodu do Uhorska do doby Ondreja II. SZENTPÉTERY, ref. 26, s. 302.

za ženu knieža Benedikt, syn Konráda a dostala za veno obec Martinsdorf od kráľa Imricha a kráľovnej Konštancie.⁴⁴ Hoci dvorná dáma Tota prišla do Uhorska ako teta dospelého Šimona mladšieho a Michala, ale táto krásna, v roku 1196 ešte slobodná deva, bola mladšou sestrou Šimona a Bertráma, čím bola vekovo bližšie k svojim synovcom Šimonovi a Michalovi. Len v roku 1202 sa vydala za Benedikta, čo tiež odkazuje na jej mladý vek. Čiže panovník v roku 1202 na prosbu sedmohradského vojvodu, aby mu darované obce, Martonfalva a Bajó, pre Totu zo šľachtického rodu zabezpečil ako *dos*;⁴⁵ ďalej kvôli tomu, lebo žena zanechala vlasť, aby mohla slúžiť kráľovnej Konštancii, a na jej príhovor („*ad petitionem et instanciam*“) daroval Tote všetky výnosy Martonfalvy.⁴⁶ Zdôraznením mimoriadnej kráľovskej milosti darovaciu listinu spečatili nie s jednoduchým voskom, ale zlatou bulou, ktorá na rube zahrňuje takisto časť súčasného maďarského štátneho znaku – erbu, v štepenom štíte v pravom poli možno nájsť červené brvná na striebornom poli.⁴⁷ Zaujímavosťou listiny je, že Imrichova panovnícka hodnosť sa objaví v dvoch podobách. Prvá ako variácia kancelára Petra v texte listiny: „*Hem(er)icus d(e)i gr(ati)a Hung.(arie) Dalmac.(ie) Chroac.(ie) Servie Rame.q(ue) rex.*“⁴⁸ Druhá verzia nás privedie k doteraz neskúmanej skupine písomných prameňov. Na averze zlatej buly, pripevnenej na listinu privesením, sa v pečatnom poli nachádza sediaci podobizň panovníka s kruhopisom: „HENRIC(US) TERCII BELE REGIS FILIUS“, na reverze je kruhopis: „D[E]I GRA[TIA] HVNGARIE DALM[ACIE] CHROAC[IE] RAMEQ[UE] REX“.⁴⁹ Vidno, že panovnícka hodnosť je archaickejšia na zlatej bule, ako na ním potvrdenej listine, totiž Imrich si v roku 1202 pripojil Srbsko na koniec titulu (intitulácie).⁵⁰ To ale odkazuje na pôvod vyobrazenia erbu, jeho presnejší vznik. Aj Szabolcs Vajay sa podrobne zaoberal kultúrnohistorickým pozadím erbov doby panovania Belu III. a Imricha. Oproti byzantskému dvojitému krížu sa podľa neho vznik pruhovanej časti (t. j. brvien) dá odôvodniť vzťahmi s heraldicky

⁴⁴ „*Adduxerat etiam regina Constantia cum ea sororem comitis Symonis et Bertrammi nomine Totam, tam formosam et pulcherrimam, quod eo tempore vix in mundo sibi similis haberetur. Cui quidem virginis in maritum Benedictus dux, Conradi filius, cum villa Mertinsdorf pro dotibus ex parte Emirici regis et reginae Constantiae est coniunctus.*“ SZENTPÉTERY, ref. 26, s. 191.

⁴⁵ *Dos* = majetková záruka, ktorú dostane manželka od manžela pri sobáši. Veno bol hnutelný (aj nehnuteľný) majetok prinesený ženou do manželstva zo svojej rodiny ako podiel. Manžel mal naň užívacie a požívacie právo. Po ukončení manželstva mala žena nárok na vrátenie vena. Ak manželstvo skončilo jej smrťou, mali tento nárok jej dedičia. *Tripartitum*, I. časť, čl. 104, 105, 110. Ide o pasáže zo šľachtického práva, kde sa uvádza, že ak manžel vedel o cudzoložstve manželky, vedome s tým súhlasil a žil s ňou naďalej, manželka opäť získava svoje obvenenie. Ak by žena druhýkrát podobne zhršila, nemôže ju zabiť (čo by pri prvom prípade mohol). Ak by žena bola za cudzoložstvo riadne potrestaná smrťou, jej bratia môžu získať jej svadobný dar, no nie obvenenie. Ak však mala deti, alebo urobila závet, získavali svadobný dar jej deti alebo stanovení dedičia. Podobne *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. : Pod vládu anjouovských kráľov*. Ed. Pavel Dvořák. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2002, s. 271.

⁴⁶ MOL DL 39249, Latin-magyar kétnyelvű kiadása: ÉRSZEGI, ref. 9, s. 72-74.

⁴⁷ BERTÉNYI, I. *Új magyar címertan*. Budapest 1993, s. 67.

⁴⁸ Az oklevél legjobb facsimile kiadása: ÉRSZEGI, ref. 9, s. 74-75 (strany obrazovej prílohy).

⁴⁹ Farebná fotografia prednej a zadnej časti zlatej buly: ÉRSZEGI, ref. 9, s. 74-75.

⁵⁰ FEJÉR, Georgius. *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis II*. Budae 1829, s. 395.

nou zlatou bulou“.⁵⁷ Druhá pamiatka zachovala aj obsah listiny. Syn Belu IV., knieža Slavónie, Dalmácie a Chorvátska Belo, v prvej polovici roku 1269 prepísal Imrichovu listinu potvrdenú zlatou pečaťou, adresovanú Štefanovi, predkovi Baboničovcov, ktorý „s prelievaním svojej krvi poukázal na svoju vernosť voči kráľovskej korune“. Panovník mu daroval pozemok zvan Vodichan. Dôležité je, že o tejto udalosti chcel „Belo Veľký so súhlasom syna, Imricha“ vystaviť darovaciu listinu, ale kvôli jeho smrti tak konal jeho syn. Imre Szentpétery vznik listiny dotoval okolo roku 1200.⁵⁸ Obsah ale naznačuje skorší dátum. Táto listina je zaujímavou, ale zabudnutou pamiatkou uhorskej idey. Označovanie Belu III. ako Belu Veľkého sme doteraz poznali len od jeho vnuka Belu IV., ktorý takýmto spôsobom preukázal česť, uznal ho za svoj nasledovaniashodný vzor v roku 1265.⁵⁹ Znakom súhlasu otca a syna môže byť aj to, že Imrich bol dvakrát korunovaný za spolupanovníka v dobe Belu III.⁶⁰ Prepísaná listina je dokonca skorým prejavom idey Svätej koruny.⁶¹ Kráľovská ozdoba u Imricha sa okrem toho objavila dvakrát. Známejšia je asociácia koruna = kráľovská moc z citácie z príkladu od Emmy Bartoniek, obdarovanie bratislavského poddaného Zerkovoya z roku 1197, v koncipovaní: „v nepríjemnosti vo vojne medzi nami a našimi bratmi, neodvratne od

⁵⁷ „Item habent tria antiquiora Privilegia eiusdem materiae et cum simili sacramento facto per ipsos regem qui ipsa concesserunt, licet ipsorum forma sit brevior; unum videlicet a quondam Rege Bella tercio cum sigillo maiori simplici Regali de cera pendente in 1182; aliud vero a Rege Hemerico tercij Bellae Regi filio cum duplici Regali Bulla aurea in 1197; et tercium a Rege Andrea tercij Bellae filio cum sigillo maximo simplici Regali de cera pendenti in 1215.“ HORVÁTH Mihály. Magyar regesták a Bécsi Cs. Levéltárból 1118 – 1605. In *Magyar Történelmi Tár*. IX. Pest 1861, s. 15. Novšie registry vid SZENTPÉTERY I, ref. 35, s. 52. (č. 170); KRISTÓ, Gyula. *Anjou-kori Oklevéltár* VI. 1321 – 1322. Budapest; Szeged 2000, s. 311-312 (č. 849).

⁵⁸ „Ad que prefati Jacov et Cristan filii Bobonyg taliter responderunt, quod predicta terra Vodichan Stephano de Goricha avo ipsorum propter servitia sua per magnum Belam regem felicis recordationis, proavum nostrum collata extitisset et per Hemiricum regem clare memorie, ac dominum Belam regem Ungarie, karissimum patrem nostrum ipsa et collatio fuisset confirmata, et super collatione et confirmatione ipsius terre eidem Stephano avo ipsorum et Bobonyg patri eorum consequenter factis tria habent privilegia, unum videlicet regis Hemirici sub bulla aurea, et aliud illustris Bele regis, karissimi patri nostri similiter sub bulla aurea, et tertium privilegium eiusdem domini Bele regis, karissimi patris nostri bulla cerea consignatum... In unius privilegii transcripto vidimus, quod superius nominatus magnus Bela rex, proavus noster, annuente Hemirico rege filio suo, prescriptam terram Vodichan prefato Stephano et suis heredibus heredumque successoribus propter sua multiplicia et fidelissima servitia ac sui et suorum sanguinis effusione(m), que in exhibenda regie corone fidelitate fuerat perpessus, contulit et donavit pleno iure perpetuo possidendam, quam quidem collationem seu donationem, quia pretaxatus magnus Bela rex morte preventus suis litteris non potuit roborare, rex Hemiricus cum suo privilegio bulla aurea consignato communivit, prout eidem dictus magnus Bela rex pater eius sub paterna benedictione dederat in mandatis.“ SMÍČIKLAS, Tade. *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. V. Zagrabiae 1907, s. 514-515; SZENTPÉTERY, ref. 35, s. 58 (č. 192).

⁵⁹ WAGNER, Hans. *Urkundenbuch des Burgenlandes* I. Graz; Köln 1955, s. 314, KRISTÓ, Gyula - MAKK, Ferenc. III. *Béla emlékezete*. Budapest 1981, s. 119.

⁶⁰ Jeho prímorská gubernatúra sa odráža v listine vydanej 5. júla 1194: „regnante domno nostro Bela invictissimo Hungarie, Dalmacie, Rameque rege, et Henrico filio eius bicornonato Dalmatiam et Croaticam feliciter gubernante“ SMÍČIKLAS, Tade. *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* II. Zagrabiae 1904, s. 267. Spolupanovanie oboch sa odzrkadľuje aj v listine z 9. júla 1194, ako môžeme vidieť z jej formulácie: „regnante domino nostro Bela serenissimo rege Hungarie, Dalmatie, Chroatie atque Rame, et Almerico filius eius super Dalmatiam et Chroatiam.“ SMÍČIKLAS, ref. 60, s. 268-269.

⁶¹ Bližšie vid BARTOINEK, E. *Corona és regnum*. In *Századok*, 1934, roč. 67, č. 7-8, s. 314.

vernosti k nám, bojoval rytiersky pre korunu“.⁶² V druhej listine z roku 1199 záhrebské biskupstvo dostalo majetky za „všeobecnú vernosť korune“.⁶³ Imrichova koruna, resp. kráľovstvo bolo v nebezpečenstve medzi rokmi 1197 a 1199, neskôr na jeseň 1203,⁶⁴ ale z tohto roku nie je známe podobné odôvodnenie kráľovského daru. Pre ideu Svätej koruny vzácne a časovo presne určené prameny z doby Imrichovej sú z 12. storočia. Podľa toho sa oplatí Szentpéteryho datovanie z roku 1200 presunúť na 1199, alebo ešte skôr. Jednoznačný „anachronizmus“ Imrichovej zlatej buly z roku 1202 svedčí o tom, že ani s rozšírením kráľovského titulu nevyhotovili nový kruhopis na pečati. Preto je pravdepodobné, že Imrichove stratené zlaté buly na reverze mali ten istý nápis „D[IE]I GRA[TIA] HVNGARIE DALM[ACIE] CHROAC[IE] RAMEQ[UE] REX“, kde sa nachádza tiež vyobrazenie erbu. Podľa tohto si myslíme, že Imrichov červeno-strieborný erb, čiže najskoršia verzia „arpádovského pruhovania“, sa objavil v roku 1196. Spomenúc si na dvojité kríž z doby Belu III. môžeme povedať, že obidva znaky na uhorskom erbe sa objavili v 12. storočí.

Heraldická, dokonca dodnes žijúca ideová hodnota listiny vydané v roku 1202, overená zlatou pečaťou, zatienila jej ozajstnú obsahovú hodnotu, a konkrétne to, že Tote darované obce Martonfalva a Bajót tvoria predmet druhej uhorskej predmanželskej zmluvy! Zdá sa, že Imrich a Konštancia pomocou písomne zaregistrovaného daru vytvorili nový zvyk a na začiatku ukázali nasledovniahodný príklad pre užší kruh vyššej spoločenskej vrstvy. Dvorskú kariéru Benedikta a Toty a ich manželstvo sprevádzala kráľovská milosť, preto je pochopiteľné, že právnické hľadisko manželského daru pochádza z panovníckeho dvora. Samozrejme, nikto nemôže tvrdiť, že aragónska Konštancia udomácnila v Uhorsku inštitút dozoru manželkiných majetkov, veď už aj opatrenia svätého Štefana hovorili o majetkoch vdov,⁶⁵ ale je nepopierateľné, že písomné overenie manželského daru je novým prvkom a rýchlo zdomácnelo. Slová *dos* a *dotalicius* sa používajú od 13. storočia v domácej stredovekej latinčine.⁶⁶

Po neočakávanej smrti Imricha 30. novembra 1204 bola situácia kráľovnej vdovy bez mocenskej bázy a Ondrejovej túžbe po moci čím ďalej tým viac neudržateľná, preto na jar roku 1205 utiekla spolu s kráľom, svojím mladým synom, s korunou a s časťou klenotov za rakúskym kniežatom Leopoldom. To vytvorilo silné napätie medzi Ondrejom a Leopoldom, ale vtedy s prekvapujúcou rýchlosťou Ladislav III. zomrel. Spolu s korunou a klenotmi sa jeho mŕtvolu vrátila do Uhorska a kráľovnú rakúske knieža poslalo naspäť do vlasti aj s patričným

⁶²„Zerzovoy, filium Zbima, qui in adversitatibus et bellis inter nos et fratrem nostrum habitis, a fidelitate nostra non declinavit, verum viriliter pro corona nostra dimicavit.“ MARSINA, Richard. *Codex Diplomaticus et Epistolaris Slovaciae I*. Bratislava 1971, s. 97.

⁶³„per guerrem tempestatem Zagrabienis ecclesia ob fidelitatis constanciam corone nostre efficaciter exhibitam perpessa est.“ SMIČIKLAS, ref. 60, s. 339.

⁶⁴SZABADOS, Gyula. Imre és András. In *Századok*, 1999, roč. 132, č. 1, s. 85-111.

⁶⁵I. zákonník, 26. článok. ZÁVODSKY, L. A *Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Budapest 1904. 149.

⁶⁶*A magyarországi középkori latinság szótára. (Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae.)* III. Ed. Boronkai Iván - Bellus Ibolya. Budapest 1992, s. 249-251.

sprievodom.⁶⁷ Vdova sa nikdy nevzdala svojich požiadaviek, preto sa po dlhých rokoch obrátila na Svätú stolicu so sťažnosťou. To vysvetľuje, že pamiatka písomnej predmanželskej zmluvy sa zachovala v Lateráne. Ale podľa druhej správy Honorio III. z roku 1220, Konštancia mala požiadavku na viac než 12 000 strieborných mariiek: „keď kedysi ako zajatkyňa zotrvala v Uhorsku, v Kristu nám najmilší syn (Ondrej), slávny panovník Uhorska, tie peniaze v hodnote 30 000 mariiek a iné vzácne predmety, ktoré ona dala do úschovy do špitálu v Ostrihome, nevážil si Boha ani miesto a s násilím si to zobral“.⁶⁸ Honorius ešte aj 27. januára 1222 pripomenul Ondrejovi, aby si vybavil túto záležitosť,⁶⁹ ale jeho príhovor zostal bez výsledku. Takto aragónska Konštancia, niekdajšia uhorská kráľovná, „navždy vznešená cisárovná Rimanov, kráľovná Sicílie“ ešte v tom istom roku 23. júna ako 42-ročná⁷⁰ zomrela bez toho, aby z uhorského majetku niečo videla.

Z maďarčiny preložila Mgr. Bea Vida

⁶⁷Continuatio Admuntensis. GOMBOS, ref. 31, s. 752.

⁶⁸„cum olim quasi capta in Ungaria remansisset, Karissimus in Christo filius noster... Ungarie Rex illustris pecuniam et res alias pretiosas usque ad valentiam Triginta milium Marcarum, quas in domo Hospitalis Ierosolimitani apud Strigonium deposuerat, nec Deo, nec loco deferens, per violentiam occupavit.“ THEINER, ref. 26, s. 25 (č. XLII).

⁶⁹THEINER, ref. 26, s. 32-33 (č. LXV).

⁷⁰WERTNER, ref. 6, s. 371-373.

Marriage of King Imrich : The First Prenuptial Agreement in Hungary

György Szabados

The first appearance of the „Arpadian stripe“ (now an important part of the official Hungarian coat of arms), and the first Hungarian marriage contract are in close connection with each other; both are outcomes of King Emeric's reign (1196 – 1204). First of all, I had to appoint the date of the royal wedding: from the reconciliation of the Hungarian, Bohemian and Hispanic written sources it came to light, that the wedding of King Emeric and Constance of Aragon must have happened in the middle of the year 1196, and had been prepared by King Bela III of Hungary (1172 – 1196) and King Alfonso II of Aragon (1164 – 1196). According to the first known Hungarian marriage contract, the king gave his wife two counties together with all their belongings (taxes, costumes etc.). In addition of leaving the country after the king's death she had to be paid 12 000 marks as a compensation. Although the marriage contract is without doubt the most valuable source of the Hungarian Queen's possession, there are some other references about her significant though limited power in Hungary. Although the Hungarian king took care of his wife's revenue, never allowed her much economic or political power. Nevertheless this kind of contract came in fashion because of her influence (and this was the only one example): the second marriage contract was made in 1202 in the royal court, between a Hungarian noble and a lady, who came from Aragon and was the favourite lady of the Queen's escort. By this occasion the king gave them a privilege, strengthened by a golden seal, or bull, and on the back side of this bull appeared first the archaic form of the „Arpadian stripe“ (with 9 lions). Although this privilege was given in 1202, there are certain traces of some earlier, and lost golden bulls (for example mention in other privileges), that points at 1196, as the time of the origin of the bull, emblazoned with the red-silver „Arpadian stripe“ – one of the most important heraldic sources of the Medieval Hungary. After Emeric's sudden death Constance had to escape from Hungary with her 5 year old son King Ladislas III (1204 – 1205). The child died in Austria, and Constance married Frederic II in 1209. She ended her life in 1222 as Empress Constance without the royal marks of the first Hungarian marriage contract.

Szabados György, PhD.

Magyar Tudományos Akadémia – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Országos Levéltár

Magyar Medievisztikai Kutatócsoport

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi kar

e-mail: dr.szabados.gyorgy@gmail.com

POZNÁMKY K PRIVILEGOVANEJ A KONFIRMAČNEJ LISTINE MESTA GELNICA OD KRÁLA LADISLAVA IV. KUMÁNSKEHO

Tibor Almási

ALMÁSI, Tibor. The Notes to Privilegial and Confirmatory Bill of Gelnica City from King Ladislav IV. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 51-57.

The author by the aim of his work took to clarify the origins of the town Gelnica. Tries to reconstruct the first manuscript of privileges by king Ladislaus IV. The introduction trying to summarize and analyze the content of the documents, which ensure the citizens of the city Gelnica rights and freedoms. It is particularly transcript of the original schedule privilege to be maintained only in abbreviated form.

Gelnica city. Privilegial Bill. Transcription. Slovakia.

Gelnica patrí medzi banské mestá ležiace na území dnešného Slovenska. V stredoveku sa začala rýchlo rozvíjať. Okolo jej začiatkov je veľa nejasností. Najstaršie zachované písomné doklady o lokalite pochádzajú z 13. storočia. Vytvárajú obraz o stále početnejších hostoch, ktorí vlastnia rozsiahle pozemky a vykonávajú značnú kolonizačnú činnosť. Historici vzhľadom na lingvistické odôvodnenia dlho predpokladali, že k tunajšiemu už skôr žijúcemu slovenskému obyvateľstvu sa už v 12. storočí prisťahovali Nemci. Aspoň neskorší názov mesta sa dostal do nemčiny na základe názvu rieky Gölnic, ktorý je pôvodom slovanský. Mohol však vzniknúť pomocou nemeckého jazyka ešte pred tým, než sa v slovenčine objavila zmena hlások $g > h$. Lingvisti tento jav tradične datujú ešte pred rok 1200. Prednedávnom bol však spochybnený základ tejto lingvistickej hypotézy, keďže spomínaná konsonantická zmena sa na základe listinných príkladov určite nemusela uzatvoriť ešte pred začiatkom 13. storočia, ale na niektorých miestach sa takto stalo až o niekoľko storočí neskôr. Ak hore uvádzaný jazykovedný jav nemá ozajstnú donucovaciu silu, tak je vhodnejšie, ak akceptujeme prosté historické uvažovanie, podľa ktorého začiatky mesta Gelnice naozaj siahajú len do polovice 13. storočia, pravdepodobne s hranicou až po roku 1255.¹ Gelnica, ktorá sa pomocou baníctva rýchlo rozvíjala, nadobudla prvé výsady na základe politiky Bela IV. voči kráľovským mestám. Prvé privilegium lokality sa nezachovalo, zachovala sa len confirmácia privilegovanej listiny od Ladislava IV. (1272 – 1290). Kvôli tomu nepoznáme ani presný dátum vydania prvého privilegia, ani jeho podrobný obsah. Listina od Ladislava IV. Kumánskeho hovorí aj o tom, že kráľ Štefan V. v privilegii potvrdil výsady udelené

¹Zhrnutie včasných dejín Gelnice: FEKETE NAGY, Antal. *A Szepesség területe és társadalmi kialakulása*. Budapest 1934, s. 126-128. HECKENAST, Gusztáv. *A magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában*. Budapest 1991, s. 28-31.

svojím otcom, ale ani tu sa neuvádza dátum vydania prvého privilégia, ako ani jeho text. Nie je teda vysvetlené, aké práva dostali presne Gelničania od Belu IV., ako ani to, či Štefan V. tieto privilégia len potvrdil, alebo aj sám nejaké pridal. Z výsad, ktoré dostalo mesto, sú v písomnej podobe známe len tie, ktoré uvádza listina od Ladislava IV. Z nej sa dozvedáme, že kráľ potvrdil výsady mesta (*civitas*) Gelnice, ktoré mesto získalo od jeho predkov, zvlášť vyzdvihol slobodu súdnictva ohľadom trestného konania, ochranu trhov usporiadaných v meste v tom zmysle, že sa zakazujú trhy v obciach, ktoré ešte patria k územiu mesta – a teda obyvatelia týchto obcí mali svoj tovar predávať na trhu v Gelnici, napokon slobodné využívanie lesov, vôd a baní v okolí mesta. Popritom listina Ladislava IV. opisuje aj hranice mesta. Nevie sa, do akej miery predchádzajúce listiny popisovali detaily získaných výsad Gelnice, ako ani to, či z hore uvedených privilégií niektoré pochádzajú od Ladislava, či nie. Okrem týchto nejasností je najväčším problémom tiež datovanie privilegovanej listiny Ladislava IV. Kumánskeho.

Pôvodný text výsad sa nezachoval, poznáme ho len v zachovaných odpisoch, preto sa možno sčasti venovať i samotnému obsahu privilégia. Žiaľ ani najstaršie odpisy sa nezachovali v pôvodnom stave. Najstarší pochádza od Ludovíta I. Veľkého a je datovaný 29. júna 1367 (6. *die Nat. Joh. Bapt., a. d.* 1367). Zachoval sa v origináli a potvrdzuje odpis privilégia Ladislava IV. konfirmovaný Karolom Róbertom.² Privilegovaná listina pre Gelnicu sa spomína aj v inej konfirmácii, a to rovnako od Ludovíta I. datovanej 5. mája 1359 (*a. d.* 1359., III. *Non. mensis Maii*). Žiaľ, ani tento dokument sa nezachoval v origináli, text poznáme z hodnoverného odpisu (transumptu) Spišskej kapituly z 24. septembra 1699 (*f. V. prox. an. domin. 15. S. et Indiv. Trinit.*). Z 18. storočia sa zachovalo viac odpisov tejto listiny.³ Odpis privilégia od Ludovíta I. – tak, ako ho spomína aj „obsahový“ odpis z roku 1367 – naozaj nevystavili priamo na základe listiny Ladislava IV., ale pomocou dvojnásobnej konfirmácie kráľa Karola Róberta. Prepis Spišskej kapituly z roku 1699 nie je úplný. Najväznejšie nedostatky – okrem toho, že na niekoľkých miestach bodkovaním vyznačili vynechanie textu, čo ale nie je veľmi významné – sa začínajú vynechaním *datovania* z listiny Ladislava IV. a vychádzajú až do začiatku záverečnej časti (do záverečného protokolu – eschatokolu) z rámca konfirmácie Ludovíta I. To znamená, že tieto nedostatky sa vyskytujú aj v ostatných prepisoch, ktoré vyhotovili na základe hodnoverného odpisu Spišskej kapituly. Tým, že sa táto torzovitost týka už i samotného datovania listiny Ladislava IV., tak rôzni spracovatelia dokumentu začínali s novodobým publikovaním listiny, ktorú sa snažili doplniť rôznymi dátumami. Z nich by bolo vhodné si pripomenúť Istvána Katonu, ktorý listinu datoval do roku 1276.⁴ Tento dátum sa stal stálym, prevzal ho tiež Georgius Fejér do svojej edície prameňov, ktorá sa dodnes využíva širokou verejnosťou.⁵ Rok 1276 taktiež prevzali viaceré moderné historické monografie ako datovanie prvých známych výsad

²Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), Diplomatikai Levéltár (ďalej DL), č. 67 376.

³MOL DL, č. 24 896, DL, č. 71 419, Diplomatikai Fényképtár (ďalej DF), č. 258 631, DF, č. 287 781.

⁴KATONA, Stephanus. *Historia critica regum Hungariae*. VI. Budae 1782, s. 704.

⁵FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (ďalej CDH). V. 2. Budae 1829, s. 345. Fejér okrem toho ešte dvakrát uvádza gelnické privilégium s iným datovaním: v roku 1282, CDH V. 3, s. 125, v roku 1290 – podľa Bárdosyho – CDH V. 3, s. 490.

Gelnice.⁶ Najskorší dátum uvádza Ján Bárdosy vo svojej práci, v ktorej zverejnil spišské listiny, keď takpovediac až príliš svojvoľným doplnením dokument datoval do roku 1290.⁷ Z najnovších bádateľov venujúcich sa diplomatike Iván Borsa ponúka nové datovanie listiny Ladislava IV., totiž sčasti z archontologického a diplomatického uváženia a sčasti na základe listiny Ludovíta I. z roku 1367. Prvýkrát bral ohľad na dátum uvádzaný v „obsahovom“ prepise a uvádza rok 1287.⁸

Vrátime sa k torzovitému odpisu Spišskej kapituly z roku 1699, nedostatky sa týkajú aj záverečného protokolu konfirmačnej listiny Karola Róberta, čiže táto listina neumožňuje datovanie tohto dokumentu. V citovanom diele Bárdosy – ako prameň označil elenchus gelnických výsad – ich prvú konfirmáciu Karolom I. datoval do roku 1317 a druhú do roku 1327.⁹ Potom s využitím uverejneného datovania a subskripcie hodnostárov k rokom 1317 a 1327 v práci Istvána Katonu doplnil údaje a uverejnil svoju vlastnú verziu listiny.

Pred nedávnom sa začali práce na *Anjou-kori oklevéltár* a počas toho sa znova vyskytli problémy s datovaním do rokov 1317 a 1327. Na základe chronologickej príručky v *Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképtára* sa našťastie našiel ešte jeden variant textu,¹⁰ ktorý – tým, že je nezávislý od tradície dokumentov s torzovitým textom – umožňuje uzatvorenie otázok ohľadom datovania analyzovaného privilegia pre Gelnicu. Dokument pochádza z materiálu viedenského *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* a nie je ničím iným, ako jednoduchým odpisom vyhotoveným na základe odpisu kráľovských kníh Františka I. z 1. októbra 1813 (*die 1. mensis Oct., a. d. 1813*). Text nie je úplný, nedostatky sa objavujú i pri úvodnom protokole. Dokument sa začína ako prepísané privilegium Ferdinanda III. a taktiež sa v ňom nachádza aj eschatol s dátumom 1. máj 1637 (*die 1. mensis Maji, a. d. 1637*), potom nasleduje ešte jeden eschatol (záverečná časť) s datovaním do roku 1813 a s poznámkou, že ide o jeho 22. rok panovania. Takže je jednoznačné, že chýba „vonkajší“ rámec odpisu, ktorý musel pochádzať od Františka I. Privilegium Ferdinanda III. potvrdzuje hodnoverný odpis Spišskej kapituly z 28. januára 1637 (*f. IV. prox. p. fe. Conv. S. Pauli ap., a. d. 1637*), ktorý pomocou dvoch spomenutých prepisov Karola I. zahrnul listinu Ladislava IV., v ktorej Gelnica získala výsady. Tento odpis zrušil všetky doterajšie pochybnosti ohľadom datovania predchádzajúcich troch listín, lebo uvádza ich kompletný text. Dá sa z neho zistiť, že privilegium kráľa Ladislava IV. – ako sa domnieval Iván Borsa – pochádza z roku 1287, prvá konfirmácia kráľa Karola I. je z 29. augusta 1318, kým druhá zo 17. októbra 1327. Preto je lepšie citovať zrekonštruovaný text týchto troch listín. Ten sa však nemôže zakladať na čisto najúplnejšom texte odpisu z roku 1813, lebo torzovitý prepis z roku 1699 má vierohodnejší obsah, hlavne ohľadom mien a funkcií.

⁶FEKETE NAGY, Antal - FÜGEDI, Erik. *Kolduló barátok, polgárok, nemesek*. Budapest 1981, s. 245, 266 a 269 atď.

⁷BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum analectonam terrae Scepusiensis*. Leutschoviae 1802, s. 331.

⁸BORSA, Iván. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II/2-3. Budapest 1961, č. 3464.

⁹BÁRDOSSY, ref. 7, s. 334.

¹⁰MOL DE, č. 276 159.

Pri výsadnej listine Ladislava IV. je jednoznačnejšie používanie „obsahového odpisu“ z roku 1367, hlavne čo sa týka prevzatia formy mien. V citovanom diele Ivána Borsu okrem registov privilégii od Ladislava IV. je opis hraníc Gelnice založený tiež na odpise z roku 1367. V dokumente z roku 1699, kde sú vynechané miesta textu vyznačené bodkováním, doplnenie textu pochádza z textu z roku 1813, medzi zátvorkami [] sa nachádzajú významnejšie varianty tohto textu.

Pri prepísaní dvoch potvrdzovacích listín Karola I. bol základom tiež dokument z roku 1699, doplnenie chýbajúcich častí je rovnako z odpisu z roku 1813.

Kvôli lepšiemu prehľadu je dobré v prílohe za štúdiou zhrnúť celý text, t. j. uviesť aj aparát odpisov privilégia Ladislava IV. z roku 1327 pre Gelnicu v zachovaných exemplároch.

Odpisy:

1. kráľ Ludovít I., 5. mája 1359 > Spišská kap., 24. september 1699, 24. Csáky cs. mindszeni lt. 50. 1. (Df. 258 631.) (torzovitý; odpis z 18. stor.).

2. kráľ Ludovít I., 5. mája 1359 > Spišská kap., 24. september 1699 24. Dl. 24 896. (NRA. 1756. 32.) (torzovitý; prepis z 18. stor.).

3. kráľ Ludovít I., 5. mája 1359 > Spišská kap., 24. september 1699 Dl. 71 419. (Csáky cs. mindszeni lt. 59. 1.) (torzovitý; odpis z 18. stor.).

4. kráľ Ludovít I., 5. mája 1359 > Spišská kap., 24. september 1699. ŠA. Levoča. Szepes m. lt. Úrbéri és telekönyvi iratok 6. Gölnicbánya. (Df. 287 781.) (torzovitý; kópia z 23. februára 1772).

5. Spišská kapitula, 28. januára 1637 > Kráľ Ferdinand III., 1. máj 1637 > [kráľ František I.] 1. októbra 1813. HHStA. Ung. Akten, Fasc. 333. Konv. d. f. 25-32. (Df. 276 159.) (kópia z kráľovských kníh z 19. storočia: Lib. Reg. 8. Hung. aul. canc. 174-178.)

Citovaná listina: kráľ Ludovít I., 29. jún 1367. Dl. 67 376. (Bugarin-Horváth lt.)

Text listiny:

Carolus, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque rex, princeps Sallemitanus et honoris ac montis Sancti Angeli dominus omnibus Christi fidelibus praesentibus et futuris, noticiam praesentium habituris, salutem in omnium Salvatore. Solet a principe confirmari, quod licite postulatur, quia sicut iuris est, occupata indebite in statum debitum revocare, sic est consonum obtenta legitime regio patrocinio roborare. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod magister Colinus, notarius universitatis hospitium nostrorum fidelium de Gelnicz Banya ad nostram accedens praesentiam exhibuit nobis privilegium nostrum sub priori et antiquo sigillo nostro confirmans privilegium domini Ladislai olim illustris regis Hungariae, fratris et praedecessoris nostri charissimi felicitis memoriae, super libertatibus ipsorum inferius impressis confectum, petens nos humili precum instantia, ut dictum privilegium nostrum antiquum ratum habere et ad maiorem huius rei evidentiam sigillo nostro novo et authentico dignaremur de benignitate regia confirmare. Cuius tenor talis est: Carolus, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque rex, princeps Sallemi-

tanus, omnibus Christi fidelibus, tam praesentibus quam futuris, praesentes inspecturis, salutem in eo, qui dat regibus salutem. Ordo suadet aequitatis et ad apicem regiae pertinet maiestatis, ut ea, quae iuris ordine processerunt, illibata conserventur, et ea, quae iuste petuntur, ad exaudationis gratiam admittantur. Proinde ad universorum notitiam harum serie literarum volumus pervenire, quod comes Perenger, iudex de Göllnicz Banyá dictus [[à 5.: dilectus]] et fidelis noster vice et ... (à 5.: nomine universorum civium) de eadem Göllnicz Banyá fidelium nostrorum exhibuit nobis privilegium domini Ladislai codam regis Hungariae ... (à 5.: felicitis memoriae fratris nostri benigni) super libertatibus eorundem confectum, petens a nobis humili cum instantia, ut dictum privilegium ... (à 5.: ratum haberi !) et libertates) ipsorum innovare ac nostro privilegio dignaremur confirmare. Cuius quidem privilegii tenor talis est: ... (à 5.: Ladislaus, Dei) gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Comaniae, Bulgariaeque rex, omnibus Christi fidelibus, praesentem paginam inspecturis, salutem in omnium Salvatore. Regali incumbit maiestati suos subditos,urbationibus et necessitatibus oppressos, ab ipsaurbatione et necessitate misericorditer relevare, et eisdem in eorum iuribus indemniter conservare. Proinde ad universorum notitiam tenore praesentium harum serie volumus pervenire, quod iudex, iurati et universi cives de Glymnpuchbanya^{Eml}, fideles nostri, ad nostram accedentes praesentiam, a nobis humiliter supplicando postularunt, ut nos eosdem in libertatibus eorum, ipsis per Belam, avum nostrum charissimum et per Stephanum, patrem nostrum, reges illustrium recordationum mediantibus privilegiis eorundem, quae nobis pluries per eosdem exhibita extiterunt, datis et concessis, simul cum possessionibus, terris, aurifodinis, argentifodinis, ferrifodinis, aquis et silvis ac cum omnibus utilitatibus eorundem de benignitate regia tueri et conservare dignaremur. Nos itaque, qui ex officio debiti et suscepti regiminis nostri subditos nostros oppressosurbationibus et iuribus eorum pro fidelitate nobis debita et impensa privatos relevare tenemur, ipsis iudici et iuratis universisque civibus de Glymnpuchbanya^{Eml} illam et eandem in omnibus libertatem, qua temporibus domini Bela, avi nostri charissimi et postmodum etiam [[à 5.: Stanislai (ἁ: Stephani)]] patris nostri, regum illustrium recordationum usi sunt et gavis, de benignitate regia duximus concedendam, ita videlicet, quod iidem specialiter ista praerogativa libertatis a nostra maiestate indulta debeant congaudere, ut omnes causas in medio ipsorum et populorum infra metas eorundem constitutorum emergentes, sanguinis videlicet, furti et latrocinii iudicare possint et finem debitum imponere ut postulat ordo iuris. Concessimus etiam eisdem ut nullus forum in villis infra metas dictae civitatis constitutis in praeiudicium ipsius civitatis habere possit, sed omnes populi intra metas eorundem conclusi, ad forum dictae civitatis de Glymnpuchbanya^{Eml} cum mercibus eorum ire et accedere teneantur ibique res suas venditioni exponentes. Statuimus etiam, ut omnes piscatores in aquis, structores carbonum et incisores lignorum in sylvis, seu aliqui laboratores de civitate de Glymnpuch^{Eml} intra terminos sui metas eorum, ut inferius annotantur, libere et absque inquietatione quorumlibet laborare valeant et sua officia exercere. Cuius quidem terre seu possessionis mete, prout [[à 5.: iidem cives]] nobis retulerunt hoc ordine distinguuntur: prima meta incipit a via Dryn^{Eml} et tendit usque ad domum heremitae deinde vadit usque ad montem bovum, qui Wkurhegh^{Eml} vulgariter nuncupatur, et ibi flectitur et tendit ad caput cuiusdam fluvii Smolnyk^{Eml} nominati et exinde protenditur ad domos seu aedificia, in quibus ferrum flari et purgari consuevit, et postmodum directe procedendo vadit ad caput cuiusdam alterius fluvii Valkensesyn^{Eml} nominati et exinde protenditur et vadit ad quendam montem

Scynkw^{Enl} nuncupatum usque ad illum locum, ubi tributum exigi consuevit et ibi terminatur. Ut igitur huiusmodi gratiae nostrae seu innovationis serie ipsis civibus de Gylm̄pnuchbanya^{Enl} per nos factae, ... (à 5.: robur obtineat perpetuae) firmitatis, ne per quempiam successu temporis in irritum valeat revocari, praesentes concessimus dupl... (à 5.: [dupl]icis sygilli nostri munimine roboratas). Datum per man... (à 5.: [man]us discreti viri magistri) Theodori episcopi [!] (à 5.: praepositi Scibiniensis, aulae nostrae vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno domini millesimo ducentesimo octuagesimo septimo, regni autem nostri anno sexto decimo. Nos igitur, qui ex officio suscepti regiminis unum quemque in suo iure conservare et iustis petentium desideriis aures benignos inclinare debeamus, precibus praedictorum fidelium civium nostrorum de Gołnecz-Banya per comitem Perenger iudicum ipsorum nobis porrectis regio inclinati cum favore, dictum privilegium non abrasum, non cancellatum, neque in aliqua sui parte viciatum, de verbo ad verbum praesentibus inseri facientes ratificamus, approbamus libertatesque eorum, per praedecessores nostros eis datas et concessas, innovamus et testimonio praesentibus [!] confirmamus. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem praesentes concessimus literas duplici sygilli nostri munimine roboratas. Datum per manus discreti viri magistri Joannis Albensis ecclesiae praepositi, aulae nostrae vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri. Anno domini Millesimo trecentesimo decimo octavo, quarto Calendis [!] Septembris, regni autem nostri anno similiter decimo octavo. Nos itaque praescripti privilegii inspectione diligenter visitata, iusto petitionibus eiusdem magistri Colin, fidelis nostri, pro dicta universitate ipsorum fidelium hospitium nostrorum nobis humiliter porrectis, admissione dignis favorabiliter inclinati, ipsum privilegium in nulla sui parte viciatum de verbo ad verbum praesentibus insertum, acceptamus, ratificamus et super praescriptis libertatibus [!] eisdem fidelibus hospitibus nostris et eorum haeredibus perpetuo valitibus [!] et irrevocabiliter permanentibus [!] de consilio praedecretorum [?] [?] praelatorum] et baronum regni nostri praesentibus [!] privilegii nostri patrocinio confirmamus. In cuius confirmationis memoriam perpetuamque firmitatem praesentes concessimus dicti [?] [?] duplicis ?] sigilli nostri novi et authentici munimine roboratas. Datum per manus discreti viri magistri Gedon [?] [?] Andree] Albensis ecclesiae praepositi, aulae nostrae vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri. Anno domini Millesimo trecentesimo vigesimo septimo, sexto decimo Calendis [!] Novembris, regni autem nostri anno similiter vigesimo septimo. Venerabilibus in Christo patribus et civis [?] [?] dominis] Boleslao Strigoniensis [!] et fratre Ladislao Colocensis [!] archiepiscopis, Joanne Nitriensis, Benedicto Chanadiensis, Nicolao Jauriensis, Georgio Simiensis, Ladislao Quinqueecclesiensis, Iovanka Varadiensis, [fratre] Petro Boznensis, Laurentio Vaciensis, Andrea Transylvaniensis [!], Henrico Vesprimiensis, aulae regiae maiestatis cancellario [!] [?] [?] aulae reginae, consortis nostrae carissimae cancellario], Chanadino Agriensis et Ladislao Zagrabiensis [ecclesiarum] episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus. Magnificis baronibus Demetrio magistro tauernicorum nostrorum, comite Machiensis [?] [?] Bachiensis] et Traciniensis [?] [?] Trinchiniensis], Alexio [?] [?] Alexandro] iudice curiae nostrae, Thoma Vayvoda Transylvaniensis [!] et comite de Zonok, Vikch [?] [?] Mikch] bano totius Sclavoniae, comite Simigiensis [!] et de Svavos [?] [?] Sarus], Dionisio magistro dapiferorum nostrorum, Stephano magistro agazonum nostrorum, Nicolao comite Posoniensi et aliis quam pluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.)

The Notes to Privilegial and Confirmatory Bill of Gelnica City from King Ladislav IV.

Tibor Almási

The author of article deals with problematic of beginning of important mining town Gelnica. The topic is more complex because of the first manuscript of privileges by king Ladislav IV. which was preserved only in rewritten from later period. Original text of privileges was not preserved, we know it from transcriptions thus it is difficult to deal with its contents. It is a pity, that even the oldest transcription were not preserved in their original condition. The oldest comes from king Ludovit I. the Great and is dated back to 29. June 1367. It was preserved in its original form and approves the transcription of Ladislav IV. rewritten by king Karol Robert from Anjou. This amount of privileges transcriptions even enlargers doubts about the beginning of town. The aim of contribution is to clarify the contents and the date of the publishing the first privileges. It brings more light to the beginning of Gelnica establishment as the important center of Spiš region. For better overview it is good to provide, in appendix, whole text together with the apparatus of transcription of privileges by Ladislav IV. from the year 1327 from Gelnica city in preserved exemplars.

Tibor Almási, PhD.
Történeti Segédtudomány Tanszék
Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi kar
e-mail: almasi@hist.u-szeged.hu

Z maďarčiny preložila Mgr. Bea Vida

Poznámka editorov zborníka: Text listiny bol publikovaný aj v práci *Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350)*. Ed. Lubomír Juck. Bratislava : Veda, 1984, s. 67-68 (č. 66), s. 91 (č. 101). Za upozornenie ďakujeme doc. Vladimírovi Rábikovi.

OKOLNOSTI PRÍCHODU A ETABLOVANIA SA DRUGETOVCOV V UHORSKU

Djura Hardi

HARDI, Djura. Background of Arrival and Consolidation of Position of the Genus Druget in Hungary. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 59-65.

The work analyses the events around the arrival of influential Ugrian nobility descend of Drugets to Hungary. The core of the work is the fates of the founder of Ugrian branch of family of Filip and his brother John. The work contains many biographical facts about the fates of John's son William. The work is focused on the period of reign of King Karol Robert from descend of Anjou (1301 – 1342).

Middle Age. Noble family. Druget. Hungary. King Karol Robert.

Základné fakty z minulosti rodu Druget v Uhorsku v dobe Anjouovcov sú dobre známe.¹ Závratnosť, s akou urobili kariéru na dvore Karola Róberta (1301 – 1342), je vysvetliteľná už s ohľadom na skutočnosť, že Drugetovci sú jediní významní členovia neapolského sprievodu prvého Anjouovca na uhorskom tróne. Počas dvoch desaťročí zastávali úrad palatína ako i mnohé ďalšie mocenské posty, v prvom rade miesta županov. V svojej dobe to bol rod, ktorý najreprezentatívnejšie stelesňoval život novovytvorenej anjouovskej šľachty, ktorá bola nositeľom a aktérom premien a reforiem uhorskej spoločnosti a štátu v 14. storočí.²

Na čele drugetovského rodu v Uhorsku bol Filip Druget. Už ako veľmi mladý, sotva 12-ročný, sa v sprievode svojho vrstovníka a lénneho pána Karola Róberta vydal z Neapolského kráľovstva do Uhorska. Vo Filipovej vlasti jeho rod už desaťročia vykonával dôverné dvorské služby pre anjouovský panovnícky rod, predovšetkým pre rodinu neapolských následníkov trónu, ktorí boli zároveň i vojvodami zo Salerna.³ Na základe tejto skutočnosti, vychádzajúc i z rodinnej tradície a zo správy, ktorú podáva Ján Bocatius, sa do historiografie dostal údaj o sa-

¹HAMPEL, J. A. Drugetek őseiről, I-II. közlemény. In *Századok*, 1881, s. 133-145, 207-213; WERTNER, M. A. Drugetek genealógiájához. In *Turul*, 1891, č. 9, s. 151-154; MISKOLCZY, I. A. Drugetek őseiről. In *Turul*, 50/1936, s. 1-5; ENGEL, P. Honor, vár, ispánság. In *Századok*, 1982, s. 904-907; ENGEL, P. *Druget, Korai magyar történeti lexikon* (9. – 14. század), Főszerkesztő Gyula Kristó (ed.), Budapest 1994, s. 174; ENGEL, P. *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Budapest 1998, s. 42-44; KURCZ, Á. *Lovagi kultúra Magyarországon a 13. – 14. században*. Budapest 1988, s. 140-146; LENČIŠ, Š. *Šľachtický rod Drugetovcov z Humenného*. Humenné 2003.

²Porovnaj KURCZ, ref. 1, s. 140-146; HÖMAN, B. - SZEKFŰ, Gy. *Magyar történet*, II. Budapest 1939, s. 79-86; ПОКАИ, П. - БЕРЕ, З. - ПАЛ, Т. - КАЧАШ, А. *История Мађара*. Београд 2002, s. 99-107.

³MISKOLCZY, ref. 1, s. 1-5.

lermskom pôvode Drugetovcov.⁴ Ich rodové majetky Pasquarola a Maleti (dnes Pascarola a Melito di Napoli) sa nachádzali v okolí miest Aversa a Neapol.⁵ Skutočnosť, že sa do málo početného sprievodu anjouovského pretendenta dostal i Filip Druget, nebola náhoda. Od roku 1301 do roku 1323 viedol Karol Róbert ťažký boj, najskôr za svoje uznanie ako uhorského kráľa a v neskoršom období o územie, ktoré bolo v rukách oligarchov. Na jeho konci bol Karol Róbert absolútnym víťazom. Jedným z jeho najvernejších ľudí a najspolahlivejších spolupracovníkov bol i jeho priateľ z detstva Filip Druget.⁶ Filipove úsilie kráľ bohato odmenil. Z rozhodnutia kráľa sa stal v roku 1323 uhorským palatínom, pričom tento post zastával do svojej smrti v roku 1327.⁷

Medzičasom získal mnohé majetky a hrady do svojho vlastníctva a ďalšie mu boli prepožičané. Filip sústredil do svojich rúk moc nad šiestimi stolicami severovýchodného Uhorska: Spiš (od roku 1315), Abov (1317), spolu s Ujvárom spojený Heveš (1320), Boršód (1320), Turňu (1320), ako i Gemer (1320).⁸ Čo do počtu stolíc sa ani jeden uhorský veľmož nemohol s ním porovnávať.

Filip zomrel medzi 22. júnom a 11. júlom 1327.⁹ Keďže nemal mužského potomka a ani rodové korene v Uhorsku, jeho majetky boli formálne vrátené korune. Už 23. augusta toho istého roku však panovník ustanovil ako dediča ohromného drugetovského majetku Filipovho synovca, syna jeho brata Jána (Giovaniho) Viliama (Gilerma) Drugeta.¹⁰ Bohaté dedičstvo predstavovalo šesť hradov a k nim patriace panstvá Stará Lubovňa, Plaveč, Sokol, Brekov, Jasenov a Trebišov.¹¹

V listine, ktorá bola vydaná pri príležitosti darovania hradu Plaveč, sa Viliam Druget spomína ako župan Spišskej a Abovskej stolice, teda stolíc, na ktorých čele stál jeho strýko Filip. Niet pochýb o tom, že v tom istom čase zastával i zvyš-

⁴BOCATIUS, Joannes. *Hungaridos libri poematum* V. Bartphae 1599. Citované podľa: *Notitia topographica, politica incltyi comitatus Zempléniensis per Antonium Szirmay*. Budae 1803, s. 76; *Notitia historica comitatus Zempléniensis per Antonium Szirmay*. Budae 1804, s. 99-104; SZINNYEI, J. *Magyar írók élete és munkái* I. Budapest 1914, s. 1114-1118.

⁵FILANGIERI, R. I *Registri della Cancelleria Angioina ricostruiti con la collaborazione degli Archivisti Napoletani*. Vol. II, a. 1265 – 1281. Napoli 1951, s. 257.

⁶ENGEL, P. *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310 – 1323)*. In *Századok*, 1988, s. 115, 127, 89-146.

⁷ENGEL, P. *Magyarország világi archontológiája* I. Budapest 1996, s. 2; ENGEL, P. *Középkori magyar genealógia*. Arcanum adatbásis kft 2001, CD-rom, Druget I tab.

⁸ENGEL, *Magyarország*, ref. 7, s. 94, 118, 129, 134, 195, 209; ENGEL, *Honor*, ref. 1, s. 905-906.

⁹ENGEL, *Magyarország*, ref. 7, s. 2; ENGEL, *Középkori*, ref. 7, Druget 1 tab.

¹⁰„...quod cum Philippo quondam palatino bone memorie absque heredum virilis sexus solacio decedente, ex eo iure castra possessiones et bona sua universa que celsitudo sibi contulerat ad nostra regias manus redissent... magistrum Vylemum filium Johannis fratris suis carnalis comitem Scepusiensem et de Wyuar... Philippo palatino in premissorum castrorum possessionum et bonorum dominium auctoritate regia et de magnificencia principali ac eiam de plenitudine potestatis constituimus heredem.“ NAGY, I. *Anjoukori okmánytár* (ďalej AO) II. Budapest 1881, s. 316-317.

¹¹FÜGEDI, E. *Vár és társadalom a 13. – 14. századi Magyarországon*. Budapest 1977, s. 104, 145-146, 164, 175-176; SLIVKA, M. - VALAŠEK, A. *Hrady a hradky na východnom Slovensku*. Košice 1991, s. 96-97, 125, 174, 199-202, 210-212; ENGEL, *Magyarország*, ref. 7, s. 273-274, 333-334, 362-363, 338, 433, 443.

né županské miesta po svojom strýkovi v stoliciah Gemer, Boršód, Heveš a Turňa.¹² Z vôle panovníka teda Viliam „zdedil“ po svojom strýkovi nielen jeho rozsiahle majetky, ale i jeho županské tituly. Nezvyčajnosť tohto kroku spočívala v tom, že v uhorských pomeroch bol Viliam skoro úplný cudzinec, ktorý len nedávno došiel z Talianska. V prípade miest županov a kráľovských hradov išlo o štátnych úradníkov, ktorých dosadzoval panovník a neboli to donácie „in perpetuo“. Bez ohľadu na to sa Viliam Druget stal v roku 1327 jedným z najbohatších a najmocnejších ľudí v Uhorsku.¹³ Tento dojem ešte umocňuje fakt, že v nasledujúcom roku 1328 sa jeho otec Ján stal nástupcom svojho brata v úrade palatína.

V tých rokoch sa dá Viliamov vplyv najlepšie dokumentovať skutočnosťou, že pre kráľovskú kanceláriu bolo samozrejmosťou uvádzať spišského a abovského župana na zoznamoch najvyšších krajinských hodnostárov, ktoré sa zostavovali pri vydávaní slávnostných listín/dokumentov, napriek tomu, že okrem bratislavského, pred ani po Viliamovi, župani nepatrili medzi najvyšších krajinských barónov a v týchto zoznamoch sa neuvádzali.¹⁴

To, čo sme doteraz uviedli, je v historiografii zväčša dostatočne známe. Ďalej sa budeme venovať zaujímavej a z dôvodu nedostatku prameňov nie príliš objasnenej otázke týkajúcej sa okolností, za ktorých Viliam Druget prišiel do Uhorska a akým spôsobom sa stal dedičom ohromného majetku a županom šiestich stolíc. Keďže išlo o neobyčajne dôležitú záležitosť celouhorského významu, do záležitosti okolo dediča rozsiahleho domínia sa angažoval sám panovník v spomínanej darovacej listine pre Viliama týkajúcej sa hradu Plaveč. Pri tejto príležitosti kráľ dal známosť, že Viliama ustanovil za dediča svojho strýka z dobrej vôle a pre svoju zaviazanosť voči vysoko váženému zosnulému.¹⁵ Ako z uvedeného dokumentu vyplýva, v pozadí netradičného dedičského konania stála hlboká náklonnosť Karla Róberta k Filipovi Drugetovi, ktorý bol, ako sme už uviedli, jedným z jeho najvernejších súputníkov a spolupracovníkov.

Filip Druget dosiahol vrchol svojej kariéry začiatkom roka 1323, kedy ho Karol Róbert ustanovil za palatína. Aj napriek tomu sa zdá, že Filipa v tej dobe neustále trápila jedna veľká obava. V Uhorsku, kam prišiel spolu so svojím lénnym pánom,

¹²ENGEL, *Magyarország*, ref. 7, s. 94, 118, 129, 134, 195, 209. 94, 118, 129, 134, 195, 209; ENGEL, *Honor*, ref. 1, s. 905-906.

¹³O bohatstve Viliama Drugeta najlepšie vypovedá jeho testament zostavený v roku 1330. Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), Mohács etótti gyűjtemény, 71270. Štátny archív v Prešove, f. Drugeth – Humenné, inv. č. 4, MOL, Diplomatikai fényképgyűjtemény 20982. Je publikovaný, aj keď vo všetkých vydaniach a prekladoch so značným množstvom chýb a nepresností. WAGNER, C. *Analecta Scepusii sacri et profani*, toms I, Viennae 1774, s. 127-131; FEJÉR, G. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, (ďalej CDH) I-XI. Budae 1829 – 1844, CDH VIII/3, 506-511; V preklade do slovenčiny v *Z prameňov našich dejín*. Bratislava 1974, s. 53-56; tiež u LENČIŠ, ref. 1, s. 160-162; Dokumenty interpretovali tiež: FESSLER, I. A. *Geschichte von Ungarn*. Dritter Band, Leipzig 1869, s. 213-214; KURCZ, ref. 1, s. 140-146.

¹⁴CDH, VIII/3, s. 364, 366, 453, 458; Zala vármegye története, Oklevéltár, szerkesztik Nagy I. Budapest 1886, 232; O súpise kráľovských hodnostárov (series dignitatum) pozri: SZENTPÉTERY, I. *Magyar oklevéltan*, Budapest 1930, s. 189.

¹⁵„... nos qui grata et accepta eiusdem Philippi palatini servicia in nostre semper contemplacionis speculo intuemur, affectum quem ad ipsam habuimus post obitum suum...“ AO II, s. 317.

už v roku 1300 našiel nový domov, získal ohromné bohatstvo, moc a vplyv. Filip však po sebe nezanechal mužského potomka a vyzeralo to, že sa jeho životné úsilie, všetok ten rytiersky pot a preliata krv, stratia v nenávratne.¹⁶ Filip sa s touto skutočnosťou nehodlal zmieriť. V jeho pôvodnej vlasti Neapolskom kráľovstve žil jeho vlastný brat Ján, ktorý mal troch synov. Bratia Drugetovci, rovnako ako ich páni neapolskí a uhorskí Anjouovci, medzi sebou nikdy neprerušili kontakt. Ba čo viac, v druhej polovici roka 1322 neapolská kráľovná matka Mária z arpádovského rodu si vybrala na čelo vyslanectva k svojmu vnukovi uhorskému kráľovi Karolovi Róbertovi práve Jána Drugeta.¹⁷ Bola to jedinečná príležitosť, aby sa rozdelení bratia po mnohých rokoch znovu stretli a rozhodli, ako ďalej postupovať. V Neapolskom kráľovstve vlastnil Ján len priemerne veľké majetky v Pasquarole a Maleti a vykonával dvorské služby u členov neapolskej dynastie.¹⁸ Pri návšteve brata v Uhorsku bol zaiste očarený jeho oslnivou kariérou. Podľa všetkého sa práve vtedy v rodinnom kruhu zrodila myšlienka, aby Jánov najstarší syn Viliam, keď nastane vhodná doba, odišiel do Uhorska ku svojmu strýkovi a stal sa jeho dedičom. Filipov pán kráľ Karol Róbert, v ktorého moci ležalo rozhodnutie o tomto pláne, nemal, ako sa neskôr ukázalo, proti nemu nič.

Vieme však, že v okamihu, keď Filip Druget zomrel, jeho synovec Viliam sa už nachádzal v Uhorsku, kde už skôr bol pripravovaný na to, že sa stane nástup-

¹⁶Filip Druget mal dcéru Kláru, ktorá sa vydala za Ákoša, syna Filipovho spojenca a priateľa bána Mikča („*Mikcs bán fia, Póloskei Ákos*“). Pozri ENGEL, *Középkori*, ref. 7, Druget 1 tab; ZSOLDOS, A. Két hamis oklevélről. In *Történelmi Szemle*, 1999, č. 1-2, s. 191-198.

¹⁷Vďaka výskumu Óváry Lipóta sa v neapolskom archíve uchovávajú zaujímavé registry, v ktorých sa uvádza, že „*XXI. Junij V indictionis*“ neapolská kráľovná Mária z arpádovského rodu vyslala vyslanca Jána Drugeta ku Karlovi, kráľovi Uhorska. Registry aj so známymi rozdielmi sú publikované u WENZEL, G. *Magyar diplomaciai emlékek I.* Budapest 1874, s. 91; ÓVÁRY, L. *A magyar Tud. Akadémia, Történelmi bizottságának oklevél-másolatai I.* Budapest 1890, s. 43; Na základe svojich výskumov Óváry dospel k názoru, že išlo o rok 1292 a že „uhorský kráľ“, ku ktorému smerovalo vyslanectvo, bol knieža Salerna Karol Martel, syn kráľovnej Márie. Neskorší historici prijali toto datovanie bez väčšieho komentára a venovali sa predovšetkým otázke, kto bol ten spomínaný Druget a ku komu bolo smerované vyslanectvo. HAMPEL, ref. 1, s. 142; MISKOLCZY, ref. 1, s. 3; LENCÍŠ, ref. 1, s. 22. Už predtým Fraknoi Vilmos vo svojej práci venovanej neapolskej kráľovnej Márii a otázkam posolstiev, ktoré posielala do svojej vlasti, lakonicky konštatoval, že 22. júna roku 1322 bol ňou do Uhorska vyslaný „*miles Johannes Drugetus*“. Pozri FRANKÓI, V. Mária V. István király leánya, nápoly királyné (1271 – 1323). In *Budapesti Szemle*, 1906, s. 348-349, 357-358. Možné boli dve datovania, rok 1292, ako sa (chybne) domnieva Óváry, ale i rok 1322, čo je v našom prípade správny dátum. Ak totiž porovnáme dva ďalšie dokumenty, ktoré Óváry „in continuo“ prevzal z istej účtovnej knihy z neapolského archívu, na čo sprostredkovane upozorňuje Fraknoi, je z ich obsahu jasné, že sa nemohli vzťahovať na rok 1292, ale na rok 1322. Sú v nich záznamy o nákladoch, zostavených v súvislosti s prípravou posolstva do Uhorska, kde sa hovorí, že Juraj, sekretár uhorského kráľa a Dominik Ungarus, vazal neapolskej kráľovnej, sa mali vrátiť späť do Uhorska, odkiaľ predtým prišli „*pro expensis nostris in redeundo ad partes Ungarie*“. WENZEL, ref. 17, s. 91-92. Neuznaný uhorský kráľ Karol Martel v žiadnom prípade nemohol byť v roku 1291 v Uhorsku a rovnako tam nemal ani svojho sekretára. Išlo teda o vyslanectvá, ktoré sa v lete roku 1322 vymenili medzi neapolskou kráľovnou a jej vnukom, uhorským kráľom Karolom Róbertom. To, že bol Ján Druget v roku 1322 pozvaný z Neapolského kráľovstva potvrdzuje ešte jeden neapolský regist z toho istého roku „*a domino Iohanni Druhetto absente de Regno*“. ERRICO, D' B. *Alcuni documenti inediti o poco noti su Caivano, Pasquarola, Casola Valenzana e Sant'Arcangelo*, Rassegna Storica dei Comuni, n. 120-121, settembre-dicembre 2003, s. 18.

¹⁸MISKOLCZY, ref. 1, s. 4-5; ERRICO, ref. 17, s. 17-19.

com svojho strýka a aby pri ňom strávil posledné dni jeho života. V opačnom prípade by bolo nereálne, aby za menej ako 60 dní po smrti Filipa, ktorý zomrel medzi 22. júnom a 11. júlom, stihla správa o úmrtí prísť prostredníctvom posla do Neapola, aby Viliam hneď na to odišiel do Uhorska, kde už 23. augusta roku 1327 ho stretávame ako župana Spiša a Abova.¹⁹ Koniec koncov by to bolo i ne-logické, keďže išlo o záležitosť veľkého významu a uhorský kráľ určite chcel osobne spoznať šťastného dediča, aby mu mohol zveriť do rúk obrovské majetky a početné kráľovské úrady. Na základe toho usudzujeme, že Viliam Druget ako už skôr ustanovený dedič svojho strýka určite už za jeho života, najneskôr v prvej polovici roku 1327 (*terminus ante quem*), prišiel do Uhorska. Považujeme za nereálne, aby Viliam prišiel do Uhorska spolu s ostatnými členmi svojej rodiny vedenej jeho otcom, budúcim palatínom. Viliamov otec Ján prišiel s celou svojou rodinou do Uhorska na pozvanie kráľa Karola Róberta až v priebehu roku 1328, aby sa ujal úradu palatína. V tom čase už Filip nežil a Viliam bol už ustanovený za dediča a nástupcu v úradoch župana.²⁰

Hypotézu o neskoršom príchode Jána do Uhorska potvrdzuje i skutočnosť, že v priebehu roka 1327 a potom až do 21. septembra 1328 nemáme žiadne správy o ostatných členoch drugetovského rodu, s výnimkou Viliama, ktorý sa v tom čase už spomína v mnohých dokumentoch. Práve od tohto dátumu sa uvádzajú v listinách vedľa seba otec i syn, Ján, pán Pasqueorolu a Viliam, župan Spiša a Abova, ako sa to uvádza na ich pečatiach. Práve v tento deň sa v rakúskom pohraničnom meste Bruck an der Leitha v sprievode svojich barónov, kastelánov a županov stretol kráľ s príbuzným Fridrichom Pekným Rakúskym a uzavreli tu mier a spojenectvo. Zmluva bola na oboch stranách potvrdená vydaním listiny. Karolov dokument svojou prítomnosťou a pečatami potvrdilo 33 hodnostárov (zachovalo sa 25 visiach pečatí na listine), medzi nimi i „Joannes Drugeti Gallicus, Wilhermus filius eius“.²¹ O tri týždne neskôr sa Ján Galicus, ako ho nazývali jeho súčasníci, už uvádza ako kastelán Budína, ktorého kráľ ustanovil za župana užského, čo svedčí o tom, že jeho postavenie u dvora sa rýchlo zlepšovalo.²² Bola to bezpochyby príprava na uvedenie Jána do úradu palatína, v ktorom ho máme listinne zachyteného už v posledný októbrový deň roku 1328.²³ Vyše rok tak bolo palatínske miesto neobsadené, hoci na neho bolo v Uhorsku dosť vážnych kandidátov. Jednako sa však čakalo na príchod a presťahovanie Jána Drugeta, ktorý bol, rovnako ako jeho brat, kráľov priateľ ešte z detstva. Vo chvíli, keď Jána prvý krát stretávame v prostredí uhorského dvora, bol jeho syn Viliam „župan Spiša a Abova“ v uhorských pomeroch omnoho

¹⁹Pozri poznámky 9 a 10.

²⁰Miskolczy napríklad tvrdí, že v najlepšom prípade sa mohol spojiť s bratom Filipom až v roku 1324. MISKOLCZY, ref. 1, s. 5; Engel uvádza, že Ján sa už pred Filipovou smrťou presídlil do Uhorska. Tiež predpokladal, že Viliam sa v tú istú dobu nachádzal v Uhorsku, kde prevzal strýkovo dedičstvo z rúk kráľa. ENGEL, *Druget*, ref. 1, s. 174.

²¹Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Allgemeine Urkundenreihe: 1328, IX 21; O stretnutí Fridricha Pekného a Karla Róberta pozri LHOTSKÝ, A. *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281 – 1358)*. Wien 1967, s. 304-305.

²²MOL, Mohács etötti gyűjtemény, 3124.

²³ENGEL, *Magyarország*, ref. 7, s. 2.

známejší než jeho otec, ktorého kráľovská kancelária uvádzala ako „Johannes patrem magistri Villermi comitis de Scepus et de Wivar“.²⁴ Kto aspoň trochu pozná prax uhorských stredovekých listín, toho musí prekvapiť, že predstavovanie určitej osoby prostredníctvom jeho syna a nie otca, alebo predkov či najlepšie hlavy rodiny, bolo nanajvýš neobvyklé. Treba však dodať, že rovnako nevšedný bol i príchod Drugetovcov do Uhorska, ako i vzťahy tejto rodiny s neapolským a uhorským panovníckym dvorom. Po prevzatí dedičstva vzostup rodiny pokračoval. Filipa v úrade nahradil jeho brat Ján (1328 – 1333) a po ňom nastúpil Jánov syn Viliam (1334 – 1342). Začiatkom tridsiatych rokov 14. storočia Drugetovci držali v svojich rukách dvanásť stolíc a v oblasti severovýchodného Uhorska boli zemepánmi ohromného teritória. Okrem „zdedenia“ šiestich stolíc sa Viliam stal v roku 1328 i županom Šarišskej stolice. Jeho otec Ján bol bezpochyby človek, ku ktorému choval kráľ Karol Róbert osobitnú náklonnosť, čo najlepšie dokladá fakt, že mu ako cudzincovi zveril palatínsky úrad. Keď sa Ján presťahoval z Talianska, považoval za nevhodné, aby čo do počtu stolíc, rozsahom majetku a celkovou vážnosťou príliš zaostával za svojím synom. Kráľ sa akiste chcel svojmu starému známemu z neapolskej vlasti dostatočne zavďačiť, pretože s touto vlasťou bol zviazaný omnoho silnejšie, ako sú historici zvyčajne ochotní priznať. Okrem Užskej stolice tak Jánovi v tom istom roku zveril stolice Zemplín, Somogy, Tolna a v roku 1330 i Bács.²⁵ Bolo to obdobie, kedy drugetovská hviezda na uhorskom nebi žiarila najjasnejšie.

Ale ako to v politike býva, po rýchlom vzostupe prichádza pád. Mnohé šľachtické rody s neľubosťou hľadeli na tak obrovskú moc Drugetovcov, medzi nimi i ne jeden člen anjouovskej kráľovskej rodiny. Keď v roku 1342 palatín Viliam Druget zomrel bez potomka, nový uhorský kráľ Ľudovít odobral tejto rodine (formálne vrátil korunu) väčšiu časť jeho majetku a skoro všetky kráľovské úrady. Týmto krokom sa začal neodvratný úpadok tohto šľachtického rodu.²⁶

Zo srbčiny preložil Mgr. Peter Šoltés, PhD.

²⁴MOL, Mohács etótti gyűjtemény, 3124.

²⁵ENGEL, *Magyarország*, ref. 7, s. 100, 170, 175, 206, 219, 241; ENGEL, *Honor*, ref. 1, s. 905-906.

²⁶ENGEL, P. Nagy Lajos ismeretlen adományreformja. In *Történelmi Szemle*, 1997, roč. 39, č. 2, s. 137-157.

Umstände des Einzugs und der Etablierung der Adelsfamilie Druget im Königreich Ungarn

Djura Hardi

Die Umstände, unter welchen Wilhelm Druget nach Königreich Ungarn kam und unter welchen er im Jahre 1327, im Einklang mit dem Wille des Königs Karl Robert, der Erbfolge eines riesigen Besitztums seines verstorbenen Onkels, des Palatins Filip Druget wurde, stellen eine interessante, aufgrund Mangel an Quellen aber noch nicht vollkommen erklärte Frage. Als „Nachlaß“ hat man ihm auch Amt des Gespanns in sechs Komitaten, und zwar Zips, Abaujwar, Gemer, Boschod, Heves und Tornau erteilt. Im Falle der Gespannschaften, sowie der anderen Würden handelte es sich um staatliche Ämter, mit welchen der König verfügte. Wilhelm Druget wurde im Jahre 1327 einer der reichsten und mächtigsten Männer in Ungarn. Die Besonderheit dieses Verfahrens lag daran, daß Wilhelm erst kurz davor aus der Italien angekommener Ausländer war. Sein Onkel kam nach Ungarn zusammen mit dem König Karl Robert im Jahre 1300 und war einer von seinen treuesten Mitarbeiter. Denn Filip keinen männlichen Nachfolger hatte, bestand die Gefahr, daß sein großes Reichthum verfällt. Zu dieser Zeit lebte im neapelischen Königreich sein Bruder Johannes, Eigentümer von Pascarola und Maleti. Johannes ist im Jahre 1322 als Gesandte der neapelischen Königin Maria nach Ungarn angekommen. Beim Zusammentreten, oder kurze Zeit danach, ist die Entscheidung gefallen, daß der Erbfolge von etlichen Besitztümern in Ungarn Wilhelm, der älteste Sohn von Johannes wird. Nach Ungarn hat man ihn allerdings noch vor dem Filips Tod (er starb zwischen dem 22. Juni und 11. Juli 1327) gesendet. Karl Robert hat die Freundschaft und Treue des Filip Drugets sehr geschätzt. Nach seinem Tod bestätigte er also die Erbschaft seinem Neffe Wilhelm und führte ihn auch in die Onkels Gespannschaftämter. Autor des Aufsatzes ist der Meinung, daß Wilhelm, um die Erbschaft in Ungarn zu übernehmen, nach Ungarn noch vor seinem Vater, dem späteren Palatin und seinen Brüder angekommen ist.

Djura Hardi, PhD.
Katedra histórie
Filozofski fakultet, Univerzitet v Novom Sadu
e-mail: hardyg@ptt.yu

PRILBY TYPU ŠALIER NA SLOVENSKU

Miroslav Hutka

HUŤKA, Miroslav. The Helms of Type Sallet in Slovakia. In Ružomberokský historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 67-77.

This thesis deals with the specific field of the war history. Our objective is use helms type Sallet in Slovakia. To create the most objective picture of our goal we had to use all the available sources archeological or museum materials and iconographic too. This source is delimited the half of the 15th century.

Middle Age. Warfare. Helm. Sallet. Slovakia.

Udalosti Veľkonočného štvrtka odohrávajúce sa v Getsemanskej záhrade znázorňuje súsosie Krista na Olivovej hore, ktoré sa nachádza na priečelí farského kostola v Banskej Bystrici.¹ Je tu znázornená scéna, kde sa Kristovi zjavuje anjel a zároveň Judáš so skupinou mužov a vojakov vchádza do záhrady. Jeden osamelý vojak prelieza prútený plot, iný naháňa evanjelistu Marka a ďalší sa opiera o halapartňu. Zaujímavosťou oblečenia týchto vojakov je gotická zbroj, ktorá je doplnená o prilby. Ide v svojej dobe o veľmi populárny typ ochrany hlavy nazývaný ako *šalier*. O jeho popularite sa presvedčame na množstve zachovaných muzeálnych a ikonografických pamiatok z územia Slovenska. Cieľom nášho príspevku je podrobnejšia analýza jeho priestorového rozšírenia na území Slovenska.

Obdobie druhej polovice 15. storočia sa z pohľadu ochrannej zbroje označuje ako obdobie tzv. krásnych zbrojí.² Ide o špecifický typ ochranného oblečenia, ktorý napodobňoval dobovú módu. Tá sa v tomto období obzvlášť vyznačovala rôznymi zvláštnosťami, najmä štíhlymi líniami, úzkym driekom alebo veľkými

¹Problematikou výzdoby banskobystrického farského kostola sa novšie zaoberá Gábor Endrődi: ENDRŐDI, Gábor. Grosse Kunst „aus Hass und Neid“ Überlegungen zu Bauarbeiten und zur Ausstattung der Neusohler Pfarrkirche um 1500. In *Acta historiae artium*, 2006, roč. 47, s. 37-78; alebo ENDRŐDI, Gábor. Niektoré aspekty sochárstva v Banskej Bystrici a okolí na prelome 15. a 16. storočia. In BURAN, Dušan (ed.). *Gotika : Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria; Vydavateľstvo Slovart, 2003, s. 462-474. Konkrétne súsosiu sa venujú príspevky KAJBA, Peter. Súsosie Krista na Olivovej hore. In *Pamiatky a múzä*, 1996, roč. 44, č. 1, s. 26-29, alebo FILO, Ján. *Dialógy so starými majstrami*. Banská Bystrica : Stredoslovenské múzeum, 1996, 63 s. Staršie napríklad HOMOLKA, Jaromír. *Gotická plastika na Slovensku*. Bratislava : Tatran, 1972, s. 83-84 atď.

²KLUČINA, Petr. *Zbroj a zbraně : Evropa 6. – 17. století*. Praha; Litomyšl : Paseka, 2004, s. 472-480. V angličtine sa používa taktiež výstižný termín High Style, teda vznešený štýl. Porovnaj BLAIR, Claude. *European Armour : Circa 1066 to circa 1700*. London : B. T. Batsford, 1958, s. 105.

a bohato zdobenými rukávmi.³ Integrovanou súčasťou gotickej zbroje boli aj spomínané banskobystrické prilby typu *šalier*.⁴

Tento typ veľmi populárnej prilby sa v strednej Európe objavuje na začiatku 15. storočia. Svoj pôvod má pravdepodobne v Taliansku, odkiaľ sa postupne začala šíriť do ostatných oblastí a stala sa akousi internacionálnou prilbou.⁵ Vznikla pravdepodobne zo železného klobúka, čo sa však asi týka len nemeckého typu tejto prilby, o čom budeme ešte hovoriť.⁶ Prvé správy o šalieri (*celate*) sa objavujú v tzv. Inventári Gonzagov z roku 1407.⁷ V strednej Európe sa s ňou prvýkrát stretávame v období medzi rokmi 1425 – 1426 v správach z innsbruckého archívu, kde sa hovorí o prilbe typu *tschēleden* (*tschaladen*).⁸

Poznáme dva základné typy týchto prilb, nemecký a taliansky. Nemecký šalier mal výrazné horizontálne línie, mnohokrát s pretiahnutým a článkovaným zátylkom. Jeho strieška bola väčšinou oddelená od zvona prilby ostrou hranou. Naproti tomu taliansky šalier, ktorý je chronologicky pravdepodobne starší, sa vyznačoval vertikálnymi líniami a niekedy mohol mať zvon hruškovitého tvaru.⁹ Ten mohol plynule prechádzať do striešky konkávnym ohybom. Strieška vzadu nie je predĺžená ako v prípade nemeckého šaliera. Taliansky šalier sa niekedy zamieňa s barbutou, najmä šalier v tzv. benátskom štýle.¹⁰ Od talianskeho typu sú odvodené niektoré subtypy, a to najmä šaliere vo francúzsko-burgundskom a v španielskom štýle.¹¹ Tu však ide len o regionálne zvláštnosti, ktoré sa v strednej Európe neprejavili.

K šalieru mohol byť pomocou dvoch nitov pripevnený aj vizír. Poznáme dva druhy, veľký a malý, pričom veľký zakrýval tvár a posilňoval tiež ochranu čela. Často sa končil pomerne ostrým špicom až na temene hlavy. Výhľad zabezpečoval úzky priezor zosilnený silným faldom alebo výstupkom. Malý vizír chránil len

³KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání : Středověk*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 124-220. Novšie práce k vplyvu civilného oblečenia na vojenské napríklad EMBLETON, Gerry. *Oděv a zbroj vojíka ve středověku : Znovuzrozené v barevných fotografiích*. Praha : Nakladatelství Miroslava Sobotku, Fighters Publication, 2007, 96 s.

⁴BLAIR, ref. 2, s. 105-107. Gotická zbroj sa len výnimočne dopĺňala inou prilbou. Zväčša to boli železné klobúky alebo prilba typu armet.

⁵OAKESHOTT, Ewart. *European Weapons and Armour : From the Renaissance to the Industrial Revolution*. London : Lutterworth Press, 1980, s. 111.

⁶MÜLLER, Heinrich - KUNTER, Fritz. *Europäische Helme : Aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte*. Berlin : Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1984, s. 31.

⁷NOWAKOWSKI, Andrzej. *Uzbrojenie ochranne : Helmy*. In NADOLSKY, Andrzej (ed.). *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 – 1450*. Łódź : Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej, 1990, s. 46.

⁸BLAIR, ref. 2, s. 105. V Čechách sa prvýkrát zmienka o šalieri objavuje v roku 1441 v testamente Prokopa Paly zo Zderazu v Novom Meste. WAGNER, Eduard - DROBNÁ, Zoroslava - DURDÍK, Jan. *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*. Praha : Naše vojsko, 1956, s. 63.

⁹KLUČINA, ref. 2, s. 377.

¹⁰PYHRR, Stuart W. *European Helmets, 1450 – 1650 : Treasures from the Reserve Collection*. New York : The Metropolitan Museum of Art, 2000, s. 7-8, alebo ZARNÓCZKI, Attila. *Mátyás király katonái : Fegyvert, s vitézt éneklek*. Budapest : Libra, 1992, s. 51-52.

¹¹PYHRR, ref. 10, s. 9-10, alebo DUFTY, Arthur Richard. *European Armour in the Tower of London*. London : Her Majesty's Stationery Office, 1968, obrazová príloha číslo 77-79.

dolnú časť tváre a končil sa v oblasti nosa (mal podobu dolnej čeľuste). Po jeho sklopení sa vytvorila štrbina medzi zvonom prilby a jeho hornou hranou. Vyskytovali sa však aj prilby s pevným vizírom. Prilba teda mohla nadobudnúť podobu železného klobúka (*kettle hat*).¹² Nezriedka bol povrch prilby zdobený kanelúrami alebo ozdobnými hlavičkami nitov. Stredom temena mohol viesť ostrejší hrebeň, ktorý bol v prípade nemeckého typu širší a opatrený často tromi otvormi.¹³ Zaujímavosťou šaliera je, že bol veľmi populárny tak u peších, ako aj jazdeckých oddielov.

V slovenských múzeách sa nachádza niekoľko exemplárov týchto prilb. Dva kusy sú uložené v Stredoslovenskom múzeu v Banskej Bystrici a jeden kus sa nachádza na kompletnej gotickej zbroji v zbierkach Múzea v Betliari.

Prilby z Banskej Bystrice sú rôznej konštrukcie.¹⁴ Jedna (pod označením H-1557) má pohyblivý vizír veľkej konštrukcie, ktorý má v svojom strede úzky priezor s výraznou stredovou hranou. Je uchytený dvomi nitmi, ktoré majú hlavičku v tvare štvorlístka. Vizír teda kryje bradu, ako aj čelo. Práve tvar vizíru sa javí ako významný rozlišujúci prvok, ktorým sa prilby od seba odlišujú.¹⁵ Zvon prilby má chlebový tvar a v temenej časti je najhrubší, pričom sa tu vytvára výrazný hrebeň. Na temene sa nachádzajú i tri prázdne diery, ktoré pravdepodobne slúžili na pripavenie ozdobného klenotu. Pomerne výrazne pretiahnutý zátylok je vyrobený z dvoch pohyblivých pásov spojených ozdobnými nitmi. Po obvode prilby je šesť nitov s pomerne veľkými hlavičkami s dekoratívnou funkciou. Majú tvar cukrárskej krémovej čiapky. Tri sú z pravej a tri z ľavej strany. Ďalšie nity v časti zátylku chýbajú, nakoľko po nich zostali tri diery.

Na ľavej strane od stredovej hrany vizíra sa nachádza zbrojárska značka. Je koróziou poškodená a ťažko čitateľná, okrem dolnej časti. Je vyrazená tesne nad dolným faldom vizíra a je možné, že má tvar štylizovaného písmena M, no nejde o značku milánskej dielne Missagliovcov.¹⁶ Keby tomu tak bolo, potvrdzovalo by to predpoklad, že prilba bola vyrobená v Taliansku, čo ešte posilňuje existencia analogickej prilby na zámku Wawel, o čom ešte bude reč nižšie. Tento predpoklad však vychádza len s koróziou vytvorených nerovností. Je tiež pravdepodobné, že môže ísť o iluzívny rastlinný motív. Navyše, značka sa nachádza v otočenom

¹²PYHRR, ref. 10, s. 11 alebo MÜLLER, ref. 6, s. 135. Pekným príkladom šaliera s pevným vizírom je prilba vyrobená Jörgom Treytzerom z Innsbrucku z obdobia medzi rokmi 1470 – 1480: THOMAS, Bruno - GAMBER, Ortwin (ed.). *Die Innsbrucker Plattnerkunst*. Innsbruck : Tirolische Landesmuseum, 1954, s. 14 alebo DUFTY, ref. 11, obr. príloha číslo 79, b, tam aj ďalšie príklady, napríklad prilba z Rodosu z obdobia okolo roku 1450.

¹³MÜLLER, ref. 6, s. 138.

¹⁴Prvýkrát prilbu publikoval János Kalmár. KALMÁR, János. *Régi magyar fegyverek*. Budapest : Natura, 1971, s. 267-268. Novšie SKLENKA, Vladimír. *Chladné zbrane a zbroj zo zbierok Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Štúdio Harmony; Stredoslovenské múzeum, 2006, s. 131.

¹⁵Tvarom vizíra sa odborníci ešte podrobne nezaoberali a preto je ťažké vyvodzovať konkrétne závery z tohto zistenia. Vyžadovalo by si to hlbšiu analýzu.

¹⁶K zbrojárskym značkám z Talianska porovnaj napríklad značky publikované Lionello Bocciam v texte medzi jednotlivými kapitolami: BOCCIA, Lionello G. - COELHO, E. T. *L'arte dell' Armatura in Italia*. Milano : Bramante, 1967, 551 s.

pologulatom štíte. Jediná podobnosť s doposiaľ publikovanými značkami je s kontrolnou alebo cechovou značkou mesta Landshut uverejnenou Dudleyom Gyn-gellim.¹⁷

Analogická prilba sa nachádza taktiež v zbierkach kráľovského zámku na Waweli.¹⁸ Prilba má rovnaký tvar veľkého vizíra, pretiahnutý tvar článkov zátylku a hlavičky ozdobných nitov. Pásky v zátylku sú však v tomto prípade tri a ozdobné nity sú na každej strane štyri. Krajina pôvodu prilby, no bez zdôvodnenia, je Taliansko. Isté analógie sa dajú nájsť aj na prilbe publikovanej Lionelom Bocciam, no tie sú len v rovine špekulácií.¹⁹

Oveľa väčšiu podobnosť nachádzame na prilbách, ktoré pochádzajú zo zbrojných kompletov vyrobených v Nemecku. Napríklad prilba vyrobená v Innsbrucku z obdobia okolo roku 1495, ktorá má pohyblivý zátylok z troch pásov a úzky sklopný malý vizír bez špicov vykrojených na jeho okraji. Tento vizír kryje len bradu, pretože zvon prilby siaha až po oči.²⁰ Čiastočne podobný vizír sa nachádza na prilbe vyrobenej Lorenzom Helmschliedom z Augsburgu okolo roku 1480 pre arcivojvodu Maximiliána. Prilba má tiež pohyblivý zátylok z troch pásov, no vizír má rovnaký tvar ako bystrický šalier. Nenachádzajú sa tu však veľké ozdobné nity na jeho okraji.²¹ Podobné analógie sú aj na ochranách hlavy z územia dnešného Poľska. Prilby znázornené Vítom Stwossom (Stossom) v Krakove majú vizíre chrániace i čelo.²² Podobne je tomu aj na scéne boja sv. Juraja s drakom z triptychu Korunovacie Madony z Wielunia z obdobia medzi rokmi 1450 – 1460²³ alebo na figurálnom náhrobku Jána z Kružlowej z obdobia prelomu 15. a 16. storočia z Mogila.²⁴ Šalier s veľkým vizírom a článkovaným zátylkom sa nachádza aj pri nohách kľačiaceho bojovníka z náhrobku Pavla Czarneho z obdobia okolo roku 1490 z františkánskeho kostola v Krakove.²⁵

Druhý šalier z Banskej Bystrice so signatúrou H-1558 má jednoduchšiu konštrukciu.²⁶ Tvar zvona prilby je rovnako chlebový, no menej pretiahnutý, s výrazným stredovým rebrom (hrebeňom) tiahnucim sa od čela po zátylok. Má skôr vertikálny tvar. Na temene sú opäť tri prázdne diery. Dolný okraj je lemo-

¹⁷GYNGELL, Dudley S. Hawtrey. *Armourers Marks : Being a Compilation of the Known Marks of Armourers Swordsmiths and Gunsmiths*. London : Thorsons Publishers, 1959, s. 29.

¹⁸SZABŁOWSKI, Jerzy. *Zbiory zamku królewskiego na Wawelu*. Warszawa : Arkady, 1975, obrázok číslo 25.

¹⁹BOCCIA, ref. 16, obrázok číslo 92 a popis s. 123.

²⁰THOMAS, Bruno - GAMBER, Ortwin (ed.). *Katalog der Leibrückkammer I. : Der Zeitraum von 500 bis 1530*. Wien : Kunsthistorisches Museum, 1976, s. 117 a obrázok číslo 46.

²¹BLAIR, ref. 2, s. 200-201.

²²KAJZER, Leszek. *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Malopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*. Wrocław : Ossolineum, 1976, s. 175-176, alebo NADOLSKI, Andrzej (ed.). *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350 – 1450*. Łódź : Polska Akademia Nauk; Instytut Historii Kultury Materialnej, 1990, s. 523, obrázok číslo 100.

²³NADOLSKI, Andrzej. *Broń i strój rycerstwa polskiego w średniowieczu*. Wrocław : Ossolińskich, 1979, farebný obrázok číslo 4, alebo KAJZER, ref. 22, s. 154.

²⁴KAJZER, ref. 22, s. 75-76 a 80.

²⁵NADOLSKI, ref. 22, s. 524, obrázok číslo 105b.

²⁶SKLENKA, ref. 14, s. 131.

vaný faldom. Na prilbe je množstvo dier, pričom niektoré sú vyplnené nitmi. Pohyblivý vizír má úzky priezor s malým špicom v nosnej oblasti. Na pravej dolnej strane v oblasti líca je z vnútornej strany prilby prinitovaný pás plechu. Jeho význam je neznámy. Ak by slúžil na pripevnenie prilby pomocou koženého remienka k hlave popod bradu, tak by sa podobný pás nachádzal aj na druhej strane. No tu chýba a nenachádza sa tu ani otvor po nite.

Analogické prilby sa nachádzajú v Maďarskom národnom múzeu v Budapešti.²⁷ Ide o dve prilby, z ktorých jedna má pohyblivý a druhá pevný vizír. Obe banskobystričné prilby patria do skupiny nemeckých šalierov a sú vykované z jedného kusa plechu pomerne kvalitného prevedenia. V prvom prípade, vzhľadom na kvalitu výroby, môžeme vysloviť záver, že pravdepodobne bola súčasťou väčšieho zbrojného kompletu. Výrazným charakteristickým prvkom je veľký vizír a článkovaný zátylok. Môžeme ich zaradiť do obdobia rokov 1480 – 1490.

Posledným šalierom zo slovenských múzeí je prilba zo zbrojného kompletu z Múzea v Betliari. Ide o detskú gotickú zbroj, ktorá je doplnená prilbou tohto typu. Má malý vizír pripevnený k prilbe pohyblivým nitom podloženým hviezdicovým kovaním. Tesne pod úrovňou priezoru má vizír tri štrbiny pravdepodobne pre zlepšenie výhľadu. Zátylok je pevný s ostrým špicom siahajúcim po lopatky. Zvon prilby je na dolnom okraji ozdobený hlavičkami ôsmich nitov. Temeno je zosilnené siedmimi kanelúrami smerujúcimi od čela po zátylok. Tu je k prilbe pripovaná dvomi nitmi aj tuľajka, ktorá slúžila na osadenie ozdobného pera alebo chochola.

Obdobná prilba sa nachádza v zbierkach The Metropolitan Museum of Art v New Yorku. Tento šalier má však oveľa viac pretiahnutý hrot na zátylku, no vizír má rovnaký tvar. Je datovaný do obdobia okolo roku 1490.²⁸ Z rovnakého obdobia preto pravdepodobne pochádza takisto prilba a kompletná zbroj z Múzea v Betliari.

Niekoľko prilb typu šalier sa nachádza aj na rôznych ikonografických zobrazeniach z územia Slovenska. Nachádzajú sa vo výbroji vojakov z Kristologického cyklu alebo svätcov. Istým problémom tu je skutočnosť, že rytierski svätci sa zobrazovali väčšinou bez prilb. Výnimku tvorí Ladislavská legenda a sv. Juraj, ktorý má v prípade nástennej malby v Čeríne a Hronskom Beňadiku prilbu typu *bacinet* s otvoreným vizírom. Čo sa týka sv. Ladislava, jeho prilba je vždy otvorená. Napríklad v Bijacovciach je to železný klobúk, v Liptovskom Ondrejovi *bacinet*.²⁹ S prilbami sa preto stretávame väčšinou na hlavách vojakov na Kristologických cykloch.

Najstaršie vyobrazenie šaliera sa nachádza na Pašiovom oltári v Hronskom Beňadiku od Tomáša z Kluže.³⁰ Malba pochádza z roku 1427. Za stotníkom stojí

²⁷KALMÁR, ref. 14, s. 267-269.

²⁸PYHRR, ref. 10, katalógové číslo 13.

²⁹Napríklad LÁSZLÓ, Gyula. *Szent László-legenda középkori falképei*. Budapest : Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára, 1993, s. 133-138.

³⁰CSÉFALVAY, Pál (ed.). *Christliches Museum Estergom*. Budapest : Corvina, 1993, s. 16-17, alebo popis 172-174. Tvarom sa prilba ešte podobá na brabutu alebo železný klobúk. K tomuto porovnaj aj ŻYGULSKI, Zdzisław (jun.). *Broń w dawnej Polsce : na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego wschodu*. Warszawa : Wydawnictwo naukowe, 1975, s. 102-103.

vojak, ktorý má na hlave archaický tvar šaliera. Ide o kónický zvon s ostro sklopenou strieškou. Svojím tvarom pripomína ešte *železný klobúk* alebo *barbutu*. Výhľad bojovníka je riešený pomocou výrezu v strieške, čím sa prerušuje jej celistvosť. Prilba ešte nemá vizír, ktorý sa začal objavovať približne od šesťdesiatych rokov 15. storočia.³¹ Analógie v tvare tejto prilby môžeme nájsť v Taliansku, napríklad v Múzeu Poldi Pezoli v Miláne zo začiatku 15. storočia.³² Ide o typ prilby nazvaný taliansky šalier.

Ďalšie prilby sa nachádzajú na tzv. Tabuliach z Hlohovca, ktoré sú uložené v Bojnicksom múzeu. Na výjave Zmŕtvychvstania sú štyria vojaci, ktorí strážia hrob s prilbami na hlavách. Dvaja prední majú opäť akési archaické formy šalierov so strieškou (šiltom). Môže ísť o skoré podoby tzv. burgundského šaliera, z ktorého sa neskôr vyvinul *burgonet*.³³ Tretí vojak (vzadu vpravo) má na hlave evidentne už šalier s otvoreným vizírom.³⁴ Všetky prilby majú hruškovité zvony. Ján Bakoš datuje malby do štyridsiatych rokov 15. storočia.³⁵ Hruškovitý tvar bol pomerne častý a šalier s takýmto tvarom môžeme vidieť napríklad vo viedenskom Waffensammlung, pričom tento typ je označený ako *francúzsky šalier*.³⁶

Z obdobia okolo roku 1470 pochádza oltár Ukrižovania v Hronskom Beňadiku. Opäť, ako v predchádzajúcom prípade, na výjave Zmŕtvychvstania má predný spiaci vojak na hlave šalier s otvoreným vizírom.³⁷ Zaujímavosťou je vyhnutie dolného okraja striešky do vonkajšej strany. Prilbu taktiež s pohyblivým vizírom má na hlave aj vojak z Pašiového cyklu (z výjavu Vraždenie neviníatok) na hlavnom oltári sv. Alžbety Durínskej v košickom dóme sv. Alžbety atď.³⁸

O šalieri s pevným vizírom môžeme uvažovať v prípade Pašiového oltára z Lúčok pri Kremnici, ktorý pochádza z obdobia medzi rokmi 1470 – 1480. Prilba má však skôr podobu železného klobúka s veľkou a ostro sklopenou strieškou.³⁹

³¹BLAIR, ref. 2, s. 106.

³²BENEŠ, Ctírad. *Zbroj*. Stráňavy : Hobby Press, 1992, s. 60 a obrázok číslo 10f.

³³OAKESHOTT, ref. 5, s. 214.

³⁴K objaveniu sa šaliera pozri napríklad KLUČINA, ref. 2, s. 375-376, alebo BLAIR, ref. 2, s. 105-107.

³⁵BAKOŠ, Ján. Príspevok k problematike vzťahov rakúskeho a slovenského tabulového maliarstva v druhej štvrtine 15. storočia. In *Ars*, 1982, č. 1, s. 80.

³⁶THOMAS, ref. 20, s. 84-85 a obrázok číslo 28.

³⁷CIDLINSKÁ, Libuša. *Gotické krídlové oltáre*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 38 a čiernobiely obrázok číslo 12, alebo CSÉFALVAY, ref. 30, s. 22.

³⁸CIDLINSKÁ, ref. 37, s. 42-43 a čiernobiely obrázok číslo 24.

³⁹CIDLINSKÁ, ref. 37, s. 58 a čiernobiely obrázok číslo 19. Miklós Mojzer však datuje dobu vzniku malby do obdobia medzi rokmi 1480 – 1490. MOJZER, Miklós. *A Magyar Nemzeti galéria : régi gyűjteményei*. Budapest : Corvina, 1984, obrázok číslo 55. Aj zahraničná literatúra v tomto prípade skôr uvažuje o železnom klobúku, v angličtine označovanom ako kotlový klobúk – *kettle hat*. TARASSUK, Leonid - BLAIR, Claude (eds.). *The Complete Encyclopedia of Arms and Weapons*. London : Batsford, 1982, s. 295-296, alebo OAKESHOTT, ref. 5, s. 113, BLAIR, ref. 2, s. 91-92 a 199. Nemecky *Eisenhut*: FUNCKEN, Liliane - FUNCKEN, Fred. *Historische Waffen und Rüstungen : Ritter und Landsknechte von 8. bis 16. Jahrhundert. Mittelalter und Renaissance*. Niedernhausen : Orbis, 2001, s. 38-40. Na území Slovenska sa nachádza niekoľko prilb takéhoto typu. Predovšetkým ide o vojakov z pašiovej časti oltára sv. Anny z Radačova publikovanom napríklad MOJZER, ref. 39, s. 27. Tu je však nepravne lokalizovaná do Bzenova, čo korigoval Dušan Buran: BURAN, Dušan (ed.). *Gotika : Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria; Vydavateľstvo Slovart, 2003, s. 701-702.

Výhľad je potom riešený pomerne úzkym štrbinovým priezorom, ktorý je vyrezaný v strieške.⁴⁰

V nástennom maliarstve tento typ prilby reprezentuje Kristologická scéna zo Strážok. Na výjave Nesenie kríža sa nachádza vojak v gotickej zbroji so šalie-rom na hlave. Jeho zvláštnosťou je to, že zátylková časť nevybieha k lopatkám, ale anatomicky obopína hlavu a krk a oblúkom vybieha do vonkajšej strany.⁴¹

Pomerne časté zobrazenie tejto prilby sa vyskytuje tiež v sochárskom umení. Tu dominujú prilby znázornené na figurálnych epitafoch významných osobností korvínovského a pokorvínovského obdobia.⁴² Prvým z celkového radu epitafov je náhrobok Imricha Zápoľského (+1487) v Katedrále sv. Martina v Spišskej Kapitule.⁴³ Má oblečenú gotickú zbroj a na hlave šalier s otvoreným vizírom. Ten je veľký a chráni aj čelo. Jeho horná hrana vybieha do výrazného hrotu smerom k temenu a je zdobený dvomi ryhami. Po boku prilby je asi osem nitov s veľkými ozdobnými hlavičkami po štyroch na každej strane. Zátylkovú časť nie je vidieť, no spoza prilby vychádza ozdobné pero uchytené pravdepodobne v tulajke.

Další šalier sa nachádza na epitafe Štefana Zápoľského (+1499) rovnako v spišskej katedrále.⁴⁴ Jeho prilba je však zdobená oveľa bohatšie. Najmä veľký vizír, ktorý má bohato zdobené okraje, pravdepodobne mosadzným alebo pozláte-ným plechom. Dolný okraj je lemovaný drobnými laliami, ktoré sa nachádzajú aj na jeho hornom okraji. Tu je však len päť lalí a sú oveľa väčšie. Pod nimi, na čelovej časti vizíru, sa nachádzajú štvorlístky, ktoré sú vytvorené dierami v plechu.

Na tieto epitafy nadväzuje celý rad náhrobkov, ktoré sú od nich odvodené.⁴⁵ Do istej miery to platí o náhrobnej platni Tomáša Tarczayho v kostole sv. Martina

⁴⁰Dalšia podobná prilba sa nachádza v Prešovskej mestskej knihe a je publikovaná: KALMÁR, ref. 14, s. 51, alebo KLUČINA, Petr - MARSINA, Richard - ROMANÁK, Andrej. *Vojenské dejiny Československa I. diel : do roku 1526*. Praha : Naše vojsko, 1985, s. 338. Zo Slovenska je to ešte prilba muža bojujúceho s medveďom na malovanom strope kostola Očistovania Panny Márie v Smrečanoch, napríklad SMOLÁKOVÁ, Mária. Šablónové maľby neskorogotických drevených stropov. In *Archaeologica historica* 29, 2004, s. 283-296. Ďalšie príklady nachádzame aj na výzdobe slonovinového sedla z Maďarského národného múzea v Budapešti. Je tu znázornený boj sv. Juraja s drakom a bolo to publikované napríklad TEMESVÁRY, Ferenc. *Arms and Armour : The Treasures of the Hungarian National Museum*. Budapest : Helikon, 1992, s. 24-25 atd.

⁴¹DVORÁKOVÁ, Vlasta - KRÁSA, Jozef - STEJSKAL, Karel. *Stredoveká nástenná maľba na Slovensku*. Bratislava : Tatran, 1978, obrázok číslo 178.

⁴²K tomu podrobne napríklad ZARNÓCZKI, ref. 10.

⁴³K náhrobku Imricha Zápoľského pozri VARGA, Livia - LŐVEI, Pál. *Funerary Art in Medieval Hungary*. In *Acta Historiae Artium Hungariae*, 1990 – 1992, č. 2, s. 149-147; HOMOLKA, ref. 1, s. 175; HLOBIL, Ivo. Rytířské náhrobky rané renesance na Slovensku a Moravě. In *Ars*, 2002, roč. 40, č. 1-3, s. 111-117. Jeho epitaf, ako aj epitaf jeho brata (bratanca) Štefana, boli pravdepodobne vytvorené v okruhu dielní Budinského kráľovského dvora. Podrobne o tom aj LUXOVÁ, Viera. *Memento mori : formy náhrobnej skulptúry*. In BURAN, Dušan (ed.). *Gotika : Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria; Vydavateľstvo Slovart, 2003, s. 332. K rodu Zápoľských pozri bližšie napríklad CHALUPECKÝ, Ivan. Zápoľskí na Spiši do roku 1526. In: *Z minulosti Spiša XIII*, 2005, s. 37-53.

⁴⁴K náhrobku Štefana Zápoľského pozri napríklad HOMOLKA, ref. 1, s. 175-176 a 412; VARGA, ref. 43, s. 149-150; LUXOVÁ, ref. 43, s. 332, alebo ZARNÓCZKI, ref. 10, na vnútornej strane obálky, alebo HLOBIL, ref. 43, s. 119. Ivan Chalupecký predpokladá, že epitaf Štefana Zápoľského objednala jeho manželka Hedviga Tešfínska krátko po jeho smrti. CHALUPECKÝ, ref. 43, s. 51.

⁴⁵VARGA, ref. 43, s. 150-151.

v Lipanoch, pochádzajúci z obdobia okolo roku 1493.⁴⁶ Postava v ochrannej zbroji má na hlave prilbu typu šalier. V tomto prípade však ide o ojedinelé znázornenie šaliera talianskeho typu, podobne ako na oltári od Tomáša z Kluže. Má dominujúce vertikálne línie, hruškovitý zvon s plynule vyhnutou strieškou bez zalomenia. Vizír je veľkého typu so siedmimi špicmi na hornej strane, ktoré sú bohato zdobené. Oblast okolo otočných nitov v spánkovej časti je ozdobená volutou (špirálou).

Nemecký šalier je naproti tomu znázornený na náhrobných platniach Imricha Perényiho (+1519) v kostole Navštívenia Panny Márie v Trebišove,⁴⁷ Štefana Mariássyho (+1516) v kostole sv. Michala v Markušovciach⁴⁸ alebo Krištofa Warkócza (+1520) v kostole sv. Kríža v Kežmarku.⁴⁹ Všetky tieto prilby sú však zobrazené ánfas a nedajú sa bližšie špecifikovať okrem šaliera Krištofa Warkócza, ktorý je, podobne ako v prípade Tomáša Tarczayho, zobrazený v poloprofile.⁵⁰ No v tomto prípade je prilba značne poškodená.

Na záver sa chceme pristaviť pri reliéfe Krista na Olivovej hore z Banskej Bystrice, kde sme naše rozprávanie o šalieroch začali. Nachádza sa na fasáde farského kostola a pochádza z obdobia začiatku 16. storočia.⁵¹ Vojaci majú na hlavách niekoľko typov tejto prilby. V skupine vojakov vchádzajúcej cez bránu do záhrady hneď za Judášom kráča muž s lampášom v ruke. Na hlave má šalier bez vizíru. Ide o prechodný typ prilby medzi železným klobúkom a skúmaným typom. Podobne je na tom aj muž hneď za ním so sviečkou v ruke, ako i jeho sused z ľavej strany so zvláštne oholenou bradou. Ich šaliere majú stredový hrebeň s ozdobnými nitmi po okraji. Toto platí tiež o ďalších troch mužoch v zadnom rade.⁵² Podľa tvaru možno konštatovať, že ide o prilby typu *talianskeho* (španielskeho?) *šaliera*.⁵³ Zvláštnosťou je však to, že dolný okraj miernej striešky nemá v tvárovej časti výrez kvôli výhľadu, ale celá dolná hrana je rovná (horizontálna), prípadne len mierne vyhnutá. Majú tak veľa spoločných znakov so železným klobúkom, no ide o šaliere.

Najlepšie je znázornená prilba muža oblečeného v kompletnej gotickej zbroji so zvyškami polychrómie. Jeho šalier je znázornený ánfas a má pevný vizír s ú-

⁴⁶HOMOLKA, ref. 1, s. 176. Tu je nesprávne identifikovaný ako Štefan Tarczay. Porovnaj HLOBILA, ref. 43, s. 119; ZARNÓCZKI, ref. 10, s. 44; LUXOVÁ, ref. 43, s. 332, alebo VARGA, ref. 43, s. 150.

⁴⁷Pomerne stručne CHOVANEK, Ján. Odev na renesančných kachliciach z hradu Trebišov. In. *Archaeologica historica* 15, 1990, s. 394; VARGA, ref. 43, s. 150; HOMOLKA, ref. 1, s. 176.

⁴⁸VARGA, ref. 43, s. 150; LUXOVÁ, ref. 43, s. 333; HOMOLKA, ref. 1, s. 176.

⁴⁹VARGA, ref. 43, s. 150; HOMOLKA, ref. 1, s. 176. Fotografia náhrobku je publikovaná v CHALUPECKÝ, Ivan. Huncovce v stredoveku. In. LABUDA, Vladimír. *Huncovce v zrkadle času*. Huncovce : Vivit, 2006, s. 18.

⁵⁰Práve táto skutočnosť môže byť dôkazom prejavu nového výtvarného čítania a prostriedkom zdynamizovania prejavu výtvarného diela na rozdiel od statických postáv Zápolkovicov, Imricha Perényiho alebo Štefana Mariassyho. V prípade Tomáša Tarczayho sú nové prvky badateľné aj v prípade dvoch puttí, ktorých pohľad pozoruje priestor po obidvoch stranách náhrobku. Na významné postavenie tohto epitafu vo výtvarnom umení upozornil už Ivo Hlobil: HLOBIL, ref. 43, s. 119.

⁵¹K tomu porovnaj FILO, ref. 1, 63. s., alebo HOMOLKA, ref. 1, s. 83-84.

⁵²Zaujímavá je taktiež prilba muža v krúžkovej košeli na ľavo od žrde záhradnej bránky. Je zložená zo šupín, ktoré sa prekrývajú po vzore rybích šupín.

⁵³OAKESHOTT, ref. 5, s. 112c. alebo PYHRR, ref. 10, katalógové číslo 9.

zkým priezorom. Od čela vybieha pomerne ostrý hrebeň a šesť ďalších kanelúr, ktoré sa rozbiehajú v tvare tryskajúcej vody. Dolný okraj prilby prechádza plynulým vyhnutím do malej striešky. Po obvode sú veľké pologulaté ozdobné nity.

Posledný šalier má na hlave muž, ktorý drží plášť evanjelistu Marka. Na sebe má oblečenú gotickú polozbroj bez plechových rukávov a plechovej sukne. Na jeho prilbe ako jedinej vidieť aj zadnú časť. Šalier je znázornený veľmi zvláštne. Veľký vizír s priezorom je stiahnutý dole, no aj napriek tomu sa muž pozerá popod jeho dolný okraj. Je typicky vykrojený a pripevnený nitom s veľkou pologulatou hlavičkou. Zvon prilby prechádza do striešky pomerne ostro a je zdobený veľkými ozdobnými nitmi. Nečlánkovaná strieška vybieha vzadu ostrým špicom až k lopatkám. Ide o typ nemeckého šaliera. Podobný výhľad popod stiahnutý vizír môžeme vidieť na šalieri francúzsko-burgundského typu v múzeu v New Yorku, ktorý pochádza z konca 15. storočia.⁵⁴

Celkove sa na scéne Krista na Olivovej hore nachádza šesť šalierov bez vizíra, jeden s pevným a jeden s pohyblivým vizírom. Ide o najväčšie sústredenie týchto prilb, čo svedčí o ich popularite na konci 15. a na začiatku 16. storočia.

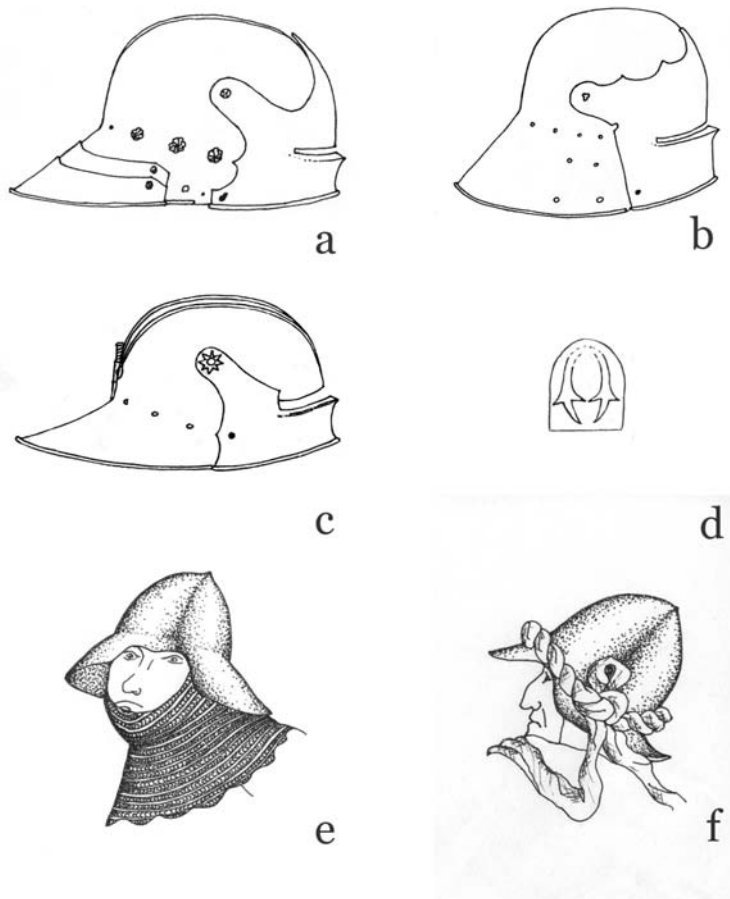
Zaujímavosťou sú takisto historické správy o tejto prilbe, ktoré sú však pomerne skromné. Z inventára bardejovských mešťanov z roku 1493 sa dozvedáme, že v ich výzbroji sa nachádzalo 17 takýchto prilb. Sú síce označené termínom *lebka*, no dá sa predpokladať, že ide o šalier. Okrem nich sa totiž spomína už len jeden železný klobúk (*cappalin*).⁵⁵ Prilby sa v tomto období spomínajú i vo výzbroji bansko-bystrických mešťanov, no nevieme typ týchto prilb.⁵⁶

Zachované ikonografické pramene sú veľmi bohaté na nami skúmaný typ prilby. Celkový počet sa pohybuje v desiatkach kusov. My sme sa sústredili len na niektoré výrazné typy. Okrem Pašiového cyklu je šalier zastúpený aj na náhrobných platniach vojvodcov z obdobia vlády Mateja Korvína (1458 – 1490) a jeho nástupcov. O masovom používaní šaliera svedčí i tá skutočnosť, že okrem nej sa vyskytuje len niekoľko železných klobúkov. Toto platí nielen pre ikonografické pramene, ale aj pre písomné.

⁵⁴PYHRR, ref. 10, katalógové číslo 7.

⁵⁵GRABARCZYK, Tadeusz. Uzbrojenie mieszczan bardiowskich w świetle spisów z lat 1493, 1521 i 1536. In *Archaeologica historica* 32, 2007, s. 467.

⁵⁶GRAUS, Ivan. Vývoj fortifikácie Banskej Bystrice do konca 16. storočia v podmienkach špecifik pášivnej obrany stredoslovenských banských miest. In *Vojenská história*, roč. 4, 2000, č. 1, s. 9.

Obr. 1 Ukážky niektorých typov šalierov z územia Slovenska: a) šalier zo Stredoslovenského múzea z Banskej Bystrice (H-1557); b) šalier zo Stredoslovenského múzea z Banskej Bystrice (H-1558); c) šalier z kompletnej gotickej zbroje z Múzea v Betliari; d) značka zbrojárskej dielne z prilby H-1557 z Banskej Bystrice (možno Landshut?); e) vojak z oltára Ukrižovania z Hronského Beňadiku od Tomáša z Kluže (rok 1427), taliansky šalier; f) ojedinelý typ burgundského šaliera z výjavu Zmŕtvychvstanie z tzv. Tabuly z Hlohovca (prekreslil M. Hutka)

The Helms of Type Sallet in Slovakia

Miroslav Huťka

The author in his contribution treats the question of late medieval armour. His attention is pointed to the fighter's head protection which consisted of helmet type Sallet in the second part of 15th century. There are many iconographic sights which point at the popularity of this helmet. The oldest image comes from the period of 1427 where is pictured the soldier with early image of this helmet. One the Boards from Hlohovec there is even picture burgund type. The biggest numbers of iconographic sight come from board altars and grave plates. These can be found mainly in Spiš region. There are of Imrich and Štefan Zápoľský from Spišská Kapitula. Except that there are three helmets of this type in two Slovak museums. These helmets are quite interesting because they comprise wide spectrum of subtypes. One of them even contains armour mark which is not easily legible and nowadays it is difficult to state to whom it may concern. The material is compared by the author to well-preserved sources in the Czech Republic, Poland and Hungary. The work should contribute to knowledge of material culture of late medieval period in Slovakia.

Mgr. Miroslav Huťka, PhD.
Katedra histórie
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
e-mail: hutka@ff.ku.sk

RÍMSKA INKVIZÍCIA A ŽIDIA – NOVÉ MOŽNOSTI VÝSKUMU

Peter Olexák

OLEXÁK, Peter. The Roman Inquisition and the Jews – New Opportunities for Scientific Research. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 79-93.

Ecclesiastical history and its relation with the Jewish hemisphere have never been a part of history which has been easy to deal with. This topic has been shifted more into the focus of attention since access was granted to the archives of the Congregation for the Doctrine of Faith in January 1998. Because of this new opportunity to do research in the Palace Sant'Uffizio in the Vatican State it has become possible to assess and to redefine the position of the Roman Inquisition and to specify issues concerning Jews. Inquisition. Jews. Modern Age.

So sprístupnením fondov kongregácie inkvizície a Indexu zakázaných kníh, uložených v archíve Kongregácie pre náuku viery, a zahájením výskumu priamo v centrálnom archíve tejto inštitúcie od roku 1998, vznikajú otázky o význame tohto kroku a o nových témach možného výskumu. Adriano Prosperi, na základe poznania inkvizičného spisového materiálu uloženého v periférnych archívoch prvoinštančných súdov inkvizície napísal, že „s otázkou Rímskej inkvizície sme v srdci katolíckeho antijudaizmu“.¹ Spomínaný historik tvrdí, že „prejavy antisemitizmu v našej prítomnosti vyvolávajú obrazy zo vzdialenej minulosti a provokujú otázniky, ako málo je možné poučiť sa zo skúsenosti a štúdia dejín“.² Spracovávanie pamäti Holokaustu 20. storočia priviedlo k odhaleniu usporiadaných a neusporiadaných fragmentov jednej kapitoly cirkevných dejín a k novým prístupom výskumu. Pri tejto téme vyvstali otázky poukazujúce na potrebu rozlišovať pôvodné príčiny a zmeny vo vnútri dlhotrvajúcich nepriateľských opatrení, ktoré kresťanský svet aplikoval na Židoch. Očká retaze, ktoré podľa klasického vysvetľovania mali spájať dlhý kresťanský stredovek s likvidáciou Židov nacistami v 20. storočí, sa na základe týchto diskusií stali diskutabilné rovnako ako pokusy vysvetľovať dejiny v mechanickom vzťahu kauzy a efektu. Oproti tradičnej interpretácii tragédie 20. storočia v zmysle „špičky ľadovca“ stáročných sedimentácií vystúpila téza o radikálnej diskontinuite. Závažnými sa stali slová Zigmunda Baumana, ktorý vyhlásil, že „zdanlivý príčinný vzťah medzi minulosťou a Shoah nemôže vylúčiť detailnejší výskum“³ a autor vyslovil tvr-

¹PROSPERI, A. L'Inquisizione romana e gli ebrei. In LUZZATI, M. *L'inquisizione e gli ebrei in Italia*. Roma; Bari 1994, s. 67.

²PROSPERI, A. Inquisizioni cristiane ed ebrei. In *Le Inquisizioni cristiane e gli ebrei, Atti dei convegni Lincei*. Roma 2003, s. 7.

³BAUMAN, Z. *Modernity and the Holocaust*. Bologna 1992, s. 55.

denie, že zoči-voči tisícročnému antisemitizmu: náboženskému, ekonomickému, kultúrnemu a rasovému, Shoah „bola bezprecedentnou udalostou“.⁴ Korene môžeme hľadať inde, napríklad v nepomere medzi obrovskou mocou naakumulovanou moderným štátom a slabými sociálnymi základmi demokratickej kontroly. To znamená, že udalosť, tak ako sa náhodne objavila, sa rovnako náhodne môže vrátiť a kedykoľvek nekontrolovane zopakovať. Ako tvrdí Properi, je to „diagnóza“, ktorá neguje podstatu projektovania do budúcnosti, na ktorej trvajú niektorí historici a teoretici dejín a rovnako podkopáva platnosť historiografie, ktorá sa utieka ku kategóriám predchodcov historických udalostí.⁵ Pod tlakom hľadania príčin vzniku antisemitizmu došlo takto k vyhľadávaniu autoritatívnych obetných baránkov. Pri Norimberskom procese zaznelo meno Martina Luthera a o niekoľko rokov to postihlo pápežstvo, ktoré sa po prezentácii drámy Rolfa Hochhuta *Vikár* v roku 1963 ocitlo v rovnako nepohodlnej pozícii. A práve vďaka diskusiám o úlohe eminentných autorít katolícky a protestantský svet začal v oblasti historického výskumu prehodnocovať vlastnú minulosť vo vzťahu k Biblickému národu. V kontexte revízie minulosti dospela katolícka cirkev k rozhodnutiu a v januári 1998 ohlásila sprístupnenie historického Archívu Posvätného Ofícia pre všetkých historikov z celého sveta. Za sprístupnením archívu sa stal vtedajší prefekt Kongregácie kardinál Joseph Ratzinger. Archívny materiál sa stal zdrojom a impulzom pre publikácie, konferencie a spoločné židovskokresťanské plány výskumu. Začalo sa diskutovať o vzťahu medzi antijudaizmom ako fenoménom na náboženskej úrovni a antisemitizmom ako doktrínou o rozličnostiach na báze naturalizmu a pseudovedeckosti.⁶

Spolupráca trvala iba do momentu, keď sa skupina historikov nezhodla vo veci sprístupnenia vatikánskych archívov z obdobia pontifikátu Pia XII. Židovskí historici 4. septembra 2001 odišli z komisie. Diskusia sa zhoršila aj pre kontrastnú reflexiu na politiku štátu Izrael voči Palestínčanom. Nové dokumenty a staré obvinenia sa začali prelínať aj v historiografickej literatúre živenej novými výskumami zo sprístupnených vatikánskych fondov. David Kertzer, autor dobre zdokumentovanej a s veľkým rozprávačským talentom opísanej rekonštrukcii známeho prípadu Mortara⁷, sa v inej práci zaoberal aj správaním pápežov voči Židom od Reštaurácie až po koniec pontifikátu Leva XIII.⁸ Autor v kontroverznej štúdii odmietol rozlišovať medzi antisemitizmom a antijudaizmom, pretože je to podľa neho podsunuté katolíckou apologetikou, nakoľko Cirkev v 19. storočí sa neobmedzovala len na vytváranie negatívnej náboženskej mienky o Židoch, ale podporovala „negatívny obraz ich škodlivého vplyvu v sociálnej, ekonomickej, kultúrnej a politickej oblasti“.⁹ Archívne fondy, ktoré sú dnes prístupné a možno ich slobodne konzultovať, dovolili spomínanému autorovi podložiť svoju tézu. Po-

⁴BAUMAN, ref. 3, s. 56.

⁵PROSPERI, ref. 2, s. 7.

⁶PROSPERI, ref. 2, s. 10.

⁷KERTZER, D. *Prigioniero del Papa re*. Rizzoli 1996.

⁸KERTZER, D. *I papi contro gli ebrei: il ruolo del Vaticano nell'ascesa dell'antisemitismo moderno*. Milano 2001.

⁹KERTZER, ref. 8, s. 15.

lemika, ktorá vznikla, znovu otvorila všeobecný problém vzťahu medzi anti-hebrejizmom, antijudaizmom a nacistickým antisemitizmom.

Shoah ako bezprecedentný fenomén ťaží európske dejiny, a to najmä v krajinách so starobylou kultúrou a s vysokým stupňom rozvoja. Túto tragickú udalosť spája s minulosťou arzenálov prostriedkov a nástrojov, ktoré boli použité na jej realizáciu. Pri individualizácii obetí a foriem segregácie stojíme však zoči-voči systematickému využitiu celej série prostriedkov, ktoré patria do výbavy dávnej minulosti. Arzenál je tiež jeden z termínov názvu najrozšírenejšieho manuálu pre inkvizítorov: „Sacro arsenale“. V príručke pre sudcov sú popísané formy segregácie: geto, žltá hviezda, obvinenia zo sprisahania proti spoločnosti, opisy fyziognómie Žida a mnohé iné. Príručka je zoznamom negatívnych odlišností, ktoré by mali byť eliminované.¹⁰ Prirodzene to neznamená, že zodpovednosť za obeť 20. storočia treba preniesť na teológov v stredoveku, alebo neindividualizovať tých, ktorí spustili stroj deštrukcie a tých, ktorí mali všetko potrebné na to, aby ho mohli zastaviť. Jedným z najvýznamnejších bolo vyhlásenie Vatikánskej komisie pre náboženské vzťahy so Židmi v marci 1998, ktorej predsedal kardinál Cassidy. Komisia vydala dokument *Spomíname – reflexia na Shoah*, kde sa píše o zodpovednosti Cirkvi a kresťanov za antijudaizmus a antisemitizmus. Dejiny Cirkvi a jej vzťahy so Židmi nie sú jednoduché. Argument študovať Rímsku inkvizíciu a procesy so Židmi v období od jej zriadenia až po koniec 16. storočia, keď už situácia bola viac-menej stabilizovaná, je otázkou mimoriadneho významu.

Pod Rímskou inkvizíciou, ktorú možno študovať v Archíve Posvätného Ofícia vo Vatikáne, rozumieme súdnu inštitúciu obnovenú Pavlom III. (1533 – 1549) v roku 1542, do ktorej vymenoval kongregáciu šiestich kardinálov,¹¹ ktorí sa stali členmi Posvätného Ofícia.¹² Zakrátko po vzniku Rímskej inkvizície dochádza aj k závažnej zmene pápežskej politiky vo vzťahu k Židom. V roku 1542 bola v krátkom čase za sebou promulgovaná bula *Licet ab initio*, ktorá dala vznik Posvätnému Oficiu inkvizície, a o tri mesiace neskôr bula *Cupientes Judeos*,¹³ ktorá položila základy novej pápežskej politiky voči Židom. Podľa spomínanej buly *Cupientes Judeos* mala mať Kongregácia Posvätného Ofícia do zvolania koncilu, ktorý mal rozriešiť komplikované cirkevné otázky, dočasnú funkciu.¹⁴ Úlohou kongregácie bolo iba dočasne chrániť vieru proti atakom reformácie, nakoľko koncil v blízkej budúcnosti nemohol byť zvolaný kvôli vojenským konfliktom v Nemecku. Napriek tomu bula niesla znaky výraznej novosti. Skupine kardinálov boli priznané mimoriadne právomoci nad celým kresťanským svetom nazývaným v bule „*respublica Christiana*“. V skutočnosti šesťica kardinálov mala

¹⁰MASINI, E. *Sacro arsenale ovvero Pratica dell'Officio della S. Inquisitione*. Roma 1693.

¹¹Gian Piero Carafa, Juan Toledo, Pietro Paolo Parisio, Bartolomeo Guidiccioni, Dionisio Laurerio, Tommaso Badia.

¹²TOMASSETTI, L. (ed.). *Bullarium Romanum* (ďalej Bull. Rom.), Tom. VI. Editio Taurinensis, 1857 – 1872, s. 344.

¹³Bull. Rom., VI, s. 336.

¹⁴Pretrvala do roku 1964. Vtedy už nemala pôvodnú náplň a bola premenovaná na Kongregáciu pre náuku viery.

apoštolskú právomoc len na teritóriu Pápežského štátu a v štátoch, v ktorých vládli katolícki vládcovia, ale aj to nebolo úplne jednoznačné a v každej matérii.

Prvé obdobie existencie Posvätného Ofícia od roku 1542 do roku 1555 vo svojom komplexe nedospelo k dramatickému odmietaniu negácií alebo eliminácií Židov z katolíckeho prostredia. Kým začiatok 16. storočia bol pre Židov v Európe obdobím násilnosti a vyhnanstva, v Pápežskom štáte bol začiatkom novej expanzie. Príchod Židov na územie Pápežského štátu súvisel s vyhnaním Židov zo Španielska. Treba však povedať, že dramatická zmena politiky v roku 1492 v Španielsku, vyhnanstvo Židov v roku 1498 z Navarry a v roku 1497 z Portugalska nepredstavovalo len výlučný a exkluzívny pyrenejský fenomén. Aj za hranicami Pyrenejského polostrova sa registrovali mnohé násilnosti a vyhnanstvo.¹⁵ Išlo najmä o nemecké krajiny a Francúzsko. V liste z januára 1543 pápež so zrelým politickým úsudkom vysvetľoval, že Rímska inkvizícia na rozdiel od španielskej a portugalskej inkvizície sa nezameriava na boj proti Židom. Pápež „všetkým Židom, ktorí bývajú na území Ríma“, opätovne potvrdil celú škálu starobyľých privilégií a patentov udelených jeho predchodcami a svetskými panovníkmi a navyše stanovil, aby Židia boli vyňatí z právomoci všetkých cirkevných a svetských tribunálov. Okrem troch deliktov – vraždy, urážky koruny a pomechu z kresťanskej viery – mali byť súdení vlastnými súdmi.¹⁶ Navyše Pavol III. a Július III. (1550 – 1555) sa zaviazali, že Židia, ktorí boli násilne pokrstení a s príchodom do Pápežského štátu sa vrátili ku pôvodnej viere a praktizovaniu zvykov svojho náboženstva, nemali byť stíhaní ako odpadlíci a rovnako nemali byť súdení ani z deliktov spáchaných pred príchodom do Pápežského štátu.¹⁷ V Pápežskom štáte na rozdiel od Nemecka, kde v roku 1543 vyšlo Lutherovo pojednanie *Von den Juden und ihren Lügen*, antižidovské tendencie neprevládli a nestali sa všeobecnou charakteristikou krajiny. To znamená, že inkvizícia v 16. storočí nevznikla preto, aby eliminovala prítomnosť Židov v kresťanskej spoločnosti, ale preto, aby bránila Cirkev pre herézami vychádzajúcimi z kresťanskej matrice. Potvrďuje to aj pápežovo rozhodnutie, ktorý v roku 1540 zväčšil židovské nádeje tým, že prijal na svojom území Židov vyhnaných z Neapolského kniežatstva a intervenoval v prospech násilne pokrstených Židov pred štátnou portugalskou inkvizíciou.¹⁸ Hoci rokovania s Portugalskom neboli veľmi úspešné, pápež Pavol III. mal dostatok energie na to, aby im osobitnou bulou v roku 1547

¹⁵Židia boli vyhnaní: 1490 zo Ženevy, 1493 z Halle, Magdeburgu, Dolného Rakúska, Srbska a Chorvátska, 1495 z Francúzska, z Krakova a Litvy, 1498 z Württembergu, Salzburgu a v Arles bola zdemolovaná židovská štvrť, 1499 z Norimbergu a mesta Ulm, 1500 z Berlína, 1510 z Brandenburgu.

¹⁶Archivio storico della comunitá ebraica di Roma (ďalej ASCER), Z-Fib, 01, T, A, 11, INF, 03 /Bolle e editti papali/, f. 4.

¹⁷CALCAGNINI, C. *Opera aliquot*. Basileae 1544, s. 556.

¹⁸Okrem toho aj osobný lekár Pavla III. Jacob Mantino (1549) bol Žid. Mantino vyučoval praktickú medicínu na univerzite v Bologni a na univerzite Sapienza v Ríme. Prekladal medicínske a filozofické traktáty z hebrejčiny a arabčiny. Po tom, čo svojimi spismi podporil rozhodnutie pápeža proti anulovaniu manželstva Henricha VIII. (1547) s Katarínou Aragóňskou (1536), Pavol III. ho pozval na pápežský dvor. Bol osobným lekárom pápeža a zamestnancom pápežského paláca. Zároveň vystupoval vo funkcii veľvyslancu židovskej komunity vo Vatikáne. Cfr. MILANO, A. *Storia degli ebrei*. Torino 1992, s. 242, 625 a 631.

dovolil usídliť sa v pápežskom prístavnom meste Ancona a rekonvertovať na židovskú vieru.¹⁹ Pápeža židovský svet nazýval „ochrancom a garantom židovských práv“.²⁰

K zmene tejto politiky dochádza od roku 1553. Kardinál Gian Piero Carafa, neskorší pápež Pavol IV. (1555 – 1559), prišiel s návrhom kontrovať tlač a rozšíriť právomoci inkvizície aj nad Židmi a inkvizíciou v Španielsku, ktorá bola v pozícii piateho štátneho ministerstva v Španielsku. Príležitosťou pre kontrolu židovskej tlače sa stal spor medzi benátskymi tlačiarimi židovských kníh kvôli vydaniu Maimonidovho diela.²¹ Do tejto hádky o vydavateľské práva sa dostal aj Talmud. Výsledkom bolo, že spor dvoch tlačiarov spochybnil nakoniec aj obrovskú tradíciu Talmudu, čo bolo dôvodom k tomu, aby sa o záležitosť začala zaujímať inkvizícia. Popri dokumentoch, ktoré dovtedy zaplňovali archív Kongregácie Posvätného Ofícia procesmi s biskupmi tridentského koncilu, sa začali objavovať dokumenty o tom, že Talmud obsahuje náuku „vymyslenú, prázdnu, neužitočnú, hlúpu, zákernú a diabolskú“.²² Július III. nakoniec 12. augusta 1553 odsúdil Talmud na hranicu. Na pálenie každej tlačenej a netlačenej kópie Talmudu mali dozerať „ctihodní bratia, kardináli Svätej rímskej cirkvi, najvyšší inkvizítori celej kresťanskej spoločnosti“.²³ Kongregácia prijala aj úlohu aplikovať opatrenia voči tým, ktorí by vlastnili, používali alebo napomáhali šíreniu a vydávaniu Talmudu. Od roku 1554 sa tento zákaz rozšíril tiež na ostatné židovské knihy, ktoré neprešli cenzúrou troch rabínov, ktorí „mali byť zbehlí v znalosti pápežských nariadení“.²⁴ Jedinou dovolenou knihou v synagógach bola do roku 1556 Biblia.²⁵ Vlastniť a používať Talmud bolo dovolené po roku 1562.

S nástupom dekana Posvätného kolégia kardinála Gian Piera Carafu na Petrov stolec, ktorý sa stal pápežom Pavlom IV., sa inkvizícia stala permanentnou súčasťou v živote Židov. Dva mesiace po zvolení pápež vydal bulu *Cum nimis absurdum*.²⁶ Podľa tejto buly „Židia sa nevdačne správali ku kresťanom, ktorí im preukazovali milosrdenstvo a kresťanskú lásku a ich nevdačnosť zašla tak ďaleko, že si nielen nárokujú bývať medzi nimi, ale aj v blízkosti kostolov, v oblečení sa ničím neodlišujú od kresťanov, usadzujú sa na námestiach a hlavných uliciach, skupujú a vlastnia nehnuteľnosti, do svojich služieb prijímajú dojky a iné kresťanské služobníctvo, páchajú nepravosti na hanbu a znevažujú kresťanstvo“.²⁷ Pápež podľa vzoru Benátok nariadil sústrediť Židov do presne ohraničeného prie-

¹⁹ISRAEL, J. I. *European Jewry in the Age of Mercantilism 1550 – 1750*. Oxford 1989. V texte je použitý taliansky preklad: ISRAEL, J. I. *Gli ebrei d'Europa nell'età moderna (1550 – 1750)*. Bologna 1991, s. 27-28.

²⁰ASCER, Z-Fib, 01, T, A, 11, INF, 03 /Bolle e editti papali/, f. 4.

²¹Podľa relácie uloženej v Archivio della Congregazione della Fede (ďalej ACDF), *Sant'Uffizio*, St. St., CC1-a, v Benátkach boli štyri židovské tlačiarne a od roku 1545 boli Benátky najväčším producentom kníh a židovskej tlače v Európe.

²²Biblioteca Apostolica Vaticana (ďalej BAV), *Vat. Lat.* 1467, f. 306r.

²³BAV, *Vat. Lat.* 6177, f. 359.

²⁴Archivio storico del Vicariato di Roma (ďalej ASVR), *Concilio*, reg. 74, f. 168r.

²⁵ACDF, ref. 21, *Sant'Uffizio*, St. St., I2-g, f. 354v.

²⁶Bull. Rom., VI, s. 498.

²⁷Bull. Rom., VI, s. 499.

storu. V Cirkevnom štáte vzniklo geto, nakoľko podľa buly bolo absurdné, aby Židia „ktorí sa sami odsúdili na večné otroctvo, žili medzi kresťanmi ako páni“ a bolo nemysliteľné, aby „slobodní synovia“ slúžili „synom otrokyne“.²⁸ Geto sa malo stať súčasťou pápežskej politiky v zmysle konverzie Židov.²⁹ Iné štáty, ktoré neboli pod nadvládou pápeža a cisára pokračovali vo vlastnej politike poznačenej hospodárskymi záujmami voči Židom.³⁰ Pápež v úlohe teritoriálneho vládcu čelil lokálnej „absurdite“, pričom apeloval na rozhodnutia svojich predchodcov a nariadenia štvrtého lateránskeho koncilu, ale mimo Pápežského štátu nedokázal presvedčiť iné mestá ako boli Florencia a Miláno, ale ani štáty, ktoré sa správali podľa *cuis religio eius regio*. Bula zaväzovala iba „*iudeos in alma Urbe nostra et sanctae Romanae Ecclesiae civitatibus*“, a teda nepredstavovala univerzálny model. Zriadenie geta však malo garantovať existenciu židovskej komunity a nešlo o totálnu elimináciu židovského obyvateľstva z územia Pápežského štátu.³¹ Podľa buly Židia mali zostať aj naďalej uprostred kresťanov na potvrdenie „svedectva pravdivosti kresťanskej viery“.³² Geto zaručovalo ochranu životov a slobodu kultu, začo oni mali na oplátku prijímať postavenie, ktoré z nich robilo živých svedkov nadriadenosti kresťanskej pravdy. Bula *Cum nimis absurdum* predstavovala skutočnú zmenu novovekej pápežskej politiky. Krst, ktorý Židia v roku 1497 v Portugalsku prijali síce nanútené a masovo, bolo potrebné považovať za platný a neodvolateľný.³³ Inkvizícia okrem herézy a apostázy katolíkov mala preto odteraz posudzovať nový delikt „apostatov maranov“ alebo „judaizantov“.³⁴ Kongregácia na svojom stretnutí 30. apríla 1556 vydala dekrét o tom, že „všetci tí, ktorí prichádzajú z Portugalska alebo Španielska a praktizujú židovstvo, majú byť odsúdení ako apostati, nakoľko na Pyrenejskom polostrove už viac ako šesťdesiat rokov nie je žiaden Žid, ktorý by nebol pokrstený“.³⁵ Hoci táto definícia bola už v bule Klementa IV. (1265 – 1268) *Turbato corde*, Pavol IV. ju rozšíril a potrestat sa nemal len ten, kto pod maskou katolíka naďalej zachovával židovské zvyky, ale aj každý Žid, ktorý k tomu navádzal. Od tohto momentu sa Židia stali dlhodobým predmetom katolíckeho tribunálu viery.³⁶ Bula hovorila jasne o vine Židov, ale aj o treste pre kresťanov. Aby sa vzťahy medzi Židmi a kresťanmi zredukovali na mi-

²⁸Bull. Rom., VI, s. 498.

²⁹STOW, K. R. Delitto e castigo nello Stato della Chiesa : gli ebrei nelle carceri romane dal 1572 al 1655. In *Italia Judaica, Gli ebrei in Italia tra Rinascimento ed età barocca*. Roma 1986, s. 141-156.

³⁰OBBERMAN, H. A. Gli ostinati Giudei : Mutamento delle strategie nell'Europa tardo-medievale (1300 – 1600). In LUZZATI, M. *Ebrei e cristiani nell'Italia medievale e moderna : Conversioni, scambi, contrasti*. Roma 1988, s. 130.

³¹Na území Pápežského štátu bolo židovské geto v Ríme, Ancone a Bologni. Prvé dve boli vybudované v roku 1555, posledné v roku 1556.

³²Bull. Rom., VI, s. 498.

³³PASTOR Von, L. *Allgemeine Dekrete der Römischen Inquisition aus dem Jahre 1555 – 1597 nach dem Notariatsprotokoll des S. Uffizio zum ersten Male veröffenlich*. Freiburg im Bressgau 1912, s. 14.

³⁴ACDF, *Sant'Uffizio*, St. St., I2-1, f. 361v.

³⁵PASTOR, ref. 33, s. 18.

³⁶Cfr. fragmenty procesov uložených v ACDF, *Sant'Uffizio*, St. St., AA1-a, 1579 Roma, 1583 Roma, 1584 Roma, 1587 Roma, 1587 Casali, *Processo coram Sancto officio per Salomone Corcos ebreo /s.d./* Roma.

nimum, bol pre Židov vydaný absolútny zákaz zamestnávať kresťanov ako sluhov a kresťanské ženy ako dojky a kresťanom bolo zakázané nechať sa liečiť židovskými lekármi a udržiavať navzájom akékoľvek priateľské relácie. Separácia oboch skupín mala byť mimo geta výraznejšia tým, že Židia mali nosiť na odeve rozlišovací znak, žiaden Žid nesmel byť titulovaný „Pán“, a to ani chudobnými kresťanmi.³⁷ Vo vnútri geta mohla byť jedna synagóga a ostatné mali byť zbúrané a Židia nesmeli vlastniť nehnuteľnosti, kvôli čomu ich v priebehu šiestich mesiacov mali predat. Hoci Židia mohli na verejnosti vykonávať svoje povolania, najmä bankárske, museli rešpektovať sériu opatrení: banky, obchody a dielne mali mať zatvorené počas cirkevných sviatkov; registre a účtovné knihy sa mali písať latinkou; každý mesiac mali urobiť inventúru; zálohované veci sa mohli predat len po osemnástmesačnej lehote; založená vec, ak sa predala s úrokom, ten sa mal vrátiť tomu, kto vec založil; všetci mali rešpektovať štatúty mesta.

Pápež Carafa odvolal rozhodnutia svojich predchodcov, ktoré zaručovali Židom právnu ochranu a garanciu beztretnosti judaizantov a nariadil okamžitý zásah Posvätného Ofícia voči každému nepriateľovi kresťanstva.³⁸ Kongregácia v zmysle ochrany kresťanov pred heretickou kontamináciou, ktorú rozsievali pokrstení Židia zo Španielska a Portugalska vracajúci sa k židovstvu, pristúpila k aplikovaniu prísnej právnej normatívy.³⁹ Navyše zafinovala princíp, že v zmysle ochrany katolíckej viery môže v istých záležitostiach zasahovať aj proti nepokrsteným Židom.⁴⁰

V rokoch 1555 – 1559 tí, ktorí nekonvertovali, ale ani sa nepodrobili getizácii, volili emigrovať z Pápežského štátu a usídlili sa v okolitých kniežatstvách, najmä v regióne Marche a v mestách Pesaro a Urbino, ale aj v Mantove a po celom Toskánsku, pričom Ferrara sa stala mestom, kde bola najväčšia židovská komunita v Európe. Knieža Herkules II. (+1559) Židom vo Ferrare podľa vzoru niekdajších privilégií Pavla III. a Júliusa III. udelil veľmi výhodné privilégiá, čo okrem iného znamenalo, že násilne pokrstení Portugalčania a Španieli sa mohli beztretno vrátiť k vyznávaniu svojej pôvodnej viery.⁴¹

Inkvizícia prvýkrát zakročila proti judaizantom v Ancone v roku 1556. Vyšetrovanie trvalo od apríla do júna. Zatknutých bolo 50 podozrivých, vypo-

³⁷Bull. Rom., VI, s. 499.

³⁸BAV, Barb. Lat. 1369, f. 180r.

³⁹„In congregatione coram S. mo D.N. et r. mis dominis cardinalibus inquisitoribus S. mus Dominus noster Paulus Papa quartus in praesentia subscriptorum r. morum dominorum cardinalium inquisitorum ac r. di magistris Michaelis Alexandrini commissarii et mei notarii inquisitorum seu Lusitanos in Portugallia seu Lusitania permansisse et inde dicesse et in Italia venisse, ubi reperiantur esse Judaei sive iudaizasse, condemnatur tanquam apostatae condemnari et puniri debent, non obstante quod fuerint expositi torturae seu tormentis, quae sustinendo, negaverint se fuisse baptizatos vel christiane vixisse aut christiana opera egisse, vel sacramenta ecclesiae percepisse, cum iam pro liquido et claro a Sua Sanctitate compertum sit et habeatur, a sexaginta annis vel circa, quoad nullus Hebraeus toleratus fuit habitare in Lusitania seu Portugallia, nisi fuerint baptizati et vixerint christiane. Die ultima aprilis 1556.“ ACDF, Sant'Uffizio, St. St., M3-g.

⁴⁰ACDF, Sant'Uffizio, St. St., Q2-n, f. 301; St. St. M3-g, De testibus haebreis, f. 260.

⁴¹LEONE LEONI, A. I marrani di Coimbra denunciati al papa dall'Inquisizione portoghese nel 1578. Il loro status giuridico in diversi Stati italiani. In *Zakhor, Rivista di storia degli ebrei d'Italia*, 2, 1998, s. 85-87.

čúvaných pred *ad hoc* zriadeným tribunálom. Niektorí sa priznali, zriekli sa židovských praktík. Trest sa im zmiernil na verejné zbičovanie a ako kajúci heretici boli odsúdení na pápežské galeje. Niektorí z galejníkov sa počas plavby na Maltu oslobodili a ušli do Turecka, kde sa vrátili k vyznávaniu židovstva a praktizovaniu židovských obradných tradícií.⁴² Iných 24 odsúdených, a medzi nimi aj jedna žena, boli odovzdaní sekulárnej brachiálnej moci a upálení na námestí v Ancone ako zaťatí heretici.⁴³ Zhoršené postavenie Židov v Pápežskom štáte v roku 1556 priviedlo mnohých k verejnému zrieknutiu sa židovstva. V Ríme pre množstvo žiadateľov o krst nestačil Dom pre katechumenov, zriadený v roku 1542, a preto bol vymenený za väčší situovaný v konvente Sv. Bazila.⁴⁴

Rímsku inkvizíciu znepokojoval aj filosemitizmus talianskej šľachty. Kniežatá vydávali cestovné doklady judaiznatom z Portugalska, aby sa usadzovali v ich dŕžavách za účelom rozvoja obchodu a finančnictva. Takto vznikli významné obchodné centrá v Pise, Livorne a Cortone.⁴⁵ S prvými ťažkosťami tohto typu sa stretla inkvizícia v roku 1556, keď veľkoknieža Cosimo I. (+1574) v Toskánsku dovolil násilne pokrsteným Židom vrátiť sa k židovstvu. Analogická situácia bola aj v Urbine, kde Guidobald II. Della Rovere (+1574) viedol prožidovskú politiku za účelom vylepšiť prostredníctvom elitných novousadlíkov komerčnú aktivitu prístavného mesta Pesaro, a zároveň revitalizovať štruktúry samotného prístavu.⁴⁶ V zmysle pápežských dekrétov kardináli inkvizítori viackrát v rokoch 1555 a 1556 požiadali katolícke kniežatá, aby judaizantov odovzdali Rímskej inkvizícii.⁴⁷ Bezvýsledne. Problém bol v otázke, komu patrí právomoc nad heretikmi, či štátom alebo Vatikánskej inkvizícii? Medzi nunciami a inkvizíciou vznikla polemika, ako dosiahnuť, aby Posvätné Ofícium bolo prítomné aj v extrateritoriálnych domíniách mimo Pápežského štátu. Pápežská inkvizícia mala záujem okamžite začať svoju činnosť aj v ostatných štátoch, nakoľko španielska inkvizícia, ktorá bola podriadená španielskej korune, bola medzitým zavedená do miest Miláno a Neapol, pričom na Sardínii a Sicílii, ktoré boli španielskymi dŕžavami, bola už od roku 1505. Bolo potrebné čím skôr nájsť riešenie problému náboženskej kontroly, aby bola centralizovaná a koordinovaná Rímskou inkvizíciou. Niektoré štáty ako Benátky, Ferrara a Livorno si udržali politickú autonómiu a vytlačili cirkevnú moc z verejných úradov a značne obmedzili vplyv Posvätného Ofícia zasahovať do židovskej problematiky.⁴⁸

Po smrti Pavla IV. v roku 1559 bolo už cítiť urgentnú potrebu volajúcu po zmiernení kanonickej normatívy, ktorá prispela k rozpadu celej reťaze vzťahov

⁴²Encyklopedia judaica : *Das Judentum in Geschichte und Gegenwart*, II. Berlin 1928, s. 870-873.

⁴³Kedže medzi odsúdenými sa nachádzali aj marani, ktorí sa tešili otomanskej ochrane, sultán Soliman (+1566) v protestnom liste pápežovi z 9. marca 1556 mu pohrozil prenasledovaním kresťanov v Turecku a začal komerčný bojkot pápežského prístavu v Ancone, ktorý bol prístavom pre lode z dôležitých prístavov tureckého impéria.

⁴⁴PASTOR Von, L. *Storia dei papi dalla fine del Medio Evo : compilata col sussidio dell'Archivio segreto pontificio e di molti altri archivi* (ďalej Pastor), VIII. Roma 1959, s. 84.

⁴⁵ACDF, *Sant'Uffizio*, St. St., M4-b, *Racolta dei privilegi di Livorno*, f. 371 n.

⁴⁶Relácia z augusta 1594 tribunálu v Ríme. Cfr.: ACDF, *Sant'Uffizio*, St. St., BB5-b.

⁴⁷ACDF, *Sant'Uffizio*, St. St., M3-g, f. 166.

⁴⁸BAV, *Barb. Lat.* 1369, f. 183r.

medzi židovskou menšinou a kresťanskou spoločnosťou. Po smrti pápeža, podľa rímskych kroník 18. augusta 1559, Židia s rímskym plebsom zaútočili na inkvizičné väzenie, oslobodili štyroch väzňov a podpálili archív. Vrcholom ľudovej vzbury bola demolácia sochy Pavla IV. na Campidoglio a zahodenie hlavy sochy, na ktorú natiahli žltú židovskú čiapku, do Tiberu.⁴⁹ Eufória v meste prispela aj tomu, že nikto nebránil Židom slobodne opustiť geto a nenašiel sa nikto, kto by ho večer išiel zatvoriť. V snahe zredukovať obrovskú moc naakumulovanú v rukách Kongregácie Posvätného Officia Pius IV. (1559 – 1565) podnikol kroky v zmysle jej obmedzenia a v snahe priviesť ju k prvotnému určeniu, ktorým malo byť zamedzovanie šírenia protestantských teórií a deliktov proti viere.⁵⁰

Pius IV. počas korunovácie 6. januára 1560, podľa starobylého zvyku, prijal delegáciu Židov. Pri tejto príležitosti novozvolenému pápežovi Židia predniesli svoje žiadosti. Týkali sa diskriminácií spôsobených bulou *Cum nimis absurdum* a geta, ktoré sa nachádzalo v nezdravom prostredí, trpelo nedostatkom vody a bolo vystavené častým záplavám. Pius IV. zmiernil nariadenia svojho predchodcu a 8. augusta 1561 upravil aj právomoci Rímskej inkvizície.⁵¹ Iným dekrétom z augusta 1561 stanovil, že Židia v dŕžavách Pápežského štátu sú pod ochranou pápeža, tešia sa tzv. „*protectio*“, a preto sa im nesmie stať žiadna ujma na majetku ani na tele.⁵² Pápež vydal osobitné motu proprio adresované „všetkým Židom oboch pohlaví, žijúcim v Ríme, aby poznali pravdu“.⁵³ V dokumente poukazyval na pravý zmysel buly svojho predchodcu. Podľa pápeža „ak Židia boli prenasledovaní, ak sa im rôzne ubližovalo zvlášť tými, ktorí im závideli ich šikovnosť, tak si dotyční vysvetľovali bulu opačne, ako to bolo úmyslom Pavla IV“.⁵⁴

Následný pontifikát a voľba Pia V. (1566 – 1572) za pápeža bola víťazstvom všetkých tých, ktorí túžili po prísnom a zbožnom pápežovi, schopnom pohotových reakcií a rozhodnutého bezodkladne a v celom rozsahu aplikovať ustanovenia tridentského koncilu. Tento pápež vyšiel z prostredia inkvizície, kde bol dekanom kolégia Posvätného Officia. Židovská kronika zo 16. storočia hovorí o ňom ako o osobe, ktorá má silný zmysel pre povinnosť a netoleruje kompromisy.⁵⁵

⁴⁹BERLINER, A. *Geschichte der Juden in Roma*. Frankfurt 1893. V texte je použitý taliansky preklad: *Storia degli ebrei di Roma*. Milano 1991, s. 178-179. Vodcom tejto rebélie bol istý žid menom Elia. Nakoniec bol pre svoju trúfalosť popravený 9. septembra 1559. Cfr.: GRÄTZ, H. H. *Die Geschichte der Juden*, IX. Philadelphia 1946, s. 338.

⁵⁰BAV, *Urb. Lat.* 1039, f. 117r.

⁵¹Bull. Rom., VII, s. 236.

⁵²Bull. Rom., VII, s. 167-171.

⁵³ASCER, Z-Fib, 01, T, A, 11, INF, 03, *Bolle e editti papali, motu proprio della S.M. di papa Pio IV emanata il di 27 febraio 1562*, n. 7.

⁵⁴BAV, *Barb. Lat.* 1369, f. 177 v.

⁵⁵„Boh vzkriesil Carafu, pokračuje v krutom prenasledovaní synov Izraela, ktorí žijú v Ríme a Bologni. Mnohých vrhol do väzenia a urobil im život horkým. Vrhol sa na nich násilne a očakával od nich mnoho peňazí. Po predchádzajúcom Teatínovi zostalo niekoľko kníh, tento ich však spálil v ohni v deň božieho hnevu ... jeho horlivosť ho urobila svätým.“ Ide o kroniku Emeq ha-Bakha (Údolie plaču), ktorej autorom je židovský lekár a historik Josef ha-Cohen (+1575). Citácia je prebratá z PERANI, M. *Appendice documentaria, Documenti sui processi dell'Inquisizione contro gli ebrei di Bologna e sulla loro tassazione alla vigilia della prima espulsione (1567-1568)*. In MUZZARELLI, M. *G. Verso l'epilogo di una convivenza, Gli ebrei a Bologna nel XVI secolo*. Firenze 1996, s. 245-246.

Okolo roku 1565 sa v obyvateľoch mesta Ríma prebudilo starobylé nepriateľstvo voči Židom. Nový pápež zareagoval na zlé zaobchádzanie so Židmi a 10. apríla 1566 vydal nariadenie, v ktorom potvrdil Židom práva a slobodu, síce len v rámci limitov, ale skonsolidoval spolunažívanie v meste. Pohrozil, že kto by na verejnosti urážal Židov, mal byť potrestaný spalicováním.⁵⁶ Toto nariadenie zostalo v platnosti počas celej existencie židovského geta.

Existuje správa o tom, že Pius V. ešte ako kardinál v januári 1566 vyjadril pred svojimi kolegami znepokojenie, že kvôli zmierneniu nariadení Pavla IV., ktoré boli „nešťastne“ odvolané Piom IV., sa Židia roztahujú po celom Ríme, opustili geto a začali bývať medzi kresťanmi, prestali nosiť žltý odlišovací znak, skupovali nehnuteľnosti a pozemky, mali kresťanských sluhov a konali v rozpore so všetkými normami inak tolerantného pápeža Pia IV.⁵⁷ Kardinál Ghislieri mal pripravené riešenie. Židia sa mali vrátiť do geta a tam v sťažených podmienkach konvertovať a stať sa katolíkmi. V prípade odporu voči opätovnej getizácii sa mali vyhnúť, ako to bolo v Neapole, Miláne a na Sicílii.⁵⁸ Navrhol, že osobne prepracuje normy týkajúce sa Židov. Krátko po svojom zvolení, 19. apríla 1565, promulgoval bulu *Romanus Pontifex*, ktorou obnovil, potvrdil a opäť uviedol do praxe ustanovenie buly Pavla IV. *Cum nimis absurdum*.⁵⁹ Ešte vo februári nariadil rozšíriť múr geta a pristúpil k stavbe nového domu pre katechumenov. Udalosťou bola spontánna konverzia rímskeho rabína a jeho rodiny. Osobne ho pokrstil pápež v Bazilike sv. Petra za prítomnosti kardinálov, rímskeho ľudu a mnohých Židov.⁶⁰ V auguste rabínov príklad nasledovalo ďalších 26 Židov, ktorí „spontánne konvertovali na vieru v Krista“. Tých pokrstil kardinál Alessandro Farnese v kostole Santa Maria sopra Minerva.⁶¹ Iná skupina 12 Židov bola zasa ku katolíckej viere pohnutá „velkou zbožnosťou, dobrotou a svätosťou, ktorá nepretržite vyžarovala zo života pápeža“.⁶²

Od apríla 1567 sa objavovali hlasy, že pápež chce vyhnúť Židov z Ríma a zo svojho štátu. Toto opatrenie nenašlo okamžité uskutočnenie na teritóriu Pápežského štátu, ale myšlienky vyhnanja Židov sa realizovali v iných talianskych mestách.⁶³ Nepriateľská situácia voči Židom bola napätá najmä kvôli tureckému nebezpečenstvu. Samotný pápež mal obavy, žeby Židia mohli kolaborovať s Turkami. Svojím motu proprio *Cum nuper nos* z 19. januára 1567 prikázal Židom predať všetok svoj nehnuteľný majetok, ktorý získali počas pontifikátu Pia IV. a židovským bankárom zakázal požíčať na úrok.⁶⁴ Komisárom inkvizície nariadil, aby pozorne dozerali na dodržiavanie tohto nariadenia, pričom mohli najímať tajných agentov, ktorí by prostredníctvom fiktívnych pôžičiek kontrolovali

⁵⁶Pastor, VIII, s. 230.

⁵⁷BAV, *Urb. Lat.* 1040, vol. I, f. 210r.

⁵⁸BAV, *Urb. Lat.* 1040, vol. I, f. 210r.

⁵⁹Bull. Rom., VII, s. 438-439.

⁶⁰BAV, *Urb. Lat.* 1040, vol. I, f. 135r.

⁶¹BAV, *Urb. Lat.* 1040, vol. I, f. 274v.

⁶²BAV, *Urb. Lat.* 1040, vol. I, f. 306v.

⁶³Cfr. FOA, A. *Ebrei in Europa, Dalla peste nera all'emancipazione*. Roma; Bari 1991, s. 225.

⁶⁴FERRARIS. *Prompta Bibliotheca canonica*, IV, col. 162, n. 19.

správanie židovských bankárov. Pápež Pius V. bol aj jediný pápež, ktorý sa osobne zúčastňoval všetkých zasadaní Posvätného Ofícia každý štvrtok. Mnoho štátov počas jeho pontifikátu súhlasilo s tým, aby na ich území operoval tribunál Posvätného Ofícia vybavený mnohými právomocami, ktorý bol riadený priamo z Ríma.⁶⁵ Podľa niektorých autorov prvýkrát tu dochádza k unifikácii Talianska. V roku 1569 napokon senát pristúpil k vyhnaniu Židov z Pápežského štátu. Dôvody sformulovalo Posvätné Ofícium. Na prvom mieste figurovala „prehnaná úžera aj napriek zákazu požičiavať na úrok“. Úžera podľa inkvizície spôsobovala kresťanom veľké škody a zvlášť bolo nebezpečným správanie židovských bankárov, ktorí prijímali do zálohy predmety „určené na boží kult“.⁶⁶ Druhým dôvodom boli sexuálne delikty a miešané vzťahy medzi židmi a kresťanmi. Židia boli obviňovaní z kupliarstva „v domoch počestných žien“, čím pritahovali na seba hnev pápeža, ktorý od svojho nástupu do úradu sa snažil o morálnu obnovu Ríma, zakázal prostitúciu a nariadil zahaliť nahotu všetkých umeleckých diel.⁶⁷ Tretím dôvodom bolo obvinenie z mágie a rúhania sa.⁶⁸ Kongregácia na svojich stretnutiach predstavila pápežovi vyhnanie Židov ako nevyhnutnosť, pretože „na základe zistených, a nie bezvýznamných obvinení a preskúmania toho, že Židia neprinášajú nijaký prospech hodný zmienky v prospech spoločného dobra, naopak vážnosť ich zločinov narastá každým dňom a poškodzuje Pápežský štát“, sú vinní ako kolektív, a preto je potrebné ich vyhnanstvo.⁶⁹ Pápež nedôveroval správcom svojich území a neveril, že možno mať efektívnu kontrolu nad Židmi, pokiaľ nebudú skoncentrovaní do dvoch get čí najbližšie k Rímu. V skutočnosti iba v Ríme, kde boli vhodné štruktúry v prospech konverzie židov, brána geta zostávala otvorená⁷⁰ a pápež bol presvedčený, že ak sa presídlia do Ríma, ľahšie konvertujú ako kdekolvek inde. Bulou *Hebraeorum gens* z 26. februára 1569 Pius V. vyhnal Židov zo všetkých častí Pápežského štátu, s výnimkou Ríma a Ancony. Bolo skonfiskovaných 108 synagóg a tí, ktorí odmietli odísť a ani nekonvertovali, boli zbavení majetku v prospech Cirkvi. Kto nerešpektoval nariadenia buly, hrozilo mu, že sa stane otrokom.⁷¹ Veľká skupina Židov emigrovala do Turecka. Mnohé komunity sa usídlili v Livorne, vďaka čomu sa toto mesto stalo významnejším a bohatším obchodným uzlom, akým boli predtým Benátky.⁷² Podľa štatistik počet vyhnaných oscilloval medzi 10 000⁷³ – 25 000,⁷⁴ pričom ich počet určite nemal prekročiť tento počet, nakoľko v polovici 16. storočia židovská populácia nemala menej ako 21 000 a nie viac ako 25 000 členov.⁷⁵ K podobné-

⁶⁵Viac PROSPERI, A. *Tribunali della coscienza*. Torino 1996, s. 57-117.

⁶⁶Bull. Rom., VII, s. 740.

⁶⁷Tomuto nariadeniu sa nevyhla ani Sixtínska kaplnka.

⁶⁸Bull. Rom., VII, s. 741.

⁶⁹Pastor, VIII, s. 232.

⁷⁰Cf. ASCER, Z-Fib, 01, T, A, 11, INF, 03, n. 17.

⁷¹Bull. Rom., VII, s. 741.

⁷²ISRAEL, ref. 19, s. 63.

⁷³CALIMANI, R. *Storia del ebreo errante*. Firenze 1987, s. 307.

⁷⁴HARRIS, A. C. *La demografia del ghetto in Italia (1516 – 1797)*. Roma 1967, s. 8.

⁷⁵BACCHI, R. *The Demographic Development of Italian Jewry from the Seventeenth Century*. In *The Jewish Journal of Sociology*, IV, 1962, č. 2, s. 173.

mu opatreniu pristúpilo aj Urbinské a Parmské kniežatstvo, ale aj Medicijovci, ktorí vytvorili dve nové getá vo Florencii a Siene.

Od roku 1581 postup inkvizície voči Židom bol usmerňovaný bulou *Antiqua iudeorum*.⁷⁶ Na základe tohto dokumentu mohli všetci inkvizítori postupovať „*declaramus inquisitores haereticæ pravitatis libere procedere possunt*“ proti Židom v týchto desiatich prípadoch: ak rozprávali a pochybovali o základoch viery a o jednom, večnom, všemohúcom Bohu stvoriteľovi všetkých vecí; ak vzývali démonov a obetovali im obety; ak tieto veci učili kresťanov; ak hovorili, že Ježiš Kristus nie je Boh a jeho Svätá Matka nie je Panna, ako aj iné veci, ktoré by znevažovali kresťanskú vieru; ak nútili nejakého kresťana zaprieť vieru; ak odhovárali katechumenov od krstu; ak pomáhali heretikom a apostatom; ak boli vlastníkami a šíritelmi heretických kníh a Talmudu alebo iných židovských zakázaných kníh; ak sa posmievali kresťanom a hanobili obeť Ježiša Krista ukrižovaním baránka; ak zamestnávali kresťanské dojky a v deň, keď prijímali eucharistiu, nútili ich vyliat mlieko do latríny alebo na iné miesta.⁷⁷ Okrem toho Gregor XIII. (1572 – 1585) rozhodol, aby všetci marani boli súdení v Ríme, židovským lekárom zakázal liečiť kresťanov a biskupom nariadil, aby každý týždeň mala kázeň pre Židov.⁷⁸ Istú prestávku v tomto ťažení predstavoval pontifikát Sixta V. (1585 – 1590), ktorý bulou *Christiana pietas* z roku 1586, promulgovanou prvýkrát v taliančine, zmiernil nariadenia svojich predchodcov a dovolil židovským utečencom vrátiť sa späť na miesta, odkiaľ boli vyhnaní, slobodne obchodovať s dovoleným tovarom, cestovať bez označenia, najímať kresťanské služobníctvo a liečiť kresťanov.⁷⁹ Vďaka tomu pribudlo v Ríme 9 židovských bánk a na územie Pápežského štátu sa vrátilo 4000 – 5000 Židov.⁸⁰ Repatriáciu mala tiež uľahčiť aj všeobecná absolúcia a odpustenie dlhov, ako aj vyňatie spod jurisdikcie všetkých cirkevných a svetských tribunálov. Boli odpustené všetky delikty okrem vraždy, falšovania peňazí, vzbury a svätokrádeže.⁸¹

Po smrti Sixta V. sa Klement VIII. rozhodol predstaviť silu svojej pápežskej moci. Dokumentom z 25. februára 1592 obnovil celú politiku *Cum nimis absurdum* Pavla IV. a voči Židom prijal politiku Pia V. z roku 1569. Bulou *Caeca et obdurata* vyhnal Židov zo svojho územia okrem Ríma, Ancony a Avignonu. Predpokladal, že pod týmto tlakom budú nútení prijať kresťanstvo. V skutočnosti nasledujúci rok toto rozhodnutie zmenil a udelil niekoľko výnimiek, ktoré mali dať nový impulz ekonomike Pápežského štátu.⁸² Vo februári 1593 bulou *Cum hebreorum malitia* odsúdil zasa knihy s talmudským a kabalistickým obsahom, nakoľko škodili Starej Zmluve a biblickej tradícii. A práve v tomto momente hranice zásahu a právnej jurisdikcie Rímskej inkvizície voči Židom boli už kom-

⁷⁶Bull. Rom., VIII, s. 378.

⁷⁷ACDF, *Sant'Uffizio*, St. St., CC-2e, *La giurisdizione del S. Uffizio sopra gli ebrei, compendio da fr. Alessandro Pio Sauli congregazione del S. Uffizio*.

⁷⁸Bull. Rom., VIII, s. 188.

⁷⁹Bull. Rom., VIII, s. 786-789.

⁸⁰MILANO, A. *Storia degli ebrei*, Torino 1992, s. 258.

⁸¹Bull. Rom., VIII, s. 787.

⁸²Bull. Rom., IX, s. 22.

pletné. Rok 1593 predstavuje definitívny koniec dovtedajších experimentov, ktorými sa kládlo za cieľ dosiahnutie integrácie a asimilácie v duchu eschatologickeho správania 16. storočia. Vydanie búl *Caeca et obdurata* a *Cum Hebraeorum malitia* pápeža Klementa VIII., ktoré vyšli jedna po druhej v rozmedzí štyroch dní, bolo rozhodujúcim a konkluzívnym aktom takmer päťdesiatročného procesu, ktorý zároveň dosiahol aj svoj dlhotrvajúci vrchol a zostal nezmenený nasledujúcich 200 rokov. Pre novovek a Rímsku inkvizíciu vo vzťahu k Židom tento pontifikát predstavuje koniec jedného obdobia hľadania a vývoja proti-židovskej normatívy Posvätného Ofícia.

Pri výskume vedenia procesov Rímskej inkvizície možno pozorovať, že procesuálne právo adoptované Posvätným Ofíciom nepredstavovalo úplnú novinku, ale spočívalo v tradícii stredovekého inkvizičného práva. *Directorium inquisitionum* z roku 1376 bolo základným textom a spoločným ohniskom kontinuity stredovekej a novovekej inkvizičnej normatívy. Táto zbierka v 16. storočí vyšla v troch vydaniach v Ríme a v dvoch v Benátkach. To, čo významne ulahčovalo inkvizičnú prax, bolo však následné dielo Elisea Masiniho *Sacro Arsenale*, ktorého prvé vydanie vyšlo v roku 1621 v Janove. Tento manuál na rozdiel od predchádzajúcich nebol napísaný po latincky, ale po taliansky a v inkvizičnej manualistike zaznamenal najväčší úspech. Podľa Masiniho Židia, rovnako ako moslimovia a neverci, neboli predmetom súdu Posvätného Ofícia. Proti nim sa mohlo zakročiť iba v prípadoch určených bulami pápežov. Massini vymenováva tieto prípady: ak negujú pravdy viery spoločne židom a kresťanom, ktoré obsahuje bula Gregora XIII. *Antiqua Judaeorum*; ak vlastnia a rozširujú knihy, o ktorých hovorí bula Klementa VIII. *Cum Hebraeorum malitia*; ak sa posmievať kresťanským obradom, zvlášť Veľkému piatku; ak majú dojky a kresťanské slúžky, ako je to v bule *Antiqua Judaeorum*.⁸³ Masini medzi rozličnými deliktami, ktoré sú súčasťou jurisdikcie inkvizície, rozlišuje delikty nepokrstených Židov, ktoré sa majú posudzovať v súčinnosti s Ordinariátom, a delikty pokrstených Židov, ktorí upadli do herézy, a teda ich treba považovať za heretikov, a nakoniec delikty judaizantov, ktorí sa po krste dobrovoľne vrátili k židovským zvykom. Týchto považuje Masiniho manuál za apostatov v pravom slova zmysle a proti nim má inkvizícia zakročiť zvyčajným spôsobom *per inquisitionem* ako proti heretikom a apostatom. Procedúra samotného procesu, používanie tortúry a zoznam sentencií je podobný, ako ich obsahuje už Eymerichovo *Directorium inquisitionum*.⁸⁴

Inkvizícia však často zápasila s konkurenčnými tribunálmi. Aby došlo k efektívnej kontrole Židov, bolo potrebné vybudovať sieť vzťahov so štátmi. Rímska inkvizícia chcela uniformovať postup všetkých tribunálov a nariadovala pozorné aplikovanie práva, ktoré malo mať podľa manuálov pečať rozvahy a umiernenosti. Otázka jurisdikcie bola mimoriadne delikátna. Išlo o zavedenie práva externého tribunálu, teda Rímskej inkvizície, v otázkach predvolávania, súdenia a odsúdenia poddaných iných panovníkov alebo občanov slobodných republík. V sku-

⁸³Citácie sú z rímskej edície z roku 1693. Cfr. MENGhini, T. - PASQUALONE, G. *Sacro Arsenale overo prattica dell'Officio della S. Inquisizione*. Roma 1693, s. 11.

⁸⁴MENGhini, ref. 83, s. 181-191.

točnosti bola inkvizícia chránená prestížou Cirkvi a ortodoxiou náuky, pričom nemožno zanedbať ani váhu rozhodnutí pápežskej autority nad panovníkmi. Nie zriedkavo si pápežská inkvizícia rezervovala rozhodnutia vo veciach procesov vedených v iných štátoch a neraz trvala na tom, aby vládcovia odvolali normatív voči Židom, ktorý nebol v súlade s normami Cirkvi. Cieľom prenikajúcej kontroly zo strany Rímskej inkvizície bolo garantovať správnosť a jednotný postup v širokom aparáte provinčných súdnych dvorov.⁸⁵

Zvláštnosťou bol vzťah Židov a inkvizície v samotnom Ríme. V meste existovalo niekoľko inštitúcií zaoberajúcich sa Židmi, ktorí tvorili 3% všetkého obyvateľstva, teda približne 3 500 ľudí. Od reformy tribunálov za pontifikátu Pavla V. Židia vo veciach duchovnej podstaty podliehali kardinálovi vikárovi, ktorý dozeral na konverzie, povinnú účasť na kázňach a vzťahy Židov s novokrstencami. Vikárovi a jeho tribunálu boli zverené aj disciplinárne záležitosti daní, sporov, testamentov, krádeží, znásilnení, anulovanie manželstva a mnohé iné.⁸⁶ Po reforme v roku 1612 vikár nestratil právomoci ani v občianskych a kriminálnych deliktach, pričom táto posledná časť priestupkov bola čiastočne aj v kompetencii guvernéra mesta a senátu. Inkvizícia intervenovala iba v delikátnych a ťažších prípadoch týkajúcich sa duchovného poriadku. O týchto deliktach hovorila bula *Antiqua Judaeorum* Gregora XIII., v ktorej boli vymenované kauzy v kompetencii súdnej moci Posvätného Ofícia.⁸⁷

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0016-07.

Inquisizione romana e gli Ebrei – le nuove sfide della ricerca

Peter Olexák

L'Inquisizione sembra essere stata comunque di altro livello rispetto alle violente campagne antiebraiche degli altri ambienti più intolleranti: il giudizio tradizionale trattato di uno dei fattori attivi dell'agresività antiebraica, se non addirittura del veicolo principale dell'antiebraismo cattolica, deve essere coretto. Alcuni autori pur occupati dell'Inquisizione medievale hanno compiuto ampie generalizzazioni, sottintendendo che certe conclusioni valessero anche per la fase

⁸⁵BAV, *Barb. Lat.* 1369, ff. 179r, 183r.

⁸⁶ASVR, *Atti della Segreteria del Vicariato*, b. 76, f. 1.

⁸⁷Bull. Rom., VIII, s. 378.

più recente della storia dell'istituzione. Ulteriori difficoltà nascono dall'uso improprio delle fonti alle affermazioni non sorrette dai dati di fatto e, in qualche caso, a quelli che appaiono deliberati tentativi di distorcere la realtà. Nel periodo anteriore alla Riforma si assiste ad un rinnovato impegno nell'attività del proselitismo nei confronti degli ebrei dovuto alla loro espulsione da tutta l'Europa. Questo periodo segna un fase nuova che separa l'epoca medioevale dalla successiva età moderna. Proprio negli anni della massima polemica e tensione in tutta la cristianità nasce la nuova Inquisizione. Il papa, non potendo convocare il concilio, istituisce un gruppo di sei cardinali per estirpare dal corpo cristiano eresie di matrice luterana che minacciavano il mondo cattolico. L'Inquisizione non aveva alcun potere di impedire agli ebrei di essere tali. La questione degli ebrei rimane insecondo piano. Nella struttura inquisitoriale c'erano uomini che dedicavano alla questione ebraica investimenti di energie molto differenti. È da notare che il peculiare rapporto esistette tra il papato e gli ebrei, si motivava per il fatto che alcuni del Sant'Uffizio divenuti pontefici, risentivano della loro precedente competenza giuridica in materia ebraica. Comunque è un fatto indiscutibile che la Chiesa si arrogò il diritto di conservare l'ebraismo in uno stato (presunto „originario”), che si riteneva costituisce una premessa conveniente per la conversione degli ebrei, si vede però contemporaneamente obbligata a proteggere gli ebrei e il loro esercizio di culto. Da una parte furono considerate criticamente e combattute tendenze devianti, nuovi e ulteriori sviluppi nell'ebraismo, specialmente del Talmùd. D'altra parte l'Inquisizione non pronunciò affatto, in linea massima, alcuna risposta negativa quando ebbe a decidere sull'edificazione, riedificazione a sull'ampliamento di sinagoghe. Oggi alcuni sviluppi fanno ben sperare per il futuro del nostro campo d'indagine. Mi riferisco a tutte quelle iniziative volte alla pubblicazione di fonti originali, che non solo arricchiranno la nostra conoscenza dell'Inquisizione, della sua struttura organizzativa e delle sue procedure, ma forniranno anche delucidazioni su molti aspetti della vita sociale, culturale e religiosa della società cattolica con gli Ebrei.

HEDr. Peter Olexák, PhD.
Katedra histórie
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
e-mail: olexak@ff.ku.sk

PATROCÍNIA KOSTOLOV V NITRIANSKEJ DIECÉZE DO KONCA 18. STOROČIA AKO PREJAV MIESTNEJ ÚCTY

Marek Ďurčo

ĎURČO, Marek. Patrons of Churches in the Nitra's Diocese until to the 18th Century a Sign of the Local Devotio. In Ružomerský historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU v Ružomberku, 2008, pp. 95-131.

Author of the study focuses on Patrons of churches Nitra's diocese and the developments in the middle ages and early modern period to the 18th century. Analyzes the historical development as well as individual sites, which belonged to archidiacon of Nitra the diocese and to The Hradna, Trencin and Nitra. In a study of the matter, using archival sources and secondary literature. The work contains a lot of sources and information about the Parishes and is complemented by tables too.

History. Patrons of church. Diocese of Nitra. Medieval. Early Modern Age.

Pod pojmom *patrocinium* (svätec, patrón chrámu) sa chápe zasvätenie sakrálnej budovy konkrétnemu svätcovi, ktorý podľa kresťanského chápania je sprostredkovateľom medzi veriacim človekom a samotným Bohom.¹ Termín *patrocinium* už od čias dominátu v Rímskej ríši (3. storočie po Kr.) znamenal zmluvu o ochrane medzi sociálne slabšími a silnejšími.² V období raného stredoveku to súviselo s utváraním lénneho vzťahu.³ V právnej lingvistike tento pojem znamenal zastupovanie a ochranu, teda patronát.⁴ V diplomatike mal význam taký, že vyjadroval potvrdenie (*confirmatio*), právne zabezpečenie nejakého právneho aktu listinou, písomným svedectvom.⁵

Pri výskume patrociníí chrámov Nitrianskej diecézy a jej historického vývoja sme vychádzali z listinných dokladov, v ktorých sa spomínajú konkrétne kostoly s uvedenými dedikáciami. Ako hlavný historický prameň z obdobia stredoveku nám slúžil desiatkový register pápežských legátov Rajmunda de Bonofato a Jakuba Berengára, ktorí boli vyslaní z Avignonu do Uhorska v období rokov 1332 – 1337.⁶ Čiastočne sme použili v rámci komparácie aj uzávery o ustanoveniach

¹SLIVKA, M. Uctievanie svätých na Slovensku. K problematike výskumu patrociníí. In *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia* V. Levoča 2006, s. 91.

²MÚCSKA, V. - DANIŠ, M. - ŠEVČÍKOVÁ, Z. *Dejiny európskeho stredoveku I. : Raný stredovek (od 5. storočia do polovice 11. storočia)*. Prešov 2006, s. 57.

³MÚCSKA, ref. 2, s. 234.

⁴BARTOŠEK, M. *Encyklopédie římského práva*. Praha 1994, s. 206.

⁵BARTAL, A. *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. Leipzig 1901, s. 477.

⁶*Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Series I. Tomus I.* Budapestini 1887, s. 199-201; THEINER, A. *Vetera monumenta historica Hungariae sacram illustrantia. Tomus I.* Romae 1859, s. 570; ORTVAY, T. *Geographia ecclesiastica Hungariae inuente saeculo XIV. Pars I.* Budapestini 1891, s. 96-100; Ch. J. Adatok az egyházmegye történetéhez. In *Nyitramegyei szemle*, 18. 6. 1899, roč. 7, č. 25, s. 5-7.

nitrianskej diecéznej synody z roku 1494, v ktorej sa ustanovilo slávenie kultu svätých v cirkevnom kalendári, ktorý platil na území celej diecézy.⁷ Významný prameň pre poznanie patrocínií sú novoveké kanonické vizitácie ako významný zdroj poznatkov nielen k dejinám cirkevnej správy a administratívy, ale aj pre poznanie dedikácie chrámov jednotlivým svätcom. Podľa dostupných prameňov vieme, že nitriansky biskup Zachariáš Mošovský (1582 – 1587) ešte ako nitriansky kanonik, trenčiansky archidiakon a vikár biskupa Pavla Bornemissu (1557 – 1579) usporiadal v rokoch 1568, 1570 a 1580 kanonickú vizitáciu Nitrianskej diecézy. Roku 1570 na rozkaz svojho biskupa povolal všetkých duchovných z Trenčianska, aby preskúmal ich vieru, či nie sú ovplyvnení protestantizmom.⁸ Žiaľ, nezachovala sa v písomnej podobe.

V stredoveku sa Nitrianska diecéza delila na tri archidiakonáty: archidiakonát Hradná,⁹ archidiakonát Trenčín¹⁰ a Katedrálly archidiakonát.¹¹ Kanonická vizitácia trenčianskeho archidiakona a kanonika Juraja Novosedlíka z rokov 1674 – 1675 mapuje jeho jurisdikčné pôsobenie v archidiakonáte Trenčín. Ponúka jedinečné informácie k cirkevnej organizácii archidiakonátu Trenčín na konci 17. storočia a zároveň naznačuje tituly jednotlivých farských a filiálnych chrámov vo viac ako 50 farnostiach tohto archidiakonátu. Významným zdrojom poznatkov o tituloch chrámov v tomto archidiakonáte boli vizitácie z roku 1688 a 1690. Stav kostolov v Záhorskom okrese Trenčianskej stolice (*processus Transmontanus; Ultramontanus*) opisuje vizitácia hradnianskeho archidiakona Ladislava Söréniho z 1714 a Adama Györyho z 1729. Obe poskytujú jedinečné údaje nielen k organizácii farnosti a filií, ale aj údaje k titulom jednotlivých kostolov. Katedrálly archidiakonát bol zo všetkých troch najmenší. V stredoveku ho tvorilo približne šesť farností. Jeho územie zahŕňalo farnosti v tesnej blízkosti privilegovaného mesta Nitry. Nepriame správy o patrocíniách katedrálneho archidiakonátu podáva už desiatkový register z roku 1332 a následne nami preskúmaná kanonická vizitácia nitrianskeho kanonika Adama Györyho z roku 1732, ktorú potvrdil nitriansky biskup Ladislav Adam Erdödy v 1735. K staršej vizitácii sme nemali z technických príčin sa možnosť dostať.

Základnou a nosnou literatúrou k poznaniu dedikácie chrámov je kniha od J. Hudáka *Patrocíniá na Slovensku*,¹² ktorá ako jediná svojho druhu mapuje túto pro-

⁷PÉTERFFY, C. *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata. Pars I.* Wienae 1742, s. 244-283.

⁸CSERENYÉY, Š. *Pamätosti z dejín Nitrianskeho biskupstva od roku 1500.* Nitra 1933, s. 194; porovnaj Diecézny archív Nitra (ďalej DAN), kanonická vizitácia archidiakonátu Hradná 1729, s. 35 spomína, že v roku 1580 pri príležitosti konania vizitácie v Bánovciach sa mlynári v Pečkovom mlyne zaviazali platiť miestnemu farárovi ročne tri zlaté.

⁹Najstarší písomný listinný doklad o existencii hradnianskeho archidiakona je z roku 1264. Porovnaj FEJÉR, G. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis III/1.* Budae 1829, s. 241-243.

¹⁰Archidiakonát Trenčín je prvýkrát doložený v roku 1235. Porovnaj MARSINA, R. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I.* Bratislava 1971, s. 323-324 (č. 447); SÖRÖS, P. A. *Pannonhalmi sz. Benedek-rend története I.* Budapest 1903, s. 414 (č. 144). Porovnaj ŠIŠMIŠ, M. (ed.). *Trenčín. Vlastivedná monografia I.* Bratislava 1993.

¹¹VAGNER, J. *Adatok a nyitrai városi plebániák történetéhez.* Nitra 1902; ZEMENE, M. R. Územie Nitrianskej diecézy za feudalizmu. In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 2, s. 138.

¹²HUDÁK, J. *Patrocíniá na Slovensku : Súpis a historický vývin.* Bratislava 1984.

blematiku na území Slovenska. Toto dielo bolo recenzované historikom P. Horváthom.¹³ J. Hudák vychádzal z rukopisného diela J. Trochtu.¹⁴ Pri spracovávaní tejto témy z územia Nitrianskej diecézy sme použili *Vlastivedný slovník obcí a miest na Slovensku*,¹⁵ *Súpis pamiatok na Slovensku*¹⁶ a čiastočne dielo od L. Némethyho o farnostiach Ostrihomskej arcidiecézy.¹⁷ Tieto práce slúžili na komparáciu so zistenými patrocíniami farských a filiálnych kostolov z jednotlivých archidiakonátnych vizitačných zápisníc z prelomu 17. a 18. storočia. Stav patrocínií kostolov v archidiakonáte Hradná čiastočne mapuje i dielo historioografa Mateja Bela o Trenčianskej stolici, ktoré zostalo žiaľ v rukopise.¹⁸ Len nedávno vyšlo dielo maďarského historika A. Mező o patrocíniách v stredovekom Uhorsku.¹⁹ Ďalšou literatúrou pre komparáciu nám slúžili schematizmy Nitrianskej diecézy i dielo od A. Bagina o kostoloch zasvätených svätcom Cyrilovi a Metodovi.²⁰ O patrónoch – svätcoch sme čerpali z prác R. Ondruša²¹ a S. Ravika.²² V Čechách sa problematike patrocínií ako významnému zdroju pre poznanie osídlenia venoval Z. Boháč.²³ Ku kultu svätých a patrocíniám kostolov je aj iná literatúra.²⁴

Zo pohľadu sfragistiky za pozornost stoja odpisy matričných hlásení z jednotlivých farností Nitrianskej diecézy, ktoré cca od 1781 do 1825/1826 boli zasielané na Biskupský úrad v Nitre a boli vždy opatrené voskovým odtlačkom typária farského úradu. Takto v diecéznom archíve sa vo veľkých zviazaných zväzkoch matričných kópií nachádza cenný sfragistický materiál o pečatiach far-

¹³HORVÁTH, P. Ján Hudák. Patrocíniá na Slovensku. In ŠIMONČIČ, J. (ed.). *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Trnava 1994, s. 333-337.

¹⁴TROCHTA, J. *Zoznam fár Slovenska na základe veľkého registru pápežských kolektorov z rokov 1332 – 1337*. Rkp. uložený v Historickom ústave SAV Bratislava 1964 – 1970.

¹⁵*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. – III*. Bratislava 1977 – 1978.

¹⁶*Súpis pamiatok na Slovensku I. – III*. Bratislava 1967 – 1969.

¹⁷NÉMETHY, L. *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis*. Strigonii 1894.

¹⁸Štátny archív v Ivánke pri Nitre, f. Aurel Rutšek; BEL, M. *Notitia Hungariae novae historico – geographica partis primae cis-Danubianae. Tomus V. Comitatus Trentsiniensis*. Rkp. 392 s. (pozri najmä Záhorský okres Trenčianskej stolice).

¹⁹MEZŐ, A. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Budapest 2003.

²⁰BAGIN, A. *Cyrlometodské kostoly a kaplnky na Slovensku*. Bratislava 1985.

²¹ONDROUŠ, R. *Dosiahli cieľ: Životopisy svätých usporiadané podľa liturgického kalendára*. Rím 1985.

²²RAVIK, S. *O světcích a patronech*. Brno 2006.

²³BOHÁČ, Z. Patrocínia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. In *Československý časopis historický*, 1973, roč. 21, s. 369-388.

²⁴ČIČO, M. - KALINOVÁ, M. - PAULUSOVÁ, S. a kol. *Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku*. Bratislava 2002; JUDÁK, V. *Priatelja Boží. Slovenské martyrológium*. Bratislava 1995; KOŽIAK, R. - NEMEŠ, J. (eds.). *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I, II*. Bratislava 2006; REMEŠOVÁ, V. *Ikonografie a atributy svätých*. Praha 1991; HOLLÝ, J. Kult svätého Michala. In *Pútnik svätovojeťský*, 1998, s. 60-62; Patróni našich diecéz a katedrálnych chrámov. In *Pútnik svätovojeťský*, 1991, s. 72-73; OLEXÁK, P. Kult relikvií a svätcov. In: *Studia archeologica Slovaca mediaevalia V*, 2006, s. 75-90; SLIVKA, M. Uctievanie svätých na Slovensku. In *Studia archeologica Slovaca mediaevalia V*, 2006, s. 91-162; GÉCIOVÁ-KOMOROVSKÁ, V. Rozšírenie ľudového kultu sv. Vendelína na Slovensku. In *Slovenský národopis*, 1995, roč. 43, č. 1, s. 89-105; KOLAŘÍK, M. Sv. Martin, ochránce skotu na Slovensku. In *Český Lid*, 1926, č. 26, s. 69; KVASNICOVÁ, M. Patrocínium sv. Gála v stredovekej architektúre na Slovensku. In *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia VI*, 2007, s. 53-82.

ností, na ktorých sa veľmi často vyskytoval výjav cirkevného patróna farského kostola a farnosti. Porovnaním s obecnými a mestskými pečatami na území Trenčianskej stolice, ktoré spracoval J. Fojtík,²⁵ možno dôjsť k zaujímavým zisteniam. Preskúmanie tohto materiálu by mohlo byť podkladom pre ďalšiu štúdiu, ktorá by prispela k poznaniu cirkevnej sfragistiky na úrovni farností a dekanátov.

Historik Juraj Fojtík na základe výskumu skonštatoval, že patróna v obraze pečate si trvalo ponechalo 29 lokalít v Trenčianskej stolici, cirkevné symboly 32 obcí a zmena cirkevného symbolu na svetský nastala iba v 13 prípadoch.²⁶ Priamy prenos patrocínia kostola do obecnej či mestskej pečate nastal v týchto prípadoch na území Nitrianskej diecézy: Kysucké Nové Mesto (sv. *Jakub mladší*),²⁷ Rajec (sv. *Ladislav*),²⁸ Belá (sv. *Mária Magdaléna*),²⁹ Dežerice (sv. *Martin*),³⁰ Dlhé Pole (sv. *Martin*),³¹ Horná Poruba (sv. *Katarína*),³² Horná Súča (sv. *Ján Nepomucký*),³³ Kolárovice (sv. *Mikuláš*),³⁴ Miezgovce (sv. *Egídius*),³⁵ Nemšová (sv. *Michal archanjel*),³⁶ Nová Ves nad Váhom (sv. *Martin*),³⁷ Podskalíe (sv. *Martin*),³⁸ Pružina (sv. *Žofia*),³⁹ Veľké Rovné (sv. *Michal archanjel*),⁴⁰ Selec (sv. *Bartolomej*),⁴¹ Skala (sv. *Imrich*),⁴² Slopná (sv. *Ondrej*), Horné Slnie (sv. *Michal archanjel*),⁴³ Stránske (sv. *Helena*),⁴⁴ Terchová (sv. *Martin*),⁴⁵ Trenčianska Turná (sv. *Martin*),⁴⁶ Zliechov (sv. *Vavrinec*),⁴⁷ Pohranice (*Všetkých svätých*),⁴⁸ Branč (*Panna Mária*),⁴⁹ Nitrianske

²⁵FOJTÍK, J.: *Mestské a obecné pečate Trenčianskej župy*. Bratislava 1974.

²⁶FOJTÍK, ref. 25, s. 19.

²⁷FOJTÍK, ref. 25, s. 79; KARTOUS, P. - VRTEL, L. *Heraldický register Slovenskej republiky* (ďalej HRSR) III. Martin 2003, s. 70-71.

²⁸KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 83-84; KARTOUS, P. - VRTEL, L. HRSR V. Martin 2006, s. 102-103.

²⁹KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 87-88.

³⁰KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 95.

³¹KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 95.

³²KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 106.

³³KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 108.

³⁴KARTOUS, HRSR III, ref. 28, 116.

³⁵KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 131-132.

³⁶KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 135; KARTOUS, P. - VRTEL, L. HRSR II. Martin 2001, s. 154-155.

³⁷KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 136.

³⁸KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 144.

³⁹KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 148.

⁴⁰KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 150; KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 174-175.

⁴¹KARTOUS, HRSR III, ref. 28, s. 154; KARTOUS, P. - VRTEL, L. HRSR II. Martin 2001, s. 190-191.

⁴²KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 154; KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 160-161.

⁴³KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 156.

⁴⁴KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 157.

⁴⁵KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 162.

⁴⁶KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 164.

⁴⁷KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 179.

⁴⁸KARTOUS, P. - VRTEL, L. HRSR I. Martin 2000, s. 170-171.

⁴⁹KARTOUS, HRSR II, ref. 36, s. 34-35.

Hrnčiarovce (sv. Juraj),⁵⁰ Čadca (sv. Bartolomej),⁵¹ Rosina (sv. Katarína),⁵² Zbyňov (sv. Ladislav)⁵³ a Durdňové (sv. Vendelín).⁵⁴

Ďalšou kategóriou je súbor obecných pečatí, kde sa vyskytuje iná cirkevná osoba ako je patrocinióm tamojšieho kostola, teda nie je tu zhoda s cirkevným patrónom kostola a vyobrazením v pečatnom poli erbu obce: Bánovce nad Bebravou (sv. Katarína)⁵⁵, Mníchova Lehota (sv. Vendelín),⁵⁶ Velké Bierovce (sv. Juraj),⁵⁷ Púchov (sv. Margita),⁵⁸ Čičmany (sv. Helena),⁵⁹ Chynorany (v pečati sú atribúty sv. Vojtecha a Panny Márie)⁶⁰ a Bolesov (sv. Florián).⁶¹

Osobitnú a veľmi zaujímavú skupinu tvoria pečate, na ktorých je vyobrazený Baránok Boží (*Agnus Dei*) a pelikán. Oba tieto symboly predstavujú a zosobňujú v sebe úctu k Eucharistii, ku sviatostnému Kristovi. Symbol Baránka je zobrazený na erbe: Trenčína,⁶² Veľkých Chlievan⁶³ a Solčian.⁶⁴ Pelikána majú v pečatnom poli znázornené: Klubina,⁶⁵ Trenčianska Turná⁶⁶ a Malá Hradná.⁶⁷ Okolnosti translácie symboliky cirkevného patróna farského (prípadne filiálneho) kostola do obecných pečatí možno osvetliť v komparácii s výskumom cirkevných farských pečatí, ktoré treba podrobiť hlbšiemu, minucióznemu a analytickému výskumu. K tomuto výskumu patrocinií a farských pečatí môžu napomôcť matričné záznamy uložené v Diecéznom archíve v Nitre na biskupskom úrade.

Kostoly boli v stredoveku i v novoveku nielen kultovými stavbami, kde sa konávali kresťanské obrady, ale predovšetkým boli cirkevno-správnymi strediskami menších sídliskových celkov v rámci farského systému. Kostol bol hlavným a ústredným objektom obce.⁶⁸ Veľmi dôležitá bola najmä funkcia farských kostolov, a tá sa prejavila tým, že v ich tesnej blízkosti sa pochovávalo do požehnanej zeme. Pôvodne sakrálne stavby boli umiestnené na vyvýšené miesto, čo bolo pravidlom celý stredovek. Kostol v čase nebezpečenstva slúžil pre miestneho

⁵⁰KARTOUS, HRSR II, ref. 36, s. 156-157.

⁵¹KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 30-31; porovnaj KARTOUS, P. - NOVÁK, J. - VRTEL, L. *Erby a vlajky miest v Slovenskej republike*. Bratislava 1991, s. 56-57.

⁵²KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 150-151.

⁵³KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 216-217.

⁵⁴KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 30-31.

⁵⁵KARTOUS, P. - VRTEL, L. HRSR II. Martin 2001, s. 20-21; porovnaj KARTOUS, *Erby*, ref. 51, s. 38-39.

⁵⁶KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 148-149.

⁵⁷KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 212-213.

⁵⁸KARTOUS, HRSR III, ref. 27, s. 136-137.

⁵⁹KARTOUS, P. - VRTEL, L. HRSR IV. Martin 2005, s. 48-49.

⁶⁰KARTOUS, HRSR IV, ref. 59, s. 92-93.

⁶¹KARTOUS, HRSR I, ref. 48, s. 33; porovnaj KARTOUS, *Erby*, ref. 51, s. 268-269.

⁶²FOJTÍK, J. *Mestské a obecné pečate Trenčianskej župy*. Bratislava 1974, s. 71; KARTOUS, HRSR I, ref. 48, s. 216-217; porovnaj KARTOUS, *Erby*, ref. 51, s. 268-269.

⁶³KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 172-173.

⁶⁴KARTOUS, HRSR I, ref. 48, s. 198-199.

⁶⁵KARTOUS, HRSR V, ref. 28, s. 46-47.

⁶⁶KARTOUS, HRSR I, ref. 48, s. 214-215.

⁶⁷KARTOUS, HRSR II, ref. 36, s. 138-139.

⁶⁸HABOVŠTIAK, A. *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava 1985, s. 146-147.

zemepána, jeho rodinu a poddaných ako útočisko pred nepriateľom.⁶⁹ Prevažná časť stredovekých kostolov bola orientovaná v smere západ východ, čiže aby presbytérium (svätyňa) bolo vždy na východnej strane a aby veriaci spolu s kňazom boli obrátení smerom k východu.⁷⁰ Kostoly boli ohniskami duchovného a mravného života našich predkov. Prejavom ich viery bolo zakladanie nových kláštorov a stavieb nových chrámov.⁷¹

Typologizácia patrocínií v Nitrianskej diecéze súvisí s pevným konštituovaním farskej organizácie. Ustálenie patrocínií súvisí s osídlením územia. Svetský patrón podmieňoval ako staviteľ chrámu udelenie titulu kostola so súhlasom diecézneho biskupa. Kostol bol vždy centrom farnosti, obce i mesta ako sídliskovej jednotky. Svetský patrón poskytoval farárovi ako zástupcovi diecézneho biskupa hmotné zabezpečenie, dal stavebný materiál na vybudovanie chrámu. Kňaz poskytoval duchovnú potravu cez vysluhovanie sviatostí svojmu svetskému ochrancovi a ostatnému veriacemu ľudu. Aj šírenie kresťanstva na našom území sa viazalo na priazeň a vplyv miestnych svetských vládcov, kniežat a kráľov. S príchodom prvých misionárov sa u nás začali budovať kamenné kostoly na opevnených hradiskách, ktoré boli centrami vojenskej, hospodárskej, správnej i cirkevnej moci.

Vychádzajúc z písomných dokladov knieža Pribina v prvej tretine 9. storočia dal postaviť kamenný kostol na svojom majetku v Nitre (*Nitrava*), ktorý konsekroval arcibiskup Adalrád.⁷² Ešte pred príchodom byzantskej misie solúnskych bratov na území Nitrianskeho i Moravského kniežatstva pôsobili franskí mníši z diecéz Salzburg a Pasov, ktorí toto územie pokladali za misijnú oblasť. Výsledky archeologických výskumov nasvedčujú, že tu boli postavené viaceré chrámy z toho obdobia. Ani písomné a ani archeologické pamiatky nám neposkytujú základné vedomosti, kto ich dal postaviť a komu boli dedikované.

So vznikom Veľkej Moravy a vytvorením samostatnej Nitrianskej diecézy (880) na čele s biskupom Vichingom sa postavil katedrálny chrám svätého Eme-ráma.⁷³ Možno predpokladať, že ide o ten istý kostol, ktorý dal postaviť ešte knieža Pribina. Do čias Veľkej Moravy možno celkom iste položiť aj vznik kláštora s patrocíniom svätého Hypolita, ktoré neskôr fungovalo tiež ako hodnoverné miesto. Dá sa uvažovať, že v rámci tohto kláštora bola zriadená i kláštorná kaplnka (kostol) svätého Hypolita. Do obdobia 9. storočia sa kladie aj kostol svätého Klimenta v Močenku (Mučeníky). Vznik kostola v tejto farnosti možno dať do súvislosti so šírením úcty k svätému Klementovi, ktorého relikvie doniesli do Ríma svätí Konštantín – Cyril a Metod a sám svätý Konštantín bol pochovaný v Chráme svätého Klimenta v Ríme. Cirkevné jurisdikčné územie veľkomoravskej Nitrianskej diecézy sa pravdepodobne zhodovalo s hranicami dnešného Slovenska. Z tohto obdobia máme zaznamenanú ešte jednu správu, v ktorej sa mo-

⁶⁹HABOVŠTIAK, ref. 68, s. 193.

⁷⁰HABOVŠTIAK, ref. 68, s. 197.

⁷¹KOREC, J. *Cirkev v dejinách Slovenska*. Bratislava 1994, s. 164 a 177.

⁷²RATKOŠ, P. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava 1964, s. 87; HODÁL, J. *Kostol kniežata Pribinu v Nitre*. Nitra 1930, s. 12.

⁷³LORAD, E. *Umelecko-historické pamätne kostoly na Slovensku*. Trnava 1957, s. 143-159.

žno dočítať, že metropolita Metod (+ 6. 4. 885) bol pochovaný v hlavnom chráme Veľkej Moravy po ľavej strane za oltárom svätej Bohorodičky.⁷⁴

V nepokojnom období na prelome 9. a 10. storočia organizácia Nitrianskej diecézy i ostatných diecéz cirkevnej provincie Veľkej Moravy sa narušila, preto pápež Ján IX. (898 – 900) ochotne vyhovel žiadosti Mojmíra II. a vyslal legátov arcibiskupa Jána a biskupov Benedikta a Daniela, aby obnovili veľkomoravskú cirkev.⁷⁵ Pre vnútorné nezhody a vpády Frankov a starých Maďarov v roku 907 Veľká Morava ako štátny útvar zanikla. Tieto udalosti vážne narušili taktiež kontinuitu existencie Nitrianskej diecézy, ktorá spolu s pádom štátu Veľká Morava zanikla, prípadne sa narušila jej vnútorná integrita.

Územie Slovenska v priebehu 10. a začiatkom 11. storočia bolo postupne zaberané do nového štátneho útvaru Uhorského kráľovstva. Sám jeho zakladateľ sv. Štefan (997 – 1038) nariadil, aby pre každých desať dedín bol postavený jeden kostol. Nitrianska diecéza bola obnovená až za kráľa Kolomana (+ 1116) okolo roku 1110. Podľa Maurovej legendy boli obidvaja pustovníci Andrej – Svorad a Benedikt pochovaní v katedrálom chráme svätého Emeráma v Nitre a boli slávnostne kanonizovaní v roku 1083. V tejto legende sa spomína aj kláštor svätého Hypolita na Zobore. V súvislosti s touto kanonizáciou sa stali patrónmi obnovej Nitrianskej diecézy začiatkom 12. storočia.⁷⁶

Zmienky o patrocíniách do 14. storočia

Zmienky o dedikácii kostolov v listinách. V listinnom materiáli zo stredovekého obdobia sa dá vypožorovať, že v roku 1111 nitrianska katedrála bola zasvätená svätým Emerámovi, Ondrejovi a Benediktovi (*ecclesia sanctorum Emerami, Andree et Benedicti*).⁷⁷ V roku 1208 pri ohraničovaní prédia Skala sa spomína kostol svätého Benedikta (*ecclesia sancti Benedicti*).⁷⁸ V roku 1158 uhorský kráľ Gejza II. obdaroval nitriansku kapitulú slobodami a majetkami. V listine sa spomína chrám svätého Emeráma (*ecclesia beati Emerami*), kde odpočívajú telá svätcov Svorada a Benedikta.⁷⁹ V roku 1224, keď nitriansky biskup Jakub založil opátstvo svätého Benedikta na Skalke, sa tu spomína kostol zasvätený svätému Benediktovi a Všetkým svätým (*ecclesiam ad titulum beati Benedicti et omnium sanctorum aedificatam*).⁸⁰ Podľa listinného záznamu z roku 1268 je známe, že v Domaníži bol

⁷⁴LACKO, M. *Sv. Cyril a Metod*. Rím 1969, s. 192.

⁷⁵MARSINA, ref. 10, s. 32-35, č. 39.

⁷⁶MARSINA, R. *Legendy stredovekého Slovenska : Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Budmerice 1997, s. 41-43.

⁷⁷MARSINA, ref. 10, s. 63, č. 68; porovnaj aj SEDLÁK, V. (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria*. Tomus II. Bratislava 1980, s. 362, č. 826.

⁷⁸MARSINA, ref. 10, s. 116, č. 148.

⁷⁹MARSINA, ref. 10, s. 83, č. 85. Porovnaj VAGNER, J. *Adalékok a nyitrai székes káptalan történetéhez*. Nitra 1896, č. 1, s. 374-375.

⁸⁰MARSINA, ref. 10, s. 216, č. 297. Porovnaj FUXHOFFER, D. - CZINÁR, M. *Monasteriologiae regni Hungariae libri duo totidem tomis comprehensi*. Tomus I. Vindobonae; Strigoni 1869, s. 258-260, č. 38. „Abbatia s. Benedicti de Skalka seu de Rupibus“; MARSINA, R. Benediktínske opátstvo Skalka (Skala). In *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti : zborník z vlastivedného seminára* 23. 5. 1996. Trenčín 1997, s. 94-101. Porovnaj STROHNEROVÁ, L. - HALUSKOVÁ, E. *Skalka pri Trenčíne. Miesto legiend a púti. Regionálna bibliografia*. Trenčín 1996.

farár Sodislav,⁸¹ čo priamo nasvedčuje existencii románskeho farského kostola s patrociníom. V roku 1276 sa výslovne spomína existencia farského kostola svätého Jakuba v Dubnici nad Váhom.⁸²

Zmienky v miestnych názvoch. Na existenciu zaniknutých kostolov a ich patrociníi poukazujú tiež miestne chatárne názvy a pomenovania: *Kostolec*⁸³ (obec Mníchova Lehota, farnosť Soblahov), *Kostolnica* (farnosť Malá Hradná)⁸⁴ a vrch *Bože* (*Božiček* so zaniknutým kostolom svätého Pavla prvopustovníka vo farnosti Motešice).⁸⁵ Existenciu zaniknutých kostolov naznačuje aj názov obcí, ako je *Kostolná* (farnosť Drietoma – Zárečie), *Kostolec* (dnes farnosť Považská Teplá) a *Koscelisko* v chatári obce Radola.⁸⁶ Na jestvovanie preduhorského kostola poukazuje i názov *Kosceliščo* v Beluši, ktorého poloha je na temene návršia. K jeho južnému úpätiu sa viaže zaujímavý názov *Mučedelník*.⁸⁷ Nález románskeho kostola sa podarilo objaviť v lokalite *Kostolec* v katastri obce Solčany.⁸⁸

Stav v diecéze v 14. storočí

V 1312 sa uvádza farár v Lúkach istý Konrád *de Pulchro Prato*.⁸⁹ V roku 1322 palatín Matúš Čák dal spáliť katedrálny chrám v Nitre i všetky dokumenty, ktoré boli uložené „v miestnosti kostola blahoslaveného Svorada, mučeníka, a tejto kapituly“.⁹⁰ V roku 1322 sa uvádza existencia kostola svätého Michala archanjela v Biskupciach pri Bánovciach nad Bebravou (*ecclesia in honorem sancti Michaelis*

⁸¹ *Arpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus arpadianus continuatus VIII*, s. 218, č. 147. Gotický kostol svätého Mikuláša v Domaniži sa výslovne spomína v roku 1376. Porovnaj FEKETE NAGY, A. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Trencsén vármegye*. Budapest 1941, s. 112.

⁸² Odpis listiny je uverejnený: DAN, f. Parochiae dioecesis Nitriensis (ďalej PDN), 31/II., k. 59, kanonická vizitácia farnosti Dubnica nad Váhom 5. 6. 1831, documentum A. Porovnaj BAGIN, A. - JANOTA, D. (ed.). *Dubnica nad Váhom*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 44. ⁸³KÚTNÍK, J. O pôvode pustovníka Svorada : K počiatkom kultúrnych dejín Liptova. In *Nové obzory*, 1969, roč. 11, s. 68; HROMNÍK, M. *Po stopách kláštora pod Inovcom*. Trnava 1999, 32 s.; ĎURČO, M. K najstarším dejinám Mníchovej Lehoty a k problematike existencie johanitov. In *Považie*, jún 1999, s. 7; MILOSLAVÍN. Červení mnši. In *Sokol*, 29. 7. 1866, roč. 5, č. 7, s. 273.

⁸⁴UHLÁR, V. (ed.). *Okres Topoľčany : historicko-vlastivedná monografia*. Bratislava 1988, s. 368.

⁸⁵Štátny archív v Ivánke pri Nitre, f. Správa biskupských majetkov v Nitre, inv. č. 218, urbár biskupských majetkov katedrálneho chrámu v Nitre za biskupa Jána Telegdiho (1626), s. 96-97; VAGNER, J. *Adalékok a nyitrai székes káptalan történetéhez*. Nitra 1896, s. 424, č. 23.

⁸⁶Archeologický výskum z roku 1956 odkryl základy románskeho kostola, ktorý vznikol na drevenom hrade neznáameho pôvodu. Už prv tu snád stál starší drevený kostol. Pod Kosceliskom v roku 1959 sa našli stopy slovanského osídlenia. Porovnaj PETROVSKÝ - ŠICHMAN, A. Slovanské osídlenie severného Slovenska. In *Vlastivedný sborník Považia VI*. Ed. V. Kristenová. Banská Bystrica 1964, s. 72. ⁸⁷PETROVSKÝ, ref. 86, s. 99.

⁸⁸MENCL, V. Románska architektúra na Slovensku vo svetle nových vykopávkov. In *Pamiatky a múzeá*, 1956, roč. 5, s. 75.

⁸⁹Diecézna knižnica v Nitre, *Liber seu nomina excellentissimorum illustrissimorum et reverendissimorum dominorum episcoporum Nitriensium canonicorum item almae huius dioecesis Nitriensis plebanorum* (ďalej *Liber seu*), s. 119; DAN, f. PDN, 50/III., k. 95 A, vizitácia farnosti Kolárovice 27. 9. 1828, provocatum n. 6; porovnaj SASINEK, F. Latinské listiny k dejepisu Slovenska. In *Slovenský letopis pre históriu, archeológiu a etnografiu*, 1882, roč. 6, s. 141-143, č. 39.

⁹⁰SEDLÁK, ref. 77, č. 858, s. 374.

archangeli).⁹¹ V 1329 sa spomína existencia kamenného kostola (*ecclesia lapidea*) v Malej Hradnej k úcte Všetkých svätých.⁹² V roku 1338 sa výslovne hovorí o existencii farského kostola Panny Márie v Dolných Motešiciach pri ohraničovaní biskupského majetku v Dobrašove.⁹³ V roku 1378 sa uvádza kostol Panny Márie vo Varíne.⁹⁴ V roku 1379 sa výslovne spomína existencia kostola svätého Pavla, pustovníka, vo farnosti Motešice.⁹⁵ V konfirmácii zoborskej listiny (1111) zo dňa 14. februára 1414, ktorú vydal konvent vo Svätom Beňadiku na žiadosť nitrianskeho biskupa Hynka, sa uvádza, že v Trenčíne sa nachádzala kaplnka svätého Svorada, ktorú sv. Ladislav daroval Zoborskému opátstvu.⁹⁶ V roku 1344 sa spomína kostol svätého Jána Krstiteľa v osade *Veche* v Nitrianskej diecéze.⁹⁷ V nasledujúcom roku 1345 sa uvádza farský kostol zasvätený Panne Márii v dedinke *Nadhyan*.⁹⁸

Istý medzník v dejinách správy a stavieb nových kostolov patrí obdobiu vlády Matúša Čáka Trenčianskeho (+ 1321), ktorý v roku 1318 vypálil biskupské mesto Nitru. Okrem toho, že bol viackrát exkomunikovaný z katolíckej cirkvi, napr. biskupským kolégiom v Kaloči, kde nitriansky biskup Ján predniesol mnohé konkrétne ujmy a straty na svojich majetkoch v rámci Nitrianskej diecézy,⁹⁹ predsa Matúš Čák na svojom území, ktoré spravoval, zakladal Lehoty a v nich kaplnky (a kostoly). Boli to osady v ešte neosídlených oblastiach archidiakonátu Trenčín i celej Nitrianskej diecézy. Podľa ľubovôle nerešpektujúc cirkevnú vrchnosť dosadzoval do farských benefícií svojich ľudí.¹⁰⁰

S obnovou cirkevnej a štátnej organizácie za vlády Karola Róberta z Anjou (1308 – 1342) došlo k obnoveniu právneho stavu a k majetkovým reštitúciám. V prvej polovici 14. storočia podľa desiatkového súpisu (1332 – 1337) jestvovali tieto farnosti, čo nasvedčuje tomu, že jednotlivé farské kostoly museli mať svojho cirkevného patróna: Beluša (*Delna*), Beckov (*Coludog, Bolondvg*), Bytča (*Putá*;

⁹¹SEDLÁK, ref. 77, č. 826, s. 362.

⁹²NAGY, I. (ed.). *Codex diplomaticus Hungaricus andegavensis : Anjoukori okmánytár II. (dalej AO)*. Budapest 1881, č. 348, s. 394-401; porovnaj LUKAČKA, J. Topolčianske hradné panstvo v stredoveku. In *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Ed. Vincent Sedlák. Bratislava 1998, s. 136.

⁹³FEKETE NAGY, ref. 81, s. 111.

⁹⁴FEKETE NAGY, ref. 81, s. 97.

⁹⁵VAGNER, J. *Adalékok a nyitrai székes káptalan történetéhez*. Nitra 1896, č. 23, s. 424.

⁹⁶MARSINA, R. O neznámej variante zoborskej listiny z roku 1111. In *Historické štúdie* 7, 1961, s. 214 a 218; Marsina sa domnieva, že by mohlo ísť o Kostolnú – Opatovce alebo Opatovú nad Váhom, nakoľko bola majetkom opátstva na Skalke. Porovnaj BRANECKÝ, J. *Krátke dejiny zoborského kláštora a opátstva*. Žilina 1945, s. 6; OSLANSKÝ, F. Zoborský benediktínsky kláštor a jeho zánik. In *Nitra v slovenských dejinách*. Martin 2002, s. 214. Na Trenčianskom hrade sa v roku 1972 objavila ranorománska rotunda s neznámym patrocíniom. Porovnaj VANČO, M. *Stredoveké rotundy na Slovensku*. Bratislava 2000, s. 148-150.

⁹⁷THEINER, ref. 6, 1859, s. 663.

⁹⁸THEINER, ref. 6, s. 685.

⁹⁹SEDLÁK, ref. 77, č. 312, s. 151-154.

¹⁰⁰VURUM, J. *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria*. Posonii 1838, s. 233; BEŇKO, J. a kol. (ed.). *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I*. Bratislava 1998, č. 40, s. 145-148; BREZO-VÁKOVÁ, B. et al. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV : Pod vládou anjouovských kráľov*. Bratislava 2002, č. 24, s. 90-97.

Pitsa), Dobrá (*sanctae crucis*), Dolná Súča (*Sursa; Sucsa*), Dolný Hričov (*Enso; Herico*), Domaniža (*Domanisa*), Drietoma (*de Bremmitorio*), Dubnica nad Váhom, Ilava (*Leua*), Jasenica (*Jasensia; Jasencia*), Košeca (*Costa*), Lednica (*Lauist*), Lietava (*de Liptua*), Nemšová (*Vesna; Nesna*), Omšenie (*Misen*), Pruské (*Presca; Prusca*), Predmier (*Pretmer*), Považská Bystrica (*de Bistense; Bisterse*), Podskalje, Púchov (*Poho*), Radola (*Radela*), Slopná (*Solepnna; Solepna*), Skalka nad Váhom (*de sancto Aemeric*), Soblahov (*Sabula*), Trenčín (*de Stionihino; Trinsinio*), Teplička nad Váhom (*Toplisa*), Udiča (*de Edisa; Hodisa*), Varín (*Varna*), Veľké Bierovce (*de Bur; Bir*), Visolaje (*de Visspola; Vissola*), Žilina (*Silna*) a Zubák (*Hetlak*).¹⁰¹ Toto bol stav v archidiakonáte Trenčín.

V archidiakonáte Hradná v čase decimovania kolektora Štefana v roku 1332 boli tieto farnosti: Bobot (*Podag; Bodac*), Skačany (*Cathan, Scachan*), Žabokrekky (*Sabaquerec*), Veľké Bielice (*Bilec, Bileti*), Biskupice pri Bánovciach (*Pyspeki*), Bánovce nad Bebravou (*Ban*), Malá Hradná (*Granna*), Uhrovec (*Hengrat, Hongrot*), Dolné Ozorovce (*Osor*), Pravotice (*Prota*), Slatina nad Bebravou (*Salatna*), Ostratice (*Tracha, Stracha*), Dežerice (*Desur*), Motešice (*Maytis*), Trenčianske Mítice (*Mica*) a Rybany (*Ryplan*).

V tomto súpise sa spomínajú i farnosti s označením patrocínia. V archidiakonáte Trenčín sa uvádza istý farár Marek *de Omnibus sanctis*,¹⁰² ktorý zaplatil šesť grošov. Spomína sa tu aj istý človek zvaný *Lupus de Sancto Petro*.¹⁰³ Ďalej sa tu uvádza farnosť svätého Michala, farnosť svätého Jakuba a farnosť Panny Márie na vršku.¹⁰⁴ V archidiakonáte Hradná sa spomínajú tieto farnosti s uvedením patrocínia: farnosť svätého kráľa (Prusy) a farnosť svätého Martina (Vysočany).¹⁰⁵

Stav v diecéze v 15. storočí

Z 15. storočia sa nám nezachoval žiadny desiatkový register, ktorý by zaznamenával stav titulov jednotlivých farských a filiálnych kostolov a zároveň by prinášal prehľad o cirkevnej správe na území Nitrianskej diecézy. Pozoruhodné údaje k celkovému životu farností a celej Nitrianskej diecézy prinášajú ustanovenia diecéznej synody z roku 1494. Zároveň sa upravuje používanie cirkevného kalendára na celý rok.¹⁰⁶

Pri excerptovaní písomných záznamov z 15. storočia sa našli tiež niekoľké doklady o testamentárnych odkazoch šľachticov na oltáre v Trenčíne a v Beckove. V roku 1476 sa vo farskom kostole Panny Márie v Trenčíne spomína oltár

¹⁰¹*Monumenta Vaticana historiam*, ref. 6, 1887, s. 199-200.

¹⁰²Pravdepodobne ide o farnosť Haluzice. Okrem toho v archidiakonáte Trenčín boli kostoly zasvätené tomuto patrocíniu tieto: Bytča, Horné Kočkovce, Ilava, Púchov, Kamenná Poruba a Brodno.

¹⁰³Ide asi o farnosti Adamovské Kochanovce alebo Pruské, prípadne Otrhánky.

¹⁰⁴Zrejme ide o prvý záznam o existencii katedrálneho archidiakonátu Nitrianskej diecézy a výpočtu jeho farností, ktorých počet v stredoveku nepresiahol 5 až 7 farských obvodov.

¹⁰⁵*Monumenta Vaticana historiam*, ref. 6, s. 199-200.

¹⁰⁶PÉTERFFY, C. *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata. Pars I.* Wienae 1742, s. 280-281.

a kaplnka zasvätená Najsvätejšej Trojici.¹⁰⁷ V roku 1492 Melichar zo Slopanej poručil svoj šľachtický dvorec ako základinu v Záblatí (dnes časť Trenčína) pre oltár svätej Kataríny.¹⁰⁸ V roku 1424 za pôsobenia farára Vavrinca, ktorý bol správcom kostola svätého Štefana v Beckove, dal istý Rola zvaný Šulek postaviť v tomto kostole oltár svätej Kataríny a služobníkov tohto oltára zabezpečil príjmami a dôchodkami.¹⁰⁹

O pulzovaní cirkevného života vo farnostiach aj v 15. storočí sa nám sporadicky zachovali listinné zmienky. Tieto záznamy nedokladajú to, že jednotlivé kostoly v Nitrianskej diecéze mali svoje patrociniá, čiže nebola prerušená kontinuita v cirkevnej správe. Tu vymenovaní farári boli konkrétnymi správcami a administrátormi jednotlivých kostolov. Vo farnosti Bytča sa v 1402 spomína farár Marek a v 1484 farár Beneš.¹¹⁰ V 1403 sa ako správca farnosti Haluzice spomína istý Ondrej Vyškardi z Bytče, ktorý dostal od pápeža bratislavský kanonikát.¹¹¹ V 1496 sa uvádza farár Juraj z Košece (*de Cassa*).¹¹² V rokoch 1470 až 1480 pôsobil v Podskalí ako farár Gašpar z Prievidze (*Prividiensis*) a po ňom istý Matej Lazicius.¹¹³ V roku 1454 bol v Soblahove v duchovnej službe aktívny farár Mikuláš a farár Matej z Bieroviec.¹¹⁴ V 1410 v Trenčianskych Biskupiciach sa spomína farár Michal (*plebanus de Pisspek*).¹¹⁵ V 1499 jestvuje zmienka o Pavlovi, farárovi z Varína.¹¹⁶ V 1402 v Žiline pôsobili ako farári Mikuláš a Ján zvaný Niger.¹¹⁷

V archidiakonáte Hradná v 15. storočí sú vo farnosti Motešice doložení: Peter (1409)¹¹⁸ a Marek (1454).¹¹⁹ V roku 1466 sa spomínajú Blažej, farár z Uhro-

¹⁰⁷Štátny archív v Trenčíne, f. Magiŝtrát Trenčín, listiny, č. 52. Za pomoc a ochotu dakujem p. V. Bernátovej. Porovnaj BERNÁTOVÁ, V. Stredoveké listiny magistrátu mesta Trenčína a ich spracovávateľa. In *Slovenská archivistika*, 2006, roč. 41, č. 2, s. 13. V roku 1527 uhorský kráľ Ján Zápoľský potvrdil privilégia a patronát nad oltárom Najsvätejšej Trojice. To isté v roku 1556 urobil kráľ Ferdinand I. a nariadil, aby táto základina slúžila len katolíkom a nie heretikom. Od roku 1652 patronát nad týmto oltárom prebralo kolégium Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne. Porovnaj Archív Rímskokatolíckeho farského úradu Trenčín, Protocollum Ludovici Starek et status animarum anno 1753, s. 63.

¹⁰⁸SASINEK, F. Latinské listiny k dejepisu Slovenska. In *Slovenský letopis*, 1882, roč. 6, s. 145-146, č. 42; K farárom pôsobiacim v Trenčíne pozri BRANECKÝ, J. Menoslov trenčianskych farárov. In *Trenčan*, 31. 7. 1943, roč. 20, č. 31, s. 2-3.

¹⁰⁹WENZEL, G. (ed.). *Stibor vajda*. Budapeŝt 1874, č. 135, s. 178-179.

¹¹⁰HROMNÍK, M. *Z dejín Bytče a jej farnosti*. Žilina 2003, s. 126.

¹¹¹*Liber seu*, ref. 89, s. 51.

¹¹²*Liber seu*, ref. 89, s. 91.

¹¹³*Liber seu*, ref. 89, s. 99.

¹¹⁴Štátny archív v Bytči, f. Ilešházi Dubnica – Patrimonium, inv. č. 181, k. 72.

¹¹⁵FEKETE NAGY, ref. 81, s. 178.

¹¹⁶MRVA, I. *Zbierka písomností rôznej proveniencie 13. – 20. storočia. Inventár*. Bratislava 1984, s. 175; inv. č. 643, k. 72.

¹¹⁷*Liber seu*, ref. 89, s. 183-184. Porov. PASKA, I. *Zsolnai plebánie templom egykor és most*. Zsolna 1890.

¹¹⁸V tejto listine sa spomína aj farár Pavol z farnosti Trenčianske Mítice. Porovnaj DAN, f. Nitrianske biskupstvo, Intranea, fasc. 466, fara v Motešiciach (1409 – 1782); Tamže, oddelenie kanonických vizitácií, kniha č. 9 – vizitácia archidiakonátu Hradná, s. 54-56. Porovnaj HROMNÍK, M. *800 rokov Trenčianskych Mític*. Trnava 1995; HROMNÍK, M. *Trenčianske Jastrabie v dejinách do roku 2000*. Bratislava 1999.

¹¹⁹Štátny archív v Bytči, f. Ilešházi Trenčín – Patrimonium, inv. č. 181, k. 72.

vca a kňazi Štefan a Stanislav z Haláčoviec.¹²⁰ V tomto istom roku je doložený farár Matej z Rybian (*de Riben*).¹²¹ V rokoch 1494 až 1500 bol postavený gotický kostol svätého Juraja v Kostolných Miticiach zásluhou fundátora Ladislava a Rosvalda, synov Ondreja Rožňa. Z tohto obdobia sa zachovalo gotické pastofórium s latinským nápisom *Salve sancta facies nostri Redemptoris* (Buď pozdravená svätá tvár nášho Vykupiteľa).¹²² V roku 1425 zemianska rodina Rožňovcov postavila v Trenčianskom Jastrabí kostol zasvätený Nanebovzatej Panne Márii.¹²³ V roku 1484 v Dežericiach tamojší zemanovia postavili kostol svätého Martina.¹²⁴

Stav v 16. storočí

Začiatkom 16. storočia v roku 1507 sa zachoval desiatkový súpis, ktorý čiastočne mapuje stav farskej organizácie v archidiakonáte Trenčín i v archidiakonáte Hradná.¹²⁵ V registri sa prvýkrát zachoval i počet filiálok jednotlivých farností.¹²⁶ V archidiakonáte Trenčín sa decimovalo v 31 farnostiach a v archidiakonáte Hradná len v 8 farnostiach. Vyberanie desiatku sa uskutočnilo v nasledujúcich farnostiach: Beckov (*Bolondoch*), Haluzice (*Haluzyth*), Adamovské Kochanovce (*Kokhanocz*), Trenčín (*parochia Trenchiniensis*), Slatina nad Bebravou (*Magna Zlathina*), Prusy (*Prwz*), Uhrovec (*Vgrod*), Biskupice pri Bánovciach (*Pyspekfalwa prope Baan*), Bánovce nad Bebravou (*Baan*), Dolné Ozorovce (*Ozor*), Motešice (*Mothessyjecz*), Trenčianske Mitice (*Mitta*), Soblahov (*Zoblahow*), Trenčianske Biskupice (*Pispek prope Trenchin*), Mníchova Lehota (*Barath lehotha*), Selec (*Zelec*), Veľké Bierovce (*Bir*), Púchov (*Pukhow*), Lúčka (*Lwchka*), Udiča (*Wdycz*), Jasenica (*Gezzenicz*), Bytča (*Bitcza*), Kysucké Nové Mesto (*Wyhel*), Teplička nad Váhom (*Teplycz prope Zolnam*), Žilina (*Zolna*), Varín (*Waryn*), Rosina (*Rossyna*), Lietava (*Lethawa*), Dolný Hričov (*Hrychow*), Predmier (*Priedmer*), Považská Bystrica (*Byzthrycz*), Domaniža (*Domanyz*), Podskalie (*Podzkalie*), Slopná (*Czhlöpna*), Beluša (*Belus*), Horné Kočkovce (*Kozkocz*), Košeca (*Kazza*), Ilava (*Lewa*), Dubnica nad Váhom (*Dubnycza*), Omšenie (*Mssen*), Trenčianska Teplá (*Tepla*) a Dobrá (*Dobra*).¹²⁷

¹²⁰LUKINICH, I. A *Podmanini Podmaniczky – család oklevéltára* I. Budapest 1937, č. 36, s. 64-66.

¹²¹ŠKREKA, J. *Rybany 1323 – 1998*. Rybany 1998, s. 135.

¹²²DAN, f. PDN, 54/II., kanonická vizitácia farnosti Trenčianske Mitice 9. 10. 1729.

¹²³DAN, ref. 122, kanonická vizitácia farnosti Trenčianske Mitice 9. 10. 1729. Porovnaj Štátny archív v Ivánke pri Nitre, Zbierka cirkevných matrik, Rímskokatolícka farnosť Trenčianske Mitice, matrika pokrstených, historický záznam o obnovení matriky v roku 1714.

¹²⁴DAN, kanonická vizitácia farnosti Dežerice 28. 9. 1729.

¹²⁵Štátny archív v Bytči, Ilesházi Trenčín – Patrimónium, inv. č. 195, k. 76, desiatkový súpis 1507. Porovnaj ĎURČO, M. - NEMEŠ, J. *Miscellanea ecclesiastica Nitriensis I.: Quellen zur Geschichte des Bistums Neutra*. Kraków 2007, č. 10, s. 247-279. Porovnaj tiež ĎURČO, M. *Dejiny archidiakonátu Hradná v Nitrianskej diecéze do konca 18. storočia*. Rigorózna práca. Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku. Ružomberok 2008, s. 10-84.

¹²⁶ĎURČO, M. Príspevok k dejinám správy Nitrianskej diecézy. In *Historické rozhľady III*. Zborník príspevkov Katedry histórie FF UCM v Trnave, 2006, s. 69-101.

¹²⁷Štátny archív v Bytči, f. Ilesházi Trenčín – Patrimónium, inv. č. 195, k. 76, desiatkový register 1507, s. 1-16. Porovnaj ĎURČO, ref. 125, č. 10, s. 247-279. Porovnaj HORNÝÁNSZKY, V. *Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn*. Pest 1863.

Ešte pred porážkou uhorských vojsk pri Moháči (1526) sa myšlienky reformácie šírili aj v Nitrianskej diecéze. Už v roku 1525 katolícky kostol v Bánovciach nad Bebravou reformoval evanjelický kazateľ Bazil Madonius¹²⁸ a istý kňaz Lukáš farský kostol v Soblahove.¹²⁹ Po roku 1526 sa k evanjelickej viere hromadne pridávali významné trenčianske šľachtické rody: Mikuláš Kostka, Turzovci, Suňogovci, Balašovci, Zajovci a iní. Do uprázdnených fár pod svojím patronátom prizývali evanjelických kňazov svätených vo Wittenbergu a v Brehu a na vlastné útraty vysielali mladíkov na univerzitu vo Wittenbergu. Mnohí kňazi, ktorí boli ordinovaní katolíckymi biskupmi, sa ochotne pridávali k evanjelickej cirkvi, keď videli, že sám nitriansky biskup František Turzo sa v roku 1556 prihlásil k evanjelickej cirkvi. V katolíckych kostoloch, ktoré prešli na evanjelickú stranu, zostalo všetko tak ako predtým – nevyhadzovali oltáre, obrazy, sochy a iné náčinie.¹³⁰ Rozširovatelmi evanjelického vyznania v Trenčianskej stolici boli župan Imrich Forgáč, majiteľ panstva Strečno František Esterházy, František Nádašdy a Turzovci z Bytče.

Evanjelickí kňazi sa v Nitrianskej diecéze organizovali do kontubernií, na čele ktorých stál senior (vicearchidiakon). Seniorov si kňazi volili do roku 1610 a katolícky archidiakon so súhlasom nitrianskeho biskupa ho potvrdzoval. Prípadne katolícky archidiakon vymenovával seniora, svojho vicearchidiakona a evanjelickí kňazi ho na spoločnom zhromaždení uznali za svoju hlavu. Podľa kongregačného protokolu Trenčianskej stolice roku 1586 štyridsať farností v Trenčianskej stolici platilo nitrianskemu biskupovi desiatok 80 zlatých a 51 denárov.¹³¹

V 16. storočí na území Nitrianskej diecézy došlo k postupnému pretvoreniu týchto katolíckych farností na evanjelické cirkevné zbory: *Trenčín* (1570), *Beckov* (1560), *Behúša* (1552), *Považská Bystrica* (1570), *Čadca* (pred 1585), *Kysucké Nové Mesto* (1565), *Predmier* (1580), *Žilina* (1546), *Varín* (pred 1588), *Dobrá* (1593), *Drietoma* (1534), *Rajecká Lesná* (Frivald, 1536), *Haluzice* (1587), *Jasenica* (1572), *Klučov* (1587), *Klobušice* (pred 1588), *Poruba* (1580), *Štiavnik* (1578), *Súča* (asi 1589), *Trenčianska Teplá* (1586), *Trenčianska Turná* (asi 1586). V polovici 16. storočia na stranu reformácie prešli tieto katolícke farnosti: *Bytča*, *Domaniža*, *Dubnica*, *Ilava*, *Lednica*, *Pruské*, *Púchov*, *Rajec*, *Bierovce*, *Biskupice*, *Bolešov*, *Lietava*, *Lúky*, *Prečín*, *Rosina*, *Súľov – Hradná* a *Teplička nad Váhom*.¹³² V archidiakonáte Hradná v 16. storočia boli zreformované tieto farnosti: *Bánovce nad Bebravou* (1525),¹³³ *Dežerice* (1585),¹³⁴ *Malá Hradná* (1540),¹³⁵ *Motešice*

¹²⁸FABÓ, A. *Monumenta evangelicorum augustanae confessionis in Hungaria historica* III. Pest 1865, s. 110.

¹²⁹FABÓ, ref. 128, s. 133; porovnaj HOLUBY, J. L. *Materiály k dejinám cirkvi evanjelických a. v. v stolici Trenčianskej* (ďalej *Materiály k dejinám*). *Zväzok V. diel 1. Zemianske Podhradie* 1888, s. 117-118 (xerokópia uložená v Štátnom archíve v Trenčíne).

¹³⁰HOLUBY, ref. 129, s. 1.

¹³¹HOLUBY, ref. 129, s. 2-3.

¹³²FABÓ, ref. 128, s. 105-135. Porovnaj HORNYÁNSZKY, ref. 127, s. 1-294.

¹³³HOLUBY, ref. 129, s. 133-135.

¹³⁴HOLUBY, ref. 129, s. 129.

¹³⁵HOLUBY, ref. 129, s. 137-138.

(1587),¹³⁶ *Pravotice* (1593),¹³⁷ *Uhrovec* (1590)¹³⁸ a *Podlužany* (1597).¹³⁹ Paralelne s cirkevno-správnou organizáciou rímskokatolíckej cirkvi začala jestvovať neoficiálna štruktúra cirkevných zborov a kontubernií (seniorátov), teda vyšších administratívno-správnych celkov rodiacej sa evanjelickej cirkvi. Na Slovensku sa nová cirkevná správa mohla uplatniť až po zverejnení augsburského vyznania v roku 1530. Najprv došlo k organizácii na najnižšom stupni cirkevnej správy, a to na úrovni správy cirkevno-zborovej.¹⁴⁰

Stav v 17. storočí

Učenie Martina Luthera sa mohlo šíriť v uhorských pomeroch len so súhlasom miestneho zemepána, ktorý na svojom území uplatňoval patronátne právo na farský kostol i na osobu farára. Synoda zvolaná do Žiliny na 28. marca 1610 potvrdila utvorenie troch superintendencií na území západného a stredného Slovenska (superintendencia trenčianska, nitrianska a banská). Pre Trenčiansku stolicu (na území Nitrianskej diecézy) boli ustanovené tri kontuberniá (senioráty): Hornotrenčiansky, Dolnotrenčiansky a Hradniansky. Riadenie jednotlivých kontubernií a ich cirkevných zborov sa dostalo do rúk kazateľov slovenskej národnosti. Všeobecné prenasledovanie evanjelikov začalo v roku 1671 a trvalo až do konečného umlčania evanjelických cirkevných zborov v roku 1673. Zbory boli zbavené vedenia (kňazov), rektorov a všetkých dôchodkov. Evanjelickí farári išli do vyhnanstva, prípadne podpísali reverzy, aby mohli zostať v Uhorsku.¹⁴¹ Podľa vizitačného protokolu Juraja Novosedlíka v 70. rokoch 17. storočia viaceré pôvodne katolícke kostoly v rukách evanjelikov boli navrátené do rúk katolíkov. V roku 1610 sa vrátil do rúk katolíkov farský kostol Narodenia Panny Márie v Trenčíne a v roku 1661 na sviatok Počatia Panny Márie farský kostol v Dubnici nad Váhom. Podľa dobových záznamov je doložené, že farský kostol v Trenčíne bol evanjelikom odňatý v roku 1671.¹⁴² V tom istom roku sa tak stalo v Lednici, v Púchove, v Hornej Drietome a v Kochanovciach. V roku 1672 sa výmena uskutočnila v Lietave, Žiline, Horných Kočkovciach, Košeci, Ilave, Veľkej Porube a v Malej Porube. Roku 1673 sa tak udialo aj v Lysej, Udiči, v Dolnom Hričove, v Turzovke, v Kysuckom Novom Meste, vo Varíne, v Konskej, v Rajeckej Lesnej (Frívalde), v Rajci, v Súlove, v Beluši a v Kamennej Porube. Napokon v roku 1674 výmena vlastníctva kostolov sa udiala v Kotešovej, Omšeni a v Podvaží.

¹³⁶HOLUBY, ref. 129, s. 127.

¹³⁷HOLUBY, ref. 129, s. 135-136.

¹³⁸HOLUBY, ref. 129, s. 130-131.

¹³⁹HOLUBY, ref. 129, s. 129.

¹⁴⁰BODNÁROVÁ, M. Vývoj územnej organizácie evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku (ďalej Vývoj územnej organizácie ...). In *Slovenská archivistika*, 1996, roč. 31, č. 1, s. 25; porovnaj CHALUPECKÝ, I. Protireformácia alebo rekatolizácia? In *Historické štúdie*, 1999, roč. 40, s. 131-140.

¹⁴¹HOLUBY, ref. 129, s. 23.

¹⁴²Archív Matice slovenskej v Martine, zbierka Komárno – zbierka rukopisných kníh 1687 – 1920, k. 1, č. 4; BAKOŠ, J. *Historica descriptio tritium factorum atque vicissitudinum, ecclesiam augustanae confessionis evangelicam Trenchiniensem ab anno 1569 usque 1790 ferientium ex authenticis protocollis et ex coaevis diplomatici fontibus in forma epithome eruderata in lucem edita* (rkp. asi z roku 1790), s. 17-32.

Vizitácia konštatovala, že podobne sa stalo i v Prečíne, Trenčianskej Turnej a Soblahove bez presného udania roka.

Počas Tökölyho povstania okolo roku 1682 na veľmi krátky čas povstali tieto evanjelické zbory: Rajecká Lesná, Lietava, Kysucké Nové Mesto, Predmier, Rajec, Púchov a Žilina, ale čoskoro nato museli ukončiť svoju činnosť. Súlov bol s ním v Šoproni roku 1682 vyhlásený za jednu z artikulárnych cirkví, pričom bol jediným cirkevným zborom na území žilinského kontubernia do Rákociho povstania. V kontuberniu Hradná artikulárnym cirkevným zborom bol Zaj-Uhrovec a na území dolnotrenčianskeho kontubernia ním bol cirkevný zbor v Trenčíne.¹⁴³

Stav v patrocíniách na prelome 17. a 18. storočia

Na základe vizitačného protokolu nitrianskeho kanonika Juraja Novosedlíka z rokov 1674/1675 a podľa vizitačnej zápisnice kanonika Ladislava Söréniho z roku 1714 sa dá presne určiť počet farností a filií v archidiakonáte Trenčín a v archidiakonáte Hradná. Katedrálny archidiakonát mapuje vizitačný preliminár kanonika Adama Györyho z roku 1732. V archidiakonáte Trenčín kanonik Novosedlík navštívil celkom 51 farností.¹⁴⁴ Vizitačný protokol archidiakona Ladislava Söréniho z roku 1714 vymenováva celkom 14 farností so 14 farskými a 16 filiálnymi kostolmi.¹⁴⁵ Stav Katedrálneho archidiakonátu zaznamenáva k roku 1732 celkom 6 farností.¹⁴⁶ Nasledujúce údaje ukazujú stav patrocínií v Nitrianskej diecéze na prelome 17. a začiatku 18. storočia.

Patrocínium

Obec, v ktorej sa nachádzal kostol zasvätený uvedenému svätcovi

Všetkých svätých

Bytča, Haluzice, Horné Kočkovce, Ilava, Púchov, Malá Hradná, Rybany, Kamenná Poruba, Brodno

Štefan, uhorský kráľ

Beckov, Trenčianske Teplice, Žilina, Prusy

Peter a Pavol

Adamovské Kochanovce, Pruské, Otrhánky

Alžbeta Uhorská

Beluša, Dolná Súča, Turzovka, Slatina nad Bebravou, Veľké Bielice, Belá (farnosť Varín)

¹⁴³HOLUBÝ, ref. 129, s. 24.

¹⁴⁴Adamovské Kochanovce, Beluša, Beckov, Bytča, Bolešov, Čadca, Dobrá (dočasne pričlenená k farnosti Trenčianska Teplá), Dolná Súča, Dolný Hričov, Domaníza, Drietoma, Dubnica nad Váhom, Haluzice, Horné Kočkovce, Ilava, Jasenica, Kónská, Košeca, Kysucké Nové Mesto, Kotešová, Lednica, Líuky, Lietava, Melčice, Nemšová, Omšenie, Horná Poruba, Prečín, Pruské, Predmier, Považská Bystrica, Podskalie, Púchov, Rajecká Lesná (Frivald), Rajec, Rosina, Súlov, Selec, Slopná, Stará Bystrica, Skalka nad Váhom, Soblahov, Štiavnik, Trenčianska Teplá, Trenčín, Teplička nad Váhom, Trenčianska Turná, Turzovka, Udiča, Varín, Zliechov a Žilina. Porovnaj DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675.

¹⁴⁵V archidiakonáte Hradná po stavovskom povstaní Františka Rákociho II. boli tieto farnosti: Malá Hradná, Bánovce nad Bebravou, Skačany, Rybany, Chynorany, Žabokreky, Veľké Bielice, Dežerice, Motešice, Výsočany, Uhrovec, Trenčianske Mitice, Veľké Chlievany a Slatina nad Bebravou. Porovnaj DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Hradná 1714. Porovnaj ĐURČO, *Miscellanea*, ref. 125, s. 113-177.

¹⁴⁶Nitra (dolné mesto), Branč, Močenok, Járók, Pohranice a Podhorany. Katedrálny chrám svätého Emeráma na Nitrianskom hrade predstavoval samostatný a privilegovaný kostol. Porovnaj DAN, kanonická vizitácia Katedrálneho archidiakonátu 1732.

<i>Svätý Kríž</i>	Lietava, Dobrá, Čičmany
<i>Najsvätejšia Trojica</i>	Melčice, Varín, Žilina, Bánovce nad Bebravou, Horovce, Mníchova Lehota, Dubodiel
<i>Panna Mária</i>	Jasenica, Košeca, Omšenie, Prečín, Považská Bystrica, Rajecká Lesná, Trenčín, Chynorany, Motešice, Petrovice, Čičmany, Dolné Ozorovce, Trenčianske Jastrabie, Žabokreky
<i>Katarína</i>	Drietoma, Korská, Poruba, Rosina, Veľké Chlievany
<i>Michal archanjel</i>	Dolný Hričov, Nemšová, Veľké Rovné, Lednické Rovné, Biskupice pri Bánovciach nad Bebravou, Luborča, Turie, Stará Bystrica, Petrova Lehota
<i>Ondrej</i>	Bolešov, Slopná, Divina, Krásno, Timoradza
<i>Mikuláš</i>	Domaniža, Lednica, Soblahov, Kolárovice, Fačkov, Višňové, Bánovce nad Bebravou, Bobot
<i>Bartolomej</i>	Čadca, Lúky, Selec
<i>Jakub</i>	Dubnica nad Váhom
<i>Lucia</i>	Kotešová
<i>Gál (Havel)</i>	Predmier
<i>Ladislav</i>	Rajec
<i>Imrich</i>	Skalka nad Váhom, Podlužany
<i>Juraj</i>	Súľov – Hradná, Kostolné Mítice (dnes Trenčianske Mítice), Skačany, Trnové, Visolaje
<i>František Serafínsky</i>	Štiavnik
<i>Matúš</i>	Trenčianska Teplá, Udiča, Maríková
<i>Martin</i>	Trenčianska Turná, Teplička nad Váhom, Dežerice, Vysočany, Veľké Bierovce, Nová Ves nad Váhom
<i>Vavrinec</i>	Zliechov, Malá Hradná
<i>Svätý Duch</i>	Trenčín (predmestie), Pravotice, Uhrovec
<i>Egídius</i>	Miežgovce
<i>Osvald, kráľ</i>	Ostratice
<i>Barnabáš</i>	Hradište
<i>Kozma a Damián</i>	Kšinná
<i>Andrej a Benedikt</i>	Kostolná

Typologicky podľa novovekých vizitačných protokolov Nitrianskej diecézy možno určiť a bezpečne identifikovať celkom 30 patrocíní na území archidiakonátu Hradná a Trenčín. Keďže stredoveký a novoveký písomný materiál v Diecéznom archíve v Nitre zostal neprístupný, je ťažko presne stanoviť, kedy boli jednotlivým kostolom vo farnostiach udelené patrocíniá.

V Katedrálnom archidiakonáte v prvej tretine 18. storočia situácia s patrocíniami vyzerala takto:¹⁴⁷

¹⁴⁷DAN, kanonická vizitácia Katedrálného archidiakonátu 1732, s. 2-94.

Farnosť	Titul far. kostola	Filiálna obec	Titul filiálneho kostola
Nitra	<i>Jakub</i>	Kalvária Dražovce Hrnčiarovce Chrenová Dolné Krškany Kýnek Párovce	<i>Nanebovzatie P. Márie</i> <i>Michal archanjel</i> <i>Juraj</i> <i>Martin</i> <i>Ondrej</i> <i>Všetkých svätých</i> <i>Štefan, kráľ</i>
Branč	<i>Navštívenie P. Márie</i>	Ivánka Lúky	<i>Martin</i> <i>Benedikt, opát</i>
Močenok	<i>Kliment</i>		
Járok	<i>Martin</i>	Čápor	<i>Michal archanjel</i>
Pohranice	<i>Všetkých svätých</i>	Kolíňany Štitáre	<i>Štefan, kráľ</i> <i>Imrich</i>
Podhorany	<i>Michal archanjel</i>	Mechenice	<i>Helena</i>

Stav začiatkom 18. storočia

V priebehu posledného stavovského povstania za Františka II. Rákociho v údolí rieky Váh jeho komisári v roku 1704 násilne odňali katolíkom kostoly a do pôvodných farností uviedli evanjelických kazateľov. V dekanáte Trenčín sa tak stalo v Soblahove, Trenčianskej Turnej, Beckove, Haluziciach, Adamovských Kochanovciach, Drietome, Hanzlíkovej, Trenčíne, Dolnej Súči, Trenčianskej Teplej, Omšeni, Ilave, Košeci, Beluši, Bolešove, Lednici, Púchove, Horných Kočkovciach a Lúkach. V dekanáte Bytča sa podobne stalo v Považskej Bystrici, Bodfíne, Udiči, Štiavniku, Predmieri a Hričove. V dekanáte Žilina sa udiali násilné odňatia kostolov katolíkom v Kysuckom Novom Meste, Krásne, Varíne, Konskej, Rajci, Lietave a Rajeckej Lesnej (Frivalde).¹⁴⁸

V archidiakonáte Hradná sa obnovili v rokoch 1704 až 1708 tieto cirkevné zbory: Dežerice, Bánovce nad Bebravou, Velké Ostratice (filiálna obec farnosti Rybany), Uhrovec, Veľká Slatina, Podlužany, Dubodiel (filiálna obec farnosti Malá Hradná, a Bobotská Lehota (filiálna obec farnosti Motešice).¹⁴⁹

Počas tohto obdobia nenastali výrazné zmeny, ktoré by sa dotkli zmeny patrocinií farských a filiálnych kostolov. Po porážke Františka II. Rákociho v roku 1708 pri Trenčíne tieto kostoly sa opätovne vrátili do rúk katolíkov. V celej Trenčianskej stolici zostali tieto cirkevné zbory, a to artikulórne: Trenčín, Uhrovec a Súlov. Ako dvorné (súkromné) modlitebne boli v Bytčici, Malých Ostraticiach, Horných Ozorovciach a Podlužanoch.¹⁵⁰

¹⁴⁸Diecézna knižnica v Nitre, f. Andrej Rabček, plut. 62, č. 111; porovnaj DUBNICZAI, S. *Metamorphosis fidei orthodoxae de bono in malum et vicissim in comitatu Trenchiniensi, ac vel maxime in privilegiato oppido Solna ab anno 1600. Cassoviae 1737*, s. 54-68.

¹⁴⁹DAN, f. Rímskokatolícka farnosť Malá Hradná, Kniha zápisníc evanjelického Hradnianskeho kontubernia, s. 37. Porovnaj ŽURČO, M. Dejiny, ref. 125, s. 10-84.

¹⁵⁰HOLUBY, ref. 129, s. 24. Porovnaj Ústredná knižnica SAV Bratislava – Lyceálna knižnica (Zbierka starých rukopisov a tlačív), Liber I. Protocollum superintendentale Eliae Mohl 1742.

Dňa 23. októbra 1712 generálny perceptor Trenčianskej stolice Juraj Mostický spísal portálny register desiatkov podľa jednotlivých slúžnovských okresov. Tento desiatkový daňový súpis zaznamenáva stav katolíckych farností krátko po ukončení posledného stavovského povstania Františka II. Rákociho. V Hornom okrese (*in Processu Superiori*) boli tieto farnosti: Považská Bystrica, Prečín, Predmier, Súľov, Jasenica, Lietava, Kotešová, Bytča, Čadca, Stará Bystrica a Maríková. V Prostrednom okrese (*in Processu Medio*) sa nachádzali: Súča, Nemšová, Bolešov, Skala, Pruské, Lednica, Púchov, Lúky, Udiča, Domaniža, Podskalie, Slopná, Beluša, Kočkovce, Košeca, Dubnica nad Váhom, Trenčianska Teplá, Dobrá, Veľká Poruba, Ilava a Zliechov. V Dolnom slúžnovskom okrese (*in Processu Inferiori*) sú tieto farnosti: Beckov, Haluzice, Melčice, Adamovské Kochanovce, Drietoma, Trenčín, Soblahov a Trenčianska Turná. Napokon v Záhorskom okrese (*in Processu Ultramontano*): Slatina nad Bebravou, Podlužany, Miezgovce, Uhrovec, Bánovce nad Bebravou, Motešice, Ozorovce, Trenčianske Mitice, Držkovce, Malá Hradná, Veľké Chlievany a Bobot.¹⁵¹

Zmeny patrocínii kostolov v archidiakonáte Hradná¹⁵²

Zmena titulu kostola. Kanonické právo z roku 1917, ktoré vychádza zo starších právnych cirkevných noriem, definovalo, že každý konsekrovaný alebo požehnaný kostol mal mať svoj titul, patróna. Po posvätení kostola sa tento titul nemohol meniť. Sviatok titulu kostola sa mal každoročne sláviť podľa liturgických noriem. Kánon 1168, § 3 ustanovil, že kostol nemôže byť zasvätený (dedikovaný) svätému bez povolenia Apoštolskej stolice (*sine Sedis Apostolicae indulto*).¹⁵³ Podobne znenie zachováva aj Kódex kanonického práva z roku 1983.¹⁵⁴ Archidiakonát Hradná koncom 17. storočia tvorilo 13 farností.¹⁵⁵ Podľa najstaršej vizitácie kanonika Ladislava Söréniho (1714) na území archidiakonátu Hradná bolo celkom 14 farských kostolov a 16 filiálnych kostolov.¹⁵⁶ Zmeny patrocínii kostolov nastali v týchto prípadoch:

Vysočany (filiálny kostol v *Pravoticiach*) sa ako samostatná farnosť spomína už v roku 1332. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1232 (*Výssian*), kedy patrili do vlastníctva hradských vojakov z Trenčína a Pravotice (*Provta*) boli majetkom Martina a Leustacha, synov Mikuláša.¹⁵⁷ Jej filiálny kostol v obci Pravotice bol pôvodne farský, pretože v desiatkovom registri (1332) sa spomína ako samostatná

¹⁵¹Štátny archív v Bytči, f. Trenčianska župa I., Religionaria, Regestum portarum incliti comitatus Trenchiniensis pro exactione decimae pactate ... anno Domini 1712 die 23. Octobris concinnatum.

¹⁵²ĎURČO, Dejiny, ref. 125, s. 60-64.

¹⁵³*Codex iuris canonici Pii X. pontificis maximi iussu digestus Benedicti papae XV. auctoritate promulgatus.* Typis Polyglottis Vaticanis 1917, can. 1168, s. 317; porovnaj *The Catholic Encyclopedia*. Vol. XIV. New York 1912 (heslo: *titulus*); porovnaj tiež *The Catholic Encyclopedia*. Vol. IV. New York 1908 (heslo: *dedication*).

¹⁵⁴*Kódex kanonického práva. Latinsko-slovenské vydanie.* Trnava 2001, kánon 1218, s. 448-449.

¹⁵⁵DAN, Liber visitatorius Trenchiniensis archidiaconatus ... per Georgium Swach (1690), s. 62.

¹⁵⁶DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Hradná 1714. Porovnaj ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, s. 113-177.

¹⁵⁷MARSINA, ref. 10, č. 391, s. 279; *Házai okmánytár VII.*, s. 21; FEKETE NAGY, ref. 81, s. 206.

farnosť.¹⁵⁸ Pôvodné zasvätenie kostola bolo Svätému Duchu, čo dosvedčujú aj archidiakonátne vizitácie z rokov 1714 a 1729. Až vizitácia nitrianskeho biskupa Jána Gustíniho z roku 1767 spomína nový titul kostola Pannu Máriu. Tento titul uvádza aj vizitácia biskupa Jozefa Vuruma (11. 5. 1829). Táto kanonická vizitácia (11. 5. 1829) uvádza, že kostol Panny Márie postavili pred 400 rokmi farníci z Pravotíc a Brezolúp. Samotná vizitácia konštatuje, že v kostole je len jeden oltár s obrazom Panny Márie a nad ním je socha holubice predstavujúcej Svätého Ducha, ktorému bol kedysi zasvätený tento kostol.¹⁵⁹ Niekedy po roku 1854 bol tento filiálny kostol v Pravoticiach zasvätený Nepoškvrnenému Počatiu Panny Márie.

Malá Hradná. V roku 1264 je doložený archidiakon Ján, ktorý si svoj titul odvodzoval z Hradnej.¹⁶⁰ Ako samostatná farnosť s kostolom je doložená v roku 1329 (ako *ecclesia lapidea*).¹⁶¹ Nachádza sa aj v súpise farností z roku 1332 ako *Granna*.¹⁶² Pôvodným zasvätením kostola, to jest jeho dedikáciou, boli Všetci svätí. Od roku 1540 do druhej polovice 17. storočia bola farnosť sídlom evanjelického kňaza a seniora.¹⁶³ Vo vizitácii zo 6. októbra 1729 sa spomína, že kostol je postavený k úcte svätého Vavrince, mučeníka, a zároveň sa dodáva, že bol dedikovaný na pamiatku Všetkých svätých. V priebehu 18. storočia sa toto pôvodné patrocínium vytratilo a chrám zostal zasvätený len svätému Vavřincovi.¹⁶⁴

Dubodiel. Najstaršia zmienka o existencii kostola v tejto obci v urbári Trenčianskeho panstva je z roku 1623.¹⁶⁵ Najstaršia vizitácia z roku 1714 uvádza pôvodné zasvätenie kostola Najsvätejšej Trojici. V roku 1729 sa už uvádza patrocínium Najsvätejšej Eucharistie, ktoré pretrvalo do dnešných dní. Samostatná farnosť Dubodiel sa utvorila až v roku 1782, kedy sa vyčlenila z farnosti Malá Hradná.¹⁶⁶

Rybany. Farnosť Rybany je doložená už v roku 1332. Obec je z listín známa v roku 1323 ako *terra Riblyen*.¹⁶⁷ Pôvodné zasvätenie farského kostola v stredo-

¹⁵⁸ „*plebanus de Protu*“, porovnaj FEKETE NAGY, ref. 81, s. 173.

¹⁵⁹ DAN, f. PDN, 142/1., k. 354, kanonická vizitácia farnosti Vysočany (11. 5. 1829). Porovnaj *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MDCCCXXXI*. Tyrnaviae 1831, s. 111.

¹⁶⁰ FEJÉR, G. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV – 3*. Budae 1829, s. 241-243.

¹⁶¹ AO I, č. 348, s. 396.

¹⁶² *Monumenta Vaticana historiam I. – 1*, s. 200; THEINER, ref. 6, s. 570.

¹⁶³ FÁBÓ, ref. 128, s. 125.

¹⁶⁴ ĎURČO, M. *Farnosť Malá Hradná do začiatku 20. storočia : Cirkevnoštránny a hospodársky vývoj*. Diplomová práca, FiFUK Bratislava 2002, s. 72-73.

¹⁶⁵ Štátny archív v Ivánke pri Nitre, zbierka urbárov, paria urbarii sic defuncti comitis Casparis Illeshasy in anno 1623 ... bonorum Banensium ... extradata anno 1691; urbár panstva Bánovce 1647.

¹⁶⁶ Štátny archív v Bytči, f. Iľesházi Trenčín – Patrimonium, inv. č. 180, k. 71, spis o fundácii farnosti Dubodiel 1782. Porovnaj ĎURČO, M. *Farský kostol Dubodiel 1923 – 2003*. Dubodiel 2003; ĎURČO, M. - MIKULA, A. *Obec Dubodiel od najstarších čias po súčasnosť*. Zvolen 2005.

¹⁶⁷ SEDLÁK, ref. 77, č. 1012, s. 440; porovnaj FEKETE NAGY, ref. 81, s. 180, alebo ŠKREKA, J. (ed.). *Rybany 1323 – 1998*. Rybany 1998.

veku bolo Všetkým svätým, ktoré pretrvalo až do druhej polovice 19. storočia.¹⁶⁸ Dňa 29. apríla 1885 postihol farský kostol i jeho vežu veľký požiar. Bol prestavaný a rozšírený. Dňa 7. novembra 1886 bol slávnostne požehnaný a zasvätený Ne-poškvrnenému Počatiu Panny Márie nitrianskym kanonikom Františkom Xaverom Vencellom.¹⁶⁹

Bánovce nad Bebravou (filiálny kostol v *Prusoch*). Obec Prusy ako samostatná farnosť je doložená už v roku 1332. Vizitácia z roku 1729 konštatuje, že pod jurisdikciu miestneho farára patria aj kostoly v Dolných Ozorovciach, Miezgovciach a *Prusoch*, ktoré boli samostatnou farnosťou do roku 1689.¹⁷⁰ Prvá písomná zmienka o *Prusoch* je z 1208.¹⁷¹ Fara v *Prusoch* (*parochia Prusz*) je doložená tiež v roku 1507.¹⁷² Pôvodné zasvätenie filiálneho kostola v *Prusoch* bolo k úcte svätému kráľovi Štefanovi. V roku 1943 pri stavbe nového filiálneho kostola v *Prusoch* došlo k zmene titulu filiálneho kostola na svätých Cyrila a Metoda, ktorý bol posvätený až v roku 1946.¹⁷³

Uhrovec (filiálny kostol *Kšínnej*). Samostatná farnosť Uhrovec je doložená v roku 1332. Obec Kšinná sa prvýkrát spomína v rokoch 1352 (*villa Xynna*) a 1389 ako *possessio Kessyna*.¹⁷⁴ Nachádza sa tu pozoruhodný románsky kostol.¹⁷⁵ Podľa vizitácie z roku 1714 filiálny kostol v *Kšínnej* uvádza tento titul: Blahoslavená Panna i svätí Kozma a Damián.¹⁷⁶ Vizitácia o pätnásť rokov neskôr (1729) uvádza iba dvojpatrocínum svätých Kozmu a Damiána.¹⁷⁷

Veľké Chlievany (filiálny kostol v *Otrhánkach*). Chlievany (*Hleulam*) sú doložené ako obec v roku 1276.¹⁷⁸ Samostatná farnosť sa neuvádza v desiatkovom registri z roku 1332. Zrejme vznikla neskôr. Postavenie fary a zriadenie farnosti iste fundoval tamojší zemiansky rod.¹⁷⁹ Filiálny kostol v *Otrhánkach* bol podľa

¹⁶⁸DAN, f. PDN, 107/I., k. 258, kanonická vizitácia farnosti Rybany 10. 5. 1828.

¹⁶⁹DAN, f. PDN, 107/I., fasc. Ribén Ecclesia: Farár František Strakovič v liste z 25. januára 1888 píše, že farský kostol v Rybnoch bol pôvodne konsekrovaný dňa 20. augusta 1789 nitrianskym biskupom Františkom Xaverom Fuchsom.

¹⁷⁰KOSTICKÝ, B. - WATZKA, J. et al. *Štátny archív v Bratislave, pobočka v Nitre. Sprievodca po archívnych fondoch II.* Bratislava 1963, s. 243-246.

¹⁷¹MARSINA, ref. 10, č. 148, s. 117; porovnaj DVOŘÁK, P. (ed.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III : V kráľovstve svätého Štefana.* Bratislava 2003, č. 28, s. 86.

¹⁷²Štátny archív v Bytči, f. Ilesházi Trenčín – Patrimonium, inv. č. 195, k. 76. Porovnaj ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 9, s. 250.

¹⁷³BAGIN, ref. 20, s. 88-89; porovnaj DAN, f. Curia episcopalis Nitriae, č. 2406/1946 „*Prusy benedictio novae ecclesiae*“, č. 2193/1942 „*aedificatio ecclesiae in Prusy*“, č. 464, 1420/1944 (subsídium pro ecclesia Prusy), č. 369/1945 (*aedificatio ecclesiae Prusy*) – porovnaj Príručný protokol kancelárie Biskupského úradu v Nitre z rokov 1936 – 1947.

¹⁷⁴FEKETE NAGY, ref. 81, s. 142.

¹⁷⁵VIRÁG, M. *Románsky kostol svätého Kozmu a Damiána v Kšínnej.* Diplomová práca. Teologický inštitút, Nitra 2000.

¹⁷⁶DAN, archidiakonátna vizitácia Ladislava Söréniho 1714, s. 32. Porovnaj ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 4, s. 150.

¹⁷⁷DAN, kanonická vizitácia farnosti Uhrovec 30. 9. 1729, s. 17.

¹⁷⁸*Codex diplomaticus patrius. Házai okmánytár VI.* Budapest 1876, č. 152, s. 214-215.

¹⁷⁹VARSÍK, B. *Otázniky vzniku a vývinu slovenského zemianstva.* Bratislava 1988, s. 102 a n.

svedectva vizitácií z rokov 1714¹⁸⁰ a 1729¹⁸¹ zasvätený k úcte svätých Petra a Pavla. Zrejme pred rokom 1767 došlo k zmene patrocínia na titul Narodenie Panny Márie,¹⁸² čo dosvedčuje aj vizitácia biskupa Jozefa Vuruma.¹⁸³ Pôvod kostola v Otrhánkach siaha do románskeho obdobia.¹⁸⁴

Ostratice. Prvá písomná zmienka je v listine pochybnej pravosti, ktorá sa hlási do roku 1193.¹⁸⁵ V roku 1329 časť Ostratic bola vo vlastníctve veľmoža Štefana Pohana z Hradnej.¹⁸⁶ Ako samostatná farnosť jestvovala už pred rokom 1332. Neskôr zrejme v rámci reformácie a rekatolizácie bola pripojená k farnosti Rybany. Pôvodný titul kostola bol svätý kráľ Osvald. Dňa 1. apríla 1830 došlo k dismembrácii farnosti Rybany a z nej sa odčlenila filiálna obec Ostratice, ktorej chrám bol povýšený na farský zásluhou vikára a veľprepošta ostrihomského chrámu Petra Úrméniho.¹⁸⁷ Okolo roku 1833 došlo k zmene pôvodného patrocínia svätého Osvalda na dvojpatrocínum svätých Petra a Pavla.¹⁸⁸

Zmeny titulov kostolov v archidiakonáte Trenčín

Čičmany. Táto obec podľa desiatkového súpisu z roku 1507 patrila do farnosti Podskalíe.¹⁸⁹ Neskôr patrila do farnosti Zliechov a kanonická vizitácia z roku 1674 uvádza filiálny kostol v Čičmanoch zasvätený Nájdeniu svätého Kríža, ktorý dal postaviť Pavol Šeréni. Pôvodný starý kostol bol zasvätený Očisteniu Panny Márie.¹⁹⁰ V roku 1788 sa Čičmany odčlenili a dostali vlastného kuráta.¹⁹¹

Drietoma. Existencia obce je doložená už v roku 1318. Ako samostatná farnosť jestvovala už pred rokom 1332. Pred rokom 1674 filiálny kostol v Kostolnej bol zasvätený svätým Ondrejovi a Benediktovi.¹⁹² Pravdepodobne začiatkom

¹⁸⁰DAN, kanonická vizitácia farnosti Veľké Chlievany 20. 11. 1714, s. 12-13. Porovnaj ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 4, s. 128.

¹⁸¹DAN, kanonická vizitácia farnosti Veľké Chlievany 28. 5. 1729.

¹⁸²DAN, kanonická vizitácia farnosti Veľké Chlievany 1767, tomus IV., s. 287 „ecclesia Rongyos Sztriczensis“.

¹⁸³DAN, f. PDN, 138/I., k. 342, kanonická vizitácia farnosti Veľké Chlievany 18. 5. 1829.

¹⁸⁴PAULUSOVÁ, S. - GOJDIČ, I. Ranostredoveký kostol v Otrhánkach : veľkomoravská tradícia vo výsledkoch výskumu. In *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 11*. Bratislava 1984, s. 78-103.

¹⁸⁵MARSINA, ref. 10, č. 102, s. 94-95; DIAN, D. *Ostratice 1193 – 1993*. Ostratice 1993, s. 14-17.

¹⁸⁶NAGY, AO I, ref. 161, č. 348, s. 396.

¹⁸⁷Štátny archív v Ivánke pri Nitre, Zbierka cirkevných matrík, č. 1622, matrika rím. kat. farnosti Ostratice, s. 82 (*matrica copulatorum*), s. 82; s. 110 (*matrica defunctorum*). Veľprepoš Peter Úrméni bol pôvodom z neďalekých Žabokriek nad Nitrou. Porovnaj KOLLÁNYI, F. *Esztergomi kanonokok 1100 – 1900*. Esztergom 1900, s. 421.

¹⁸⁸Žiadosť na zmenu patrocínia bola skoncipovaná 22. 2. 1833. DAN, f. PDN, 139/I. (Nagy Sztricze), fasc. Ecclesia et Parochia I., list 22. 2. 1833. Porovnaj aj ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 36, s. 362-363.

¹⁸⁹Štátny archív v Bytči, f. Ilešházi Trenčín – Patrimonium, inv. č. 195, k. 76, desiatkový súpis 1507, s. 12-13. Porovnaj ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 36, s. 362-363.

¹⁹⁰DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 138.

¹⁹¹DAN, f. PDN, 146/I., k. 362, kanonická vizitácia farnosti Zliechov 24. 6. 1831; Diecézna knižnica v Nitre, *Liber seu nomina*, s. 177.

¹⁹²DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 197.

18. storočia došlo k zmene patrocínia na svätých Kozmu a Damiána, čo do-svedčuje taktiež kanonická vizitácia z roku 1767.

Turzovka. Ako obec vznikla na kopaničiarskom práve okolo roku 1598.¹⁹³ Vizitácia zo dňa 17. októbra 1674 uvádza, že miestny farský kostol je zasvätený svätej Alžbete.¹⁹⁴ Niekedy začiatkom 18. storočia došlo k zmene titulu kostola, lebo vizitácia biskupa Jána Gustíniho (z 29. 8. 1767) uvádza nové zasvätenie farského kostola: Nanebovzatie Panny Márie.¹⁹⁵

Bela. Od čias stredoveku patrila do farnosti Varín.¹⁹⁶ Jej filiálny kostol bol podľa vizitácie z roku 1674 zasvätený svätej Alžbete.¹⁹⁷ V roku 1767, keď farnosť navštívil nitriansky biskup Ján Gustíni, filiálny kostol v Belej mal zmenený titul na svätú Máriu Magdalénu. V roku 1788 bol filiálny kostol svätej Márie Magda-lény v Belej povýšený na farský.¹⁹⁸

Kotešová. Ako samostatná farnosť jestvovala už v roku 1674, kedy bol farský kostol zasvätený svätej Lucii.¹⁹⁹ Na istý čas bola pripojená k farnosti Bytča a napokon v roku 1789 bola povýšená na samostatnú farnosť. Nový kostol bol dedi-kovaný Narodeniu Panny Márie Kráľovnej anjelov.²⁰⁰

Trenčianska Turná. Táto obec do roku 1588 patrila do farského obvodu Veľkých Bieroviec. Od roku 1588 sa stala samostatnou farnosťou.²⁰¹ Je pravde-podobné, že keď v 17. storočí Bierovce boli pričlenené k farnosti Trenčianska Turná, sa titul svätého Martina z kostola vo Veľkých Bierovciach preniesol do no-vého farského kostola v Trenčianskej Turnej. Filiálny kostol v Bierovciach potom dostal titul svätého Vendelína.²⁰² Veľké Bierovce sa osamostatnili ako farnosť v roku 2003.²⁰³

Terchová. Obec Terchová pôvodne bola filiálnou obcou farnosti Varín.²⁰⁴ V roku 1731 sa odčlenila od prvotnej farnosti a bola povýšená na samostatnú far-

¹⁹³MARSINA, R. - KUŠÍK, M. *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I. (16. storočie)*. Bratislava 1959, s. 467-468. Porovnaj GAJDIŠIAR, I. et al. *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka 1998.

¹⁹⁴DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 36.

¹⁹⁵DAN, f. PDN, 130/II., k. 320, kanonická vizitácia farnosti Turzovka 21. 9. 1828.

¹⁹⁶Štátny archív v Bytči, f. Ilešházi Trenčín – Patrimonium, inv. č. 195, k. 76, desiatkový súpis 1507, s. 9 (farnosť Varín). Porovnaj ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 36, s. 362-363.

¹⁹⁷DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 57.

¹⁹⁸DAN, f. PDN, 133/I., k. 327, kanonická vizitácia farnosti Varín 25. 8. 1828; Diecézna knižnica v Nitre, Liber seu nomina, s. 213.

¹⁹⁹DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 30.

²⁰⁰DAN, f. PDN, 145/III., k. 361, kanonická vizitácia farnosti Kotešová 26. 9. 1828; Diecézna knižnica v Nitre, Liber seu nomina, s. 169.

²⁰¹*Schematismus cleni dioecesis Nitriensis*. Nitra 1947, s. 57.

²⁰²DAN, f. PDN, 129/I., k. 316, kanonická vizitácia farnosti Trenčianska Turná 14. 6. 1829; Tamže, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 227 a 232. Porovnaj HORNÁK, R. (ed.). *Trenčianska Turná*. Trenčianska Turná 1999.

²⁰³DAN, f. Curia episcopalis Nitriae, 467/1. 7. 2003. Porovnaj ĎURČO, M. Príspevok k dejinám správy Nitrianskej diecézy. In: *Historické rozhľady III*. Zborník príspevkov Katedry histórie FFUCM v Trnave. Trnava 2006, s. 91.

²⁰⁴DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 58.

nost.²⁰⁵ V 18. storočí tu bol postavený farský kostol svätého Martina. V roku 1949 pri výstavbe nového farského kostola sa zmenilo patrocínium na svätých Cyrila a Metoda.²⁰⁶

Makov. Samostatná farnosť bola zriadená 13. decembra 1796. Pôvodné patrocínium farského kostola bolo k úcte svätého Štefana, uhorského kráľa.²⁰⁷ Niekedy v júli 1974 došlo k zmene dedikácie kostola na svätých Petra a Pavla.²⁰⁸

Oščadnica. Farnosť bola zriadená k 1. septembru 1788. Pôvodný farský kostol bo zasvätený svätému Štefanovi, kráľovi.²⁰⁹ V druhej polovici 20. storočia došlo k zmene titulu kostola na Nanebovzatie Panny Márie.

Dolná Maríková. Táto obec pôvodne patrila do farnosti Udiča. V roku 1674 sa spomína patrocínium svätého Matúša.²¹⁰ V roku 1755 sa Dolná Maríková osamostatnila a v roku 1758 sa začal stavať farský kostol svätých Petra a Pavla.²¹¹ V roku 1789 vznikla samostatná farnosť Horná Maríková s farským kostolom svätého Jána Nepomuckého.²¹²

Stav za biskupa Jána Gustíniho v rokoch 1766/1767

<i>Rímskokatolícka farnosť</i>	<i>Patrocínium far. kostola</i>	<i>Filiálna obec</i>	<i>Patrocínium filiálneho kostola</i>
Adamovské Kochanovce 6. 8. 1766	<i>Sv. Peter a Pavol</i>	Melčice	Najsv. Trojica
Haluzice	<i>Všetkých svätých</i>	Bošáca Bohuslavice	Nanebovzatie P. Márie Nepoškvrnené Počatie P. Márie
Beckov	<i>Sv. kráľ Štefan</i>	Nová Ves nad Váhom	Sv. Martin
Selec	<i>Sv. Bartolomej</i>		
Tren. Turná	<i>Sv. Martin</i>	Veľ. Bierovce	Sv. Martin
Tren. Teplá 16. 8. 1766	<i>Sv. Matúš</i>	Dobrá Opatová	Nájdenie svätého Kríža Sv. Stanislav

²⁰⁵DAN, f. PDN, 126/I., k. 302, kanonická vizitácia farnosti Terchová 28. 8. 1828; Diecézna knižnica v Nitre, *Liber seu*, ref. 89, s. 207 (uvádza rok založenia farnosti 1732).

²⁰⁶Konsekrácia kostola sa udiala 9. októbra. Porovnaj Biskupský úrad v Nitre, *Protocollum functionum sacrarum episcopaliū ab anno 1788*, s. 283; BAGIN, ref. 20, s. 103-105.

²⁰⁷DAN, f. PDN, 67/I., k. 136, kanonická vizitácia farnosti Makov 1828; Diecézna knižnica v Nitre, *Liber seu nomina*, s. 241

²⁰⁸DAN, f. Curia episcopalis Nitrae, č. 784/31.VII.1974: list týkajúci sa zmeny titulu kostola na sv. Peter a Pavol (26. 7. 1974).

²⁰⁹DAN, f. PDN, 115/I., k. 278, kanonická vizitácia farnosti Skalité 16. 9. 1828; Tamže, 92/I., k. 211, kanonická vizitácia farnosti Oščadnica 13. 9. 1828; Diecézna knižnica v Nitre, *Liber seu nomina*, s. 277.

²¹⁰DAN, kanonická vizitácia archidiakonátu Trenčín 1674/1675, s. 17.

²¹¹DAN, f. PDN, 70/I., k. 143, kanonická vizitácia farnosti Dolná Maríková 15. 6. 1831.

²¹²Diecézna knižnica v Nitre, *Liber se nomina*, s. 76; *Schematismus*, ref. 159, s. 76 (uvádza vznik farnosti v roku 1787).

Trenčín	<i>Narodenie Panny Márie</i>	Tren. Teplice Trenčín (mesto) Trenčín – Trenčianske Biskupice Veľké Záblatie	Sv. kráľ Štefan Sv. František Xaverský Sv. Anna (kaplnka) Sv. Kozma a Damián
Soblahov	<i>Sv. Mikuláš</i>	Hanzlíková Mníchova Lehota	Narodenie P. Márie bez uvedenia patrocínia Najsvätejšia Trojica
Dolná Súča	<i>Sv. Alžbeta Uhorská</i>		
Skala	<i>Sv. Imrich</i>		
21. 8. 1766			
Nemšová	<i>Sv. archanjel Michal</i>	Borčice	Narodenie P. Márie
22. 8. 1766			
Omšenie	<i>Narodenie Panny Márie</i>	Veľká Poruba Malá Poruba	Sv. Katarína Sv. Martin
23. 8. 1766			
Dubnica nad Váhom	<i>Sv. Jakub starší</i>	Kaštieľ	Nanebovzatie Panny Márie (kaplnka)
24. 8. 1766			
Ilava	<i>Všetkých svätých</i>	Kláštor trinitárov Čičmany	Bez uvedenia patrocínia Nájdienie svätého Kríža
Zliechov	<i>Sv. Vavrinec</i>		
26. 8. 1766			
Beluša	<i>Sv. Alžbeta Uhorská</i>		
Košeca	<i>Nanebovzatie Panny Márie</i>	Ladce (kapl.)	Sv. Valentín
Slopná	<i>Sv. Ondrej</i>	Visolaje Dolný Lieskov Pružina	Sv. Gál, opát Sv. anjeli, strážcovia Sv. Žofia
Podskalie	<i>Sv. Martin</i>		
1. 9. 1766			
Pruské	<i>Sv. Peter a Pavol</i>	Kláštor františkánov	Sv. Juraj
2. 9. 1766			
Bolešov	<i>Sv. Ondrej</i>	Horovce Pomínovec Lednické Rov.	Najsvätejšia Trojica Statie sv. Jána Krstiteľa Sv. archanjel Michal
Lednica Púchov	<i>Sv. Mikuláš</i>		
5. 9. 1766	<i>Všetkých svätých</i>		
Lúky	<i>Sv. Bartolomej</i>		
6. 9. 1766			
Horné Kočkovce	<i>Všetkých svätých</i>	Kaplnka	Sv. Anna
7. 9. 1766			

Považská Bystrica 8. 9. 1766	<i>Narodenie Panny Márie</i>	Pov. Bystrica Orlové Podhradie	Sv. Helena Sv. Ján Nepomucký (kaplnka) Sv. Jozef (hradná kaplnka)
Malá Udiča 9. 9. 1766	<i>Sv. Matúš</i>		
Maríková Prečín 10. 9. 1766	<i>Sv. Matúš Najsvätejšej Trojice</i>	Prečín Bodina	Sv. Anna (verejná kaplnka) Narodenie P. Márie
Domaníža 10. 9. 1766	<i>Sv. Mikuláš</i>		
Jasenica	<i>Sv. archanjel Michal</i>	Podvažie	Najsvätejšia Trojica
Papradno 11. 9. 1766	<i>Sv. Ondrej</i>		
Predmier	<i>Sv. Gál</i>		
Súlov 12. 9. 1766	<i>Sv. Juraj</i>		
Štiavnik	<i>Sv. František Serafínsky</i>		
Dolný Hričov	<i>Sv. archanjel Michal</i>	Divina Markofalva	Sv. Ján Nepomucký (verejná kaplnka) Sv. archanjel Michal (kaplnka)
Bytča 14. 9. 1766	<i>Všetkých svätých</i>	Bytča	Sv. Barbora
		Hrad v Bytči Kotešová Kolárovice Petrovice Kostolná	Sv. Jozef (kaplnka) Narodenie P. Márie Sv. Mikuláš Narodenie P. Márie Sv. Kozma a Damián (predtým patrocíniom sv. Andreja a Benedikta)
Horná Drietoma 26. 9. 1766	<i>Sv. Katarína</i>		
Dlhé Pole 28. 8. 1767	<i>Sv. Martin</i>	Rovné	Sv. Michal archanjel
Turzovka	<i>Nanebovzatie Panny Márie</i>		
Zákopčie 30. 8. 1767	<i>Sv. Ján Krstiteľ</i>		
Čadca 31. 8. 1767	<i>Sv. Bartolomej</i>		
Skalité 31. 8. 1767	<i>Sv. Ján Krstiteľ</i>		

Stará Bystrica	<i>Sv. archanjel Michal</i>	Krásno	Sv. Ondrej
Kysucké Nové Mesto 2. 9. 1767	<i>Sv. Jakub</i>	Hrad Budatín	Nepoškvrnená Panna Mária (kaplnka)
Teplička nad Váhom	<i>Nanebovzatie Panny Márie a sv. Martin</i>	Velká Divina	Sv. Ondrej
Terchová 8. 9. 1767	<i>Sv. Martin</i>	Riečnica	Narodenie P. Márie
Varín 9. 9. 1767	<i>Najsvätejšia Trojica</i>	Nededza Belá	Sv. Anna (kaplnka v kaštieli) Sv. Mária Magdaléna
Žilina	<i>Najsvätejšia Trojica</i>	Žilina	Sv. kráľ Štefan
Rosina 9. 9. 1767	<i>Sv. Katarína</i>	Turie Višňové	Sv. archanjel Michal Sv. Mikuláš
Frívald (Rajecká Lesná)	<i>Narodenie Panny Márie</i>	Fačkov	Sv. Mikuláš
Rajec	<i>Sv. kráľ Ladislav</i>		
Lietava	<i>Povyšenie sv. Križa</i>		
Konská 12. 9. 1767	<i>Sv. Katarína</i>	Stránske Kamenná Por.	Sv. Helena Všetkých svätých
Skačany 1767	<i>Všetkých svätých</i>	Skačany	Sv. Barbora (kaplnka)
Žabokreky nad Nitrou 1767	<i>Narodenie Panny Márie</i>	Hradište	Sv. Barnabáš
Veľké Bielice 1767	<i>Sv. Alžbeta Uhorská</i>	Malé Bielice (kaštiel)	Panna Mária Karmelská
Vysočany 4. 8. 1767	<i>Sv. Martin</i>	Pravotice	Sv. Duch
Rybany	<i>Všetkých svätých</i>	Veľké Ostratice	Sv. kráľ Osvald
Bánovce nad Bebravou 6. 8. 1767	<i>Najsvätejšia Trojica</i>	Bánovce Prusy Dolné Ozorovce Miezgovce	Sv. Mikuláš Sv. kráľ Štefan Nanebovzatie Panny Márie
Veľké Chlievany 7. 8. 1767	<i>Sv. Katarína</i>	Biskupice Otrhánky	Sv. Egídius Sv. archanjel Michal Narodenie P. Márie

Uhrovec 7. 8. 1767	<i>Svätý Duch</i>	Hradná kaplnka Kšinná Podlužany	Panna Mária, kráľovná Uhorská Sv. Kozma a Damián Sv. Imrich
Dežerice 8. 8. 1767	<i>Sv. Martin</i>		
Bobot 9. 8. 1767	<i>Sv. Mikuláš</i>	Horňany	Sv. Martin (kaplnka)
Dolné Motešice 9. 8. 1767	<i>Narodenie Panny Márie</i>	Timoradza	Sv. Ondrej
Kostolné Mítice 10. 8. 1767	<i>Sv. Juraj</i>	Trenčianske Jastrabie	Nanebovzatie Panny Márie
Malá Hradná 10. 8. 1767	<i>Sv. Vavrinec</i>	Dolné Držkovce Dubodiel	Obetovanie Panny Márie (kaplnka) Sviatosť Oltárna
Chynorany 11. 8. 1767	<i>Narodenie Panny Márie</i>		
Salakúzy (Podhorany) 1767	<i>Sv. archanjel Michal</i>	Mechenice	Sv. Helena
Pohranice 1767	<i>Sv. Martin</i>	Bodok Hoste	Sv. Ján Krstiteľ Najsvätejšia Trojica
Ivánka	<i>Sv. Martin</i>	Dolné Kršk. Horné Kršk.	Sv. Ondrej Narodenie P. Márie
Branč	<i>Navštívenie P. Márie u Alžbety</i>	Lúky	Sv. Benedikt, opát
Močenok 8. 11. 1767	<i>Sv. Kliment</i>	Kráľová	Kaplnka svätého Kríža
Nitra	<i>sv. Jakub starší</i>	Močenok Nitra Párovce Tormoš Dražovce	Sv. Urban (kaplnka) Sv. archanjel Michal Sv. kráľ Štefan Sv. Martin (kaplnka) Sv. Martin Sv. archanjel Michal
Kolníany	<i>Sv. kráľ Štefan</i>	Hrnčiarovce Kýnek Žirany Čítare	Sv. Juraj Všetkých svätých Sv. Mikuláš Sv. Imrich

Stav po roku 1776

V roku 1776 došlo k veľkej administratívnej dismembrácii Ostrihomskej diecézy, ktorá sa Nitrianskej diecézy dotkla len nepriamo. Na území Slovenska sa

konštituovali tri nové diecézy: Rožňava, Spiš a Banská Bystrica.²¹³ Trinásť rímskokatolíckych farností v údolí rieky Nitry z Ostrihomskej diecézy sa pričlenilo k Nitrianskej diecéze.²¹⁴ Príčina bola v tom, že územie Nitrianskej diecézy od svojho obnovenia v 12. storočí nebolo územne spojené so svojím sídlom Nitrou.²¹⁵ Tento stav sa napravil až v roku 1776.²¹⁶

Celý Vestenický dekanát z diecézy Ostrihom bol v roku 1776 pričlenený k archidiakonátu Hradná. Do dekanátu Vestenice patrili tieto farnosti: Valaská Belá, Diviaky, Kostolná Ves, Dolné Lelovce, Nitrianske Sučany, Nováky a Horné Vestenice. V roku 1789 za diecézneho biskupa Františka Xavera Fuchsa (1787 – 1804) v dekanáte Vestenice pribudli dve novoerigované farnosti Čavojs²¹⁷ a Nitrianske Rudno.²¹⁸ V roku 1806 pribudla nová farnosť Podhradie.²¹⁹ Taktiež niekoľko farností z dekanátu Veľké Topoľčany bolo prítelených k archidiakonátu Hradná v Nitrianskej diecéze. V roku 1940 sa z farnosti Nováky vyčlenila nová farnosť Lehota pod Vtáčnikom. Pôvodný kostol bol zasvätený svätému Jánovi Nepomuckému. V 1948 postavili nový farský kostol a staré patrocínium nahradili titulom svätých Cyrila a Metoda.²²⁰

Dekanát Vestenice zahŕňal v tom čase tieto farnosti s uvedenými titulmi farských kostolov:

Názov farnosti	Prvá zmienka o far.	Patrocínium far. kostola
Valaská Belá	1572 ²²¹	Michal archanjel

²¹³TOMKO, J. *Die Errichtung der Diözesen Zips, Neusohl und Rosenau (1776) und das königliche Patronatrecht in Ungarn*. Sien 1968.

²¹⁴Bratislavsko-trnavský arcibiskupský úrad v Trnave, f. Officium, vicariale Tirnaviense, oddelenie Publico Ecclesiastica, rok 1776 – 1788, sign. PE 1/1 a PE 1/3; porovnaj VURUM, ref. 100, s. 420-421; KAPITULSKÝ, H. Ustálenie hraníc a spojenie Nitrianskeho biskupstva v roku 1776 a pripojenie farností. In: *Duchovný pastier*, 1993, roč. 74, č. 10, s. 467-469; CSERENYÉY, Š. *Pamätihodnosti z dejín Nitrianskeho biskupstva od roku 1500*. Nitra 1933, s. 248; REHÁK, J. Ch. *Kresťanské korene Slovenska : Základné dokumenty k slovenskej cirkevnej provincii*. Trnava 2002, s. 62.

²¹⁵FUSEK, G. - ZEMENE, M. R. (eds.). *Dejiny Nitry od najstarších čias až po súčasnosť*. Nitra 1998, s. 129.

²¹⁶ĎURČO, *Dejiny*, ref. 125, s. 37-42.

²¹⁷DAN, f. PDN, 14/II., kanonická vizitácia farnosti Čavojs.

²¹⁸DAN, ref. 217, 82/I., kanonická vizitácia Nitrianske Rudno 1829.

²¹⁹DAN, ref. 217, 95/I., kanonická vizitácia farnosti Podhradie 1829.

²²⁰DAN, f. Curia episcopalis Nitriae, č. 272/1940, k. 104; č. 109/1. 10. 1940; porovnaj HROMNÍK, M. *Z dejín farnosti Lehota pod Vtáčnikom*. Bratislava 1996, s. 28; ĎURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 27, s. 334-335.

²²¹Valaská Belá sa spomína ako *Belafelde* v roku 1324. Porovnaj *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava 1978, s. 226. Zasvätenie hlavného oltára svätému Michalovi archanjelovi spomína aj kanonická vizitácia z roku 1831. Porovnaj DAN, f. PDN, 132/II., k. 326, kanonická vizitácia farnosti Valaská Belá 26. 6. 1831. O fundácii farnosti viažucej sa na rok 1572 vraví dokument v DAN, Series successionis, s. 293-294.

Názov farnosti	Prvá zmienka o far.	Patrocínium far. kostola
Diviaky nad Nitricou	1332 ²²²	Všetkých svätých
Kostolná Ves	1415 ²²³	Narodenie P. Márie
Dolné Lelovce	1725 ²²⁴	Narodenie P. Márie
Nitrianske Sučany	1760 ²²⁵	Filip a Jakub
Nováky	1149 ²²⁶	Mikuláš
Horné Vestenice	14. storočie ²²⁷	Peter a Pavol

V roku 1789 do dekanátu Vestenice pribudli farnosti Čavoj (vyčlenením z farnosti Valaská Belá) a Nitrianske Rudno.²²⁸ V roku 1806 sa z farnosti Nováky vyčlenila obec Podhradie, ktoré bolo povýšené na samostatnú farnosť.

Názov farnosti	Dátum erigovania farnosti	Patrocínium farského kostola
Čavoj	1789	Dorota
Nitrianske Rudno	1789	Štefan, kráľ
Podhradie	1806	Margita

²²²Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1246 (*Dywek*). Porovnaj MARSINA, R. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislava 1987, č. 232, s. 161-162. V roku 1332 farár Matej (*de Divet Superiori*) zaplatil ako desiatok 1,5 marky pápežským kolektorom. Porovnaj THEINER, ref. 6, s. 567; NÉMETHY, ref. 17, s. 340; *Schematismus*, ref. 159, s. 113. V roku 1342 sa vraví o obdarovaní fary a kostola. Porovnaj DAN, f. PDN, 19/II., k. 36, kanonická vizitácia 26. 6. 1831, odpis listiny z roku 1342. V roku 1451 sa spomína istý Maurícius ako *viceplebanus* z farnosti Diviaky. Porovnaj DAN, *Series successionis*, s. 293-294.

²²³NÉMETHY, ref. 17, s. 365.

²²⁴Prvýkrát sa spomínajú v roku 1232 ako *Lelevch*. Porovnaj MARSINA, ref. 10, č. 391, s. 279-280. Pôvodne bola filiálkou farnosti Horný Kamenec, ale roku 1725 sa osamostatnila. Porovnaj DAN, f. PDN, 24/I., k. 46, kanonická vizitácia farnosti Dolné Lelovce 4. 6. 1831; NÉMETHY, ref. 17, s. 326.

²²⁵Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1249. Porovnaj *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava 1977, s. 306. Obec bola súčasť farnosti Vestenice. Až dňa 23. 1. 1760 sa dismembráciou vyčlenila z pôvodnej farnosti Vestenice a bola povýšená na samostatnú farnosť. Porovnaj DAN, f. PDN, 83/I., k. 186, kanonická vizitácia farnosti Nitrianske Sučany 30. 6. 1831; NÉMETHY, ref. 17, s. 418. Podľa vizitácie z roku 1713 bol tento kostol zasvätený svätej Helene, avšak vizitácie z rokov 1731 a 1755 ako patrocínium uvádzajú svätých Filipa a Jakuba. Porovnaj LUKAČKA, J. - OSLAN-SKÝ, F. et al. *Nitrianske Sučany*. Nitrianske Sučany 1999.

²²⁶Nováky sa prvýkrát spomínajú ako *Nouac* v roku 1113. Porovnaj MARSINA, ref. 10, č. 69, s. 64-67. V roku 1332 farár Martin z Novák (*de Novac*) zaplatil jednu marku. Porovnaj THEINER, ref. 6, s. 567. V roku 1401 farár Štefan, správca kostola svätého Mikuláša z Novák, prijal ako donáciu na polovicu obce *Pap Lehota*. Porovnaj DAN, f. PDN, 85/I., k. 191, kanonická vizitácia farnosti Nováky 3. 7. 1831. V roku 1559 sa tiež spomína kostol zasvätený svätému Mikulášovi. Porovnaj BUCKO, V. *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564*. Bratislava 1939, s. 180; NÉMETHY, ref. 17, s. 388.

²²⁷V desiatkovom súpise z roku 1332 sa spomína farár Mikuláš zo svätého Petra *de Vestiníc*, ktorý zaplatil dve marky a fertón. THEINER, ref. 6, s. 567; NÉMETHY, ref. 17, s. 347. V kanonickej vizitácii z roku 1559 sa výhradne spomína vo Vestenicách kostol svätého Petra. Porovnaj BUCKO, ref. 226, s. 181.

²²⁸Obec pôvodne patrila do farnosti Kostolná Ves. V roku 1789 sa táto filiálka Nitrianske Rudno osamostatnila aj s kostolom svätého Štefana, kráľa. K zmene titulu kostola došlo pravdepodobne niekedy po roku 1989. Terajšie nové patrocínium sú svätí Andrej – Svorad a Benedikt.

Z dekanátu Veľké Topoľčany bolo do Nitrianskej diecézy pričlenených šesť farností. Tituly farských kostolov z toho dekanátu sú tieto:

Názov farnosti	Dátum erigovania farnosti	Patrocínium farského kostola
Bošany	1100 ²²⁹	Martin
Horné Lefantovce	1218 ²³⁰	Martin
Klíž	1332 ²³¹	Všetkých svätých
Kovářce	1600 ²³²	Mikuláš
Krásno	1332 ²³³	Povýšenie svätého Kríža
Solčany	1397 ²³⁴	Všetkých svätých

Stav v rokoch 1788 až 1798

Tabuľka ponúka prehľad patrocínií farských kostolov novoutvorených rímskokatolíckych farností za nitrianskeho biskupa Františka Xavera Fuchsa (1787 – 1804).²³⁵ Nitriansky biskup Fuchs sa prejavil ako skvelý organizátor cirkevnej správy diecézy a mecenáš vydávania kníh v súdobej slovenčine.

Názov farnosti	Dátum erigovania farnosti	Patrocínium farského kostola
Belá pri Varíne	1788 ²³⁶	Mária Magdaléna
Brodno	1788 ²³⁷	Všetkých svätých

²²⁹Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1183. Porovnaj MARSINA, ref. 10, č. 96, s. 91. Vo vizitačnom protokole z roku 1559 sa v Bošanoch (*Bassan*) spomína kostol svätého Martina. Porovnaj BUCKO, ref. 226, s. 186. Dátum erigovania farnosti sa odhaduje približne na rok 1100. Porovnaj NÉMETHY, ref. 17, s. 334; *Schematismus*, ref. 159, s. 52.

²³⁰Prvýkrát sa spomínajú v roku 1113 ako *Elefant*. Porovnaj MARSINA, ref. 10, č. 69, s. 64-67. Rok 1218 ako dátum erigovania farnosti spomína aj *Schematismus*, ref. 229, s. 49.

²³¹Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1244. Porovnaj *Vlastivedný slovník III*, ref. 221, s. 258-259. Pozri tiež NÉMETHY, ref. 17, s. 363; VALACHOVÁ, D. Dejiny benediktínskeho opátstva v Klíži. In *Historický časopis*, 2001, roč. 49, č. 1, s. 16-36.

²³²NÉMETHY, ref. 17, s. 365. Vo vizitácii z roku 1559 sa v Kovarciach spomína kostol svätého Mikuláša. Porovnaj BUCKO, ref. 226, s. 186.

²³³BUCKO, ref. 226, s. 182; NÉMETHY, ref. 17, s. 413. V Krásne bol odkrytý románsky kostolík asi z 11. – 12. storočia. Pozri *Vlastivedný slovník II*, ref. 225, s. 95.

²³⁴NÉMETHY, ref. 17, s. 417.

²³⁵Zoznam novoerigovaných farností bol zostavený na základe štúdia a analýzy vizitačných preliminárov nitrianskeho diecézneho biskupa Jozefa Vuruma z rokov 1828 – 1831, ktoré sú uložené v Diecéznom archíve v Nitre vo fonde *Parochiae dioecesis Nitriensis* (PDN). V každej kanonickej vizitácii je osobitná kapitolka *origo parochiae* (o pôvode farnosti), ktorá predstavuje neoceniteľný prameň k poznaniu cirkevných dejín farností.

²³⁶Dismembráciou sa vyčlenila z farnosti Varín. Obec Lysica bola pričlenená k novovytvorenej farnosti Belá. Porovnaj DAN, f. PDN, 133/L., k. 327, kanonická vizitácia farnosti Varín 25. 8. 1828.

²³⁷Obec bola pôvodne administratívne začlenená do farnosti Kysucké Nové Mesto. Po odčlenení v roku 1788 farský kostol Všetkých svätých spravoval tieto obce: Budatín, Oškerda, Snežnica, Vranie a Zadubnie. Porovnaj DAN, f. PDN, 10/L., k. 20, kanonická vizitácia farnosti Brodno 2. 9. 1828. Porovnaj MORAVEC, J. (ed.). *Brodno 1244 – 1994*. Žilina 1995. Porovnaj STRÁŇAN, M. *Kysucké Nové Mesto*. Žilina 1998.

Bytčica	1788 ²³⁸	Imrich
Cabaj – Čápor	1787 ²³⁹	Michal archanjel
Čavojs	1789 ²⁴⁰	Dorota
Červený Kameň	1788 ²⁴¹	Nepoškvrnená P. Mária
Čičmany	1788 ²⁴²	Nájdienie svätého Kríža
Čierne pri Čadci	1796 ²⁴³	Ignác
Dolná Tižina	1789 ²⁴⁴	Michal archanjel
Dolné Krškany	1788 ²⁴⁵	Ondrej
Dražovce	1788 ²⁴⁶	František Xaverský
Fačkov	1788 ²⁴⁷	Mikuláš
Horná Maríková	1789 ²⁴⁸	Ján Nepomucký
Horný Vadičov	1789 ²⁴⁹	Mikuláš

²³⁸Táto farnosť bola zriadená dňa 28. 9. 1788 na spôsob kaplánskej stanice (*adinstar dumtaxat capellaniae localis*). Začiatkom 19. storočia miestodržiteľská rada ako svetský patrón povýšila bytčickú kuráciu na kategóriu fary. Farnosť pozostávala zo štyroch filiálnych obcí: Bytčica, Ilové, Lietavská Lúčka a Porúbka. DAN, f. PDN, 11/I., k. 21, kanonická vizitácia farnosti Bytčica 18. 8. 1828.

²³⁹Ako farnosť sa osamostatnila dňa 18. 11. 1787 z farnosti Járók (dnes súčasť mesta Nitry). Čápor sa stal farským kostolom a filiálnou obcou bol Cabaj. Porovnaj DAN, f. PDN, 12/I., k. 23, kanonická vizitácia farnosti Cabaj-Čápor 2. 6. 1828; ŠAFAROVÁ, V. *Cabaj – Čápor 1156 – 1996*. Nitra 1996, s. 65-66.

²⁴⁰Porovnaj *Liber seu*, ref. 89, s. 257.

²⁴¹Červený Kameň pôvodne patril k farskému kostolu v Pruskom. V roku 1788 bola v Červenom Kameni zriadená kaplánska stanica s kongruou 230 zlatých. Až v roku 1808 bola miestna kaplánska stanica povýšená na farnosť. Porovnaj DAN, f. PDN, 15/I., k. 28, kanonická vizitácia farnosti Červený Kameň 19. 8. 1829.

²⁴²Pôvodne boli súčasťou farnosti Zliechov až do osamostatnenia v roku 1788. Porovnaj DAN, f. PDN, 146/I., k. 362, kanonická vizitácia farnosti Zliechov 24. 6. 1831.

²⁴³Do roku 1796 Čierne spolu s filiálkou Svrčinovec boli súčasťou farnosti Čadca. Porovnaj DAN, f. PDN, 17/I., k. 31, kanonická vizitácia farnosti Čierne 1829.

²⁴⁴V roku 1789 tu bola zriadená lokálna kaplánska stanica, ktorá až dekrétom zo dňa 20. 4. 1805 bola povýšená na farnosť s kongruou 300 zlatých pre kuráta. Do farnosti patrila obec Stráže. Porovnaj DAN, f. PDN, 23/II., k. 45A, kanonická vizitácia farnosti Dolná Tižina 1828.

²⁴⁵Farnosť sa konštituovala dňa 17. 6. 1788 dismembráciou z pôvodnej farnosti Ivánka pri Nitre. Porovnaj DAN, f. PDN, 27/II., k. 51 A, kanonická vizitácia farnosti Dolné Krškany 3. 6. 1828; Tamže, 46/I., k. 87, kanonická vizitácia farnosti Ivánka pri Nitre 2. 6. 1828.

²⁴⁶Pôvodne patrili do farnosti Nitra. Podrobnosti pozri DAN, f. PDN, 12/I., k. 23, kanonická vizitácia farnosti Cabaj – Čápor 1828.

²⁴⁷Disembráciou sa v roku 1788 vyčlenila z farnosti Rajecká Lesná (Frívald). Porovnaj DAN, f. PDN, 33/I., k. 63, kanonická vizitácia farnosti Fačkov 22. 6. 1831.

²⁴⁸Fara bola zriadená v Hornom Hlbokom v časti zvanej *Modlatín*, ktorý patrí pod obec Maríková. Porovnaj DAN, f. PDN, 71/I., k. 144, kanonická vizitácia farnosti Horné Hlboké 16. 6. 1831; *Liber seu*, ref. 89, s. 137 uvádza rok erigovania 1787.

²⁴⁹Pôvodne patril do obvodu farnosti Teplička nad Váhom. Dňa 10. 2. 1789 sa vyčlenil z pôvodnej farnosti a pod novoerigovanú farnosť Horný Vadičov podliehali tieto filiálky: Stredný Vadičov, Dolný Vadičov, Pažite, Kotrčina Lúčka a Lopušná. Porovnaj DAN, f. PDN, 41/II., k. 77, kanonická vizitácia farnosti Horný Vadičov 4. 9. 1828; Tamže, 125/I., k. 300, kanonická vizitácia farnosti Teplička nad Váhom 24. 8. 1828. Porovnaj MIKULÍK, D. - ŠTANSKÝ, P. (eds.). *Sedemstotriásat rokov Tepličky nad Váhom*. Teplička nad Váhom 1997.

Klátová Nová Ves	1788 ²⁵⁰	Narodenie P. Márie
Kolárovice	1788 ²⁵¹	Mikuláš
Kotešová	1789 ²⁵²	Narodenie P. Márie
Krásno nad Kysucou	1788 ²⁵³	Ondrej
Lazy pod Makytou	1787 ²⁵⁴	Nepoškvrnená P. Mária
Lednické Rovné	1788	Michal archanjel
Lutiše	1788 ²⁵⁵	kráľ Štefan
Lysá pod Makytou	1787 ²⁵⁶	kráľ Štefan
Makov	1796 ²⁵⁷	kráľ Štefan
Nesluša	1788	Ján Nepomucký
Nitra – horné mesto	1787 ²⁵⁸	Peter a Pavol
Nitrianske Rudno	1789 ²⁵⁹	kráľ Štefan
Nová Bystrica	1789 ²⁶⁰	Ján Krstiteľ
Ochodnica	1789	Martin

²⁵⁰Po zriadení farnosti v roku 1788 do farského obvodu patrili filiálky Janova Ves a Sadok. Porovnaj DAN, f. PDN, 47/I., k. 90, kanonická vizitácia farnosti Klátova Nová Ves 26. 6. 1828.

²⁵¹Existencia farnosti je doložená už v roku 1312. Neskôr bola pričlenená k farnosti Bytča pre nedostatok kňazov v diecéze. Erigovaná farnosť Kolárovice v roku 1788 pozostávala z filiálok Petrovice a Setechov. Porovnaj DAN, f. PDN, 50/III., k. 95 A, kanonická vizitácia farnosti Kolárovice 27. 9. 1828.

²⁵²Kotešová bola koncom 17. storočia samostatnou farnosťou. Neskôr bola pripojená k farnosti Bytča a v roku 1789 bola povýšená na samostatnú farnosť. Porovnaj DAN, f. PDN, 145/III., k. 361, kanonická vizitácia farnosti Kotešová 26. 9. 1828.

²⁵³Vizitačný protokol vraví, že farnosť bola zriadená v roku 1788 z iniciatívy cisára Jozefa II. Do obvodu farnosti patrila filiálna obec Zborov. Porovnaj DAN, f. PDN, 57/II., k. 113, kanonická vizitácia farnosti Krásno nad Kysucou 1828.

²⁵⁴Lazy pod Makytou pôvodne patrili pod farnosť Lúky v púchovskej doline. Za pôsobenia P. Mateja Szenyho SJ boli Lazy v roku 1787 povýšené na samostatnú farnosť. Porovnaj DAN, f. PDN, 60/I., k. 120, kanonická vizitácia farnosti Lazy pod Makytou 23. 8. 1829.

²⁵⁵Farnosť Lutiše bola ustanovená v roku 1788 vyčleniac sa z pôvodnej materskej farnosti Terchová. Lutiše bola najskôr povýšená na lokálnu kaplánsku stanicu, ktorá až 14. 5. 1805 rozhodnutím miestodržiteľskej rady bola povýšená na farnosť s kongruou 300 zlatých pre miestneho farára. Porovnaj DAN, f. PDN, 65/II., k. 132, kanonická vizitácia farnosti Lutiše 10. 9. 1828.

²⁵⁶Obec Lysá pod Makytou bola pôvodne filiálkou farnosti Lúky. Po jej erigovaní v roku 1787 spravovala len vzdialené lazy a samoty. Porovnaj DAN, f. PDN, 66/I., k. 134, kanonická vizitácia farnosti Lysá pod Makytou 24. 8. 1829.

²⁵⁷Pred rokom 1774 oblasť dnešného Makova patrila pod farnosť Turzovka, v období rokov 1774 až 1796 pod farnosť Vysoká. Samostatná farnosť Makov bola zriadená dňa 13. 12. 1796. Porovnaj DAN, f. PDN, 67/I., k. 136, kanonická vizitácia farnosti Makov 1828.

²⁵⁸Dňa 10. 6. 1787 sa udiala dismembrácia pôvodnej farnosti Nitra. Vznikla farnosť Nitra – dolné mesto a Nitra – horné mesto. Správa farnosti bola zverená konventu pátrov františkánov. Do jej farského obvodu patrili Dražovce, Nitrianske Hrnčiarovce a majer Malanta. Neskôr boli tieto filiálky povýšené na samostatné farnosti. Porovnaj DAN, f. PDN, 80/I., k. 179, kanonická vizitácia farnosti Nitra – horné mesto 15. 6. 1828.

²⁵⁹V rokoch 1814 až 1822 bola spravovaná excurrento z farnosti Vestenice. Porovnaj DAN, f. PDN, 82/I., k. 183, kanonická vizitácia Nitrianske Rudno 28. 6. 1831.

²⁶⁰Do novozriadeného farského obvodu Nová Bystrica patrili filiálky Podricerová a Vychlovka. Vizitácia spomína, že k nim je ťažký prístup kvôli vyliavajúcej sa rieke Bystrica. Porovnaj DAN, f. PDN, 86/I., k. 194, kanonická vizitácia farnosti Nová Bystrica 12. 9. 1828.

Opatová nad Váhom	1789 ²⁶¹	Stanislav
Oponice	1788 ²⁶²	Peter a Pavol
Oščadnica	1788 ²⁶³	kráľ Štefan
Považské Podhradie	1789	kráľ Ladislav
Pružina	1788 ²⁶⁴	Žofia
Raková	1789 ²⁶⁵	Narodenie P. Márie
Riečnica	1788 ²⁶⁶	Narodenie P. Márie
Staškov	1796 ²⁶⁷	Narodenie P. Márie
Strečno	1789 ²⁶⁸	Žofia
Visolaje	1788 ²⁶⁹	Gál (Havel)
Višňové	1787 ²⁷⁰	Mikuláš
Zubák	1788 ²⁷¹	Vendelín
Žirany	1788 ²⁷²	Mikuláš

²⁶¹Farnosť v Opatovej nad Váhom bola zriadená dňa 23. 10. 1789. Porovnaj *Liber seu*, ref. 89, s. 77.

²⁶²Podľa vizitačného preliminára sa v roku 1707 uvádza ešte farár Mikuláš Sartoris, farár v Oponiciach. Pravdepodobne od roku 1719 boli Oponice pričlenené k farnosti Kovarce. Až v roku 1788 sa Oponice osamostatnili od farnosti Kovarce. Porovnaj DAN, f. PDN, 90/I., kanonická vizitácia farnosti Oponice 21. 6. 1828.

²⁶³Obec Oščadnica bola pred osamostatnením filiálkou farnosti Skalité. Dňa 1. 9. 1788 bol do novozriadenej farnosti Oščadnica uvedený ako prvý farár Damián Kuba. Porovnaj DAN, f. PDN, 92/II., k. 211, kanonická vizitácia farnosti Oščadnica 13. 9. 1828; Tamže, 115/I., k. 278, kanonická vizitácia farnosti Skalité 16. 9. 1828.

²⁶⁴Farnosť bola erigovaná za cisára Jozefa II. na základe intimátu miestodržiteľskej rady zo dňa 29. 9. 1788. Pružina sa dismembrovala od materskej farnosti Podskalíe. Porovnaj DAN, f. PDN, 103/II., k. 246, kanonická vizitácia farnosti Pružina 29. 7. 1830.

²⁶⁵Raková bola niekdajšou filiálkou farnosti Čadca. Pri príležitosti regulácie farností bola farárovi v Rakovej ako i farárovi v Čadci priznaná kongrua 300 zlatých. V roku 1828 v Rakovej bola zriadená kaplánska stanica. Porovnaj DAN, f. PDN, 106/I., k. 256, kanonická vizitácia farnosti Raková 17. 9. 1828.

²⁶⁶Miestny šľachtic Ján Jakub Lövenburg v roku 1731 položil základinu na postavenie kostola, fary a školy v obci Riečnica. Samostatná farnosť Riečnica bola zriadená až roku 1788. Porovnaj DAN, f. PDN, 108/II., k. 261, kanonická vizitácia farnosti Riečnica 11. 9. 1828; JUDÁK, V. V *dome našej Matky. 100 rokov kostola v Riečnici 1905 – 2005*. Čadca : Magma, 2005, s. 28-29.

²⁶⁷Prvý farár Gašpar Sadecký (1796 – 1811) bol do tejto novoerigovanej farnosti uvedený 15. 12. 1796. Porovnaj DAN, f. PDN, 121/I., k. 292, kanonická vizitácia farnosti Staškov 19. 9. 1828.

²⁶⁸Farnosť pozostávala pri svojom vzniku z obcí Strečno, Mojšova Lúčka a Straňavy. Strečno pôvodne patrilo do farnosti Varín a Mojšova Lúčka i Straňavy sa vyčlenili z farnosti Rosina. Porovnaj DAN, f. PDN, 122/II., k. 295, kanonická vizitácia farnosti Strečno 1828.

²⁶⁹Visolaje spolu s obcou Sverepce boli pôvodne súčasťou farnosti Slopná. Porovnaj DAN, f. PDN, 140/III., kanonická vizitácia farnosti Visolaje 27. 8. 1828.

²⁷⁰Pôvodne bolo filiálkou farnosti Rosina. V roku 1787 bola vo Višňovom zriadená kaplánska stanica, ktorá až roku 1805 bola povýšená na samostatnú farnosť. Porovnaj DAN, f. PDN, 141/II., k. 352, kanonická vizitácia farnosti Višňové 20. 8. 1828.

²⁷¹Farnosť v Zubáku existovala už v 14. storočí. Bola však obnovená až v septembri 1788. Porovnaj DAN, f. PDN, 147/I., k. 364, kanonická vizitácia farnosti Zubák 26. 8. 1829.

²⁷²Žirany sa vyčlenili z farnosti Koliňany koncom roka 1787. Porovnaj DAN, f. PDN, 149/I., k. 374, kanonická vizitácia 18. 6. 1828; *Liber seu*, ref. 89, s. 33.

Na základe výskumu v Diecéznom archíve na Biskupskom úrade v Nitre (pri prácach s usporiadaním a pri inventarizácii fondov v rokoch 2001 až 2005) sme mohli vyhotoviť len základný prehľad patrocínií chrámov v Nitrianskej diecéze podľa dostupných vizitačných protokolov jednotlivých archidiakonátov a farností z obdobia 17. až 19. storočia. K starším dokumentom z obdobia stredoveku a raného novoveku sme nemali prístup z technických dôvodov. Zistenia zo štúdia archívnych dokumentov poukazujú aj na zmenu cirkevných patrónov nielen farských, ale i filiálnych kostolov. Nedajú sa žiaľ objasniť bližšie okolnosti zmeny jednotlivých vytypovaných dedikácií kostolov pre nedostatok písomných prameňov, prípadne pre ich nedostupnosť. Za pozornosť stojí výskum cirkevných pečatí dekanátov a farností, ich vznik a vývoj v porovnaní so svetskými pečatami miest a obcí v Trenčianskej stolici. Dúfame, že tento príspevok k cirkevnej správe i k patrocíniám chrámov Nitrianskej diecézy vnesie troška svetla do tejto historickej problematiky.

Príloha

Žiadosť o zmenu patrocínia farského kostola vo farnosti Ostratice²⁷⁴

Reverendissime domine abbas, praeposite maior, canonice et vicarie generalis domine patroni mihi gratiosissime!

Gratosum nuntium reverendissimae dominationis vestrae de die 10. Februarii anni currentis super gratiosissime impetrato per Suam Excellentiam Episcopalem pro parochiali ecclesia mea Nagy Sztriczensi indulgentiarum brevi apostolico, cum profunda erga eandem Suam Excellentiam Episcopalem veneratione, et intimo filiali gaudio accepi loquitur enim vere paternam porrigendis praememoratae ecclesiae fideli populo amplioribus salutis adminiculis intentam, qua ipsa mea eatenus substernenda humillima instantia praeventa est, Suae Excellentiae Episcopalis providentiam, et sollicitudinem.

Quod devotionem patrocínií ecclesiae Nagy-Sztriczensis attinet ea quidem hactenus celebratur die 5. Augusti sancto Oswaldo regi sacra, eatenus modernus patronus illustrissimus dominus episcopus Petrus de Úrmény, angustum sanctuarium ecclesiae demoliri, et ecclesiam ampliare intendit, quod ubi perfectum fuerit, extunc

²⁷³Do roku 1722 boli samostatnou farnosťou. Až po roku 1722 boli inkorporované do farnosti Veľké Bielice pre schátralosť budov. So súhlasom miestodržiteľskej rady a na žiadosť komposesorov bola v roku 1798 farnosť v Žabokrekoch obnovená. Porovnaj DAN, f. PDN, 84/I., k. 188, kanonická vizitácia farnosti Žabokreky nad Nitrou 1. 7. 1828; DAN, f. PDN, 137/I., k. 340, kanonická vizitácia farnosti Veľké Bielice 29. 6. 1828.

²⁷⁴DAN, f. PDN, 139/I., Nagy Sztricze, fasc. Ecclesia et Parochia I., list z 22. 2. 1833. Ide pravdepodobne o najstarší archívny dokument objavený v Diecéznom archíve v Nitre, ktorý priamo hovorí o zmene patrocínia farského kostola. Staršie dokumenty z obdobia novoveku a stredoveku, ktoré sa dotýkajú tejto problematiky, zostali neprístupné bádateľskej verejnosti. Porovnaj tiež ĐURČO, *Miscellanea*, ref. 125, č. 36, s. 362-363.

patrocinium ecclesiae in diem 29. Iunii, seu festum sanctorum Petri et Pauli apostolorum defigere cuperet, cuiusmodi intentionis sacra mihi manifestatione suaapte me inuiatum existimavi eo, quod ad Suam Excellentiam Episcopalem, fine suplicissime exorandi pro hac ecclesia sacri indulgentiarum thesauri, humillime recurere interea supersederim.

Conformiter declarato illustrissimi domini patroni voto, si adusque recepto patrocinii diei indulgentia plenaria iam alligata est, alteram per Suam Excellentiam Episcopalem gratiosissime designandam diem deverem deligere ipsum festum sanctorum Petri et Pauli apostolorum. Quodsi tamen festum hoc capax esset indulgentiae, quae patrocinio ecclesiae competit, in eum casum attentis totius circumviciniae ecclesiis parochialibus, alteram a Suae Excellentiae Episcopalis gratiosissimo arbitrio pendentem diem, opportunissimam fore adinveni feriam secundam Paschatis.

Insuper spondet illustrissimus dominus patronus parochiam Nagy-Sztriczensem libraria supellectile providere, quia tamen novitia haec parochia de praesenti nullam habet bibliothecam. Reverendissimam dominationem Vestram humillime interpellare praesumo, ut apud Suam Excellentiam Episcopalem gratiose exoperari dignetur, quo eadem Sua Excellentia Episcopalis consuetis illis libris, quibus olim munificentissimus moecenas excellentissimus dominus Franciscus Fuchs singulas dioecesis parochias provideat, quique sunt primae necessitatis, et usus quotidiani, neque facile adquiribiles, si forte eorum superinmemoraria exempla in bibliotheca cathedrali existerent, parochiam hanc benignissime dotare dignetur.

Quod superest magni gratiis, ac potenti patrocinio devotus, perpetuo clientelaris venerationis cum cultu, et sacrae dexterarum osculo emorior.

Reverendissimae dominationis Vestrae infimus clientum Ioannes Nepomucenus
Nedeczky m.p., parochus Nagy-Sztriczensis

Nagy Sztricze die 22. Februarii 1833

V preklade:

Dôstojný pán opát, veľprepošt, kanonik a generálny vikár, pán patrón mne najmilší!

Láskavú správu Vašej najdôstojnejšej urodzenosti z 10. februára bežného roka ohľadom najláskavejšieho dosiahnutého apoštolského breve odpustkov Jeho biskupskou urodzenosťou pre môj farský kostol vo Veľkých Ostraticiach s hlbokou úctou k Jeho biskupskej urodzenosti a s vnútornou radosťou som prijal. Hovorí totiž o otcovskej zamýšľanej prozreteľnosti a starostlivosti Jeho biskupskej urodzenosti v poskytovaní väčšej pomoci spásy veriacemu ľudu horeuvedenej cirkvi, tým sa táto moja ponížená žiadosť predostiera.

Dotýka sa zasvätenie kostola vo Veľkých Ostraticiach tým, že sa bohoslužba slávi na deň piateho augusta na svätého Osvalda, kráľa. Dnešný osvietený patrón pán biskup Peter Ťermeni zamýšľa zrúcať úzku svätýňu kostola a rozšíriť kostol. Keby bol dokončený, vtedy zasvätenie kostola chcel by presunúť na deň 29. júna,

totiž na sviatok svätých apoštolov Petra a Pavla. Domnieval som sa, že posvätným prejavom tohto úmyslu Jeho biskupská urodzenosť môže vhodne vyprosiť svätý poklad odpustkov pre tento kostol, čo ponížene odvažujem sa predostrieť.

V zhode s vyhlásením sľubu osvieteného pána patróna, ak by sa prijal deň zasvätenia, na ktorý sa už viaže plnomocný odpustok, druhý iný deň. Jeho biskupská urodzenosť láskavo nech určí, musel by som presunúť na sviatok svätých apoštolov Petra a Pavla. Ak však tento sviatok by bol plný odpustku, ktorý prináleží zasväteniu kostola, v tomto prípade po preskúmaní farských kostolov v celom okolí, prichádzam s tým, že láskavým rozhodnutím Jeho biskupskej urodzenosti vhodný iný deň nech sa stanoví na pondelok po Veľkej noci.

Okrem to osvietený pán patrón sľubuje zabezpečiť faru vo Veľkých Ostraticiach knižničným náčiním, pretože táto nová farnosť dnes nemá žiadnu knižnicu. Odvažujem sa ponížene požiadať Vašu najdôstojnejšiu biskupskú milosť o zvyčajné knihy, ktorými zabezpečoval jednotlivé farnosti diecézy kedysi štedrý dobrodinec vážený pán biskup František Fuchs. Sú pre nevyhnutnú potrebu a každodenné používanie, a nie je ich tak ľahko získať, iba ak sa tieto pamätihodné knihy nachádzajú v katedrálnej knižnici. Nech teda ráči dobrotivo obdarovať túto farnosť.

Účastný veľkých milostí a oddaný pod mocnou záštitou zostávam s večným prejavom poníženej úcty a bozkávam posvätnú pravicu.

Vašej najdôstojnejšej urodzenosti najponíženejší zo služobníkov Ján
Nepomuk Nedecký v. r., farár vo Veľkých Ostraticiach

Velké Ostratice 22. februára 1833

Patrons of Churches in the Nitra's Diocese until to the 18th Century a Sign of the Local Devotion

Marek Ďurčo

The research of patrons of churches in the territory of historical Nitra's diocese until to the 18th century is significant and important for knowledge of church's organization, for recognition of beginnings and current history of all churches in the Nitra's diocese.

The article was created by research of all critical editions of Hungarian kingdom, by editions from Slovakia and others states. The level of research was conditioned by successful access to the archival documents in the Bishop archive in Nitra's Castle. Mainly author of this article had in hands canon visitations (from 17th, 18th and 19th century) and excellent visitations of historian – bishop Joseph Vurum and other significant archival documents from Bishop archive in Nitra and State Archive in Bytča.

The author comparatives archival documents, letters, canon visitations – an important basis of local history (villages, cities, parish centers, church's buildings and other sacral and profane things) with historical literature and with research of heraldry and sfragistic materials in Bishop archive in Nitra's Castle.

The article offers an imagine of all patrons of churches in the territory of historical Nitra's diocese from beginnings until to the end of the 18th century. The consequences and events of the author's research are not final. The research of saints and patrons of churches is only in the beginnings.

PhDr. Marek Ďurčo
Archív Matice slovenskej v Martine
e-mail: marekdurco@gmail.com

VOLEBNÉ PRÁVO PRE ŽENY NA STRÁNKACH
SLOVENSKEJ TLAČE ROKU 1913.
REFLEXIA KONGRESOV ŽENSKÝCH ORGANIZÁCIÍ
V PRAHE A V BUDAPEŠTI*

Karol Hollý

HOLLÝ, Karol. Women's Suffrage in Slovak Press in 1913 : Reflecting the Women's Organizations' Congresses in Prague and Budapest. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 133-144.

The article examines the reactions to the Meeting of Czech Women's Associations in Prague that were published in Slovak press. The meeting conveyed the message of boycotting the 7th Congress of International Women's Suffrage Alliance; the boycott was substantiated in the statements on bad situation of Slovak nation in then Hungary. The information in Slovak press contributes to understanding and interpreting this event. The second part of the article focuses on the reactions of Slovak press to the Congress in Budapest. Many articles appeared on the newspapers' front-pages and with help of them a partial understanding of how women's emancipation was reflected in Slovakia can be reached. The article sketches the social-democratic understanding of woman's question and the issue of women's suffrage, too. This case proves that feminist demands were claimed within dominant nationalist context.

Women's suffrage. Slovak press. Women's congresses. Prague. Budapest.

Krátko pred prvou svetovou vojnou sa v slovenskej tlači zintenzívnila debata o tzv. ženskej otázke. Domnievame sa, že impulzom k nej boli okrem práve prerokúvanej reformy uhorského volebného zákona aj udalosti pražského zjazdu Zväzu českých ženských spolkov a medzinárodného kongresu žien v Budapešti v roku 1913.¹ Obe akcie zaujali slovenskú tlač predovšetkým z toho dôvodu, že predstaviteľky českého ženského hnutia účasť na budapeštianskom kongrese verejne odmietli. Hlavným dôvodom bola snaha vyjadriť protest voči národnostnej politike Uhorska, najmä voči Slovákom. Zjazd „Sväzu ženských spolků čes-

* Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/7181/27 Možnosti profesijnej a spoločenskej realizácie žien v moderných dejinách.

¹Bližšie pozri DUDEKOVÁ, Gabriela. Międzynarodowa działalność kobiet w Austro-Węgrzech i VII Kongres Międzynarodowego Stowarzyszenia na Rzecz Praw Wyborczych Kobiet w Budapeszcie w 1913 r. In SZWARC, Andrzej (ed.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 r. na tle porównawczym*. Warszawa 2008 [v tlači]. In JANIÁK-JASIŃSKA, Agnieszka - SIERAKOWSKA, Katarzyna - SWARC, Andrzej (eds.). *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich do 1918 roku (na tle porównawczym)*. Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2008, s. 147-169.

kých v Praze“, zorganizovaný krátko pred budapeštianskym kongresom, bol v tomto zmysle vnímaný ako česká „kontra-akcia“.²

Sledovaním reakcií časti slovenskej tlače na obe podujatia sa pokúsime o sondu do doteraz málo preskúmanej problematiky. Spravodajské články, ktoré informovali o priebehu zjazdu i kongresu, totiž rozprúdili širšiu diskusiu, ktorá odhaľuje, ako sa o ženskej emancipácii v slovenskom kontexte pred prvou svetovou vojnou uvažovalo. Viaceré slovenské periodiká informovali o budapeštianskom kongrese dokonca na titulnej strane, pričom jeho priebehu sa venovali iba okrajovo a dali viac priestoru širším úvahám o ženskej emancipácii a právach žien.

Česká reakcia: bojkot medzinárodného ženského kongresu v Budapešti

Predstavitelky českého ženského hnutia upozorňovali na problém maďarizácie a postavenia Slovákov v Uhorsku už koncom 19. storočia – napríklad Vilma Sokolová na stránkach *Ženského světa*.³ Známe sa stali aktivity a medzinárodné prejavy Boženy Vikovej-Kunětickej,⁴ predovšetkým jej postoje v súvislosti s kongresom v Budapešti. Boli prezentované a aj vnímané ako protest voči maďarizácii v Uhorsku a výraz česko-slovenskej spolupráce. Božena Viková-Kunětická, prvá poslankyňa zvolená do českého zemského snemu, odmietla účasť na budapeštianskom medzinárodnom kongrese žien z titulu prezidentky „Českého výboru pro volební právo žen“. K bojkotu sa pripojili aj ostatné organizácie českého ženského hnutia.⁵ Z dobovej tlače a korešpondencie vyplýva, že hlavný spor medzi organizátorkami budapeštianskeho kongresu a Vikovou-Kunětickou vznikol v súvislosti s témou a jazykom jej avizovaného referátu. Chcela hovoriť o situácii „malých národov“ v Uhorsku, osobitne Slovákov, a to v češtine.⁶

²Bližšie pozri STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. Ženský ruch v cizině. (Referát sjezdu Svazu ženských spolků českých v Praze). In *Ženský svět*, 5. 11. 1913, roč. 17, č. 19, s. 259-260. *Živena* o zjazde v Prahe informovala ako o „pražskom predkongressovom sjazde ženskom“. Pozri *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 186.

³Podrobnejšie o spolupráci slovenského a českého ženského hnutia pozri HOLLÝ, Karol. Česko-slovenské vzťahy a „ženská otázka“ na prelome 19. a 20. storočia. In ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana (eds.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006, s. 335-355.

⁴O bezprávnom postavení Slovákov v Uhorsku rečnila na kongrese za volebné právo žien v Mníchove v septembri 1912. Bližšie pozri *Živena*, 1912, roč. 3, č. 11, s. 351-352. Je zjavné, že Viková-Kunětická nebojovala primárne za zrovnoprávnenie žien. Dobré to vyjadril L. Velek práve v súvislosti s mníchovským kongresom roku 1912: „Pro Vikovou-Kunětickou však mnichovské feministické fórum bylo v první řadě možností propagovat před cizinou českou otázku, zaútočit na rakouské politické poměry, vylíčit českou porobu a přibýt na pranýř české a rakouské Němce za jejich protičeskou, nedemokratickou atd. politiku.“ Pozri VELEK, Luboš. První v Rakousku! Zvolení prvního poslance – ženy Boženy Vikové-Kunětickej v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a ženského hnutí v habsburské monarchii. In VOJÁČEK, Milan (ed.). *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha : Scriptorium; Národní archiv, 2007, s. 311.

⁵Reakciu na zvolenie Kunětickej pozri *Živena*, 1912, roč. 3, č. 11, s. 351.

⁶G. Dudeková v tejto súvislosti cituje z korešpondencie Rosiky Schwimmerovej a Carrie Chapman-Cattovej. Schwimmerová v nej opísala konfliktnú situáciu a komunikáciu s Kunětickou. Kritizovala jej opakovanú neochotu predniesť referát v niektorom svetovom jazyku a medializáciu konfliktu v českej a rakúskej tlači. Bližšie pozri DUDEKOVÁ, ref. 1, s. 163-164.

Verejné odmietnutie neúčasti českej delegácie bolo formulované v oficiálnom memorande adresovanom kongresu. V jeho závere sa ako dôvod bojkotu uvádzala nepriaznivá situácia slovanských národov, najmä Slovákov v Uhorsku: „Zodpovednosť, vyplývajúca z nášho blízkeho vzťahu k slovenskému ľudu, nám nedovoľuje zúčastniť sa kongresu v Budapešti.“⁷

Vidíme, že obrana Slovákov bola jedným z podstatných faktorov vplývajúcich na bojkot kongresu. *Živena* ocenila nekompromisný postoj Vikovej-Kunetickej, keď organizátorkám medzinárodného kongresu (konkrétne grófke Telekyovej) odpovedala, že „nie na to dostalo sa jej vyslaneckého mandátu, aby prevádzala medzinárodnú agitáciu za volebné právo žien – a už najmä nie v Uhrách, kde Slováci od Maďarov musia znášať kruté potlačovania, ktoré Česi cítia, akoby sa na nich samých, prevádzaly. [...] Keby uhorská vláda prestala prenasledovať Slovákov, až vtedy mohla by sa zúčastniť kongresu.“⁸ Podobne Hana Gregorová v memoároch uvádza, že *Dennica* referovala „o Božene Kunetickej, ktorá ako poslankyňa snemu odmietla účasť na svetovej feministickej schôdzi v Budapešti“.⁹ V slovenskej tlači nachádzame aj informácie, ktoré celú záležitosť posúvajú do trochu inej roviny. Podľa nich mohol byť manifestačný protest Vikovej-Kunetickej reakciou na cenzúru, resp. obmedzovanie slobody slova zo strany uhorských úradov. *Slovenský denník* o tom píše: „Pani Viková-Kuneticcká oznámila aj prednášku a síce o uhorských Slovákoch. Maďarské riaditeľstvo sjazdu v Budapešti oznámilo však pani Vikovej-Kunetickej, že peštianska polícia nedovolí na kongrese žiadnej takej prednášky, ktorá by pojednávala o národnostných pomeroch v Uhorsku. Organizácie českých žien nato uzavrely, že sa budapeštianskeho sjazdu nezúčastnia.“¹⁰ Doslovné znenie správy publikovali *Slovenské ľudové noviny*.¹¹ *Slovenský denník* o predkongresovom zjazde v Prahe okrem iného uviedol: „Cudzím dámam dostalo sa i poučenia, prečo české ženské spolky nezúčastnia sa na peštianskom kongrese, kde nedovolila vláda prehovoriť o kultúrnych biedach Slovákov.“¹² Ludmila Podjavorinská v *Dennici* nespomínala priamo políciu alebo vládu, ale výslovný zákaz vystúpenia áno: reč Vikovej-Kunetickej „mala byť prednesená na kongresse, ale ponevác v Pešti nedovolili vravieť o pomeroch národnostných, na kongress nešla“.¹³ Na rozdiel od predošlých *Živena* zdôraznila najmä nezhody medzi Vikovou-Kuneticckou a organizátorkami kongresu. Informovala, že účastníčky pripravovaného budapeštianskeho kongresu prišli do Prahy, „aby získaly vedomosti i o českom ženskom ruchu, keďže tohoto predstaviteľky nehodlaly sa zúčastniť kongresu

⁷DUDEKOVÁ, ref. 1, s. 163 (citát podľa slovenského rukopisu štúdie).

⁸*Živena*, 1912, roč. 3, č. 11, s. 352.

⁹GREGOROVÁ-PRÁŠILOVÁ, Dagmar (ed.). *Hana Gregorová : Spomienky*. Bratislava : Tatran, 1979, s. 149.

¹⁰*Slovenský denník* vyjadril sympatiu k postoju českých žien i k plánovanému pražskému zjazdu, ktorý považoval za vyjadrenie „československej vzájemnosti a solidarity“. Pozri *Slovenský denník*, 4. 6. 1913, roč. 4, č. 104, s. 2.

¹¹Porovnaj *Slovenské ľudové noviny*, 6. 6. 1913, roč. 4, č. 23, s. 5.

¹²*Slovenský denník*, 12. 6. 1912, roč. 4, č. 110, s. 3.

¹³PODJAVORINSKÁ, Ludmila. Ženský kongress v Pešťbudíne. In *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 6, s. 146.

v Budapešti pre známe nedohody medzi nimi a jeho peštianskymi riaditeľkami¹⁴. Aj podľa *Prúdom* niesol zodpovednosť za zákaz prednášky Vikovej-Kunetickej prípravny výbor budapeštianskeho kongresu.¹⁵

V budúcnosti bude potrebné českú manifestačnú reakciu a jej ohlas analyzovať podrobnejšie. Ďalší výskum archívnych materiálov a konfrontácia konkrétnych správ v maďarskej, rakúskej a českej tlači môže objasniť viacero otázok. Sporné zatiaľ zostávajú okolnosti zákazu prednášky Vikovej-Kunetickej a rozsah bojkotu. Kongresu v Budapešti sa totiž – napr. podľa správy v *Prúdoch* – Česky predsa zúčastnili.¹⁶ Netreba pritom zabúdať na význam autority Vikovej-Kunetickej a jej nekompromisného postoja v otázke témy a jazyka plánovaného referátu. Predpokladáme, že keby zo svojich pozícií ustúpila, jej vystúpeniu by sa nekládli prekážky. Prínosné by tiež bolo upresniť význam zjazdu českých ženských spolkov usporiadaného 9. až 10. júna pod názvom „Zjazd Zväzu ženských spolkov českých v Prahe“, resp. „Pražský predkongresový ženský zjazd“. O zámere českých organizátoriek podujatia svedčí pozvánka, ktorú zaslali spolku *Živena*. Avizovali v nej prednášku B. Vikovej-Kunetickej „Malé národy a ženy“, pričom zdôraznili: „Jelikož pí. Kunětická vzdala se účasti na sjezdu v Pešti, hodláme podati příležitost, aby před [očima] ciziny mohla promluviti na rodné půdě mateřským svým jazykem...“ Dodali tiež, že: „řeč její ovšem hned bude přetlumočena do angličtiny a snad i druhých jazyků Světového Svazu pro volební právo žen“. Okrem delegácií slovanských národov habsburskej monarchie prizvali na pražský zjazd aj zahraničné účastníčky, ktoré sa chystali na medzinárodný kongres žien do Budapešti. Slovenky mali podľa predstáv organizátoriek v prítomnosti zahraničných účastníčok prezentovať slovenskú kultúru: „Pí. Kunětická doufá a teší se, že Slovač jistě bude zastoupena – přála by si velmi, aby tu mohli býti Slovenky – ženy z lidu ve svých pravých krojích – aby hosté z ciziny již zde poznali kulturu, kterou v Uhrách uvidí pak a pod jiným zorným úhlem [...]“¹⁷ Cieľom pražského zjazdu bola zjavne snaha oboznámiť účastníčky kongresu s národnostnou politikou v Uhorsku ešte pred začatím kongresu v Budapešti.

¹⁴*Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 186.

¹⁵Konkrétne: „České ženy nezúčastnily se korporativně ženského sjazdu v Budapešti (15. – 21. júna 1913), lebo peštianske riaditeľstvo neprijalo do programu sjazdu slovenskú alebo českú prednášku Boženy Vikovej-Kunetickej ‘o ženách a malých národoch’, ani protest proti utlačovaniu Slovákov.“ Porovnaj *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 8, s. 344.

¹⁶Menovite išlo o tri osoby: Marie Štěpánková-Moravcová, Marie Tůmová a Zdenka Wiedermanová-Motyčková. Ich úlohou podľa *Prúdom* bolo, aby prejavili „...solidaritú českých žien s medzinárodnou Alianciou“ a „odôvodnily na sjazde, prečo české ženy stránily sa Pešti a prečo neprišla jediná slovanská poslankyňa na kongres“. Bližšie pozri *Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 8, s. 344. Podľa *Živeny* M. Tůmová na kongrese hovorila o slovenskej otázke. Pozri *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 187. *Slovenský denník* spomína účasť len dvoch Čiešiek: „Tu zaznačujeme, že na sjazde je aj delegátka Ústřed. Spolku českých žen v Prahe, pani Maria Štěpánková Moravcová a za moravské ženy Zdeňka Wiedermanová-Motyčková, známa organizátorka pokrokových žien a redaktorka „Práva Ženy“ a „Ženské Revue“ v Brne.“ Štěpánková-Moravcová: „[...] pozdravila kongres menom českých žien českou a nemeckou rečou. Jej prejav, ktorý začala slovami ‘Prichádzam z mesta, ktoré založila žena, prichádzam zo staroslávnej Prahy’ [...] prijali účastnice sjazdu s hlučným potleskom a s búrlivou pochvalou. Porovnaj *Slovenský denník*, 19. 6. 1913, roč. 4, č. 115, s. 3.

¹⁷List Marie Tůmovej v mene Ženského klubu českého spolku *Živena* z 22. 5. 1913. Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), fond (ďalej f.) *Živena*, kartón (ďalej k.). 21, inv. č. 148.

Napriek tomu však delegácia Sloveniek do Prahy nešla, zjazdu sa napokon zúčastnila iba Margita Paulíny-Tóthová.¹⁸ Zahraničné delegácie pozvanie neodmietli. *Dennica* informovala zhruba o osemdesiatich zahraničných účastníkoch, podľa *Slovenského denníka* zavítali do Prahy Švédky, Fínky, Nórsky, Ruský, Francúzsky, Američanký, Angličanký, Chorvátsky, Nemky a ďalšie.¹⁹ Aj iné periodiká osobitne zdôraznili medzinárodný význam pražskej akcie, najmä vo vzťahu k Slovákom.²⁰ *Živena* s potešením informovala, že pri prvom oficiálnom vystúpení predsedníctva kongresu obecnosť „najhlučnejšie a najsrdечnejšie, s nekonečným potleskom pozdravilo našu slovenskú účastníčku“. Osobitne vyzdvihla prednášku B. Vikovej-Kunčtickej a jej zásluhy pri obrane národných práv Slovákov: „Čo nás najväčšími zaujíma, je, že pani Viková-Kunčtická ako pri každej príležitosti, tak i v tejto svojej reči vrele ujíma sa nás Slovákov, líčiac našu neuveriteľnú národnú potlačenosť.“ Napriek tomu však *Živena* nevenovala obsahu prednášky väčší priestor. Dôvodom bola zrejme snaha dodržať apolitický charakter časopisu. Z článku cítiť aj určitú nedôveru a odstup voči zahraničným účastníčkam pražského zjazdu: „Naše čitateľky bude zaujímať, že mnohé z týchto dám odbavujú svoje vážne schôdzky a rokujú na nich v úboroch parádnych, spoločenských, a nie v jednoduchých, ako by sa dľa prostého ponímania patrilo.“²¹

Okrem pražského zjazdu priniesla slovenská tlač informácie o predkongresových podujatiach Medzinárodnej Asociácie žien pre volebné právo, ktoré sa konali 11. až 12. júna 1913 vo Viedni. Ich súčasťou bola aj demonstrácia.²² *Slovenský denník* kládol obe predkongresové akcie – pražskú a viedenskú – do kontrastu: „zlatá Praha, pohostinnosť česká a menovite kultúrne ustanovizne české, jako i silný pohyb českých žien vzbudily v cudzozemských dámach pravý obdiv a úprimnú úctu, tým viac, že nad prijatím vo Viedni byly sklamané: tam ich vedúce kruhy i obecnosť prijalo chladne a riadenie bolo vraj až chaotické. Z Viedne si odniesly delegátky zahraničných ženských organizácií nedobré dojmy.“²³ Slovenská tlač pripisovala väčší význam pražskému snemu a vyjadrovala jednoznačné sympatie s aktivitami Česiek. *Slovenské ľudové noviny* tlmočili presvedčenie, že hlas Česiek „z Prahy ľahšie sa dostane do Európy, než z Pešti, čo

¹⁸Pozri List spolku *Živena* adresovaný Ženskému klubu českému z 30. 5. 1913. SNA, f. *Živena*, k. 21, inv. č. 148; HOLLÝ, ref. 3, s. 341.

¹⁹PODJAVORINSKÁ, ref. 13, s. 146.

²⁰Informovali, že čestné predstavenstvo zjazdu bolo zložené z predsedníčok delegácií z USA (veľká pozornosť sa venovala duchovnej Anne Shaw), Veľkej Británie, Francúzska, Holandska, Dánska, Fínska, Nórska a Švédska, neskôr rozšírené o zástupkyne Moravy, Chorvátska a Uhorského Slovenska. Porovnaj: *Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 187; *Slovenský denník*, 12. 6. 1913, roč. 4, č. 110, s. 2.

²¹*Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 187.

²²Viedenské predkongresové podujatia sa líšili od pražského zjazdu charakterom i dosahom. Vo Viedni reprezentovalo zhruba 800 účastníkov spolu 23 národov, vrátane členiek predstavenstva Medzinárodnej aliancie za volebné právo žien. Bližšie pozri BADER-ZAAR, Birgitta. Frauenbewegungen und Frauenwahlrecht. In RUMPLER, Helmut - URBANITSCH, Peter (eds.). *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. Band VIII/1. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. Vereine, Parteien und Interessensverbände als Träger der politischen Partizipation*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, s. 1023-1024.

²³*Slovenský denník*, 15. 6. 1913, roč. 4, č. 112, s. 3.

zaiste nebude milé našim pánom švagrom, ktorí sa pravdy tak veľmi boja“. Ich hodnotenie českej reakcie na kongres v Budapešti je jednoznačne pozitívne: „Uzavretie organizácií českých žien a snahy pani Víkovej-Kunětickej prijímame my Slováci s nekonečnou vdakou, lebo sú novším dôkazom nám tak vzácnej československej vzájemnosti a solidarity.“²⁴

Celkove môžeme konštatovať, že napriek významu pražského zjazdu, ktorý mu pripisovalo slovenské ženské a národné hnutie, vyznieva účasť jedinej slovenskej zástupkyne (M. Pauliny-Tóthovej)²⁵ paradoxne. Jednou z možností interpretácie je obava z represíí uhorských úradov, resp. aj malá miera „uvedomelosti“ a organizovanosti slovenského ženského hnutia. Nie sú však vylúčené ani príčiny vyplývajúce z ideovej prepojenosti Živeny s martinským centrom SNS.²⁶ Aktivity Víkovej-Kunětickej totiž možno, popri ďalších rovinách, hodnotiť ako primárne nacionalistické,²⁷ a v kontexte analyzovaného kongresu v Prahe aj ako prejav českoslovakistickej ideológie. Konkrétne máme na mysli zdôrazňovanie „slovenského utrpenia“ so súčasným dôsledným budovaním negatívneho obrazu Maďarov. Adekvátnosť tejto interpretácie však môže podporiť alebo spochybniť len podrobnejší výskum.

Ohlas budapeštianskeho kongresu v tlači

Ako sme už spomínali, pražská, viedenská i budapeštianska akcia medzinárodného ženského hnutia sa objavila ako téma i na stránkach slovenských periodík. Zaujímať nás budú najmä konkrétne úvahy o ženskej emancipácii, ktoré boli v tejto súvislosti publikované. Najmenej priestoru venovali kongresu v Budapešti *Národné noviny*, ktoré ho až na dve malé správy v podstate ignorovali.²⁸ Takýto postoj neprekvapuje ani vzhľadom na ich všeobecne málo priaznivý postoj voči ženskej emancipácii na Slovensku. Nie všetci však zastávali rovnaké názory. *Prúdy* dokonca konštatovali, že *Národné noviny* zostali v kontexte slovenskej tlače vo svojom konzervatívnom postoji k „ženskej otázke“ osamotené.²⁹

Národný hlásnik reagoval na kongres v Budapešti článkom „Žena a politické právo“, a to priamo na titulnej stránke. V úvode prízvukuje medzinárodný rozmer

²⁴Pozri *Slovenské ľudové noviny*, 6. 6. 1913, roč. 4, č. 23, s. 5.

²⁵Margita Pauliny-Tóthová bola v istom zmysle „predurčená“ reprezentovať slovenské ženy v Prahe vďaka dobrej znalosti cudzích jazykov. Pozri o nej bližšie ĎUROVČÍKOVÁ, Margita. Margita Pauliny-Tóthová – prekladateľka, spisovateľka, priekopníčka slovenského ženského hnutia. In ĎURIŠKA, Zdenko et al. *Paulinyovci v slovenskej kultúre*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2002, s. 133-140.

²⁶Šoltéssová ako predsedníčka Živeny sa v tomto období, konzekventne s ideológiou martinského centra SNS, stavala kriticky k niektorým aktivitám a postojom „českých sestier“. Porovnaj HOLLÝ, ref. 3, s. 346-348 a poznámka č. 43 a 50.

²⁷Na fakt, že jej chápanie ženskej otázky bolo podmienené predovšetkým jej chápaním českej otázky pregnantne poukázal v podrobnej štúdií L. Velek. Pozri VELEK, ref. 4, s. 259-319.

²⁸Zdôraznili pritom exotickosť žien zo vzdialených zemí a „škandály“, ktoré rokovania v Budapešti spravádzali. Bližšie pozri *Národné noviny*, 17. 6. 1913 a 26. 6. 1913, roč. 44, č. 69 a 73, s. 3 a 3.

²⁹*Prúdy*, 1913, roč. 4, č. 9, s. 386. Toto tvrdenie potvrdzuje aj náš doterajší výskum, pozri HOLLÝ, Karol. *Kauza „Olga Rubešová“*. *Názory na emancipáciu žien v publicistickej diskusii k divadelnej hre*. In CVIKOVÁ, Jana - JURÁNOVÁ, Jana - KOBOVÁ, Luba (eds.). *História žien : aspekty písania a čítania*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 260.

podujatia: „Slávne spisovateľky, umelkyne, učiteľky, bojovníčky za práva žien sišly sa tu z celého sveta na poradu.“ Ženskú rovnoprávnosť považuje za mimoriadne závažnú otázku, ktorá „sa už i v našom slovenskom národe dvíha“, takže ju nemožno ignorovať. Zároveň kritizuje konzervatívnu slovenského prostredia, ktoré podľa neho nežičí kritickému mysleniu a je náchylné namiesto toho preberať cudzie názory. Postoj lokálnych autorít sa vraj všeobecne uznáva ako smerodajný, bez ohľadu na skutočné znalosti problémov. To platí aj pre tzv. ženskú otázku: „A preto, keď pán X povedal, že je ženská otázka somárstvo, nuž bola somárstvo nám všetkým, čo sme o pánu X-ovi mysleli, že on nad ženskou otázkou viac rozmýšľal ako my. A on, kvinkus, práve tak nič nevedel o nej ako my. Iba guráž mal väčší – do vynášania najvyšších súdov.“ Zaujímavé je sledovať spôsob, akým autor argumentuje, keď vyzýva: „Predovšetkým, ctený čitateľu, oslobodme sa od toho na Slovensku všeobecne ujatého predsudku, že je ženská otázka nešťastie pre ľudskú spoločnosť.“ Podľa neho skutočnosť, že isté vzory spoločenského správania a sociálnej stratifikácie fungujú dlhý čas, ešte neimplikuje ich správnosť. Dlhý vek existencie poddanstva ešte neznamená, že je oprávnené. Tento príklad používa autor ako analógiu k tzv. ženskej otázke: „Takto je to i so ženskou otázkou. I ženy samy sú tak navyknuté na svoje odveké postavenie v spoločnosti i v politike, že sa im ani nesníva o tom, či by to mohlo aj inak byť.“ Vyjadruje nesúhlas s často opakovaným tvrdením, podľa ktorého „žena vraj nech sa nemieša do politiky, lebo kto má potom rodiť, deti vychovávať, varit, šit, prať atď.“. Ako protiargument uvádza, že aj muži-poslanci sa popri politickej funkcii venovali iným zamestnaniam. Za príklad takejto „symbiózy životných rolí“ ženy udáva Máriu Teréziu: „Mária Therezia i nadostač rodila i slávne kralovala.“ Na otázku, prečo by sa mali ženy pustiť do politiky, nachádza viacero odpovedí. Ženy by sa podľa neho v parlamente venovali iným záležitostiam, než muži. V tejto súvislosti kladie do protikladu dve oblasti: sociálnu, ktorá je bližšia ženám a vojenstvo, kde sa angažujú muži. Veľkým hendikepom mužov v politike – na rozdiel od žien – je podľa autora alkoholizmus. Pri predvolebných korešpondenciách sa vraj viackrát ukázalo, že „za našich slovenských poslancov slovenské ženy sa väčšmi oduševňovali ako ich mužovia, ktorých často svádzala flaša pálenky a porcia gulášu [...] Ženy slovenské so svojím čistým srdcom a zdravým triezvym umom lepšie pochopily program slovenskej národnej strany, že slovenské dieťa potrebuje slovenskú školu, ako ich ctení páni manželia, preniknutí Icikovým páleným i v modzgu i v srdci.“ Hlavným argumentom autora je presvedčenie, že slovenská žena má v rodine i v hospodárstve „úplnú rovnoprávnosť“ s mužom, nie však vo veciach verejných. Svoj apel podčiarkuje rovnocennými schopnosťami ženy: „Teraz je rad na tom, aby túto pilnú, pozhnanú ruku položila i na usporiadanie verejných vecí. My by sme sa tomu zo srdca tešili, keby sa tak stalo.“³⁰

Slovenské ľudové noviny reagovali na udalosti budapeštianskeho kongresu titulným článkom „Už aj ženy!“ Cieľ kongresu, ktorý formulovali v úvode, možno do určitej miery považovať za definíciu „ženskej otázky“. Delegátky sa tu stretli, „aby žiadaly urovnoprávnenie ženy s chlapom na každom poli života, v každom

³⁰Žena a politické právo. In *Národný hlásnik*, 20. 6. 1913, roč. 46, č. 25, s. 1.

odvetví živnosti a aby žiadaly pre seba prísnejšiu obranu zákona. To je tá najnovšia otázka: otázka ženská.“ Článok uznáva rovnoprávnosť pohlaví: „žena je práve tak človekom, ako mužský, je práve tak osobou, jak on“. Vzápätí však poukazuje na „zvláštnosti ženy“, ktoré automaticky spája s národnou príslušnosťou. Hovorí o „národnej povahe“ a národných charakteristikách slovenských a slovanských žien, spomína máknosť, citlivosť, obrazotvornosť, ako typické prejavy spev, hry, výšivky atď. V porovnaní s mužmi menuje viacero vlastností, ktorými ich ženy údajne predčia: „Ženy sú u nás bystrejšie jak mužskí, sú strizlivejšie, robotnejšie, sporivejšie. [...] U nás vlastne skoro všetko žena riadi. Stará sa o deti, o robotu, o šaty, o peniaze. Premnohí mužskí sú natolko nedbalí, že ani peniaze nechcú pri sebe nosiť, ani na jarmok nemôžu ísť bez ženy. [...] Môžeme tvrdiť, že vlastne celé položenie nášeho národa záleží na ženách.“ Autor dospieva k záveru, že keby ženy boli zrovnoprávnené s mužmi vo všetkých oblastiach života vrátane politiky, malo by to pozitívny vplyv na celú spoločnosť. Najdôležitejším argumentom uňho zostáva úloha žien v presadzovaní národných záujmov: „Aj s naším národom skôr to lepšie nebude, dokiaľ sa ženy neprebudia a ženy do politiky lepšie nezamiešajú.“³¹

Nevyhnutnosť zrovnoprávnenia žien vyplývala podľa *Robotníckych novín* priamo z podstaty kapitalistickej spoločnosti. Autor článku „Emancipácia žien“ vidí zásadný rozpor v tom, že realita sa celkom odlišuje od ideálnej predstavy rozdelenia rolí v schéme: muž – živiteľ rodiny, žena – organizátorka rodinného zázemia. Existenčné problémy často nútia ženu zamestnať sa mimo rodiny: „Kapitalistický vývin strhnul ženu do výroby, odtrhnul ženu od detí a domácnosti a núti ju rozmnožovať kapitalistický zisk, aby mohla uhájiť holý život svojej rodiny.“ Upozorňuje pritom, že nejde iba o problém robotníckych, ale aj meštianskych žien: „Aj žena meštianskych kruhov z hospodárskych príčin prestala z čiastky hľadať svoj ideál života, aby sa vydala, bo pre mnohé tento ideál v dnešnej spoločnosti stal sa neuskutočniteľným.“ Preto meštianske ženy začali nachádzať uplatnenie „v odboroch duševnej práce“. Na trhu práce však museli zápasit s konkurenciou mužov a s malou možnosťou presadzovať svoje práva v pracovno-právnej oblasti: „Z konkurenčných príčin mužovia neradi vidia výdelkovú prácu žien, bo sú menej schopné odporu voči kapitalistickému vykorisťovaniu.“ Autor osobitne zdôrazňuje, že robotnícke ženy sú oproti „meštiankam“ vo výhode, keďže využívajú podporu sociálnodemokratickej strany: „Robotnícke ženy nachodia v ráme organizácií a strany sociálno-demokratickej, ktorá hlása rovnoprávnosť žien a mužov a odstránenie všetkých nadpráv, založených na rode a pohlaví, dost miesta, aby sa uplatnily a svoje požiadavky uskutočňovali. [...] Meštianske ženy ovšem nemajú takých spolahlivých spolubojovníkov vo svojich mužoch, ako proletárska žena v organizovaných robotníkoch.“

V reakcii na medzinárodný kongres za volebné právo žien v Budapešti *Robotnícke noviny* konštatovali, že „ideál starých, aby žena bola len do kuchyne a posteľe, je zabitý“. V prospech úplného zrovnoprávnenia žien argumentovali tým, že ženy sú zamestnané rovnako ako muži. Podobne ako predošlé články vzdvihli „strizlivosť“ žien: „Ako často žena drží svoju ochrannú ruku nad mužom,

³¹Už aj ženy! In *Slovenské ľudové noviny*, 20. 6. 1913, roč. 4, č. 25, s. 1.

ktorý má volebné právo, aby svoju hanbu, na hanbu rodiny, nezapredal za tanier gulášu a flašu pálenky svoje právo! Kde prejavuje sa vyššia zrâlost: pri opilých voličoch, alebo striezlivých ich ženách?“ V závere článku zopakovali zásadu hlásanú sociálnou demokraciou: „požiadavku, aby ženám bolo dané volebné právo, pokladáme za práve tak odôvodnenú, ako požiadavku za volebné právo všetch dospelých mužov“. Prostriedkom na jej uskutočnenie je podľa nich jedine politický boj.³²

Kým v úvodnom článku „Ženská emancipácia“ zaznievala kritika ženského kongresu v Budapešti len nepriamo, úvaha Adelheid Popp³³ („súdržky Popovej“), uverejnená v tom istom čísle, bola jeho otvorenou kritikou. Kongres označila za „sjazd žien buržoasie“, ktoré sa nezaujímajú o sociálne postavenie robotníčok: „Je to komédia, keď sjazd žien pozdravuje vládu štátu, ktorého zákony dovoľujú, aby robotníčky pracovali v štátnych podnikoch až 16 hodín denne. [...] O tom nehovoril na sjazde výkvet národa, že 6-7 a 8-ročné deti sú vo fabrikách vykorisťované za 40-50 halierov denného platu a že 30 ročné ženy do fabriky nepríjmu, bo si myslia, že sú už dostatočne vykoristené. Majú zástupkyne iných štátov znalosť o pomeroch v štátnych dohánových fabrikách? Nemal tento sjazd zavolať do uší vláde, aby pečovala viac o vzdelanie a pracovné pomery žien?“ V ostro formulovanej kritike upozornila najmä na rozdiely voči Predlitavsku, kde sa vďaka vyspelejšiemu sociálnodemokratickému hnutiu podarilo dosiahnuť viaceré úspechy v oblasti sociálneho zákonodarstva (8,5-hodinový pracovný čas, úľavy pre zamestnané matky atď.). Ako riešenie presadzovala aktivizáciu žien v odboroch i politike: „Každá robotníčka má byť členkou politickej a odborej organizácie.“³⁴

Všetky uvedené články zhodne konštatovali, že neexistuje relevantný dôvod pre právnú ani inú diskrimináciu žien. Na jednej strane zdôrazňovali rovnoprávnosť a rovnosť pohlaví, ale argumentovali aj rodovými rozdielmi. Často sa objavoval argument, že ženy, údajne citlivejšie, vnímavejšie a emocionálnejšie bytosti, môžu politiku svojím pôsobením „ozdraviť“. V prospech otvorenia sveta politiky ženám sa poukazovalo na „ženské vlastnosti“, ktorými údajne žena predstihovala muža: zodpovednosť, pracovitosť, organizačné schopnosti, vďaka ktorým údajne nielen organizovala, ale aj riadila život v súkromnej sfére. Za zmienku stojí argumentácia, ktorá sa rozvinula v súvislosti s vojenskou službou. Odvíjala sa z úvahy, že ak ženy neparticipujú na jednom zo základných pilierov fungovania štátu – armáde, nemajú disponovať rovnakými občianskymi právami. Ako adekvátne zásluhy žien sa uvádzalo, že plnia rovnako zodpovednú a ťažkú službu v rodine, a že v prípade potreby by boli schopné priniesť aj obeť na „oltár

³²Ženská emancipácia. In *Robotnícke noviny*, 26. 6. 1913, roč. 10, č. 26, s. 1.

³³A. Popp (1869 – 1939) bola jednou z vedúcich osobností rakúskeho sociálnodemokratického ženského hnutia, pozri BADER-ZAAR, ref. 22, s. 1014; HAUCH, Gabriella. „Arbeit, Recht und Sittlichkeit“ – Themen der Frauenbewegungen in der Habsburgermonarchie. In RUMPLER - URBANITSCH, ref. 22, s. 965-1003. Známe sú jej kontakty so ženským odborom bratislavského spolku Vpred (Napred), pozri DUDEKOVÁ, Gabriela. Radikálky alebo konzervatívky? Nové výskumy v oblasti dejín ženského hnutia na Slovensku. In ČADKOVÁ - LENDEROVÁ - STRÁŇIKOVÁ, ref. 3, s. 155.

³⁴*Robotnícke noviny*, 26. 6. 1913, roč. 10, č. 26, s. 5.

vlasti“. Hlavným dôvodom, prečo sa mali slovenské ženy politicky angažovať, bolo presadzovanie národných požiadaviek. Jediné sociálnodemokratické *Robotnícke noviny* videli cieľ politického pôsobenia žien v zlepšovaní pracovných podmienok žien a v ich politickom boji „proti kapitalizmu“.

Za volebné právo žien

Hoci menované slovenské periodiká – s výnimkou *Národných novín* – sa voči emancipácii žien stavali v zásade pozitívne, ani v jednom prípade nedošlo k otvorenej podpore medzinárodného ženského kongresu v Budapešti. Svojím postojom sa vymyká *Slovenský týždenník*, ktorý ako jediný zo sledovaného spektra slovenskej tlače vyjadril súhlas so základným cieľom kongresu. Na rozdiel od predošlých periodík, pre ktoré bol prioritný postoj voči národnostiam alebo voči sociálnej demokracii, vnímal kongres predovšetkým ako akciu na propagovanie požiadaviek politických práv žien. Zdôraznil „všeobecne uznaný blahodarný vplyv“ volebného práva pre ženy, ktoré bolo najnovšie zavedené v Nórsku a už „od dávna“ v Austrálii.³⁵ Upozornil na stretnutie uhorskej opozície v Chynoranoch,³⁶ kde „jeden z rečníkov vyzval ženy, aby pre čistotu volieb vlivaly na svojich právo hlasu majúcich mužov“. Informoval, že napriek tomu na uvedenom zhromaždení verejná podpora volebného práva pre ženy nezaznela, aj keď sa už predtým dostala do návrhu pripravovaného uhorského volebného zákona. Za pozitívny prelom autor článku označil skutočnosť, že rovnaká reforma volebného zákona bola predostretá „našou národnostnou stranou na sneme tohoto roku. Návrh tento dal každému vyše 24-ročnému občanovi krajiny bez ohľadu na pohlavie – teda aj ženám – právo hlasu.“ Konštatoval, že v tejto požiadavke sa zhodujú so zámermi medzinárodného kongresu žien v Budapešti.³⁷

Začiatok roku 1913 sa niesol v znamení pripravovanej volebnej reformy, v ktorej sa dal otvorene priestor novým návrhom na rozšírenie volebného práva. To aktivizovalo celouhorské ženské a ďalšie spolky (ale tiež Ligu mužov za volebné právo žien), rovnako ako aj politické strany, aby agitovali za volebné právo pre ženy.³⁸ K spomínanému návrhu zákona v *Slovenskom týždenníku* treba dodať toľko, že išlo o návrh rumunských poslancov (z 22. 1. 1913) a v skutočnosti v ňom bola obsiahnutá požiadavka volebného práva aj pre ženy.³⁹ Je zaujímavé, že autor článku na jednej strane hovorí o „našej národnostnej strane“, ktorá návrh podala, avšak nespomína, že ani jeden slovenský poslanec sa pod neho nepod-

³⁵V Austrálii bolo volebné právo pre ženy zavedené v roku 1902 a na Novom Zélande už v roku 1893. Pozri napr. *Atlas historyczny PWN*. CD-Rom. Wydawnictwo Naukowe PWN SA 2005. Heslo: Kobiectwo ruch.

³⁶Išlo o zhromaždenie organizované Ludovou stranou. Porovnaj Opozičné ľudové shromaždenie v Chynoranoch. In *Slovenský denník*, 17. 6. 1913, roč. 4, č. 113, s. 1-2.

³⁷*Slovenský týždenník*, 20. 6. 1913, roč. 11, č. 25, s. 2.

³⁸Pozri bližšie *Dennica*, 1913, roč. 15, č. 3, s. 85. Liga mužov za volebné právo žien vznikla roku 1910. Pozri DUDEKOVÁ, ref. 1, s. 150.

³⁹Návrh volebného zákona rumunských poslancov pozri Volebný návrh Rumunov. I. diel. In *Národný hlásnik*, 31. 1. 1913, roč. 46, č. 5, s. 2-3. Pozri tiež POTEMRA, Michal. Boj za všeobecné volebné právo v Uhorsku v politike slovenskej národnej buržoázie v rokoch 1910 – 1918. In *Historické štúdie*, 1977, roč. 22, s. 159.

písal.⁴⁰ Faktom však ostáva, že slovenské ľudové zhromaždenie 9. 2. 1913 prijalo rumunský návrh volebného zákona.⁴¹ Na požiadavku volebného práva pre ženy, ktorú do svojho oficiálneho politického programu roku 1913 zaradila aj Slovenská národná strana,⁴² zvlášť upozornila *Živena*. Publikovala tiež výzvu na politickú aktivizáciu žien v straníckych štruktúrach Slovenskej národnej strany.⁴³ Nový volebný zákon bol napokon schválený 8. 3. 1913, požiadavku všeobecného volebného práva však neakceptoval.⁴⁴

Napriek tomu, že požiadavku volebného práva pre ženy sa nepodarilo presadiť, idea ich politického zrovnoprávnenia sa stala súčasťou verejného diskurzu aj v slovenskom prostredí. Na záver pokladáme za potrebné upozorniť na určitý paradox, ktorý sa ukazuje pri porovnaní reakcií slovenskej tlače na pražský zjazd a budapeštiansky kongres žien. Pri komentovaní udalostí, ktoré predchádzali kongresu v Budapešti (teda jeho bojkotu zo strany českého ženského hnutia), slovenská tlač s veľkou intenzitou zdôrazňovala národnostnú problematiku a nie tzv. ženskú otázku. Avšak v konkrétnych úvahách počas konania a po ukončení budapeštianskeho medzinárodného kongresu žien ustúpila téma „malých národov“ (najmä Slovákov) do úzadia. Hlavnú tému článkov predstavoval problém ženskej emancipácie, idey rovnoprávnosti a hlavná téma kongresu – požiadavka volebného práva pre ženy. Kongres v Budapešti – aj napriek kontroverziám, ktoré mu predchádzali – spolupôsobil v atmosfére priprav volebnej reformy ako katalyzátor názorov, vďaka ktorému sa otvoril priestor na ich formuláciu. V slovenskej spoločnosti síce naďalej fungovali tradičné pohľady na úlohy žien v spoločnosti, vo verejnom diskurze sa však už celkom zreteľne presadzoval ústretovejší pohľad voči ženskej emancipácii. Tzv. ženská otázka bola v období pred prvou svetovou vojnou v slovenskej tlači už aktuálnou témou, ktorá prispievala k diferenciacii slovenských politických a spoločenských elít.⁴⁵ Táto sonda do slovenskej tlače však potvrdzuje predpoklad, že nacionalistické požiadavky (v prípade sociálnej demokracie aj socialistické) boli nadradené feministickým.

⁴⁰Podrobnejšie POTEMRA, ref. 39, s. 159-160. Milan Hodža na túto skutočnosť kriticky upozorňoval na stránkach *Slovenského týždenníka*. Jeho reakciu cituje F. Votruba, pozri VOTRUBA, František. Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. In ŠTEFÁNEK, Anton - VOTRUBA, František - SEĎA, František (eds.). *Milan Hodža. Publicista, politik, vedecký pracovník. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha : Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Prahe, 1930, s. 450-451.

⁴¹POTEMRA, ref. 39, s. 159.

⁴²Program prijatý na valnom zhromaždení Slovenskej národnej strany 4. 8. 1913 obsahoval (v 4. bode) požiadavku všeobecného volebného práva aj pre ženy. Porovnaj *Prády*, 1913, roč. 4, č. 10, s. 431. Bližšie o Programe a jeho Výklade od Jozefa Gregora pozri PODRIMAVSKÝ, Milan. Program Slovenskej národnej strany v rokoch 1900 – 1914. In *Historický časopis*, 1977, roč. 25, č. 1, s. 19-25.

⁴³*Živena*, 1913, roč. 4, č. 6, s. 185-186. Návrh, aby sa ženy mohli stať členkami Ústredného klubu Slovenskej národnej strany, vrátane jej okresných klubov, bol vraj prijatý „jednomyselne a nadšene“. Avšak do leta 1913 sa zaregistrovalo iba 10 žien. Pozri bližšie PODRIMAVSKÝ, Milan. Organizácia Slovenskej národnej strany v rokoch 1900 – 1914. In *Historické štúdie*, 1977, roč. 22, s. 201-202.

⁴⁴POTEMRA, ref. 39, s. 151-162.

⁴⁵Pozri k tomu napr. analýzu polemiky z roku 1913, ktorá sa rozprúdila v súvislosti s inscenáciou divadelnej hry *Olga Rubešová*, HOLLÝ, ref. 29, s. 240-266.

Frauenwahlrecht auf den Seiten der slowakischen Presse im Jahre 1913. Reflexion der Kongresse der Frauenorganisationen in Prag und Budapest

Karol Hollý

Der Autor analysiert die Reflexion der Kongresse der Frauenorganisationen in Prag und in Budapest auf den Seiten der slowakischen Presse. Der Kongress in Prag wurde im Zusammenhang mit Boykott des Budapester Kongresses von der Seite der tschechischen Frauenbewegung organisiert. Die Motivation für diese Entscheidung der tschechischen Frauenbewegung beruhte im Protest gegen die schlechten nationalen Bedingungen der Slowaken im Königreich Ungarn. Die slowakische Presse hat diesen Schritt hoch gewertet und die Ursachen dargelegt. Im zweiten Teil des Aufsatzes fokussiert Autor auf die Reaktion der slowakischen Presse auf der Budapester Kongress. In sehr vielen Zeitschriften erschien der Artikel über den Kongress auf den Titelseiten, was zur Verbreitung des Diskurses über die Frauenemanzipation weitgehend beigefügt hatte. Die sozialdemokratische Auffassung der Frauenfrage wurde mit der dominierenden nationalistischen Auswertung dieses Problem konfrontiert.

Mgr. Karol Hollý
Historický ústav SAV v Bratislave
e-mail: karolholly@gmail.com

DOBOVÁ SLOVENSKÁ REGIONÁLNA TLAČ
NA VÝCHODNOM SLOVENSKU
V OBDOBÍ
PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY
Z POHLADU HISTORIKA*

Peter Zmátlo

ZMÁTLO, Peter. The Periodical Slovak Regional Newspapers in Eastern Slovakia in the Period of the First Czechoslovak Republic in the View of Historian. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 145-174.

Contemporary print in eastern Slovakia in the period of the first Czechoslovak Republic is an important source for historians, also affected during the period to rate the lives of educated and literate people. Author analyzes the personal choice of a number of contemporary newspapers and magazines based in eastern Slovakia in the interwar period from the perspective of the historian.

Contemporary press. Eastern Slovakia. First Czechoslovak Republic.

Tlač ako dobový historický písomný prameň má veľký význam pre prácu historika zameriavajúceho svoj výskum na novšie a najnovšie dejiny, či už národné alebo i všeobecné. Z hľadiska časového to platí pre obdobie 18. (vydávanie najstarších slovenských, resp. uhorských novín na území Horného Uhorska, teda Slovenska), ale najmä 19. a 20. storočia, kedy sa postupne zvyšovala produkcia, resp. vydávanie tlače (novín a časopisov) a tieto čoraz viac ovplyvňovali spoločenské dianie. Pri historickom výskume tohto obdobia moderných dejín skrátka nemôžeme dobovú tlač obísť, lebo opis a analýza tohto obdobia 19. a 20. storočia, a to pri akejkoľvek téme, by boli bez použitia tlače ako nevyhnutného historického prameňa neúplné. V pracovnej praxi niektorých našich slovenských historikov sa však táto zásada nie vždy dodržiava a mnohé témy sú spracovávané bez použitia dobovej regionálnej, resp. celoštátnej tlače, alebo je tlač ako prameň využívaná len v minimálnej miere. Je to značný nedostatok, pretože noviny a časopisy vydávané v určitej dobe a prostredí vypovedajú v mnohých aspektoch práve o časových a priestorových súvislostiach, v ktorých vznikali a existovali. Samozrejme, po zvážení všetkých rizík zo subjektívnosti a miery objektívnosti, čo záviselo od konkrétneho vydavateľa novín a ľudí pracujúcich v redakcii (šéfredaktor, redaktori, korektori, grafici).

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektového grantu VEGA č. 1/3755/06 Regionálna tlač – jej význam a miesto v historickom vývoji Slovenska.

V našom príspevku sa budeme zaoberať naznačenými otázkami súvisiacimi s dobovou tlačou ako prameňom pre historika, konkrétne v období prvej Československej republiky (ČSR) na území východného Slovenska. Naším cieľom nie je opísať kompletnú bibliografiu všetkých novín a časopisov vychádzajúcich v tomto období v uvedenom regióne Slovenska, pretože tieto bibliografie už existujú, aj s kompletným personálnym obsadením redakcií, vydavateľov, rokov vydania a podobne. To je skôr práca bibliografická a žurnalistická, ktorá už je vykonaná. Budeme si skôr všimnúť tlač ako historický prameň so všetkými úskaliami, teda pozitívami i negatívami ovplyvňujúcimi prácu historika. Urobíme skôr mikrosondu do niektorých titulov dobových regionálnych novín a časopisov s cieľom pokúsiť sa zistiť ich zameranie, resp. smerovanie v zmysle politickom, nacionálnom či kultúrnom a najmä ich vplyv na miestne i širšie vymedzené komunity, prípadne jednotlivé sociálne vrstvy. Budeme zisťovať, ako by mohol historik využiť konkrétny titul novín pre svoju prácu, t. j. aké témy by mohol spracovať na základe zamerania a obsahu jednotlivých novín a časopisov. Takýmto smerom sa bude uberať naše uvažovanie v tomto príspevku.

Na úvod pripomenieme, že v sledovanom medzivojnovom období podľa bibliografie novín a časopisov vychádzalo na východnom Slovensku spolu 102 novín a časopisov, okrem Košíc a Prešova. Len v Košiciach ich vychádzalo 248 a v Prešove 95, teda spolu na východnom Slovensku vychádzalo 445 novín a časopisov, pričom z hľadiska národnostného to boli slovenské, resp. československé, nemecké, maďarské a rusínske noviny a časopisy.¹ Po prevrate roku 1918 bolo dôležité na Slovensku, o to viac na východnom Slovensku (pripomíname Dvorcsakove snahy o odtrhnutie východného Slovenska), vydávať slovenskú, resp. československú tlač s cieľom získať pre československú štátnu ideu miestne mestské a vidiecke slovenské a pokúsiť sa i neslovenské (maďarské, nemecké, rusínske) obyvateľstvo. Silné pozície tu mala maďarská a nemecká tlač – na východe najmä na Spiši a tiež v najväčších mestách v Košiciach a v Prešove. Pre nové československé politické elity bolo dôležité vydávať týždenníky v slovenskom, resp. v oficiálnom „československom“ jazyku, ktoré by pravdivo informovali miestnych obyvateľov o dianí v spoločnosti, a to v československom duchu. Po prevrate na začiatku roku 1919 vznikali prvé slovenské regionálne noviny na území východného Slovenska, ktoré tak doplnili paletu miestnej neslovenskej tlače, najmä nemeckej a maďarskej, ktorá mala tradíciu v Košiciach, v Prešove a na Spiši. V spišskej oblasti (v Spišskej Novej Vsi) už 8. februára 1919 vyšlo prvé číslo slovenského týždenníka *Tatry* (vychádzal v rokoch 1919 – 1922), neskôr krátko vychádzal pod názvom *Naša Pravda*. V rokoch 1923 – 1933 vychádzal na Spiši slovenský týždenník *Podtatranská Slovač*, na Spiš zasahoval aj *Republikán*, od januára 1923 zmenil názov na *Republikán župy Podtatranskej* (už z názvu

¹Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938. Zost. Mária Kipsová a kol. Martin : Matica slovenská, 1968. Presný počet je ťažko určiť, pretože v uvedených zoznamoch v tejto bibliografii sa niektoré tituly novín opakujú (pri prerušení a opätovnom vydaní, pričom išlo o ten istý titul), niektoré zmenili názov, ale išlo v podstate o tie isté noviny a pod. Väčšina novín vychádzala kratšie obdobie, t. j. len niekoľko rokov či mesiacov, ale boli aj výnimky tohto pravidla – regionálne noviny vychádzajúce bez prerušenia takmer celé obdobie trvania prvej ČSR, napr. *Slovenský východ* vychádzal od 18. februára 1919 do 10. apríla 1937, potom pokračoval pod názvom *Novosti*.

vyplýva, že bol určený pre celé územie vtedajšej Podtatranskej župy, t. j. bývalé historické župy Oravy, Liptova a Spiša). Jeho pokračovateľom bol *Podtatranský kraj* (1934 – 1938). Na začiatku 30. rokov vychádzali *Spišské noviny* (1931 – 1933) a potom od roku 1934 *Spišské hlasy*. V Košiciach bol prvými slovenskými novinami v novom československom štáte týždenník *Slovenský východ*. V Šariši boli prvým slovenským periodikom po prevrate roku 1918 *Šarišské hlasy*, ktoré vychádzali len v poprevratových rokoch 1919 – 1920, podobne, ale ešte kratšie ako na Spiši *Tatry*. Medzníkom vydávania novín v Šariši bol rok 1930, kedy začal v Prešove vychádzať *Šariš*, významný regionálny slovenský týždenník. V Zemplíne, a to v Michalovciach, vychádzal po prevrate týždenník *Zemplín* (1920 – 1922), vo Vranove *Zemplínska stráž* (1922 – 1923). Dlhší čas, t. j. viac ako dva roky, nevychádzali na Zemplíne v sledovanom medzivojnovom období žiadne slovenské noviny.

Väčšinu z týchto regionálnych novín nebudeme analyzovať (s výnimkou *Šarišských hlasov* a *Zemplínskej stráže*), pretože patrili medzi nosné slovenské regionálne týždenníky na východnom Slovensku v medzivojnovom období a je potrebné sa im venovať podrobnejšie v osobitnej štúdií.

Naša sonda a výskum sa zaoberal týmito novinami a časopismi (zoradené abecedne, tak ich aj analyzujeme): *Cesta ku štěstí* (*Der Weg zum Glück*) – Spoločenský časopis pro rodinu a dům; *Divadelní svět* – periodický divadelní časopis; *Echo Východu* – neodvislý týždenník; *Košice* – vestník o kultúrnom živote v meste; *Košické noviny* – orgán politicky reformného hnutia československej inteligencie, neskôr *České noviny*; *Ludovýchovní vestník* – príloha Úradných novín župy košickej, neskôr Orgán Župného svazu osvetového v Košiciach (príloha Úradných novín župy košickej); *Náš lud* – nepolitický národohospodársky a vzdelávací časopis, od 20. apríla 1932, č. 2 – 4 sa zmenil názov na *Náš východoslovenský lud*; *Nový svet* (*Prešovské noviny*) – Neodvislý týždenník; *Rovnost* – nepolitický-hospodársky mesačník; *Společenský rádce* (*Gesellschafts Ratgeber*) – odborný časopis pro kosmetiku – Kosmetischen Fachblatt; *Stráž Východu* – týždenník pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus; *Svojpomoc* – noviny roľníckeho družstva Svojpomoc v Prešove; *Šariš* – spoločenský a hospodársky nestranný týždenník; *Šarišské hlasy* – týždenný časopis pre hospodárske a kultúrne povznesenie obyvateľstva župy Šarišskej. Úradný orgán župana v Prešove; *Šarišské noviny* – nepolitický týždenník; *Východ Republiky* – politický nestranný denník; *Zemplínska stráž* – nepolitický, spoločenský časopis; *Zemplínske noviny* – národný a spoločenský týždenník; *Žiara Východu* – časopis Československej soc. demokratickej strany robotníckej.²

Cesta ku štěstí (*Der Weg zum Glück*) – spoločenský časopis pro rodinu a dům

Tento dvojazyčný časopis (obsah v slovenčine, češtine a nemčine) mal poskytovať každému dobré rady a pokyny pre upevnenie zdravia, ktoré je základom životného šťastia. To je parafráza úvodníka v prvom čísle, kde jeho autor tiež napísal, že „Marně může míti někdo poklady světa, bohatství, nemáli zdraví.“

²Všetky uvádzané noviny a časopisy sme mali k dispozícii k štúdiu z Národnej knihovny České republiky v Prahe.

Príklady článkov: *Hlavné pokyny telesnej a duševnej hygieny*;³ Dr. K. *Wie erreicht man ein hohes Alter?*;⁴ HELEMAN, Erika. *Das beste Schönheitsrezept für Frauen*.⁵ Ďalšie články: *Osvädené sməsi léčivých čajů, Léčivá moc bylin, Jak si prodloužíme svůj život?, Med jako lék, Jasná mysl půl zdraví, Tajemství dlouhého věku, Ošetřujeme naše nohy!, Něco o spánku*.

Bol to spoločensko-osvetový časopis druhej polovice 30. rokov 20. storočia, pričom adjektívum osvetový by sme zvýraznili, pretože čitateľ sa v ňom dozvedel informácie najmä o pestovaní zdravia, hygieny, správneho stravovania a celkovo zdravého spôsobu života. Pre historika je to časopis vhodný na zistenie charakteristík návodov a odporúčaní na zdravý spôsob života tohto obdobia s cieľom dosiahnuť spokojný, vyrovnaný a dlhý život. Čiastočne možno zistiť úroveň vtedajších zdravotných a hygienických návykov, zdravého stravovania a pod.

Divadelní svět – periodický divadelní časopis

Bol to divadelný časopis písaný prevažne po česky, ktorý vychádzal raz týždenne. Obsahoval články z umenia, najmä divadelného. Nájde sa tu porovnávanie zvukového filmu a divadelného umenia (článok *Mluvíci film a divadlo*),⁶ programy divadelných predstavení, hudobných koncertov, prehľady o účinkovaní zahraničných a domácich divadelných hercov, presné popisy účinkujúcich, pravidelnú rubriku Novinky gramofónových desek. Uverejňovali taktiež texty divadelných predstavení, pozvánky na rôzne kultúrne podujatia (napr. na divadelný karneval v známom Schalkházi v Košiciach), programy kín (napr. košických kín Korzo a Forum). Bola tu uverejňovaná bohatá korešpondencia medzi kultúrnymi inštitúciami na východnom Slovensku, napr. pozývateľský list od členov Miestneho odboru Matice slovenskej v Prešove pre členov Východoslovenského národného divadla v Košiciach na vystúpenie do Prešova.⁷

Ďalšie články: J. C. *Poslání Východoslov. Nár. Divadla* (článok na pokračovanie);⁸ *O moderní hudbě*, ŽELENSKÝ, Karel. *Komedie hrané a prožitě* (článok

³*Cesta ku štěstí (Der Weg zum Glück)*, 1. júla 1936, roč. 1, č. 1, s. 2.

⁴*Cesta ku štěstí (Der Weg zum Glück)*, 15. septembra 1936, roč. 1, č. 4, s. 1.

⁵*Cesta ku štěstí (Der Weg zum Glück)*, 1. októbra 1936, roč. 1, č. 5, s. 1.

⁶*Divadelní svět*, 4. januára 1930, roč. 7, č. 2, s. 1-3.

⁷Východoslovenské národné divadlo v Košiciach prestalo chodiť na konci 20. rokov 20. storočia na zájazdy do Prešova z dôvodu nedostatku financií, ale keďže ich vystúpenia mali v Prešove veľký úspech, najmä u Slovákov a Čechov, apelovali prešovskí matičiari na stránkach tohto časopisu, aby predsa len do metropoly Šariša aspoň občas zavítali. K tejto téme pozri články v prešovskej regionálnej tlači od Dr. A. Križku: Bude hrať košické divadlo zase v Prešove? In *Šariš*, 8. februára 1930, roč. 1, č. 6, s. 6. V tomto článku opisuje spomínaný autor prednášku K. Želenského, vtedajšieho riaditeľa Východoslovenského národného divadla v Košiciach, ktorý prednášal v Čiernom Orli na pozvanie prešovských matičiarov a vysvetľoval, prečo prerušili divadelné účinkovanie v Prešove. V ďalšom článku Košické divadlo v Prešove (In *Šariš*, 5. apríla 1930, roč. 1, č. 14, s. 1) opisuje Dr. Križka obnovenie účinkovania košických divadelníkov (konkrétne členov operety) v Prešove od 1. apríla 1930.

⁸Autor v ňom napísal, že „časopis „Slovák“ ku príkladu vytýka řediteli Karlu Želenskému, že za celé dva měsíce svého působení v Košicích nevedl na scénu ani jednu slovenskou hru...“ Autor to vysvetľoval tým, že exituje len málo vhodných slovenských divadelných hier, a keď už sa nejaká hrá, obecenstvo na ňu veľmi nechodí. Pozri *Divadelní svět*, 11. januára 1930, roč. 7, č. 3, s. 1-4.

na pokračovanie);⁹ TUMLÍŘ, Jaroslav. *Ideální divadlo*, J. Cv. Antonín Drašar generální ředitel českého divadla v Olomouci;¹⁰ *Přehled činnosti Olomouckého divadla 1920 – 1921 až 1929 – 30*;¹¹ *Knížky o divadle*;¹² C. a K. pohní maršálek – *Co píše kritika o tomto filmu*;¹³ *Divadlo a obecnstvo*; *Londýnske divadlo 1925*.

Obsah a zameranie časopisu je vhodné pre štúdium a následnú analýzu divadelného umenia na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia, ďalej pre štúdium dejín Východoslovenského národného divadla v Košiciach, ktoré bolo trochu v ústraní za známym Slovenským národným divadlom v Bratislave. Historik tiež môže analyzovať kultúrno-spoločenský život v Košiciach v sledovanom období a je tu aj veľa článkov o divadle v Olomouci.

Echo Východu – neodvislý týždenník

Košický týždenník, ktorý viedli predstavitelia českej inteligencie (vydavateľ a zodpovedný redaktor Zdeněk Dvořák a vedúci redaktor Václav Janík). Pre-sadzoval úzku spoluprácu Čechov a Slovákov, bol proti politike autonómie HSLS, ako to napísali v úvodníku v 1. čísle: „...jsme proti jakékoliv utopii, hlásané formou autonomie, neboť dnes již každé malé dítě pochopí, že Slovensko nemůže žíti bez zemí historických, právě tak, jako tyto země těžko by žily bez Slovenska“.¹⁴ V ďalších politických aspektoch kritizovali tieto noviny pozostatky maďarizácie v Košiciach, pričom uverejňovali aj osobné útoky a obvinenia na konkrétne osoby.¹⁵ V politike sa prikláňali na stranu Československej národnodemokratickej strany,¹⁶ kritizovali konkurenčný *Slovenský východ*, že preberal správy z *Lidových novin*, uverejňovali články proti Klofáčovi a československým národným socialistom, na druhej strane obraňovali politiku Dr. Kramáňa a bránili štátnych zamestnancov.

Pri pohľade na obsahovú náplň uverejňovali články a správy z Košíc, o tamojšom mestskom úrade a jeho personálnom obsadení,¹⁷ o Československom Červenom kríži v Košiciach.¹⁸ Pravidelné rubriky: Čo by sme radi vedeli? (pýtali sa konkrétnych inštitúcií a spolkov na konkrétne otázky a problémy, čo bola z hľadiska žurnalistického zaujímavá moderná forma); Kultúrná hlídka; Sportovní přehled (výsledky a informácie o športe najmä v Košiciach a okolí); Zaujímavosti (krátke články z rôznych oblastí). V rubrike Počuli sme... uverejňovali bulvárnejšie jednovetné správy, v ktorých útočili a zároveň vyzývali predstaviteľov

⁹*Divadelní svět*, 1. februára 1930, roč. 7, č. 6, s. 1-4.

¹⁰*Divadelní svět*, 8. novembra 1930, roč. 7, č. 16, s. 1.

¹¹*Divadelní*, ref. 10, s. 3.

¹²*Divadelní svět*, 29. novembra 1930, roč. 7, č. 19, s. 1-3.

¹³*Divadelní*, ref. 12, s. 10.

¹⁴Úvodník z prvého čísla pod názvom Naše vizitka od redakcie, pozri *Echo Východu*, 16. apríla 1932, roč. 1, č. 1, s. 1.

¹⁵Napr. článok Quo vadis dre Očenášku? In *Echo Východu*, 23. apríla 1932, roč. 1, č. 2, s. 1.

¹⁶Redaktor Janík bol kandidátom tejto strany v obecných voľbách v Košiciach v roku 1932, uverejňovali preto predvolebnú reklamu tejto strany.

¹⁷Napr. JANÍK, V. Proč „to nešlo“ na košické radnici – a kdo je tím vinem? In *Echo Východu*, 21. mája 1932, roč. 1, č. 5, s. 1.

¹⁸Podivná humanita Čs. Červeného kříže v Košicích. In *Echo Východu*, 21. mája 1932, roč. 1, č. 5, s. 2.

mesta Košice, aby lepšie hospodárili,¹⁹ kritizovali byrokraciu v československom štáte.²⁰ Neobchádzali ani národnostné problémy a konflikty medzi Slovákmi a Čechmi.²¹ Uverejňovali pravidelne tiež príchody a odchody vlakov z Košíc, čo bola vtedy dobrá a vhodná pomôcka pre cestovateľov vlakovými spojmi. Na otázky čitateľov odpovedali v rubrike Rozhovor se čtenáři. Tento týždenník obsahoval kvalitné články a úvahy aj z európskej politiky (napr. o konferencii v Locarne), či články dokazujúce úspechy Slovenska od prevratu roku 1918, napr. v školstve.

V 13. čísle z 5. mája 1934 bol vybielený úvodník. Ako reakciu na tento počin členovia redakcie napísali otvorený protestný list ministrovi spravodlivosti Dr. Ivanovi Dérerovi.

Výber niektorých článkov: *Volby v Košiciach*,²² *Košické kostoly baštou maďarizácie*,²³ *Prevrat v Nemecku*,²⁴ *O tom duchu Locarna, Maďarizace slov. venkova pokračuje* (kritika maďarizácie na vidieku), JANÍK, Václav. *Otvorený list prezidentovi Krajinského úradu v Bratislave*,²⁵ „Slovák“ *proti Slovákom*.²⁶ Podobný charakter mal článok *Surovost klerikálního tisku*.²⁷ Uverejňovali taktiež mnoho článkov o štátnych zamestnancoch,²⁸ ale takisto informačné články o krásach slovenskej prírody.²⁹ Politický režim v Maďarsku kritizovali v článku *Zem teroru*.³⁰ Príklady ďalších článkov: *Kde jste? Češi a Slováci*,³¹ JANÍK, V. *Státní zaměstnanci a jejich platy*,³² *Quo vadis Rakovsko, Židé u nás a jinde*,³³ *Uznání Ruska de iure*.³⁴

Čo sa týka formy *Echa Východu*, po grafickej stránke bol na vtedajšiu dobu na slušnej úrovni. Písaný bol v češtine a slovenčine s peknou modernou grafikou pri nadpisoch a podnadpisoch (aj farebne rozlíšených), používali veľké písmená v nadpisoch, aby sa zdôraznila tá – ktorá konkrétna záležitosť, resp. problém.

¹⁹Napr. od redakcie *Otvorený list* úradujúcimú námestkovi starosty mesta Košic p. Smržovi. In *Echo Východu*, 14. mája 1932, roč. 1, č. 4, s. 1.

²⁰Článok *Stíny byrokracie*. In *Echo Východu*, 14. mája 1932, roč. 1, č. 4, s. 1.

²¹Autor píšuci pod pseudonymom V. J. Privandrovalec v príspevku „Protí Husitom“ „z poza Moravy“ obraňoval Čechov proti útokom ľudákov v periodiku *Slovák*. Podrobnejšie pozri *Echo Východu*, 20. augusta 1932, roč. 1, č. 18, s. 1.

²²Nájdete tu zoznam kandidátov politických strán pri voľbách do obecného zastupiteľstva v Košiciach. In *Echo Východu*, 16. apríla 1932, roč. 1, č. 1, s. 1.

²³*Echo*, ref. 22, s. 2.

²⁴*Echo Východu*, 18. júna 1932, roč. 1, č. 9, s. 1.

²⁵Janík v tomto článku kritizoval rodníkarstvo a protekciu v Mestskom úrade v Košiciach. Pozri bližšie *Echo Východu*, 25. júna 1932, roč. 1, č. 10, s. 1.

²⁶Článok na titulnej strane, v ktorom anonymný autor kritizoval noviny *Slovák*. Pozri *Echo Východu*, 2. júla 1932, roč. 1, č. 11, s. 1.

²⁷V tomto príspevku boli kritizované ľudácke noviny *Osa*, ktoré útočili na telovýchovnú jednotu Sokol. Bližšie viď *Echo Východu*, 23. júla 1932, roč. 1, č. 14, s. 2.

²⁸Napr. Balansovanie verejných zamestnanců. In *Echo Východu*, 9. júla 1932, roč. 1, č. 12, s. 1.

²⁹Napr. o Zádielskej doline v Slovenskom krase.

³⁰*Echo Východu*, 27. augusta 1932, roč. 1, č. 19, s. 1.

³¹Anonymný autor poukazuje na zníženie národného sebedomia u košických Slovákov a Čechov. Pozri *Echo Východu*, 17. septembra 1932, roč. 1, č. 22, s. 1.

³²*Echo*, ref. 31, s. 2.

³³*Echo Východu*, 23. júna 1934, roč. 3, č. 20, s. 1.

³⁴*Echo*, ref. 33, s. 2.

Pre historika môžu byť tieto noviny prínosné pri štúdiu dejín mesta Košíc na začiatku 30. rokov 20. storočia (najmä dejiny Mestského úradu v Košiciach, teda jeho činnosť a personálne obsadenie), ďalej pri analýze obecných volieb v Košiciach v roku 1932 a pre pochopenie politiky Československej národnodemokratickej strany vo všeobecnosti a v užšom rámci na východnom Slovensku.

Týždenník *Echo Východu* bol v porovnaní s vtedajšími inými československými novinami pomerne kvalitným periodikom, ktorý poskytoval množstvo informácií a kvalitných článkov z domova i zo sveta, hoci na druhej strane bol značne bulvárny s veľmi kritickým tónom, pričom útočil často aj osobne na konkrétnych ľudí, čo bolo skôr jeho negatívum.

Košice – vestník o kultúrnom živote v meste

Tento vestník bol orgánom Mestského osvetového zboru v Košiciach, bohužiaľ vychádzal len v rokoch 1937 a 1938. Uverejňoval napr. zoznamy spolkov, inštitúcií a škôl, ktoré boli členmi Mestského osvetového zboru v Košiciach. Pre historika je to vhodný materiál pre spracovanie kultúrneho a osvetového života v Košiciach na sklonku obdobia prvej ČSR.

Košické noviny – orgán politicky reformného hnutia československej inteligencie, od č. 37 z 18. 12. 1926 zmenený názov na *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Týždenník obrodného hnutí kulturně politického a volné diskuse (v tejto podobe vyšlo len jedno číslo), potom len *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi*

Regionálny týždenník vychádzajúci od roku 1926, ktorého majiteľom, vydavateľom i zodpovedným redaktorom bol predstaviteľ českej inteligencie Ing. Bedřich Minařů. Písaný bol v slovenčine a češtine. Po politickej stránke presadzovali tieto noviny politiku Národnej strany práce na Slovensku (boli v nej najmä Česi pracujúci na Slovensku), pričom na druhej strane boli proti politike Jiřího Stříbrného (napr. článok *O československém fašizmu*, v ktorom kritizovali fašizmus v ČSR). Uverejňovali kvalitné a značne rozsiahle analytické články, hoci väčšinou neautorizované, ich autori písali zväčša zaobalene, nie konkrétne, napr. o komunistoch či iredentistoch: „ostrie verejného boja mohlo by konečne byť obrátené tam, kde by sme ho radi videli od počiatku novej štátnej éry: proti tým, čo sa dali do služieb cudzonárodného osobného alebo triedneho imperialismu, čo s osudom tohto štátu hrajú nebezpečnú hru...“³⁵ Propagovali Jana Husa a jeho myšlienky.³⁶ Kritizovali konkurenčné regionálne noviny *Slovenský východ*, že „ako vládne noviny sú nudné“. Veľmi kritizovali politické strany a stranícky systém v prvej ČSR, prepolitizovanie vtedajšieho života, sem-tam mali výhrady aj proti agrárnikom a ich *Gazdovským novinám*.³⁷

³⁵Vid' článok Vyjasňuje sa. In *Košické noviny*, 3. februára 1926, roč. 1, č. 4, s. 1.

³⁶Napr. v týchto článkoch: F–ek. Kolem Husovy památky: „Život člověka přímého, čistého, pravdivého byl zničen lží a snahou mocných katolické církve o udržení držav toliká miliónů duší lidských!“ In *Košické noviny*, 7. července 1926, roč. 1, č. 14, s. 1; F–ek. Hus, my a Slováci. In *Košické noviny*, 7. července 1926, roč. 1, č. 14, s. 1.

³⁷Pozri F–ek. *Gazdovským novinám!* In *Košické noviny*, 9. srpna 1926, roč. 1, č. 19, s. 2.

Obsahovali tieto rubriky: Politický prehľad,³⁸ Kulturní, Poslední správy, Sokolská hlídka, Literatura³⁹ a Drobníčky.⁴⁰ Najviac priestoru venovali východnému Slovensku, mnoho článkov je tu o českých štátnych zamestnancoch na Slovensku, ale aj krátke správy zo svetového politického diania či zo života v Košiciach.⁴¹ Nachádzajú sa tu takisto články z ostatných miest východného Slovenska, napr. z Prešova, tiež z Podkarpatskej Rusi (Užhorod). Zo športu (rubrika Sportovní zprávy) uverejňovali športové výsledky zo Slovenska i Čiech (napr. z Prahy), tiež o turistike na východnom Slovensku. Veľa článkov bolo neautorizovaných alebo autorizovaných len pod skratkami. Sem-tam možno nájsť aj správy zo Spiša (napr. z Krompách o zábavnom odbore jednoty Sokol). Robili reklamu československým firmám a obchodom, ktoré patrili pod Československú obchodnícku a živnostenskú jednotu v Košiciach.⁴² Parlament a politické strany v ňom zastúpené boli kritizované v článku F–ek. *Heimdallövstina*.⁴³

Výber ďalších článkov: Dr. L. P. Procházka. *My a Slováci*;⁴⁴ dk. *Daňová morálka na východnom Slovensku*; *Východoslovenské národné divadlo a my*;⁴⁵ *Školská otázka na slovenskom východe*; VIII. *všesokolský slet. Kolik nás pojede na slet z vých. Slovenska*;⁴⁶ *Hospodárske pomery východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi*; *Maďarsko na lavici obžalovaných*;⁴⁷ m. *Zásady moderného podnikání*;⁴⁸ HLAVÍNKA, Karol. *František Palacký*;⁴⁹ POLÁK, Josef. *Žáci ze Slovenska na malířské akademii pražské v letech 1836 – 1854*;⁵⁰ *Z košického městského hospodářství*; o. *Komunisté*

³⁸Opisovali a analyzovali v nej vnútropolitické dianie v ČSR a prinášali prehľad aktuálnych správ jednotlivých denníkov, napr. *Národní Politiky*, *Lidových novin*, *Venkov*, *Národní osvobození*, *Práva lidu*, *Slováka*.

³⁹Referovali o nových knihách.

⁴⁰Prinášali krátke správy z domova.

⁴¹Z politiky, kultúry – kritizovali zlú slovenčinu v košických kinách, uverejňovali správy o podujatiach kultúrnych spolkov, sú tu tiež články o školstve, napr. *Naše národní školy*, kde je podaná analýza a štatistika národných škôl v Košiciach. Pozri *Košické noviny*, 26. dubňa 1926, roč. 1, č. 4., s. 3. Uverejnili tiež podrobný rozpočet mesta Košíc v roku 1926.

⁴²V článku Svůj k svěmu! je zoznam týchto firiem a obchodov. Pozri *Košické noviny*, 3. kvetňa 1926, roč. 1, č. 5, s. 5.

⁴³„Naši poslanci jsou nehodní svého národa a že jsou hodni – svých politických stran! A to je příznak úpadku politické morálky... a naprosté zdiskreditování demokracie kulturního národa!“ In *Košické noviny*, 28. červňa 1926, roč. 1, č. 13, s. 1.

⁴⁴Analýza vzťahov Čechov a Slovákov, o nadávaní niektorých Slovákov – ľudákov na Čechov, o tom, čoho sa Slováci boja zo strany Čechov: „Když děláme plány o vývoji národa slovenského, nedělejme je bez Slováků. Nabídněme jim své zkušenosti, svou kulturu, svou pomoc, ale vyberme si vždy k tomu dobré slovenské lidi.“ In *Košické noviny*, 12. dubňa 1926, roč. 1, č. 2, s. 1.

⁴⁵*Košické noviny*, 26. dubňa 1926, roč. 1, č. 4, s. 1.

⁴⁶Štatistika účastníkov na tomto zlete z východného Slovenska, údaje o zlete – počet cvičiacich, finančné náklady atď. Pozri *Košické noviny*, 10. kvetňa 1926, roč. 1, č. 6, s. 1.

⁴⁷Kritika Maďarov v minulosti za Uhorska a súčasného režimu. Pozri *Košické noviny*, 17. kvetňa 1926, roč. 1, č. 7, s. 1.

⁴⁸*Košické noviny*, 31. kvetňa 1926, roč. 1, č. 9, s. 1-2.

⁴⁹*Košické*, ref. 48, s. 3.

⁵⁰*Košické noviny*, 7. červňa 1926, roč. 1, č. 10, s. 5.

ve spolku s reakci čermou a zeleno-bílo-červenou;⁵¹ *Turistika v okolí Košic*; POLÁK, Josef. *Jan Spillenger, dvorní malíř císaře Leopolda*;⁵² fg. *Tažení proti Šrámkovi*; *President Masaryk o současných politických otázkách*;⁵³ F-ek. *Dnešní Slovensko*;⁵⁴ –o–. *Sokolský slet, politika a Slovensko*;⁵⁵ *Náboženská citlivost Slováků*;⁵⁶ *Volební fondy politických stran*; *Tápání městského osvětového sboru*;⁵⁷ F-ek. *Nacionalismus*;⁵⁸ –fek. *Politická arogantost*;⁵⁹ –mn–. *Fašismus a národní strana práce*;⁶⁰ F-ek. *Úroveň českoslov. žurnalistiky*;⁶¹ –Krp–. *Legionáři na východním Slovensku*;⁶² *Peněžní ústavy na Slovensku*.

Česi presadzovali aj prostredníctvom týchto novín myšlienky J. Husa (zdôrazňovali spravodlivosť), J. Fügnera a Dr. M. Týrša (cez sokolské hnutie), pričom kritizovali prehnajú slovenskú zbožnosť. Z politických strán kritizovali Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (útočila podľa nich na všetko, čo bolo české) a Československú národno-demokratickú stranu.

⁵¹ „... kedyby komunističtí vůdčové měli kus srdce a svědomí k svěřeným zájmům voličských mas, museli by se odvrátiti s opovržením především od kejků, z nichž jedny chtějí malého člověka ztročiti růžencem, druhé pandurskou nahajkou. Není to věru tak dlouho, co maďarské panstvo zacházelo s dělným lidem jako s dobytkem; pár kroků za naši hranici se tento ideál probudilého Maďara udržuje dosud.“ In *Košické noviny*, 21. června 1926, roč. 1, č. 12, s. 1.

⁵²*Košické*, ref. 51, s. 5.

⁵³*Košické noviny*, 7. června 1926, roč. 1, č. 14, s. 2.

⁵⁴ „Avšak nechme výčitek. Rádi si necháme příhanu „privandrovaných lípokrokárov z poza Moravy“, jen když státní svazek československý naší prací často trpkými obětmi existenčními vykoupenu se upevňuje.“ Charakteristika Slováků: „Lid zbožňující pány a snažící se je všude napodobiti, inteligence jeho z valné části zbabělá či ustrašená, pomadařstělá. Vlivem naprosté víry, příslušnosti a poslušnosti k církvi ztročené obyvatelstvo, jež se vlivem kněží odnaučilo iniciativně mysli. Neschopné živelného odporu. Národohospodářsky a národně, tedy i kulturně a sociálně úplně utlučené a odvislé nakonec pouze na nemilosti uherské vlády... To byli Slováci a Slovensko... My jsme přišli na Slovensko rádi, abychom dali bratské odnoži vše, co máme... Aby jednota, naprostá a bezvýjimečná, československého státu byla skutečností, ne pouhým přáním.“ In *Košické noviny*, 12. června 1926, roč. 1, č. 15, s. 1.

⁵⁵Autor chválí a propaguje sokolskú myšlienku. In *Košické noviny*, 12. června 1926, roč. 1, č. 15, s. 4.

⁵⁶ „Náboženské citění Čechů a Slováků nesnese přirovnání. Češi, třebaže je okazale tak neprojevují, jsou nábožensky hloub založeni než Slováci, právě díky své dávné větší kulturní vyspělosti a konečně i díky tradici v náboženských úkonech střizlivých Českých Bratří a Husitů. Náboženská přecitlivělost Slováků je lež, která již jednou musí padnout.“ In *Košické noviny*, 19. června 1926, roč. 1, č. 16, s. 1.

⁵⁷V tomto článku bol tento osvetový zbor kritizovaný, že zobral „pod svoje krídla“ jednotu Orla v Košiciach, ktorá chcela oslavovať sv. Cyrila a Metoda. Pozri *Košické noviny*, 19. června 1926, roč. 1, č. 16, s. 2.

⁵⁸*Košické noviny*, 26. června 1926, roč. 1, č. 17, s. 1.

⁵⁹Autor kritizoval prepolitizovaný život: „Je to trapné, že děj se co děj, musí stranickost dominovati na celém našim veřejným životem a míti v něm poslední slovo.“ In *Košické noviny*, 26. června 1926, roč. 1, č. 17, s. 3.

⁶⁰Porovnanie programu fašistov a Národnej strany práce. In *Košické noviny*, 2. srpna 1926, roč. 1, č. 18, s. 3.

⁶¹Článok na pokračovanie – uverejnené boli štyri časti. Autor v nich analyzuje tlač na Slovensku (aj na východnom). *Košické noviny*, 9. srpna 1926, roč. 1, č. 19, s. 3.

⁶²*Košické noviny*, 23. srpna 1926, roč. 1, č. 21, s. 3.

Vzhľadom na to, že tieto *Košické noviny* začali vychádzať už roku 1926, mali od začiatku pomerne vysokú úroveň po všetkých stránkach (obsah, formálna úprava, štylistická a gramatická úroveň). Na svojich stránkach nevedli žiadne osobné spory a žabomyšie vojny, ako to bolo napr. v slovenských regionálnych novinách *Tatry* na Spiši, v týždenníku *Východný Slováčok* v Šariši, či v ďalších slovenských regionálnych novinách vychádzajúcich v 20. rokoch 20. storočia.

Historik môže na základe obsahu týchto novín analyzovať myslenie českej inteligencie na východnom Slovensku, názory Čechov na Slovákov. Českí vydavatelia týchto novín reprezentovali snahu a zmyšľanie českých štátnych zamestnancov na východnom Slovensku, udržali si politický nadhľad, aj keď bolo zreteľné, že presadzujú záujmy českých štátnych zamestnancov na Slovensku, nie však silnú a vplyvnú politickú stranu. Historik môže na základe niektorých dobrých analytických článkov urobiť parciálne analýzy vnútropolitického diania v parlamente (Národnom zhromaždení) v Prahe a celkovo politiky v období prvej ČSR (v polovici 20. rokov), tiež analýzy česko-slovenského vzťahu vychádzajúce z českého pohľadu.⁶³ Zaujímavé sú v týchto novinách analýzy fašistického hnutia v Čechách vzhľadom na to, že sa písal len rok 1926.

Košické noviny patrili medzi najkvalitnejšie noviny na východnom Slovensku v sledovanom období, presadzovali názory Čechov pôsobiacich na východnom Slovensku, uverejňovali kvalitné analytické a pomerne rozsiahle články a úvahy, väčšinou však neautorizované alebo len podpísané skratkami.

Od č. 37 (18. decembra 1926), ako sme uviedli vyššie, zmenili názov na *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Týždenník obrodného hnutí kulturně politického a volné diskuse* (v tejto podobe vyšlo len jedno číslo) a potom vychádzali pod názvom *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Príčina zmenu názvu tkvela v tom, že tieto noviny čítali a odoberali väčšinou občania českej národnosti, Slovákov medzi nimi bolo veľmi málo. Preto zmenili názov na *České noviny*, keďže ich čítali väčšinou len Česi (najmä z Košíc, ale i ďalších miest východného Slovenska), no po tejto zmene názvu miestni Slováci už nechceli spolupracovať s týmito novinami na presadzovaní slovensko-českej vzájomnosti a spolupráci. Podľa týchto novín Slováci v ďalšom období len štváli a nespolpracovali. *Košické* a potom *České noviny* nazývali posmešne českým plátkom, „tračblatom“ a pod. Napriek tomu chcelo české vedenie tohto týždenníka rozumne riešiť problémy česko-slovenskej vzájomnosti a vzájomné súžitie oboch „vetví československého národa“ a nechcelo podporovať české separatistické snahy, ale pokiaľ možno čo najviac sa snažilo uplatňovať zásadu demokracie a spravodlivosti.

⁶³Napr. v už spomínanom článku F–ek: Dnešní Slovansko: „...v první řadě to bylo náboženství, jež jako hrozný komplex otázek bez jasných odpovědí postavilo překážku vzájemnému porozumění... Stala se a děje se denně chyba oboustranná. Jistá, ač malá část Čechů zapomíná na náboženskou tradici Slováků a chce jí v zájmu pokroku a osvěty zlomiti naráz tím, že se staví bezpodmínečně na stanovisko pokrokové bezvěrecké a oprávněným odmítním církevnictví snaží se svoje názory dostat mezi Slováky co nejdříve. Je to chyba, avšak bohudík, vyskytuje se v pramálo případech.“ In *Košické noviny*, 12. července 1926, roč. 1, č. 15, s. 1.

Po zmene názvu boli písané už len po česky, obsahová náplň bola totožná ako v *Košických novinách*, tiež sa venovali podrobnejšie aj Podkarpatskej Rusi. Od č. 5 zo 4. februára 1927 mali *České noviny* Literárnu a kultúrnu prílohu. Uverejňovali aj kritické listy od Slovákov v slovenčine.⁶⁴ Publikovali články o slovenských ľudáčkoch a ich články v ľudáckej tlači kritizujúce Čechov, ktoré tieto *České noviny* komentovali a obraňovali české postoje.⁶⁵ Polemizovali s JUDr. Duchoňom z *Východného Slováka*.⁶⁶ Po zmene názvu publikovali častejšie správy a články tiež zo Spiša a Šariša (z Prešova publikoval pravidelne autor pod skratkou Kb), dokonca občas aj z Považia.

V 3. ročníku (rok 1928) je málo správ zo športu. Je zaujímavé, že nikdy neuverejňovali programy kín, napr. v domovských Košiciach (bola to výnimka u regionálnych novín), ale pravidelne v nich nájdete program Slovenského národného divadla.

Z ostatných slovenských regionálnych novín na východnom Slovensku kritizovali týždenník *Východný Slováčok* – podľa tohto periodika *České noviny* utlačovali Slovákov a vraj vyštvali slovenských zástupcov z výboru košického divadelného Družstva.⁶⁷

Niektoré články uverejnené po zmene názvu: *Politická situace na Podkarpatské Rusi*;⁶⁸ *Ožehavé otázky mesta Košic*; *Za poctivý literární a umělecký život na východě Slovenska*;⁶⁹ *Činnost Čsl. Obce legionářské na Východním Slovensku v roce 1926*;⁷⁰ *Hlinka jako praddena*;⁷¹ –el. *K papežskému listu*;⁷² *Redakce. Čechové na Slovensku! Naši slovenští přátelé!*;⁷³ *výzva k podpore Českých novín*;⁷⁴ *NEPOKOJ, Jan. Ještě k Hlinkovu cirkevnímu povýšení*;⁷⁵ –ol–. *Stále ještě Čína*; –o–. *Náboženství nenávisť*

⁶⁴Napr. A. j. z Bratislavy: Slovo čtenáře: „nedovediete nás do prístavu porozumenia a lásky, ale naopak – ešte viac prehľbite priepasť medzi nami!“ In *České noviny*, 11. února 1927, roč. 2, č. 6, s. 2.

⁶⁵Napr. v č. 8 z 25. februára 1927 bol článok Pokrokoví občané! Státní zaměstnanci!: „Je čas, abychom aspoň v hodině nebezpečí zapoměli na všechno, co nás vzájemně odcizuje. Teror ľudové strany sahá nám na hrdlo všem bez rozdílu a také bez ohledu na prospěch republiky. Neustoupíme teroru a přičiníme se, aby spravedlnost, tvrdá práce a osobní počestnost zvítězila nad fanatismem nenávisť.“ In *České noviny*, 25. února 1927, roč. 2, č. 8, s. 1.

⁶⁶Napr. v článku Kb. Ještě pan Dr. Duchoň, veřejný not. v Prešově. In *České noviny*, 20. srpna 1927, roč. 2, č. 33, s. 1.

⁶⁷Pozri článok –o–. Východního Slováka moudrost otcovská. In *České noviny*, 10. června 1927, roč. 2, č. 23, s. 1.

⁶⁸*České noviny*, 25. února 1927, roč. 2, č. 8, s. 1.

⁶⁹*České noviny*, 4. března 1927, roč. 2, č. 9, s. 4.

⁷⁰*České noviny*, 11. března 1927, roč. 2, č. 10, s. 4.

⁷¹Článek kritizující Andreja Hlinku: *České noviny*, 18. března 1927, roč. 2, č. 11, s. 4.

⁷²Autor oslavuje Jana Husa a zároveň kritizuje Vatikán v důsledku jeho kritiky osláv Jana Husa v ČSR. In *České noviny*, 1. dubna 1927, roč. 2, č. 13, s. 1.

⁷³Redakčný článok, v ktorom bolo tiež uvedené: „Protičeská agitace dospěla k metám a prostředkům, které jsou hanbou svobodného národa a civilizované země.“

⁷⁴*České noviny*, 15. dubna 1927, roč. 2, č. 15, s. 1.

⁷⁵Kritika Andreja Hlinku, napr. na jeho hrubé vyjadrenia na oponentov i vo vlastnom politickom tábore. Pozri *České noviny*, 3. června 1927, roč. 2, č. 22, s. 1.

proti Sokolstvu;⁷⁶ Peší pluk 32 „Gardský“;⁷⁷ Z ľudáckých ubohostí; Činnosť mesta Košíc od prevratu;⁷⁸ Z Prešova;⁷⁹ O českou školu na Slovensku;⁸⁰ Československo a Vatikán; –el. Nemocné Slovensko;⁸¹ Pozemková reforma;⁸² Tukovština v parlamente;⁸³ Radniční vacuum v Košicích u konce;⁸⁴ Skvelé úspechy kultúrnej práce v Spišskej Novej Vsi;⁸⁵ Kapa. Československé ochotníctvo na Slovensku;⁸⁶ Školská otázka východného Slovenska,⁸⁷ Schůze národní strany práce v Košicích.

Historik môže na základe obsahu týchto, v podstate českých novin (nielen podľa názvu, ale i reálneho obsahu a zamerania), analyzovať názory Čechov pôsobiacich na vtedajšom východnom Slovensku (v Košiciach) na spoločenské dianie na východe republiky. V týchto novinách je pre historika cenný textový materiál formou viacerých článkov k dejinám Podkarpatskej Rusi, prínosné sú taktiež komentované články ľudáckeho Slováka, na základe ktorých je možné analyzovať politiku slovenských ľudákov. Uverejňovali aj proti-rothemerovskú agitáciu, je možná tiež analýza politiky v Prešove (na základe pravidelných článkov z Prešova). Z kontroverzných slovenských politikov tieto noviny chválili napríklad najväčšieho slovenského čechoslovakistu Vavra Šrobára.⁸⁸

Posledné číslo (č. 47) Českých novin vyšlo 29. decembra 1928, podobne zanikol aj orgán Národnej socialistickej strany Stráž Východu. Ľudia, vydávajúci tieto noviny, sa snažili vytvoriť vydavateľské družstvo, kde by spojili sily štyri, podľa Českých novin „závažné složky pokrokového občanstva našej republiky“, a to obe Československé strany socialistickej, Národná strana práce a legionárska obec. To sa však v tejto podobe nepodarilo.

⁷⁶„Veřejné cvičení sokolské, svolané na den 19. června do Ružomberku, povzbudilo ultrakatolíckeho žurnalistu ve Slováku, aby objevení se třeba jedině červené košile v Hlinkové residenci prohlásil za největší potupu Slovenska a za provokaci všeho katolíckého lidu.“ In *České noviny*, 25. června 1927, roč. 2, č. 25, s. 1.

⁷⁷Presné údaje o 2. československom streleckom pluku, ktorý bojoval v Taliansku a potom oslobodzoval východné Slovensko od Trebišova až po Lučenec. Pozri *České noviny*, 2. července 1927, roč. 2, č. 26, s. 2.

⁷⁸*České noviny*, 30. září 1927, roč. 2, č. 39, s. 2.

⁷⁹Článok prinášajúci opis predvolebnej situácie (pred prvými voľbami do krajského a okresných zastupiteľstiev, ktoré sa konali v decembri 1928) v politických stranách v Prešove. Pozri *České noviny*, 30. září 1927, roč. 2, č. 39, s. 2.

⁸⁰Opis úsilia o založenie českej školy na Slovensku.

⁸¹Pomerne kritický článok o pomeroch na Slovensku: „Slovensko je velmi nemocné. Jeho největší nemoc, nevědomost, ať už politická, nebo národní, je bezpříkladná.“ In *České noviny*, 19. listopadu 1927, roč. 2, č. 46, s. 1.

⁸²*České*, ref. 81.

⁸³*České noviny*, 28. ledna 1928, roč. 3, č. 4, s. 2.

⁸⁴*České noviny*, 10. února 1928, roč. 3, č. 6, s. 1.

⁸⁵V tomto článku sa pozitívne hodnotí rozvoj kultúry v Spišskej Novej Vsi, je tu tiež zoznam kultúrnych a osvetových podujatí v tomto spišskom meste. Pozri bližšie *České noviny*, 16. března 1928, roč. 3, č. 11, s. 2.

⁸⁶*České noviny*, 23. března 1928, roč. 3, č. 12, s. 2.

⁸⁷*České noviny*, 30. března 1928, roč. 3, č. 13, s. 1.

⁸⁸Pozri článok Šrobárův projev. In *České noviny*, 17. prosince 1927, roč. 2, č. 50.

Ludovýchovný vestník – príloha Úradných novín župy košickej, potom Orgán Župného sväzu osvetového v Košiciach (príloha Úradných novín župy košickej)

Ludovýchovný vestník vydával Župný osvetový zväz v Košiciach a vychádzal dvakrát mesačne. Bol to časopis o ľudovýchove na východnom Slovensku. Uverejňoval prehľad foriem osvetovej činnosti na východnom Slovensku za rok 1923 (mestá Bardejov, Košice, Prešov, Michalovce, Sabinov, spišské mestá absentujú). Z pravidelných rubriík môžeme uviesť Zprávy župného sväzu osvetového, Zprávy okresných sborov osvetových, Vojenská osveta (uverejňovali štatistiku osvetových aktivít u vojakov), Knižnice a archívy. Obsahovou náplňou týchto novín boli tiež štatistiky miestnych osvetových komisií, zoznam kníh Župnej knižnice v Košiciach či štatistiky prednášok, ktoré obsahujú presný názov prednášky, meno prednášajúceho a miesto uskutočnenia prednášky.

Z článkov uvádzame na ilustráciu tieto: KÁLAL, Karol. *Ciele a prostriedky ľudovej výchovy na Slovensku*,⁸⁹ VELEMÍNSKÝ, Karel. *Výchova dedinského ľudu*,⁹⁰ KÜHN, Ludvík. *Organizácia ľudovej výchovy*,⁹¹ *Prehľad divadelných hier v roku 1923*,⁹² ZBAVITEL, Alojz. *Vlastný príklad ľudovýchovného pracovníka*,⁹³ *Štefánikove tryzny*,⁹⁴ *Kultúrna práca vojska na Slovensku*,⁹⁵ *Otvorenie Verejnej knižnice v Košiciach*,⁹⁶ ŠANDOR, Elo. *Sokolská župa Východoslovenská Jána Kollára v Košiciach*,⁹⁷ GALLO, P. *Okresný osvetový sbor v Prešove*.⁹⁸

Pre historika je *Ludovýchovný vestník* výbornou pomôckou pre spracovanie ľudovýchovnej a osvetovej práce na východnom Slovensku v 20. rokoch 20. storočia.

Náš ľud – nepolitický národohospodársky a vzdelávací časopis, od 20. apríla 1932, č. 2 – 4, sa zmenil názov na *Náš východoslovenský ľud*

Náš ľud vychádzal ako mesačník v Prešove, ale len dva roky (1931, 1932). Jeho cieľom bolo pomáhať hospodárskemu rozvoju Šariša a prinášať správy o významných udalostiach v regióne. Neobsahoval žiadne články o politických natahovačkách či osobných sporoch, ktoré na rozdiel od tohto mesačníka obsahovali niektoré regionálne týždenníky. Prinášal správy z regiónu Šariša, ale aj zo sveta. Jeho pravidelnými rubrikami boli Zprávy z cudziny, Zaujímavosti sveta, Hospodárske zprávy, Živnostenský vestník, Čo nového?. Tento časopis obsahoval

⁸⁹Ludovýchovný vestník, 15. apríla 1924, roč. 1, č. 1, s. 1.

⁹⁰Ludovýchovný, ref. 89, s. 3.

⁹¹Ludovýchovný vestník, 1. mája 1924, roč. 1, č. 4, s. 10.

⁹²Článok prináša prehľad divadelných predstavení (presný popis miest uskutočnenia hier a druhy týchto divadelných hier) na východnom Slovensku, zo Spiša je tu len Gelnica. In *Ludovýchovný vestník*, 1. mája 1924, roč. 1, č. 4, s. 12.

⁹³Ludovýchovný vestník, 15. mája 1924, roč. 1, č. 3-4, s. 1-2.

⁹⁴Článok prináša presný zoznam usporiadateľov Štefánikových tryzií v mestách a dedinách jednotlivých okresov na východnom Slovensku, zo Spiša je len Gelnica. Pozri *Ludovýchovný vestník*, 15. mája 1924, roč. 1, č. 3-4, s. 19-26.

⁹⁵Ludovýchovný vestník, 15. mája 1924, roč. 1, č. 3-4, s. 32.

⁹⁶Ludovýchovný vestník, 1. února 1928, roč. 3, č. 9-10, s. 1-2.

⁹⁷Cenná je tu štatistika telovýchovných jednot Sokola na východnom Slovensku. In *Ludovýchovný vestník*, 1. února 1928, roč. 3, č. 9-10, s. 3-5.

⁹⁸Ludovýchovný vestník, 15. mája 1928, roč. 3, č. 20-22, s. 2-3.

taktiež krátke správy o kultúrnych podujatiach (divadelných predstaveniach v Bardejove, v Prešove), ale aj prehľady trhov (dobytečích jarmokov) v Šariši.

Ukážky niektorých článkov: TURYNA, František. *Ako uložiť dnes najlepšie svoje peniaze?*; *Prečo sa majú gazdovia poistiť?*; *Význam banky v hospodárskom živote; Desiat rokov činnosti Americko-slovenskej banky, filiálky v Prešove*;⁹⁹ B. K. *Čo chýba slovenskému hospodárstvu*;¹⁰⁰ *Ako nažíva náš učňovský dorast v Šariši*; *Koncentrácia slovenského bankovníctva*;¹⁰¹ *Ako sa majú podať daňové priznania*; *Čo je so stavbou ľudových škôl v Prešove?*

Pre historika je tento časopis pomôckou pri štúdiu hospodárskych otázok Šariša, obsahuje veľa faktografie o činnosti Národohospodárskeho zboru pre Šariš i cenné informácie o bankách na Slovensku a v Šariši, ale aj o kultúre a školstve v Šariši na začiatku 30. rokov 20. storočia.

Nový svet (Prešovské noviny) – Neodvislý týždenník

Bola to pravdepodobne slovenská mutácia maďarských novín *Uj Világ*. Tento týždenník vychádzal v rokoch 1924 a 1925. Boli to typické regionálne noviny, prinášali informácie o Prešove a Šariši, nepolitizovali, lebo nepatrili žiadnej politickej strane.

V prvom čísle v úvodníku napísal zodpovedný redaktor Artur Spányi o iných novinách v oblasti Šariša: „Veď každý to vie: zrodily sa „Šarišské hlasy“, ktoré v spôsobe štvania a chamaleonskej politiky nemaly páru a čoskoro sa musely prekrstiť na „Gazdovské noviny“, pretože predošlého názvu sa každý vopred zhrozil.“ Potom vychádzala *Slovenská Pravda* so silným opozičným tónom (*bola orgánom HSLS na východnom Slovensku – pozn. autor*), potom sa zjavil *Východný Slovák* ako rozhodný protivník *Slovenskej Pravdy*, „noviny to veľmi zbytočné, ktoré ale ich prázdnotou a nestálou, nesmyselnou krajinou politikou odstrašily každého od seba... My nechceme politizovať, my chceme, aby národ čítal a sa vzdelával a bol poučovaný, informovaný... My politiku necháme stranou už z toho dôvodu, lebo sa nestotožňujeme so žiadnou politickou stranou a preto ufáme sa, že nám ani rozličné kompetentné kruhy neodoprujú ich podpory.“¹⁰²

Nový svet obsahoval informácie z Prešova, Bardejova a rubriky Malé zprávy (krátke správy z politiky, kultúry a ďalšie informácie z regiónu Šariša) a Šport (správy a výsledky zo športu). Uverejňoval články aj proti *Východnému Slovákovi*.¹⁰³ V tomto týždenníku publikovali takisto veľa článkov o vraždách, znásilneniach miestnych občanov, t. j. tzv. pikantné správy, typické skôr pre bulvárnu tlač.

⁹⁹*Náš ľud*, 20. novembra 1931, roč. 1, č. 2, s. 3.

¹⁰⁰*Náš ľud*, 20. decembra 1931, roč. 1, č. 3, s. 2.

¹⁰¹*Náš ľud*, 24. januára 1932, roč. 2, č. 1, s. 1.

¹⁰²SPÁNYI, Artur. Celý Šariš. In *Nový svet*, 9. marca 1924, roč. 6, č. 11, s. 1.

¹⁰³Napr. článok *Neprovoďte!*: „...ich duchaplnosť sa vyčerpáva len v „bezočivom osobníckarstve“, ako teraz posledne zrobili, keď napadli „Uj Világ“ a to spôsobom ako jeden posvorkovaný besný dedinský pes... Táto pijavica, opätovne napadol nášho zodpovedného redaktora...“ In *Nový svet*, 6. júla 1924, roč. 6, č. 28, s. 1.

Výber ďalších článkov: *Prešovské mestské hospodárstvo v číslach*,¹⁰⁴ –g. *Pred zrušením št. polície v Bardiove*,¹⁰⁵ *Počet obyvateľstva na Slovensku*,¹⁰⁶ *Dve zasadnutia mestského zastupiteľstva*,¹⁰⁷ *Čo vykonala miestna polícia za rok 1924?*,¹⁰⁸ *Prejav okr. náčelníka dra Gallayho*.¹⁰⁹

Typické regionálne noviny, vhodné pre historické štúdium dejín mesta Prešova a regiónu Šariš. Boli nezávislé, ako napr. na Spiši *Spišské noviny* alebo *Spišské hlasy*, preto sa nemiešali do politiky a politických šarvátok a polemík. Boli skôr nadstranícke, pričom prinášali skôr pikantné správy z bežného života (o trestných činoch – znásilneniach, krádežiach, vraždách), o zatvete na Šariši, o činnosti mestského zastupiteľstva v Prešove a v Bardejove, kde mali svojho dopisovateľa.

Rovnosť – nepolitický-hospodársky mesačník

Príklad regionálneho mesačníka, ktorý vyšiel v podobe jedného čísla len raz v roku 1937. V 1. čísle v úvodníku *Hlásime sa* (autor Alexander Marty) sa uvádza: „Hlásime sa k práci, hlásime sa o slovo v hospodársko-politickej diskusii o zveladenie hospodárskych a hmotných síl východu Republiky. Chceme prispieť k zlepšeniu pomerov pracovných, obchodných, zemedelských, remeselníckych a dopravných na Slovensku tým, že budeme nepredpojate komentovať výsledky pokrokových snáh v týchto odboroch...“ Chceli budovať „hospodársko-politické fórum“, ktorého cieľom bola „práca o odkrytie a zveladenie hospodárskych možností na Slovensku a Podkarpatskej Rusi“.

Keďže vyšlo len jedno číslo, veľa informácií tento mesačník neposkytuje ani pre historika. V prípade viacerých čísel by poskytoval informácie z hospodárskych dejín na východnom Slovensku. V uvedenom prvom čísle prinášal okrem iného tiež ceny poľnohospodárskych produktov družstva Rovnosť v Košiciach.

Společenský rádce (Gesellschafts Ratgeber) – odborný časopis pro kosmetiku – Kosmetischen Fachblatt

Tento odborný časopis ako mesačník vychádzal v Košiciach v rokoch 1934 a 1935. Je písaný v češtine a nemčine. Dával rady, ako si zlepšiť a utužiť zdravie, prinášal informácie pre domácnosti z hľadiska hygieny a kozmetiky, ktoré sú, podľa autorov časopisu, základnou podmienkou ľudského zdravia. Nachádzajú sa tu články o účinkoch jednotlivých druhov čajov na ľudské zdravie, intímne rady ženám a pánom, rady pre ľudí, ktorí trpeli nejakými chorobami (popis liekov, ktoré majú užívať, najmä výtazky z bylín, nie antibiotiká).

Historik môže zistiť podľa tohto odborného časopisu názory na pestovanie zdravia a zdravého spôsobu života v polovici 30. rokov 20. storočia.

Stráž Východu – týždenník pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus

Vychádzal v rokoch 1927 až 1929, bol orgánom Československej národnosocialistickej strany (ČNSS). Jazykom týchto novín bola slovenčina, niektoré články a správy sú písané aj v češtine. Bol vedený v duchu národnom a republi-

¹⁰⁴*Nový svet*, 9. marca 1924, roč. 6, č. 11, s. 2.

¹⁰⁵*Nový svet*, 23. marca 1924, roč. 6, č. 13, s. 1.

¹⁰⁶*Nový svet*, 27. apríla 1924, roč. 6, č. 18, s. 1.

¹⁰⁷*Nový svet*, 4. mája 1924, roč. 6, č. 19, s. 1.

¹⁰⁸*Nový svet*, 4. januára 1925, roč. 7, č. 1, s. 3.

¹⁰⁹*Nový svet*, 11. januára 1925, roč. 7, č. 2, s. 1.

kánskom, nechcel byť ortodoxne stranický a najmä nie šovinistický. Podľa redakcie týchto novín každý mal mať národnostnú slobodu, preto chceli prispievať k národnostnému zblížovaniu, presadzovali československú jednotu, československú štátnosť, pričom preferovali politický smer národno-socialistický a politiku Edvarda Beneša a Malú Dohodu. Nehlásali triedny boj, ale triednu spravodlivosť, chceli informovať o sociálnych pomeroch občanov na východe ČSR, vystupovali proti účasti cirkvi a kňazov v politike. Z politických strán písali proti svojim politickým oponentom – slovenským ľudákom a Andrejovi Hlinkovi (hoci len zriedka), proti agrárnej strane (článok *Řádění agrárníků na Podkarp. Rusi*), proti Rothemerovej akcii, presadzovali myšlienky socialistických strán. Uverejňovali aj články proti konkurenčným *Českým novinám* (oba týždenníky vychádzali v Košiciach), proti maďarskej iredente, často kritizovali cirkev.¹¹⁰

Obsahovali tieto pravidelné rubriky: Sociálna hliadka (sociálne záležitosti štátnych zamestnancov, robotníkov), Organizačná hliadka (o činnosti ČNSS v Košiciach a v ďalších mestách východného Slovenska), Ženská hliadka, Hliadka mládeže, Sokolská hliadka, Hliadka železničiarov, Chýrnik. Krátke správy uverejňovali v rubrike Týždenný prehľad, športové výsledky a články v rubrike Šport, krátke správy zo sveta v rubrike Zo sveta, informácie o politike v rubrike Politický prehľad. Často publikovali články politikov ČNSS E. Beneša (napr. *O zahraniční politice a slovanství*) či V. J. Klofáča (predseda ČNSS). Nájde tu tiež mnoho článkov o názoroch a podujatiach ČNSS v československom štáte, v Košiciach (napr. o župnom zjazde ČNSS XX. Župy v Košiciach v septembri 1927) a na Podkarpatskej Rusi, tiež rôzne články o Podkarpatskej Rusi, o spoločenskom vývoji v Košiciach,¹¹¹ krátke správy a oznamy z kultúry, napr. divadelné predstavenia Východoslovenského národného divadla, podujatia Mestského osvetového zboru v Košiciach, podujatia kultúrnych spolkov. Uverejňovali aj polemiky medzi Čechmi pôsobiacimi na východnom Slovensku, napr. medzi J. Smržom a Dr. Očenáškom, prinášali informačné články z jednotlivých regiónov Slovenska, napr. o Orave (prírodné krásy, hospodárstvo, národnostné zloženie, náboženské vierovznanie, osobnosti) a uverejňovali i články o minulosti Slovenska.

Z článkov a správ sme na ilustráciu vybrali tieto: *Východné Slovensko proti Rothemereovcom*;¹¹² LAUBAL, Frant. *Otázka československá z hľadiska historického*;¹¹³ KOHOUT, K. *O Dra E. Beneše*;¹¹⁴ ŠTRÁFELDA, V. *Legionári a politika*;¹¹⁵ Dr. V. Tukov *novoročný prejav*;¹¹⁶ *Bašta reakcie*.¹¹⁷ Výber ďalších článkov:

¹¹⁰Napr. v článkoch: Číslice, které žalují, kde písali, že stále menej ľudí sa hlási k niektorej cirkvi, ale finančné výdavky na cirkev stúpajú. In *Stráž Východu*, 4. apríla 1928, roč. 2, č. 14, s. 2; LOUBAL, Fr. *Nástup klerikální ofensivy?* In *Stráž Východu*, 19. apríla 1928, roč. 2, č. 16, s. 1.

¹¹¹Napr. *O budúciho starostu mesta Košic*. In *Stráž Východu*, 8. septembra 1927, roč. 1, č. 3, s. 1; *Čo vykonala samospráva mesta Košic 1923 – 1927*. In *Stráž Východu*, 28. septembra 1927, roč. 1, č. 6, s. 4.

¹¹²*Stráž Východu*, 1. septembra 1927, roč. 1, č. 2, s. 1.

¹¹³*Stráž Východu*, 22. septembra 1927, roč. 1, č. 5, s. 1.

¹¹⁴*Stráž*, ref. 113.

¹¹⁵*Stráž Východu*, 14. októbra 1927, roč. 1, č. 8, s. 5.

¹¹⁶Kritický článok na adresu V. Tuku. Pozri *Stráž Východu*, 18. januára 1928, roč. 2, č. 3, s. 1.

¹¹⁷Kritika Maďarska a jeho režimu. Pozri *Stráž Východu*, 25. januára 1928, roč. 2, č. 4, s. 2-3.

Radio a Slovensko, Niečo o novom Rusku, Ludová strana v Prahe a na Slovensku (kritika ľudákov), *Komunisté a my* (kritika komunistov).

V prílohe *Divadlo* (prvá vyšla 10. novembra 1927) uverejňovali články, oznamy a správy z divadelného života v Košiciach, najmä podujatia Východoslovenského národného divadla v Košiciach a bábkového divadla Sokola v Košiciach.

Boli to noviny vyššej úrovne, neriešili na svojich stránkach osobné spory a animozity osôb rôzneho politického zamerania. Možno v nich nájsť cenné informácie o činnosti národných socialistov na východnom Slovensku (najmä v Košiciach) a Podkarpatskej Rusi, podporovali sociálne záujmy štátnych zamestnancov na východnom Slovensku (železničiarov, úradníkov), ktorí boli väčšinou Česi. Obsahujú tiež veľa článkov o politike a analýze politického vývoja a vývoja politických strán.¹¹⁸ Z politického pohľadu sa prikláňali na stranu socialistických strán (národno-socialistickej a sociálnodemokratickej), podporovali takisto legionárov a ich spolok Československú obec legionársku.

Historik nájde v týchto novinách cenné informácie o aktivitách národných socialistov na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi (napr. zoznam kandidátov v obecných voľbách), o politike E. Beneša (hoci je len jednostranne chválená) či presné údaje o štátnom rozpočte ČSR za rok 1928.

Svojpomoc

Noviny roľníckeho družstva Svojpomoc, ktoré bolo založené roku 1927 v Prešove. Vychádzali nepravidelne 10 až 21 krát ročne nepretržite od roku 1929 do roku 1938, kedy zmenili názov na *Šarišská svojpomoc*. Písané boli v češtine, potom striedavo v slovenčine a češtine (každé druhé číslo bolo v češtine).

Vhodné periodikum pre štúdium družstevníctva zamerané na región Šariš. Obsahuje články o družstevníkoch a ich hnutí, o Roľníckej vzájomnej pokladnici v Prešove, o Roľníckom družstve v Prešove. Tieto noviny presadzovali program ČNSS, ale napr. tiež revíziu pozemkovej reformy. Vystupovali proti agrárnikom (nazývali ich zásadne „argalášmi“), kritizovali veľkostatkárov a podporovali slovenského maloroľníka.

Šariš – spoločenský a hospodársky nestranný týždenník

Vychádzal v rokoch 1927 a 1928 v Sabinove (*rovnomený a významnejší týždenník vychádzal od roku 1930 v Prešove – pozn. autor*), jeho majiteľom a vydavateľom bol Gustáv Stehr, kníhtlačiar a kníhkupec zo Sabinova. Najvyššiu úroveň mali tieto noviny paradoxne v prvom ročníku, mali veľký formát, potom postupne upadali, zmenšil sa formát i počet strán, zrejme v dôsledku nedostatku financií. Ich text sa vyznačoval nižšou úrovňou slovenskej gramatiky.

Redakcia v úvodníku prvého čísla vysvetlila vydávanie týchto novín – „aby vedeli o východných Slovákoch bratia na Západe i inde“ – a zdôraznila, že „tento náš časopis je prvým slovenským nestranným týždenníkom na našom Východe, ktorý bude chrániť naše hospodárske záujmy a ktorý oboznámi všetkých našich priateľov a nepriateľov s naším Východom“.¹¹⁹ Symbolicky mal tento týždenník

¹¹⁸Napr. článok MOUDRÝ, K. Politické strany a inteligencia. In *Stráž Východu*, 21. marca 1928, roč. 2, č. 12, s. 1.

¹¹⁹Redakcia. Šariš, úvodník. In *Šariš*, 16. januára 1927, roč. 1, č. 1, s. 1.

v hlavičke kresbu robotníka a roľníka, pretože bránil záujmy týchto sociálnych vrstiev.

Uverejňovali v ňom články z vnútropolitického diania v ČSR, z východného Slovenska, zo Sabinova, aj krátke správy zo sveta. Rubriky: Naš kraj, Republika, Zo sveta, Cudzozemsko, Smiechoty, Žarty, Besednica (prinášali tu krátke literárne útvary – poviedky, napr. i od A. P. Čechova), Hospodárstvo (poučné články pre roľníkov, napr. *Niekoľko rád pre gazdu, Ako hlboko orat?*), Hvezdárstvo. Nájde sa tu tiež prehľad jarmokov v okrese Sabinov v roku 1927, básne vo východoslovenskom (zemplínskom) dialekte, rady pre roľníkov a gazdov (napr. kedy sa oteliť krava, kobyľa, oprasí sviňa), články proti Rothemereovi a jeho iredente, licitačné oznamy (najmä od druhého ročníka, zrejme mali z toho určitý finančný príjem). Pre historika je zaujímavý prehľad obecných volieb v Sabinove v októbri 1927¹²⁰ a výsledky týchto volieb v článku *Obecné voľby v Sabinove*.¹²¹

Ďalšie príklady článkov: *Roľnícka otázka*, *Scotus Viator*, *Borba s nákazlivými chorobami a maláriou*, *Rozhúčka s p. šk. inšpektorom Jozefom Jurekom*,¹²² KOSTOLNIANSKÝ, G. *Kto je muž*,¹²³ *Vystahovalectvo*, *Budeme mať v Sabinove radiofonnú stanicu pre verejnosť*,¹²⁴ *Životopis Antona Eiszelta*,¹²⁵ *Slávnostný vchod nového biskupa do Prešova*, *Voľby do obcí*, *Či je robotníctvo drahé*,¹²⁶ *Šarišský spolok chovateľov drôbeže*. *Jeho vznik a význam*,¹²⁷ –S–. *Politické strany*,¹²⁸ –ik. *Sabinov*,¹²⁹ –S–. *K 50-temu výročiu smrti básnika Bohuslav Nosák–Nezabudova*,¹³⁰ *Oslava Bohuslava Nosáka Nezabudova v Sabinove*,¹³¹ *Spalovanie vdov v Indii*,¹³² *Pokrok ľudstva*,¹³³ *Nové spolky na obzore*,¹³⁴ NAGY, Eužen. *Daňová reforma*, *občianstvo a štát*, *Lexo. Paštiky z ľudského mäsa*.¹³⁵

Tieto regionálne noviny poskytujú historikovi dobrý materiál k analýze udalostí v Sabinove a Šariši na konci 20. rokov 20. storočia. Z dosiaľ prebratých a analyzovaných novín patrili medzi tie s vyššou úrovňou, hlavne po obsahovej

¹²⁰Šariš, 23. októbra 1927, roč. 1, č. 40-41, s. 1-2.

¹²¹Šariš, 6. novembra 1927, roč. 1, č. 42, s. 1.

¹²²Šariš, 12. februára 1927, roč. 2, č. 4, s. 1.

¹²³Soľto tohto článku kritizuje alkoholizmus u mužov. Pozri Šariš, 19. februára 1928, roč. 2, č. 5, s. 1.

¹²⁴Šariš, 6. februára 1927, roč. 1, č. 4, s. 1.

¹²⁵Bol to bývalý mešťanosta Sabinova. Šariš, 20. februára 1927, roč. 1, č. 6, s. 1.

¹²⁶Článok prinášajúci analýzy miezd robotníkov. Pozri Šariš, 20. marca 1927, roč. 1, č. 10, s. 1-2.

¹²⁷Šariš, 20. marca 1927, roč. 1, č. 10, s. 3.

¹²⁸Kritika politických strán a poslancov v parlamente. Šariš, 27. marca 1927, roč. 1, č. 11, s. 1.

¹²⁹Sú tu rôzne dôležité informácie o Sabinove. Šariš, 3. apríla 1927, roč. 1, č. 12, s. 1.

¹³⁰Šariš, 10. apríla 1927, roč. 1, č. 13, s. 1-2.

¹³¹Šariš, 3. júla 1927, roč. 1, č. 25, s. 1-2.

¹³²Šariš, 1. mája 1927, roč. 1, č. 16, s. 2.

¹³³Článok približujúci let Lindbergha cez Atlantik, pričom v druhej časti sa autor zamyslel nad pokrokom ľudstva. In Šariš, 5. júna 1927, roč. 1, č. 21, s. 1.

¹³⁴Autor podáva kritiku spolkov v Sabinove. Napísal, že len z miestneho odboru Matice slovenskej vystúpilo vyše 30 členov, no mali byť založené nové spolky Slovenská liga, Okresná pečlivosť o mládež a Letecká liga. In Šariš, 12. júna 1927, roč. 1, č. 22, s. 1.

¹³⁵V tomto článku je opísaný prípad hostinského Dmomešenka, ktorý tajne opíjal a potom zabíjal svojich hostí, pričom pripravoval „chutné“ paštéty a mäso z pečení týchto ľudských mŕtvol a nič netušiaci zákazníci ich paradoxne obdivovali. Pozri Šariš, 4. septembra 1927, roč. 1, č. 34, s. 1.

stránke (poskytujú veľa praktických informácií), a to hlavne v prvom ročníku. Po formálnej gramatickej stránke mali slabšiu úroveň. Neskoršie v druhom ročníku poklesla ich úroveň i z hľadiska obsahu, znížil sa počet strán vydavateľského formátu. Cenné u nich bolo to, že nepolitizovali (na rozdiel od mnohých iných regionálnych týždenníkov), ale skôr radili, najmä roľníkom a robotníkom, obsahovali tiež veľa krátkych správ zo svetového diania, nielen z východného Slovenska a Sabinova.

Šarišské noviny – nepolitický týždenník

Tento týždenník vychádzal len jeden rok (1928) v Prešove a hoci mal v hlavíčke nepolitickosť, nepolitický nemohol byť, pretože bol orgánom Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu. Cieľ týchto novín bol naznačený v úvodníku 1. čísla: pomáhať šarišskému ľudu, pričom tieto noviny mala reprezentovať láska a statočnosť. Bol to regionálny týždenník, ktorý presadzoval slovenské národné povedomie, pritom tiež československú jednotu. Publikoval názory namierené proti komunistom,¹³⁶ taktiež proti ľudákovi, maďarskej iredente a maďarónom¹³⁷ i proti národným demokratom. Veľa článkov je namierených proti novinám *Východný Slovák*, pre ktorého boli *Šarišské noviny* konkurenciou.¹³⁸

V tomto týždenníku boli publikované značne konfrontačné články, napr. spomínaný konflikt medzi týmito novinami a majiteľom a vydavateľom *Východného Slováka* Dr. Alexom Duchoňom.¹³⁹ Do tohto sporu vniesol veľa svetla

¹³⁶Uverejnili napr. parafrázu: „Kto je komunist? Taký „poriadny“ človek, ktorý by sa so všetkým rád delil, čo nie je jeho.“

¹³⁷V článkoch: Dezider Báno – „Ináč tak sa nám zdá, že maďarským džentrikom ešte sa príliš dobre vedie u nás. Nepoškodilo by im trochu viac skromnosti a viac loyality.“ In *Šarišské noviny*, 18. februára 1928, roč. 1, č. 2, s. 2; Slovo pre „Új Világ“ – „Náš časopis založili sme z idealizmu a z lásky k ľudu slovenskému a práve preto budeme si držať vždy za povinnosť, aby sme poukazovali na prechmaty istých štreberov.“ In *Šarišské noviny*, 25. februára 1928, roč. 1, č. 3, s. 1.

¹³⁸Dr. Duchoň, majiteľ a vydavateľ *Východného Slováka* sa vyslovil, že tajomníkovi Marenčinovi vylámal krky: „Velavážení pánovia od „Východného Slováka“, buďte trochu uznanlivejší a pravdumilovnejší, lebo tento Váš článok so svojou lžou a so svojimi vymysleninami neposlúži Vám ku cti.“ V ďalšom podobnom článku Dolu s maskou! autor napísal: „Otravovateľ studní, Duchoňov „časopis“ týždenník „Východný Slovák“ v poslednom čase vyceril svoje špinavé zuby na nás. Jeho písáčky nesú sa tónom tak hrubým, nízkym a lživým, že v záujme širokej verejnosti pokladáme za nútne demaskovať tak „Východného Slováka“, jako tých, ktorí za jeho chrbtom stoja.“ In *Šarišské noviny*, 24. marca 1928, roč. 1, č. 7, s. 1; Švindlerstvá vo „Východnom Slováku“, Vredy: „Ticho a vážne sme chceli pracovať; keď ale Duchoňov orgán napadol nás spôsobom nekvalifikovaným a podvodným... nuž nezostalo nič iného, než to, že sme sa museli brániť... A keď sme zbadali, že tu sa jedná o vred, ktorý je škodlivý pre ľud a pre spoločenstvo vôbec, rozhodli sme sa, že ten vred musí sa odstrániť spôsobom operatívnym... základom našej práce je láska, ale tu ide o šariš. ľud, ktorý chcú podvodným spôsobom zavádzať a to je to, čo nesmieme dopustiť, preto ideme na vred s nožom.“ In *Šarišské noviny*, 14. apríla 1928, roč. 1, č. 10, s. 1.

¹³⁹Vid' článok Dr. Duchoň proti slovenským kultúrnym inštitúciám od autora podpísaného ako Bývalý člen obecného zastupiteľstva. Duchoň bol miestnym vodcom národných demokratov, zamestnaný bol ako verejný notár v Prešove. Autor článku ho kritizoval, že vystupoval v obecnom zastupiteľstve v ne-dôležitých malých veciach a mnohým nerozumel, že bol proti podpore Slovenského národného divadla v Košiciach vo výške 5000 Kč (on chcel schváliť len 2000 Kč), lebo že „vraj Nár. divadlo nehraje slovensky ale česky a preto nezasluhuje podpory. Prosím tak hovorí Duchoň, on vytýka češtinu, on ktorý do dnes má maďarskú domácnosť a dcéru vychováva vo Viedni!“ In *Šarišské noviny*, 31. marca 1928, roč. 1, č. 8, s. 2.

článok *Členom Národnej Demokracie a vôbec Šarišskej verejnosti*, ktorý napísal zodpovedný redaktor *Východného Slováka* Vladimír Babylonský, pričom v ňom kritizoval osobnosť Dr. Duchoňa a opisoval škody, ktoré narobil v Československej národnodemokratickej strane v Prešove.¹⁴⁰ Tohto sporu sa týkal aj článok Vojtecha Marenčina *Z vysoka*.¹⁴¹

Celá kauza konfliktu Dr. Duchoňa a V. Marenčina skončila na súde: Dr. Duchoň podal na súd súkromný návrh proti redaktorovi V. Marenčinovi pre dvojnásobný prečin „pomlavy spáchaný tlačou“. Nevieme však, ako sa tento osobný konflikt skončil.

Šarišské noviny prinášali články a správy najmä z regiónu Šariša, hlavne z Prešova, zriedka aj krátke články zo sveta.¹⁴² Ďalej uverejňovali krátke správy zo sveta a domova v rubrike *Chýrnik*, tiež krátke správy zo športu – najmä výsledky futbalu z regiónu. Väčšina informácií bola najmä z Prešova, publikovali veľa licitačných a dražobných oznamov. O politickom smerovaní tohto periodika svedčia uverejňované básne k meninám Dr. Juraja Slávika, bývalého ministra vnútra. O inklinácii k agrárnej strane nás presvedča článok *Desatoro venkovského človeka*.¹⁴³ Gusto Slezák-Pohronský písal články o kultúre, napr. v *Kultúrnej hliadke* o Martinovi Kukučínovi a vlastné literárne poviedky, napr. v *Besednici* pod názvom *Putá*.

Príklady ďalších článkov: *Opravdivý republikanizmus, alebo falošný demokratizmus?*, *K obecným voľbám v Prešove*,¹⁴⁴ *Dr. Milan Hodža* (chváliaci článok tohto politika), *Strašné snehové víchrice v Rusku*, *Vývoj Rolníckych vzájomných pokladníc na východnom Slovensku*,¹⁴⁵ *SLEZÁK-POHRONSKÝ, G. Svornosť*,¹⁴⁶ *Čo žiadajú roľníci mesta Prešova?*, *Hold zemedelcov Československému štátu*, *Manifestácia roľníckeho ľudu v Prahe*,¹⁴⁷ *Pittsburghská Dohoda*.¹⁴⁸

Historik môže na základe textov z týchto regionálnych novín analyzovať príčiny konfliktu medzi *Šariškými novinami* a *Východným Slovákom*, ktorý mal podobu osobného konfliktu medzi Vojtechom Marenčinom a JUDr. Alexom Duchoňom (obsah čísel 10 a 11 je venovaný skoro celý tomuto sporu), môže skúmať život Dr. Duchoňa, jeho politickú kariéru, vývoj v Československej národno-demokratickej strane v Prešove (členskú základňu atď.), ďalej môže

¹⁴⁰Šarišské noviny, 21. apríla 1928, roč. 1, č. 11, s. 2.

¹⁴¹Šarišské noviny, 5. mája 1928, roč. 1, č. 13, s. 1.

¹⁴²Napr. SLEZÁK-POHRONSKÝ, Gusto. Čína. In *Šarišské noviny*, 26. mája 1928, roč. 1, č. 16, s. 1.

¹⁴³„Pri všetkom svojom konaní choď za príkladom svojho veľkého vodcu Antona Švehlu.“ In *Šarišské noviny*, 2. júna 1928, roč. 1, č. 17, s. 2.

¹⁴⁴Je tu zoznam kandidátov s komentárom za jednotlivé politické strany. *Šarišské noviny*, 14. júla 1928, roč. 1, č. 23, s. 2.

¹⁴⁵Šarišské noviny, 25. februára 1928, roč. 1, č. 3, s. 2.

¹⁴⁶Apel na Slovákov na východnom Slovensku, aby boli uvedomelí, prebudení a aktívni. *Šarišské noviny*, 17. marca 1928, roč. 1, č. 6, s. 1.

¹⁴⁷Opis manifestácie roľníkov v Prahe 16. a 17. mája 1928, kde bolo 100 000 ľudí. Autor uverejnil mená roľníkov, ktorí sa jej zúčastnili z okresov Prešov a Giraltovce. *Šarišské noviny*, 26. mája 1928, roč. 1, č. 16, s. 1.

¹⁴⁸Šarišské noviny, 2. júna 1928, roč. 1, č. 17, s. 1.

analyzovať spoločenský život v Prešove a v Šariši v roku 1928 (hospodárske pomery, napr. článok *Pre hospodárske povznesenie mesta Prešova*, či politický vývoj v Prešove).

Na záver k tomuto periodiku dodávame, že to boli značne konfrontačné noviny, poznačené konfliktom medzi V. Marenčinom a Dr. A. Duchoňom, pričom v textoch je možné nájsť značný počet gramatických chýb. Po obsahovej stránke je tu veľa informácií o meste Prešov a regióne Šariš.

Zánik tohto týždenníka bol zaujímavý, ale nie nezvyčajný pre podobné regionálne noviny. V čísle 25 z 28. júla 1928 bol pod hlavičkou oznam, že *Šarišské noviny* nebudú z technických príčin vychádzať tri týždne, najbližšie číslo malo vyjsť 25. augusta 1928, no už nikdy nevyšli a definitívne zanikli. Snáď i samotní agráристи nemali záujem vydávať ďalej tieto noviny, ktoré boli značne konfrontačné a neprispievali určite Republikánskej strane zemeľského a maloroľníckeho ľudu k popularite medzi miestnymi občanmi východného Slovenska.

Východ Republiky – politický nestranný denník

Podľa oficiálneho označenia to bol nezávislý republikánsky politický denník, vychádzal v rokoch 1935 a 1936. Bol hlavičkovým časopisom známeho denníka *Slovenský východ*, mal podobný charakter a obsah, ktorý bol značne nadstranícky, čo bolo cenné vzhľadom na to, že to boli noviny agrárnej strany. Začal vychádzať roku 1935, čo nebola náhoda, lebo premiérom sa stal M. Hodža, teda vzrástol vplyv agráristov i na Slovensku. Tento denník presadzoval politiku agrárnej strany a M. Hodžu na Slovensku, najmä v oblasti hospodárstva. Formálna úroveň bola na pomerne vysokej úrovni, v obsahu sa vyskytovalo málo gramatických chýb v porovnaní s denníkmi a týždenníkmi poprevratového obdobia a obdobia 20. rokov.

Tento denník obsahoval články zo svetovej politiky (najvýznamnejšie udalosti uverejňovali na titulnej strane), z vnútropolitického diania v medzivojnovnej ČSR, tiež z Podkarpatskej Rusi, pravidelne uverejňovali program rozhlasových staníc (v sobotu na 5. strane), programy kín v Košiciach, Michalovciach, na strednom Slovensku (v Žiline) a v mestách na Podkarpatskej Rusi. 3. strana bola písaná v češtine a prinášala správy z Podkarpatskej Rusi, najmä z miest. Na 5. strane boli správy z kultúry (napr. z Mestského divadla v Košiciach, i zo svetovej kultúry, napr. o úmrtí spisovateľa R. Kiplinga), 6. strana prinášala športové aktuality (napr. riešiteľskú súťaž v šachu, šachové súťaže (aj prepis partií), články zo športových podujatí zo sveta i domova, napr. zo zimných olympijských hier v Garmisch-Partenkirchen). V týchto novinách možno nájsť tiež snehové správy, niekedy na 5. strane bola kultúra so športom spolu, na 6. strane vychádzalo v sobotu Sobotné čítanie. Tento denník vychádzal aj v nedeľu, nie však v pondelok. Veľa článkov bolo najmä z Košíc (z politiky a kultúry, napr. o podujatiach Mestského osvetového zboru v Košiciach), zriedka uverejňovali správy aj zo Spiša (najmä z kultúry z Levoče a zo Spišskej Novej Vsi), tiež z Prešova (napr. o Sokole, o šachovom športe). Uverejňovali taktiež kurzy európskych mien a amerického dolára. Anton Prídavok písal články o kultúrnych osobnostiach Slovenska, napr. o J. Záborskom, o L. Nádaši-Jégém.

Príklady článkov: STOJANOVIČ, Dušan. *Kultúrne snahy Juhoslávie*;¹⁴⁹ *Habeš hlási: Italovia na ústupe*¹⁵⁰ (ďalšie čísla prinášali tiež správy o vojne v Etiópii); ŠKULTÉTY, Jozef. *Na okraj prvej Štúrovej akcie*;¹⁵¹ *Majstri čs. športu v r. 1935*;¹⁵² MUSSI, Viktor. *Novoročné oslavy v Číne*;¹⁵³ HOZA, Štefan. *Slovensko potrebuje druhé divadlo!*;¹⁵⁴ *Nová situácia v politických stranách*,¹⁵⁵ *Člen Hitlerovho SA odsúdený v Košiciach*,¹⁵⁶ *Deti sa budú modliť za Mussoliniho*,¹⁵⁷ *Hitler prorokuje pre rok 1936 mier*,¹⁵⁸ *Jaká je koncentrace a hustota obyvateľ Podk. Rusi* (na 1 km² žilo 57 obyvateľov na Podkarpatskej Rusi, v Čechách to bolo 137, na Slovensku 68),¹⁵⁹ vk. *Kultúrna výstava v Levoči*,¹⁶⁰ JEŽEK, Svätopluk. *Pravá tvár filmu v Tretej ríši*,¹⁶¹ BARANY, V. G. *K urbaniálnej otázke na Podk. Rusi*,¹⁶² jgb: *Kolko denníkov vychádza na svete?*,¹⁶³ ml. *Pohyb obyvateľstva za rok 1935 v Užhorodě*, dr. B. *Najdrahšia spoločnosť sveta*,¹⁶⁴ ml. *Úbytok zločinnosti na Užhorodsku*, j. h. *Pozemková reforma na Podk. Rusi*,¹⁶⁵ nk. *Záslužná činnosť košickej polície*,¹⁶⁶ *Anglický kráľ zomrel* (správa

¹⁴⁹Východ Republiky, 1. januára 1936, roč. 2, č. 1, s. 7.

¹⁵⁰Východ Republiky, 4. januára 1936, roč. 2, č. 3, s. 1.

¹⁵¹Východ, ref. 150, s. 2.

¹⁵²Východ, ref. 150, s. 8.

¹⁵³Východ Republiky, 5. januára 1936, roč. 2, č. 4, s. 4.

¹⁵⁴Východ, ref. 153, s. 6.

¹⁵⁵„Do takejto situácie vpadol boj o prezidenta. Tu dokázal Hodža, že je našim najprezieravejším politikom po Masarykovi.“ In *Východ Republiky*, 7. januára 1936, roč. 2, č. 5, s. 2.

¹⁵⁶„Išlo o 26-ročného Antona Grubera z Rakúska, ktorého 12. júna 1935 zatkli v Košiciach a našli u neho legitímácie Zväzu nemeckej Hitlerovej mládeže a SA. *Východ Republiky*, 9. januára 1936, roč. 2, č. 7, s. 2.

¹⁵⁷„Deti v Taliansku sa mali podľa organizácie čiernych košiel skautov a skautiek modliť pred jedlom túto modlitbu: „Milý Bože, chráň našu milovanú vlasť a našich vojakov vo východnej Afrike, ktorí tam prinášajú s rímskou civilizáciou svetlo kríža Kristovho. Ochraňuj nášho Vodcu a zachovaj ho čo najdlhšie Itálii, ktorá je už Tvojím obľúbeným dieťaťom po stáročia.“ Pozri bližšie *Východ Republiky*, 10. januára 1936, roč. 2, č. 8, s. 1.

¹⁵⁸„Do nového roku vstupujeme, vravel Hitler (na recepcii 51 veľvyslancov v Berlíne – pozn. autor), naplnený túžbou žiť v mieri s ostatnými národmi sveta a spolupracovať s nimi vo vzájomnom pochopení pre blaho a pokrok ľudstva... nakoniec vyslovil Hitler nádej, že nový rok prinesie túžobné očakávané uvoľnenie medzi národmi a skutočný mier.“ In *Východ Republiky*, 11. januára 1936, roč. 2, č. 9, s. 1.

¹⁵⁹Východ, ref. 158, s. 3.

¹⁶⁰Východ, ref. 158, s. 7.

¹⁶¹„Film „nového Nemecka“ má dvojakú tvár ako Janus. Film pre domácu potrebu má iný propagačný smer ako film na vývoz. Z toho tiež vyplýva, že oficiálne prejavy, určené cudzine, oplývajú krásnymi slovami, na ktoré by mohol prisahať mnohý demokrat a humanista, kdežto skutočnosť v Tretej ríši je iná.“ In *Východ Republiky*, 12. januára 1936, roč. 2, č. 10, s. 3.

¹⁶²Východ, ref. 161, s. 4.

¹⁶³Autor napísal, že to bolo spolu 12 860 denníkov, z toho 8650 v Európe, 2160 v USA, 1640 v Ázii, 210 v Afrike, 200 v Austrálii. *Východ*, ref. 161, s. 7.

¹⁶⁴Článok prinášajúci zaujímavé fakty o Spoločnosti národov (SN), napr. finančné príspevky jednotlivých štátov. Rozpočet na rok 1935 bol 30 mil. švajčiarskych frankov, t. j. 200 mil. Kč, generálny tajomník SN Avenol mal mesačný plat 8000 švajčiarskych frankov, t. j. 50 000 Kč, obyčajní úradníci dostávali od 1500 do 3000 švajčiarskych frankov. Pozri *Východ Republiky*, 14. januára 1936, roč. 2, č. 11, s. 4.

¹⁶⁵Východ Republiky, 18. januára 1936, roč. 2, č. 15, s. 3.

¹⁶⁶Východ, ref. 165, s. 7.

o úmrtí Juraja V.),¹⁶⁷ *Na šábes v Užhorode*, Dr. Marko Weirich. *Zahraničný obchod roku 1935*,¹⁶⁸ f-n. *Ustavení propagačného odboru Národohospodárskeho sboru pro Podkarpatskou Rus*,¹⁶⁹ *Sjazd republikánskeho demokratizmu*,¹⁷⁰ *Veľký prejav predsedu vlády dr. Hodžu*,¹⁷¹ Dr. B. *Pripojovala se Podkarpatská Rus k ČSR vědomě?*,¹⁷² od ženevského spravodajca. *Jehlicskov podvod s memorandom. Dvorcsáka vynahel zo sekretariátu Spoločnosti národov*,¹⁷³ Eles. Hitler: *Vojna je politika bahna*,¹⁷⁴ FILLA, H. *Vítame predsedu vlády v Košiciach*,¹⁷⁵ Dr. V. Barany. *Inteligence Podkarpatské Rusi*,¹⁷⁶ lj. *Nemecko pochovalo slobodu tlače*,¹⁷⁷ a. c. *Kolik je na Podkarpatské Rusi škol a učitelů?*,¹⁷⁸ *Cizinci podle národnosti na Podkarpatské Rusi*.¹⁷⁹

Historik môže čerpať z týchto novín správy zo sveta (na titulnej strane bola vždy najvýznamnejšia svetová udalosť), z domova, najmä o Podkarpatskej Rusi (politika, hospodárstvo, kultúra) a o diani v Košiciach, čiastočne aj na ostatnom východnom Slovensku (Spiš, Prešov), o politických zjazdoch a podujatiach agrárnej strany, napr. i štatistiku o hospodárení Agrárnej banky československej.¹⁸⁰ Nájde tu tiež zoznam koncesionárov (firmy, inštitúcie a jednotlivci), ktorí vlastnili telefón v Michalovciach (meno, adresa, číslo telefónu).

Zemplínska stráž – nepolitický, spoločenský časopis

Regionálne noviny *Zemplínska stráž* vychádzali vo Vranove dvakrát v mesiaci, a to presne jeden rok od 31. marca 1922 do 31. marca 1923. Začal ich vydávať Miestny odbor Maticy slovenskej (MO MS) vo Vranove, ktorý zdôrazňoval nepolitickosť, pričom chcel „budiť národné povedomie, šíriť lásku k vlasti a dvíhať kultúrnu úroveň nášho ľudu“. Prispievali do nich najmä miestni učitelia. Cieľ týchto novín vystihujú slová „Preč so starým duchom, preč s nemiestnou váhavosťou – s radostou a nadšením chopte sa obrodnej práce, vstúpajte do srdca ľudu vrelú lásku k oslobodenej vlasti a rozsievajte všade slovenské povedomie.“¹⁸¹ Noviny teda burcovali k prebúdzaniu slovenského národného povedomia. Pod-

¹⁶⁷*Východ Republiky*, 22. januára 1936, roč. 2, č. 18, s. 1.

¹⁶⁸*Východ Republiky*, 26. januára 1936, roč. 2, č. 22, s. 1.

¹⁶⁹*Východ Republiky*, 28. januára 1936, roč. 2, č. 23, s. 3.

¹⁷⁰*Východ Republiky*, 30. januára 1936, roč. 2, č. 25, s. 1.

¹⁷¹*Východ Republiky*, 2. februára 1936, roč. 2, č. 28, s. 1.

¹⁷²*Východ*, ref. 171, s. 3.

¹⁷³*Východ Republiky*, 4. februára 1936, roč. 2, č. 29, s. 1.

¹⁷⁴Hitler prijal delegáciu francúzsko-nemeckého komitétu v Berlíne, keď ich uistoval, že v Nemecku nikto nechová nenávisť proti Francúzsku, že niekdajšia nespokojnosť už pominula. Pri odchode delegácie ešte Hitler poznamenal, že „to nemá zmyslu, dať pobiť milióny ľudí vo vojne, ktorá nič nerozhodne a ktorej cieľom je len odsťahovať sa pár kilometrov za hranice a ničť pritom kraje. Vojna není skutočnou politikou, to je politika nízkosti – bahna.“ In *Východ Republiky*, 12. februára 1936, roč. 2, č. 36, s. 2.

¹⁷⁵*Východ Republiky*, 1. marca 1936, roč. 2, č. 52, s. 1.

¹⁷⁶*Východ Republiky*, 13. marca 1936, roč. 2, č. 62, s. 3.

¹⁷⁷*Východ Republiky*, 15. marca 1936, roč. 2, č. 64, s. 12.

¹⁷⁸Článok s presnou štatistikou k 1. januáru 1936. *Východ Republiky*, 2. apríla 1936, roč. 2, č. 79, s. 3.

¹⁷⁹*Východ Republiky*, 14. mája 1936, roč. 2, č. 113, s. 3.

¹⁸⁰*Východ Republiky*, 8. marca 1936, roč. 2, č. 58, s. 12.

¹⁸¹Článok *Zemplínskeho učiteľstvu*. In *Zemplínska stráž*, 31. marca 1922, roč. 1, č. 1, s. 5.

porovala ich Tatra banka, jej pobočka vo Vranove, lebo tam mali tieto noviny otvorený účet.

Toto periodikum prinášalo informačné články z Vranova (z kultúry – o MO MS vo Vranove, o jednote Sokol vo Vranove), pričom pravidelnými rubrikami boli Drobnosti, Chýrnik (rôzne krátke správy z Vranova a z východného Slovenska), Pravidlá žitia (výroky, citáty, napr. „Čiň len dobro a nebudeš mať bázeň pred nikým.“) a Zrnká pravdy o ženách. Štefan Čačko publikoval na pokračovanie divadelné scenáre (obrazy zo života východných Slovákov), poviedky, výroky slávnych. Tieto noviny kritizovali takisto politické straníctvo.

Príklady článkov: –ik: „*Otázka slovenských kalvínov*“,¹⁸² SLÁVIK, Michal (*bol zemplínskym županom – pozn. autor*). *Zemplín v svetle číslic* (údaje o Zemplíne, štatistika počtu obyvateľov jednotlivých okresov),¹⁸³ *Župné sriadenie*,¹⁸⁴ KUŽMA, Julius. *Slovenská Obec Učiteľská* (kritika Zemskeho učiteľského spolku),¹⁸⁵ *Tatra banka* (o pobočke vo Vranove),¹⁸⁶ DROTÁR, Michal. *Slováci z východu*,¹⁸⁷ SLÁVIK, Michal. „*Rusínska otázka*“ v Zemplíne,¹⁸⁸ –s. *K otázke československej jednoty*,¹⁸⁹ *Socialismus a komunismus*,¹⁹⁰ Verný. *O panslavizme*,¹⁹¹ *Úverné družstvá* (článok na pokračovanie).

Z formálneho hľadiska sa vyznačovali tieto noviny slabšou úrovňou štylistiky a slovenskej gramatiky, čo bolo typické, ako sme už uviedli, pre slovenské regionálne poprevratové noviny. Pre historika je to vhodné periodikum pre štúdium Zemplína na začiatku 20. rokov 20. storočia a mesta Vranov, ďalej národ-

¹⁸²*Zemplínska stráž*, 16. apríla 1922, roč. 1, č. 2, s. 1-2.

¹⁸³*Zemplínska stráž*, 30. apríla 1922, roč. 1, č. 3, s. 1-3.

¹⁸⁴*Zemplínska stráž*, 16. mája 1922, roč. 1, č. 4, s. 1-4.

¹⁸⁵*Zemplínska*, ref. 184, s. 6.

¹⁸⁶*Zemplínska*, ref. 184, s. 6-7.

¹⁸⁷Kritika rusínskeho politika Žatkoviča, že preferoval katolíkov a kalvínov na úkor gréckokatolíkov, hoci Žatkovič bol sám gréckokatolík: „Žatkovič vydobil autonómii tým Rusínom, ktorí nehlasovali za Československú republiku, a dnes už i gréckokatolíckych Slovákov chce pripojiť k Podkarpatskej Rusi.“ Autor článku M. Drotár žil v USA, vrátil sa do ČSR a podporoval slovenské národné povedomie. In *Zemplínska stráž*, 31. mája 1922, roč. 1, č. 5, s. 3-5.

¹⁸⁸Autor navádzal k podpore Slovákov na úkor Rusínov. Pozri *Zemplínska stráž*, 16. júna 1922, roč. 1, č. 6, s. 1-6.

¹⁸⁹*Zemplínska stráž*, 31. júla 1922, roč. 1, č. 9, s. 1-3.

¹⁹⁰Nadčasový článok písaný anonymným autorom vo Vranove v auguste 1922, preto z neho čast odcitujeme: „Slovom, komunismus historia nám ukazuje skoršie ako pôvodný stav, z ktorého ľudstvo už vyšlo a ktorý opustilo, ponevác nebol účelný, než-li ako konečnú metu, za ktorou by sme speli. Komunismus ako praktický prostriedok hospodárskeho zdaru mas dosial sa neosvedčil. Pomery v te-rajšom Rusku nesmú nikoho myliť. Rusko dôkazu o účelnosti komunismu ešte nepodalo, komunismus tamojši nenie komunismom ideovým – skoršie diktaturou nad proletariátom než-li vládou proletariátu – a v Rusku bol možný len po prehrejte vojne pri 80 % analfabetov... Dnešný komunismus javí sa nám, abych tak povedal, episodou v socialnom boji, ktorý spoločnosť ľudská bojuje od svojho vzniku, listom v knihe evolúcie ľudstva, pokusom zjednať nápravu v neutešených pomeroch poválečných, bombou v rukách nemysliaceho davu a prostriedkom k politickej moci. Metou ľudstva ho nenazveme, lebo ubíja súkromnú podnikavosť a neuznávajúc súkromného vlastníctva zbavuje jednotlivca tej hybnej síly, ktorá mu veľí pracovať, aby sa domohol spokojnosti, blahobytu, a odnímajúc mu chuť k práci pripravuje ho i o pravú životnú radosť.“ In *Zemplínska stráž*, 16. septembra 1922, roč. 1, č. 12, s. 1-3.

¹⁹¹Článok venovaný dedinskému ľudu. *Zemplínska*, ref. 190, s. 3-4.

nostných vzťahov na Zemplíne, napríklad možno študovať postavenie Rusínov v tejto oblasti.

Zemplínske noviny – národný a spoločenský týždenník

Vychádzali veľmi krátko (od 19. októbra 1928 do 13. januára 1929) na to, aby viac zasiahli do povedomia obyvateľov Michaloviec i širšieho regiónu Zemplína. Boli to regionálne slovenské noviny, oficiálne prezentované ako spoločenský časopis regionálneho charakteru. Hoci navonok neboli pod egidou žiadnej politickej strany, najbližšie mali k agrárnikom, teda Republikánskej strane zemeľského a maloroľníckeho ľudu. Presadzovali národné povedomie u Slovákov a československú štátnosť spojenú s dobrým spolunažívaním medzi Slovákami a Čechmi. Boli určené predovšetkým Slovákom na Zemplíne, ktorých často vyzývali, aby už nečítali len maďarské noviny. Zo známejších osobností do nich prispieval tajomník 135. zboru Slovenskej ligy Marián Prídavok (brat známejšieho Antona Prídavka).

Mali strednú úroveň po stránke obsahovej i formálnej gramatickej a štylistickej. Je možné v nich nájsť menej kvalitných analytických článkov, skôr úvahy na rôzne témy. Obsahovali krátke správy z regiónu v rubrikách Chýrnik a Z nášho vidieku. Ďalšie rubriky: Feuilleton, Liečebný fond, Veselý kútik.

Príklady článkov: *Stát. odbor. škola na spracovanie dreva v Humennom*,¹⁹² *Oslavy 10. výročia slobody v M-Laborciach*,¹⁹³ (článok na pokračovanie), *Založenie odboru „Živeny“ v Snine*,¹⁹⁴ *V. F. Vodopis Zemplína dnes i v minulosti*,¹⁹⁵ *FOLK, V. Sokolstvo v Zemplíne a jeho program*.¹⁹⁶

Pre historika sú tieto regionálne noviny vhodné pri štúdiu dejín Zemplína, jeho spoločensko-politického a kultúrno-spoločenského života na konci 20. rokov 20. storočia.

Žiara Východu – týždenník a neskoršie časopis Československej soc. demokratickej strany robotníckej

Vychádzal v rokoch 1921 a 1922, bol to orgán Československej sociálnodemokratickej strany robotníckej (ČSSD) na východnom Slovensku. Obsahoval krátke správy zo svetovej, najmä európskej politiky formou telegramov zväčša na titulnej strane, alebo na 2. strane v rubrike Za hranicami. Z vnútropolitického diania tu uverejňovali správy a články z východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi, udalosti z Košíc, rôzne správy (politické, spoločenské, kultúrne) boli v rubrike Chýrnik, činnosť Robotníckej akadémie v Košiciach (informácie o prednáškach tohto spolku), o Robotníckej telovýchovnej jednote (R.T.J.) v Košiciach, ďalej vnútrostranícke oznamy a správy ČSSD z Košíc a Užhorodu formou Politickej hliadky (napr. informácie o zjazdoch tejto strany, schôdze župných výborov a župné konferencie). Ďalšie hliadky: odborová (odborníci železničiarov a pod.), legionárska, hliadka R.T.J., sociálna (napr. o aktivitách

¹⁹²Zemplínske noviny, 2. novembra 1928, roč. 1, č. 3, s. 2.

¹⁹³Zemplínske noviny, 16. novembra 1928, roč. 1, č. 5, s. 2.

¹⁹⁴Zemplínske noviny, 7. decembra 1928, roč. 1, č. 8, s. 1.

¹⁹⁵Zemplínska, ref. 194, s. 2.

¹⁹⁶Zemplínske noviny, 14. decembra 1928, roč. 1, č. 9, s. 1.

sociálnodemokratického podporného spolku Budúcnosť). Ďalej uverejňovali úvahy o socialistoch, resp. socialistickom smere v politike, správy o kultúrnych podujatiach organizovaných robotníkmi a robotníckymi spolkami i inými kultúrnymi spolkami v Košiciach, napr. miestny odbor Živeny, informácie o divadelných podujatiach, najmä v Košiciach, správy a články zo Šariša formou Šarišskej hliadky. Formou rubriky Dopisy uverejňovali správy z regiónov na východnom Slovensku, napr. z Vranova, z Krompách (články kritizujúce vykorisťovanie robotníkov). Kritizovali komunistov a ich poslanca Taussiga.¹⁹⁷ Komunistom vyčítali, že sa chceli zmocniť odborov (odborového združenia).¹⁹⁸ Poukazovali tiež na maďarónov, maďarsko-židovských kapitalistov, ktorí vykorisťovali podľa nich naďalej slovenský ľud, Maďarov – veľkostatkárov.¹⁹⁹ Kritizovali politiku autonómie Slovenskej ľudovej strany, že je namierená proti robotníkom.²⁰⁰ Útočili formou výčítok taktiež na konkurenčné slovenské regionálne noviny, napr. na *Slovenský východ*, ktorým vyčítali, že neboli dost politické a nepresadzovali dobre politické záujmy.

Príklady ďalších článkov a úvah: úvodníky na titulnej strane – vj. *Robotnícka politika*;²⁰¹ Tria. *Zmierajúci komunizmus*;²⁰² vj. *Janovská konferencia*; vj. *Volby v Maďarsku*; *Vzdelanie a peniaze*;²⁰³ vp. *Pozemková reforma*;²⁰⁴ *Internacionalizmus a nacionalizmus, medzinárodnosť a národnosť*;²⁰⁵ re. *K otvoreniu čítarne Rob. Akademie v Ko-*

¹⁹⁷Článok K-k. Šarišská hliadka – Valná hromada komunistov v Prešove. Autor v tomto článku kritizoval komunistického poslanca Taussiga: „Napadnul hulvátskym spôsobom, len jemu vlastným, niekolkoráz prítomného policajného kapitána Thomku... Toť skorší minister války, zrádca proletariátu, Klofáč (výkriky „dolu s ním!“, „Fuj!“, toť sociálpatriot, zapredanec buržoázie, hraničiar Bechyně („dolu s ním, dolu...“). Surové duchaprázdne huckanie, Taussig však vie dobre, kde môže takto hovoriť: pred inteligentným fórom nie.“ In *Žiara Východu*, 6. marca 1922, roč. 2, č. 10, s. 1-2.

¹⁹⁸O tom uverejnili článok: Ježek. Škodcovia robotníckeho hnutia na Slovensku. In *Žiara Východu*, 20. mája 1922, roč. 2, č. 21, s. 1.

¹⁹⁹Na túto tému uverejnili prípad z Trebika v Šariši, kde na Görögovom majeri zbil Maďar veľkostatkár 70-ročného Slováka – robotníka tak, že ten zostal chorý niekoľko týždňov ležať v posteli. Pozri D-k. Šarišská hliadka. Pomáhajte! In *Žiara Východu*, 6. februára 1922, roč. 2, č. 6, s. 3.

²⁰⁰„Návrh autonómie má zabezpečiť výsadné privileje (*privilégiá – pozn. autor*) duchovenstva a s ním aristokracie – ľud by tým nezískal.“ Článok anonymného autora Z politického života slovenského. In *Žiara Východu*, 13. marca 1922, roč. 2, č. 11, s. 1-2.

²⁰¹Vysvetlenie pojmov socialistická politika, pokroková politika, sociálna demokracia. In *Žiara Východu*, 30. januára 1922, roč. 2, č. 5, s. 1-2.

²⁰²Autor kritizoval komunistov a ich politiku: „Vlny komunizmu pomaly odpadávajú. Nie že by snád niekto chcel tvrdiť, že myšlienky komunizmu sú neuskutočniteľné, ale že sa dnes všeobecne poznalo (a najväčšiu zásluhu o to majú práve komunisti sami), že spôsobom, akým komunizmus pracuje a že v prostredí, v ktorom také pracuje, sa robia väčšie škody a nič sa nezískava... Odpadnutím zoslabili robotníctvo toľko (a to práve v najnebezpečnejšej povojnovej dobe), že už nemôžu tak mocno vystupovať a hájiť svojich záujmov.“ In *Žiara Východu*, 6. februára 1922, roč. 2, č. 6, s. 1-2.

²⁰³Anonymný autor písal o súdežitoosti vzdelania pre robotníkov, o premene terajšej súkromno-kapitalistickej na socialistickú spoločnosť.

²⁰⁴Opísané problémy prevádzania pozemkovej reformy na Podkarpatskej Rusi. *Žiara Východu*, 27. marca 1922, roč. 2, č. 13, s. 2.

²⁰⁵Presadzovanie českoslovakizmu: „Zvlášte slovenský ľud musí vedieť, že je slovenský, že je členom národa československého.“ In *Žiara Východu*, 31. marca 1922, roč. 2, č. 14, s. 1.

šiciach; *Kam až siaha ľudácka politika*.²⁰⁶ Na túto tému ľudáckej politiky bol tiež článok vj. *Slovenská ľudová strana*.²⁰⁷ *Klerikálno-monarchistická provokácia v Užhorode*.²⁰⁸ Osvetové články na pokračovanie, napr. MUDr. Jar. Stuchlík. *Ako sa možno uchrániť duševných chorôb*, MIKULECKÝ, Ivan. *Janovská konferencia a socializmus, Robotníctvo na Janovskej konferencii*, ej: *Na ceste k jednote soc. hnutia*.

Regionálne politické noviny zamerané na slovenského robotníka na východnom Slovensku. Presadzovali politiku ČSSD na východnom Slovensku, články mali rozširovať duševný obzor súdruhov – lavicovo zmyšľajúcich robotníkov a príslušníkov inteligencie, zdôrazňovali dôležitosť vzdelania u robotníkov, poukazovali na chyby verejného, národného, sociálneho a politického života cez prizmu sociálno-demokratickej politiky. Prinášali informácie aj z vidieku východného Slovenska, aby boli správy čo najúplnejšie. Noviny snažiac sa byť akýmsi neoficiálnym radcom robotníkov v ich sociálnych a politických zápasoch.

Historik môže pomocou tohto periodika analyzovať politiku ČSSD na východnom Slovensku.

Posledné číslo vyšlo 21. júna 1922. V dôsledku uznesenia zemského tlačového výboru ČSSD bol neskoršie vydávaný pre celé Slovensko jednotný týždenník sociálnodemokratickej strany pod názvom *Bojovník* v Ružomberku, aby sa zjednotila žurnalistická práca v ČSSD. Východné Slovensko tak stratilo sociálnodemokratické noviny.

Ako sa táto tlač dostávala ku konečnému cieľu, svojmu čitateľovi? Viacerými spôsobmi – priamou kúpou v novinovom stánku, objednaním formou predplatného alebo v obecných (mestských a dedinských) ľudových knižniciach, kde sa v čítárňach mohli čitatelia dostať k požadovaným obľúbeným novinám, i keď výber, najmä v menších knižniciach na vidieku, bol značne obmedzený. Podľa zákona z 22. júla 1919 č. 607 Zb. z. a n. o verejných obecných knižniciach úplná knižnica pozostávala z požičovne kníh, príručnej knižnice a čítárne. Na ilustráciu uvedieme príklad mesta Prešov a jeho mestskej ľudovej knižnice. Mesto Prešov zriadilo roku 1928 verejnú čítareň v dvoch miestnostiach mestskej budovy u Čierneho Orla. Táto miestnosť bolo predtým daná do prenájmu miestnemu odboru Matice slovenskej (MO MS), potom v druhej polovici 20. rokov slúžila do 20. hodiny večer čítárni, po tejto hodine MO MS. Čítareň bola otvorená každý deň od 11. do 12. hod. predpoludním a od 14. do 20. hod. popoludní.²⁰⁹

Do tejto prešovskej čítárne objednávali v roku 1929 tieto noviny a časopisy: 1. na účet mesta: *Národné Noviny*, *Slovenský Denník*, *Slovenský východ*, *Slovenská Politika*, *Robotnícke Noviny*, *Venkov*, *Národné Listy*, *Právo ľudu*, *Lidové Noviny*, *České*

²⁰⁶Kritika politiky Slovenskej ľudovej strany a jej presadzovania slovenskej autonómie: „V poslednom čase utvorili slovenskí ľudáci spoločne s Maďarmi, Nemcami a komunistami spoločný front proti jednotnosti československého štátu.“ In *Ziara Východu*, 21. apríla 1922, roč. 2, č. 17, s. 1.

²⁰⁷*Ziara Východu*, 27. mája 1922, roč. 2, č. 22, s. 1.

²⁰⁸Kritika pozostatkov maďarizácie a maďarónstva: „...na koruhvách pred kostolom, kde zavítal pápežský nuncius Micara, boli znaky bývalého Uhorska.“

²⁰⁹Poplatok pre dospelých čitateľov bol ročne 3 Kč, pre študentov 1 Kč. Pri návšteve čítárne sa každý čitateľ zapísal pre ciele štatistiky, ktorú vypracovávali každoročne pracovníci čítárne.

Slovo, Naše Osвобоzenie, Hlas, Slovenské Pohľady, Prúdy, Vesna, Nový Svet, Živena, Krásy Slovenska, Naše Divadlo, Slovenský Hospodár, Kocúr, Světozor, Prager Presse, L'Europe Central, Illustrovanaja Rossia, Jugoslovanský Turizam, Swiat, Selbstwehr, Židovské Zprávy, Palestina, Jüdische Rundschau, Die neue Rundschau, Képes Hét, Erdélyi Helikon, Nagyasszony, Nyugat, Šariš; 2. na účet MO MS v Prešove: *Naše Kniha, Pestrý Týden, Salón, Výtvarné Snahy, Zahraničná Politika, Naše Doba, Obzor Národohospodársky, Nové Čechy, Tempo, Hudební revue, Filosofie, Vesmír, Příroda, Časopis Muzeálnej spoločnosti, Přítomnost, Cesta, Slovenské Dielo*; 3. zdarma dochádzali tieto časopisy: *Realitný oznamovateľ, Úřednické Listy, Východný Slovák, Slovenský Sokol, Hlas Národní Obrany, Národné Noviny (USA), Swedenborská revue, Nový Jeruzalem, Stavebné Rozhledy, Hasičské listy, Slovenská Pravda, Prágai Magyar Hírlap, A Polgár, Krematorium*.²¹⁰

Zoznam objednávaných novín a časopisov prešovskej čítárne je pomerne rozsiahly a rozmanitý. Podobne to bolo v košickej čítárni, o niečo menej titulov tlače sa objednávalo v čítárňach okresných miest a najhoršie to bolo vo vidieckych obecných čítárňach, kde v dôsledku nedostatku finančných prostriedkov objednávali len pár kusov slovenských, prípadne na Spiši i nemeckých a maďarských novín a časopisov.

Príklad verejnej čítárne okresného mesta: verejná ľudová čítáreň v Spišskej Novej Vsi objednávala v roku 1935 všetky slovenské denníky, mesačníky, niekoľko českých denníkov a obrázkových časopisov. Zo slovenských týždenníkov objednávali Slovenský Lud a miestne týždenníky *Podtatranský kraj* a *Spišské hlasy*. Do knižnice kupovali všetky diela slovenskej literatúry a významnejšie české literárne práce. Čítáreň bola okrem pondelka otvorená každý deň a prístupná od 16. do 20. hod. a v nedeľu od 10. do 12. hod. a od 14. do 20. hod.²¹¹

V období prvej ČSR ponuka novín a časopisov bola pomerne rozsiahla, či už išlo o slovenskú, českú, nemeckú alebo maďarskú tlač. Svedčí o tom aj zoznam tlače objednávanej do mestskej čítárne v Prešove, ale taktiež do ďalších čítární a knižníc vtedajších slovenských miest. Kto mal záujem, dostal sa k požadovanému titulu novín či časopisov.

* * *

Z uvedených analyzovaných novín a časopisov mali najvyššiu úroveň *Košické noviny* a ich pokračovateľ *České noviny*. Analyzovaná tlač sa vyznačovala krátkym obdobím vydávania, čo bolo zapríčinené predovšetkým nedostatkom financií z rôznych príčin. Niektoré regionálne noviny dokázali byť nadstranícke, no iné sa veľmi tvrdo navzájom napádali, napr. *Východný Slovák* a *Šarišské noviny*. I to bola známa črta regionálnej dobovej tlače medzivojnového obdobia.

Ponuka novín a časopisov v sledovanom medzivojnovom období, ktoré boli vydávané na východnom Slovensku, bola pomerne rozsiahla. Kúpiť, objednať či prečítať v čítárni sa dali v podstate všetky dostupné noviny a časopisy, ktoré vychádzali na území prvej ČSR a niektoré i zo zahraničia. Tlač sa tak stala trvalou súčasťou života obyvateľov východného Slovenska. Treba si však uvedomiť,

²¹⁰Šariš, 1. februára 1930, roč. 1, č. 5, s. 2.

²¹¹Spišské hlasy, 16. februára 1935, roč. 2, č. 7, s. 5.

že v niektorých zaostalejších vidieckych oblastiach východného Slovenska ešte aj v medzivojnovom období pretrvávala negramotnosť starších generácií zdedená z uhorského obdobia, ale tá sa pomaly, ale systematicky odstraňovala u mladšej generácii v školách, ďalej prostredníctvom vzdelávacích kurzov v poprevratovom období i ďalšími rôznymi osvetovými a vzdelávacími podujatiami v nasledujúcich 20. a 30. rokoch. Negramotnosť sa úplne na východnom Slovensku neodstránila ani v tomto pomerne priaznivom medzivojnovom období, takže niektorí jedinci stále nevedeli čítať ani písať, preto pre nich osobne vydávanie novín nemalo zatial taký význam ako pre ich gramotných spoluobčanov. Napriek tomu vydávanie regionálnych novín a časopisov v sledovanom období ovplyvňovalo v značnej miere spoločenské dianie a zmýšľanie ľudí a podstatne prispelo k zvýšeniu vzdelanostnej úrovne občanov nielen nami sledovaného východného, ale celého územia Slovenska i vtedajšieho Československa. Pre historikov zase dobová regionálna tlač sa stala jedným z dôležitých historických prameňov, na základe ktorých môžu títo odborní pracovníci, samozrejme po príslušnej kritike a porovnaní s ostatnými druhmi prameňov, spracovávať z odborného historického pohľadu aj toto obdobie prvej ČSR.

The Periodical Slovak Regional Newspapers in Eastern Slovakia in the Period of the First Czechoslovak Republic in the View of Historian

Peter Zmátlo

Regional print and its publishing in the period of the early Czechoslovak republic were of big importance for society, mostly for educated people. Based on personal choice author describes and analyses from historian point of view some titles of magazines and newspapers printed in eastern Slovakia during interwar period. After a brief overview of publishing important newspapers and magazines (mostly weekly magazines) he close analyses the following titles (abecedarian following): *Cesta ku štěstí* (*Der Weg zum Glück*); *Divadelní svět*; *Echo Východu*; *Košice*; *Košické noviny*, later *České noviny*; *Ludovýchovný vestník*; *Náš ľud*, from april 1932 has changed title *Náš východoslovenský ľud*; *Nový svet* (*Prešovské noviny*); *Rovnosť*; *Společenský rádce* (*Gesellschafts Ratgeber*); *Stráž Východu*; *Svoj-pomoc*; *Šariš*; *Šarišské hlasy*; *Šarišské noviny*; *Východ Republiky*; *Zemplínska stráž*; *Zemplínske noviny*; *Žiara Východu*.

In the period of the first Czechoslovak republic there were a number of magazines and newspapers – Slovak, Czech, German and Hungarian. From the listed analyzed newspapers were the most rated *Košické noviny* and their followers *České noviny*. Most of the titles were published for a short period because of lack of money. Some regional newspapers could be politically unmotivated, others were very rude to each other such as *Východný Slovák* and *Šarišské noviny*. Press become the inseparable past of life but still there existed ignorance, mostly among older generation. Competent departments tried to help with education and other influence. Printing regional newspapers and magazines was important in the given period and greatly contributed to the increase of educational level of people not only in eastern but whole area of Slovakia.

Mgr. Peter Zmátlo, PhD.
Katedra histórie
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
e-mail: zmatlo@ff.ku.sk

REFLEXIA HSLS NA STRÁNKACH SPIŠSKEJ AGRÁRNEJ REGIONÁLNEJ TLAČE*

Michal Marták

MARTÁK, Michal. Reflection of HSLS on the Pages of Spiš Agrarian Regional Press. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 175-182.

The present work provides insight into the Hlinka's Slovak People Party in the second half of the 20ths of 20th century, as it was presented by the Spiš region periodicals representing the views of the Agrarian party – *Podtatranská Slovač* and *Republikán župy Podtatranskej*. Through the mentioned periodicals the Agrarian party presented its relationship to biggest political competitor in Slovakia during the period of pre-Munich Czechoslovak Republic. In particular, the work monitors how the view on the HSLS was changing in regional press in the period of pre-election campaigns, next during the participation of both parties in the government and also during the politicized process with Vojtech Tuka.

History. Slovakia. Hlinka's Slovak People Party. Agrarian party.

Periodická tlač bola klasickým nástrojom styku s verejnosťou, preto jej politické strany venovali mimoriadnu pozornosť. Len zaistením stáleho kontaktu so svojimi členmi a stúpenkami mohla masová politická organizácia existovať a rozvíjať svoju činnosť na všetkých úrovniach. Bez vlastnej tlače politické strany tej doby nemali nádej na úspech.

Archívne pramene k dejinám jednotlivých politických strán sú v mnohých prípadoch nepostačujúce, navyše ich výpovedná hodnota je veľmi rôznorodá. Väčšina straníckych archívov sa nezachovala alebo sa nachádza v torzovitom stave, čo v značnej miere komplikuje podmienky výskumu. Tlač ako jeden zo základných straníckych pilierov teda ostáva jedným z nevyhnutných prameňov pre štúdium politických subjektov medzivojnového obdobia. Navyše, politika straníckych ústredí sa miestami výrazne odlišovala od politiky každodenne prevádzanej v jednotlivých regiónoch, v ktorých sa oproti celostraníckym záujmom uplatňovali záujmy skupinové. Preto sa aj výskum regionálnych periodík javí relevantným.

Cieľom tohto príspevku je odpoveď na to, akým spôsobom bola Hlinkova slovenská ľudová strana v čase svojho najväčšieho rozmachu prezentovaná vy-

* Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektového grantu VEGA č. 1/3755/06 Regionálna tlač – jej význam a miesto v historickom vývoji Slovenska.

branými regionálnymi periodikami blízky agrárnej strane.¹ Spoločným snažením oboch spomínaných konkurujúcich strán totiž bolo získanie podpory najmä medzi roľníkmi a obe boli najvplyvnejšími politickými stranami na Slovensku v medzivojnovom dvadsiatročí.

Vzájomné komplikované relácie spomínaných politických subjektov prechádzali dynamickým vývojom, ktorý ovplyvňoval predovšetkým základný a zrejme najcharakteristickejší programový rozdiel. Slovenská agrárna strana bola súčasťou celoštátnej strany a veľkou mierou sa podieľala na jej politike. Nebola len stranou, ktorá zastávala centralistické zriadenie Československa, ale zásadne zastávala názor existencie jednotného československého národa. Ľudová strana oproti tomu hlásala a robila nekompromisne inú politiku, stavala požiadavku autonómie Slovenska a nekompromisné uznanie národnej svojbytnosti slovenského národa.

Historickej analýze bola podrobená stránica tlač pôsobiaca v regióne Spiša, konkrétne *Republikán*² a *Podtatranská Slovač*³ ako periodiká blízke agrárnej strane. Zväčša sme pracovali s titulnými stranami, na ktorých dominovalo nielen spravodajstvo o akciách strany a čelných predstaviteľov, jej programe, zahraničnopolitické či vnútroštátne spravodajstvo, ale viedli sa tiež polemiky s tlačou iných strán, objasňovali postoje či vyjadrovali stanoviská k nim.

Skúmané týždenníky boli sledované v období od augusta roku 1925 až do októbra roku 1929, čo korešponduje s obdobím pre HSLS prelomovým, keď sa po úspešných voľbách stala vládnu stranou.

Nekryté a obojstranné napádanie oboch strán bolo symptomatické najmä pre obdobie predchádzajúce voľbám. Už voľby do župných zastupiteľstiev v roku 1923 naznačili, že sa so Slovenskou ľudovou stranou musí rátať, pretože mala najväčšiu podporu slovenského obyvateľstva. Predvolebná kampaň roku 1925, ktorú na svojich stránkach viedla spišská regionálna tlač blízka agrárnikom, sa preto niesla v znamení otvoreného napádania svojho najväčšieho konkurenta,

¹Oficiálny názov strany po druhom povojnovom zjazde agrárnej strany v roku 1922 bol Republikánska strana zemédskeho a maloroľníckeho ľudu. Viac k strane napr. HARNA, Josef. Agrárni politické hnutí v českých zemích a na Slovensku. In MAREK, Pavel et al. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861 – 1998*. Rosice u Brna : Gloria, 2000, s. 164-184. K slovenskému agrárnemu hnutiu pozri ZUBEREC, Vladimír. Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu. In LIPTÁK, Lubomír (zost.). *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 133-145. Tiež ZUBEREC, Vladimír. Príspevok k dejinám vzniku Agrárnej strany na Slovensku (1918 – 1921). In *Historický časopis*, 1967, roč. 15, č. 4, s. 573-599. Zvlášť k našej téme: UHLÍŘ, Dušan. Republikánska strana ľudu zemédskeho a maloroľníckeho ve vládě panské koalice. In *Československý časopis historický*, 1970, roč. 18, č. 2-3, s. 195-236. Tiež UHLÍŘ, Dušan. Konec vlády panské koalice a republikánska strana v roce 1929. In *Československý časopis historický*, 1970, roč. 18, č. 6, s. 551-592.

²Od januára 1923 bol jeho názov rozšírený na *Republikán župy Podtatranskej*. Išlo o regionálny týždenník agrárnej strany a okrem Spiša sa venoval aj Liptovu a Gemeru. ZMÁTLO, Peter. Slovenská regionálna tlač na Spiši v období prvej Československej republiky. In CHALUPECKÝ, Ivan (zost.). *Z minulosti Spiša XV*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2007, s. 122.

³Slovenský politický regionálny týždenník v rokoch 1923 – 1933. Vychádzal na Spiši a bol financovaný agrárnou stranou. Vydavateľom bol spočiatku Ondrej Devečka, od roku 1925 Ján Janček. ZMÁTLO, ref. 2, s. 137-151.

ktoré sa v súvislosti s blížiacim sa dňom volieb stupňovalo. „Volebné výhľady ľudákov sú príliš optimistické a domyšlivé. Dojde však aj na nich, práve tak ako na každého, u koho sa tvorčiacia sila vyčerpáva len vo frazeológii.“⁴ Ľudákom sa najprv vyčítala demagógia a politika neplodnej opozície, neskôr v súlade s agrárnickým odmietaním legislatívnej autonómie Slovenska kritizoval sa ich hlavný programový bod – autonómia. Tú *Podtatranská Slovač* charakterizovala ako „túhu po vláde zo Slovenska vyhnaných železničiarov, úradníkov, ktorí slovenský ľud za maďarskej vlády trýznili.“⁵ V súvislosti s obmedzením účasti katolíckych kňazov v politike⁶ sa týždeň pred voľbami agrárna strana vyjadrila aj na adresu vedenia ľudovej strany a jej národného charakteru.⁷

Líniu promaďarského a teda protištátneho dojmu, ktorý strana na verejnosti budila kvôli angažovaniu osôb s „maďarskou minulosťou a slovenskou súčasnosťou“, bola v rámci volieb roku 1925 posilnená aj kandidovaním Vojtecha Tuku v Košiciach z prvého miesta,⁸ ale aj Mikuláša Pružinského z tretieho miesta v Lip-tovskom sv. Mikuláša či Štefana Polyáka na ôsmom mieste v Turčianskom sv. Martine.⁹

Suverénne víťazstvo vo voľbách 1925, keď získala viac ako tretinu všetkých hlasov, čo znamenalo 23 poslancov mandátov, naplnilo predvolebné úvahy o tom, že „z volieb príde značne posilnená Hlinkova ľudová strana“.¹⁰ Jej vedenie preto začalo rokovať o možnom zapojení strany do vládnej koalície.¹¹ Vzhľadom na to, že ľudáci si vstup do vlády podmienili splnením svojich požiadaviek,¹² boli

⁴Prehnaný optimizmus. In *Podtatranská Slovač*, 17. 10. 1925, roč. 3, č. 43, s. 1.

⁵Pred voľbami. In *Podtatranská Slovač*, 7. 11. 1925, roč. 3, č. 46, s. 1.

⁶Svätý Otec restringuje. In *Republikán župy Podtatranskej*, 10. 10. 1925, roč. 7, č. 40, s. 1.

⁷Je slovenská ľudová strana opravdu „ľudovou“ a „slovenskou“? In *Podtatranská Slovač*, 7. 11. 1925, roč. 3, č. 46, s. 3.

⁸Ľudová strana kandiduje zradcu slovenského národa. In *Podtatranská Slovač*, 7. 11. 1925, roč. 3, č. 46, s. 3.

⁹Hlinka predáva maďarským veľkostatkárom slovenský ľud. In *Podtatranská Slovač*, 11. 11. 1925, roč. 3, č. 47, s. 4. Článok, ktorý vychádza z otvoreného listu Imricha Beňuša, prívrženca a pracovníka ľudovej strany v Dolnom Kubíne a v tejto súvislosti informuje o značnej finančnej podpore HSLS od Zväzu veľkostatkárov v Piešťanoch kvôli zaisteniu mandátov spomínaných veľkostatkárov síce budí dojem, že Imricha Beňuša viedli k otvorenému vystúpeniu osobné záležitosti, skutočnosťou však ostáva, že Štefan Polyák sa poslancom v poslaneckej snemovni Národného zhromaždenia v Prahe stal a zostal ním aj počas nasledujúceho volebného obdobia, Mikuláš Pružinský bol poslancom v rokoch 1929 – 1938. ŠUCHOVÁ, Xénia (zost.). Prílohy II – Politický systém. In ZEMKO, Milan - BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004, s. 562, 566, 571.

¹⁰Pred voľbami. In *Podtatranská Slovač*, 7. 11. 1925, roč. 3, č. 46, s. 1.

¹¹Počas neprítomnosti Andreja Hlinku, ktorý bol od mája do októbra roku 1926 v USA, bolo vedením strany poverené päťčlenné direktórium: Jozef Tiso, Vojtech Tuka, Ferdiš Juriga, Karol Krčmery a Viktor Ravasz. SIDOR, Karol. *Andrej Hlinka (1864 – 1926)*. Bratislava : Kníhtlačiareň sv. Andreja, 1934, s. 545. K ceste Andreja Hlinku do USA pozri KUCÍK, Štefan. Cesta Andreja Hlinku a slovenských biskupov do USA v roku 1926. In *Historický zborník*, 2008, roč. 18, č. 1, s. 59-73.

¹²V tomto tzv. Trnavskom manifeste žiadali uznať slovenčinu za úradný jazyk, zachovať cirkevné školy, zrevidovať pozemkovú reformu, vyrovnáť dane a železničné tarify, oživiť slovenský priemysel a ďalšie požiadavky vyjadrené v Pittsburskej dohode. MAGDOLENOVÁ, Anna. Memorandá a manifesty ľudákov v mezivojnovom období. In LETZ, Róbert - MULÍK, Peter - BARTLOVÁ, Alena (zost.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 15-155.

tieto rokovania dlho neúspešné. Napokon však v januári roku 1927 strana aj bez momentálneho prísľubu autonómie vstúpila do vlády obsadením dvoch ministerských rezortov, a to zdravotníctva a športu a unifikácií. V dobovej tlači sa preto hľadala odpoveď na otázku, čo primálo ľudí k tomu, aby upustili od svojho presvedčenia. „Je ťažko veriť, že by človek... len zo samej lásky „pre ľud a za ľud“ zanechal tak krásne a nádherné heslo, ako bola „autonómia““.¹³

Charakteristickým javom vnútrostraníckej politiky boli nielen v HŠLS rôzne záujmové skupiny, motivované viac-menej vlastnými politickými ambíciami ich predstaviteľov, ale tiež vzájomnou osobnou nevraživosťou.¹⁴ Po úspešných voľbách v roku 1925 a v súvislosti s rokovaniami o možnom vstupe do vlády narastala v ľudovej strane nespokojnosť „staroslovenskej skupiny“ kvôli tomu, že sa vedúce posty v strane postupne obsadzovali ľuďmi bez slovenskej národnej minulosti a presvedčenia.¹⁵ Neskôr v kontexte Tukovej aféry táto nespokojnosť presiahla hranice strany, čo nemohlo ujst ani redaktorom agrárnej tlače.¹⁶ Z národného hľadiska bola informácia o vylúčení Jurigu a Tománka z HŠLS „pre nedisciplínu, pre neposlušnosť a pre stále rozbíjanie strany“ prijatá negatívne.¹⁷ Táto problematika bola ďalej rozvinutá aj o vzájomnú komunikáciu medzi kňazmi na politickej scéne. Hlavný a zodpovedný redaktor týždenníka *Republikán župy Podtatranskej* Ján Janček¹⁸ rozvrat v ľudovej strane nevnímal „ako boj politických predstaviteľov, ale ako boj kňazov“ a konštatoval, že „do politiky nepatrí náboženstvo, lebo tým nie politika, ale náboženstvo trpí“.¹⁹ Tomuto problému bol venovaný špeciálny priestor zvlášť pred voľbami 1929.²⁰ Na zhromaždeniach bola prijímaná rezolúcia adresovaná biskupskému zboru, aby zakročil proti vzájomnému očierňovaniu a nedôstojnému spôsobu politického boja katolíckych kňazov Hlinku, Jurigu, Tománka, Medveckého, Brišku a ďalších.²¹

Na začiatku roku 1928 bola v *Slováku* publikovaná filozoficko-štátoprávna úvaha Vojtecha Tuku, podľa ktorej mal 30. októbra 1928 vzniknúť na Slovensku vacuum iuris (bezprávný stav). Tuka v nej vychádzal z tajnej klauzuly Martinskej

¹³Za akú cenu? In *Podtatranská Slovač*, 29. 1. 1927, roč. 5, č. 5, s. 1.

¹⁴K tejto problematike v rámci HŠLS pozri HERTEL, Maroš. Rozpory v HŠLS v 20. rokoch 20. storočia. In LETZ, Róbert - MULÍK, Peter - BARTLOVÁ, Alena (zost.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 181-195.

¹⁵LETZ, Róbert. Hlinkova Slovenská ľudová strana (Pokus o syntetický pohľad). In LETZ, Róbert - MULÍK, Peter - BARTLOVÁ, Alena (zost.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 46-47.

¹⁶Jedno – druhé. In *Republikán župy Podtatranskej*, 9. 2. 1929, roč. 11, č. 6, s. 1; Z ľudovej strany. In *Republikán župy Podtatranskej*, 9. 10. 1929, roč. 11, č. 42, s. 4.

¹⁷Futrinka. In *Republikán župy Podtatranskej*, 23. 2. 1929, roč. 11, č. 8, s. 1.

¹⁸Ján Janček (1881 – 1933), slovenský politik. Od roku 1919 člen a funkcionár agrárnej strany, v rokoch 1918 – 1925 poslanec a v rokoch 1929 – 1933 senátor v Národnom zhromaždení. Prívrženec československej národnej jednoty, čechoslovakizmu, centralistickej politiky. Od roku 1927 starosta Ružomberka. Zakladateľ, majiteľ a vydavateľ (1913 – 1933) týždenníka *Slovenské hlasy*. In *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) : II. zväzok E-J*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 520.

¹⁹JANČEK, Ján. Politická situácia. In *Republikán župy Podtatranskej*, 13. 4. 1929, roč. 11, č. 15, s. 1.

²⁰Nedôstojné politizovanie dôstojných pánov. In *Republikán župy Podtatranskej*, 24. 10. 1929, roč. 11, č. 46, s. 3.

²¹Katolíci na Spiši. In *Republikán župy Podtatranskej*, 24. 10. 1929, roč. 11, č. 46, s. 5.

deklarácie, podľa ktorej Slováci vstúpili do spoločného štátu s Čechmi len na skúšku desiatich rokov, po ktorých sa majú opäť a natrvalo rozhodnúť, či chcú v tomto zväzku ostať aj naďalej, či vytvoria samostatný štát alebo spoločný štát s iným národom.²² Tento článok stojí na začiatku jednej z najväčších politických afér, ktorá nielen v ľudovej strane spôsobila vážnu krízu. Aj preto jej venovala zvýšenú pozornosť tlač na všetkých úrovniach.

Republikán župy Podtatranskej o tom priniesol správu 21. januára 1928. V článku s názvom *Novoročný dar ľudákov Slovensku* konštatoval, že ide len o aktivitu Vojtechu Tuku, ktorá nekorešponduje so zameraním koalície ľudovej strany.²³ Z politicky neškodnej úvahy, za akú ju spočiatku štátna cenzúra považovala, sa však postupom roku 1928 stala vhodná matéria diskreditácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a jej zásadného programu – autonómie Slovenska podporovanou maďarskou iredentou. Vládne strany preto žiadali od svojho koalícieho partnera oficiálne stanovisko k afére. To na parlamentnej pôde odznelo z úst jej podpredsedu Jozefa Budaya.²⁴ 24. marca však *Republikán župy Podtatranskej* uviedol uznesenie klubu poslancov a senátorov ľudovej strany: „Kým o údajne vlastizradnej činnosti dr. Tuku nebudú predložené kluby, poťažne verejnosti dôkazy, aby ich klub mohol posúdiť, všetky investívny národu slovenskému nepriateľskou tlačou rozširované a či už slovenskú ľudovú stranu alebo horeoznačeného poslanca urážajúce, klub považuje za púhu predvolebnú stranícko-politickú agitáciu a s týmito útokmi zaoberať sa zovrubnejšie pokladá za bezpredmetné. Úsilie slovenskej ľudovej strany uskutočniť politickú autonómiu na Slovensku interpretovať v takom zmysle, ako by ľudová strana pri svojom snažení použiť chcela nezákonných prostriedkov, je zlomyseľné.“²⁵

V lete roku 1929 sa aféra v súvislosti s priebehom procesu proti Vojtechovi Tukovi stala predmetom intenzívnejších diskusií a na stránkach periodík sa jej venovalo čoraz viac pozornosti.²⁶ Súdny proces sa vliekol až do doby pred parlamentnými voľbami v októbri 1929 a skončil sa Tukovým odsúdením.²⁷

V tejto atmosfére sa niesla taktiež predvolebná kampaň. Počas nej bola Hlinkova slovenská ľudová strana agrárnou tlačou predstavovaná voličom ako „neslovenská, cudzia, ktorej ani zďaleka nie je cieľom upevniť a zachovať to, čo nám vytvorila revolúcia... Naopak, strana ľudová hneď po prevrate stala sa útulňou

²²V desiatom roku Martinskej deklarácie. In *Slovák*, 1. 1. 1928, roč. 10, č. 1, s. 3-4.

²³Novoročný dar ľudákov Slovensku. In *Republikán župy Podtatranskej*, 21. 1. 1928, roč. 10, č. 3, s. 1.

²⁴Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/142schuz/s142002.htm>>

²⁵Ludáci. In *Republikán župy Podtatranskej*, 24. 3. 1928, roč.10, č. 12, s. 1.

²⁶Príkladom môžu byť články súvisiace s procesom, ktoré uverejnil *Republikán župy Podtatranskej*: Tuka a Ľudová strana, 3. 8. 1929, roč. 11, č. 31, s. 1; Tuka, Mach a Sznaczký pred súdom, 3. 8. 1929, roč. 11, č. 31, s. 2; 28. októbra 1928 chcel Tuka vrátiť Slovensko Maďarom, 3. 8. 1929, roč. 11, č. 31, s. 4-5; Tuko proces, 10. 8. 1929, roč. 11, č. 32, s. 2; Tuka a Maďarsko, 17. 8. 1929, roč. 11, č. 33, s. 1; Tuka pred súdom, 17. 8. 1929, roč. 11, č. 33, s. 2-3; Ako povstávajú politické legendy, 31. 8. 1929, roč. 11, č. 35, s. 1; Tuka pred súdom, 31. 8. 1929, roč. 11, č. 35, s. 2; Tajný fond Tukov, 7. 9. 1929, roč. 11, č. 36, s. 2; Tuka súdom uznaný za vinného a odsúdený na 15 rokov káznice, 5. 10. 1929, roč. 11, č. 41, s. 1.

²⁷Tuka súdom uznaný za vinného a odsúdený na 15 rokov káznice. In *Republikán župy Podtatranskej*, 5. 10. 1929, roč. 11, č. 41, s. 1.

všeliakých nespohľadlivých ľudí, ba zriadila si veľkovýrobu na prerábanie maďarónov, ... z týchto odvekých odporcov všetkého slovenského „zástupcov a zástancov slovenského národa“ – poslancov národného shromaždenia. Ludová strana úplne zkyžožila našu slovenskú národnú myšlienku medzi ľuďom... Heslom „Za Boha a za národ“ zavádzali ľud, ktorý zostrašený pekľom slepo im veril, že len ten človek bude spasený, ktorý je členom ľudovej strany... Vodca a zakladateľ strany zaslepený túhou za slávou a mamonom nezbadal do dnes, aké rozvratné živly vychováva jeho strana... Spiritus rektor ľudovej strany, mozog a hybná sila strany, ten „hlboko nábožensky založený, až do prachu zeme pobožný, najväčší Slovák ľudovej strany“ Béla Tuka ...sa spájal s nepriateľmi nášho štátu, šponoval v prospech Maďarov...“²⁸ Po Tukovom znevážení stavila agrárna strana v boji o hlas slovenského voliča predovšetkým na kritiku protislovenského charakteru ľudovej strany, ktorá „sa zastávala a zastáva človeka, ktorý urobil najväčší zločin na našom národe...“, voľby predstavovala ako „viac národné ako politické“²⁹ a všetkých ľudákov paušálne bilagovala za tých, ktorí podporujú „politiku irendenty, šponstva, zrady a maďarsko-džentrickej reakcie“.³⁰

Na druhej strane však bol vcelku pozitívne hodnotený postoj ľudovej strany ku kampani orientovanej na zmenu hraníc na etnickom základe, ktorú v rokoch 1927 – 1928 viedol anglický lord Rothermere.³¹ K určitému upokojeniu vzájomných vzťahov nielen ľudákov a agrárnikov prispel, aj vzhľadom k spornej otázke autonómie Slovenska, jednoznačný a odmietavý postoj HSLS. *Republikán župy Podtatranskej* v tejto súvislosti uviedol: „...v ľudovej strane stal sa potešiteľný obrat, úradný orgán ľudovej strany odsudzuje celou rozhodnosťou akúkoľvek úpravu hraníc Slovenska v prospech Maďarska...“³² Na inom mieste zase citoval Hlinkovo stanovisko k celej záležitosti: „Nepotrebujeme maďarského protektorátu. Chceme žiť v pokoji a v porozumení s Maďarmi, ale len ako dobrí susedia a nie ako ich poddaní. Preto posielame evropskej verejnosti dôraznú výzvu, aby neverila maďarským zprávam o našej náklonnosti k Maďarsku, miesto Slovákov je v republike Československej, a nie inde.“³³

Podnetom pre vystúpenie ministrov HSLS z vlády bola Tukova aféra. V tejto súvislosti sa núvalo množstvo otázok, ktoré si kladla aj agrárna tlač. „Zdravý rozum nám donáša, že alebo Hlinka alebo ľudová strana má určitú zaviazanosť k Maďarovi Tukovi a nevieme pochopiť, žeby bez zaviazanosti Hlinka sa spojoval s vlastizradcom. Myslíme si však, že Hlinka svojim menom je zaviazaný Tukovi skôr ako ľudová strana...“³⁴

²⁸Povedomý Slovák nemá miesta v ľudovej strane. In *Republikán župy Podtatranskej*, 9. 10. 1929, roč. 11, č. 42, s. 3.

²⁹Ohlas k roľníkom a roľníckam revúckej doliny. In *Republikán župy Podtatranskej*, 12. 10. 1929, roč. 11, č. 43, s. 1.

³⁰„Menej politiky – viac chleba!“ In *Republikán župy Podtatranskej*, 19. 10. 1929, roč. 11, č. 45, s. 1.

³¹Z najnovších prác sa tejto problematike venuje napr. MICHELA, Miroslav. Reakcia slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927 – 1928). In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 3, s. 503-522.

³²Maďari. In *Republikán župy Podtatranskej*, 16. 7. 1927, roč. 9, č. 29, s. 1.

³³Hlinka vyvracia maďarské lže o Slovensku. In *Republikán župy Podtatranskej*, 5. 5. 1928, roč. 10, č. 18, s. 1.

³⁴Ludáci vystúpili z vlády. In *Republikán župy Podtatranskej*, 12. 10. 1929, roč. 11, č. 43, s. 5.

Dva roky zotrvania vo vládnej koalícii bez dosiahnutia výraznejších výsledkov a protiludové a asociálne zásahy vyvolávajúce rastúcu nespokojnosť verejnosti zapríčinili vo voľbách pokles počtu voličských hlasov.³⁵ Strana aj napriek tomu mala naďalej najväčšiu podporu spomedzi opozičných strán na Slovensku a mala určujúcu možnosť trvalejšieho pôsobenia pri konkretizovaní myšlienky autonómie.

Rétorika redaktorov oboch sledovaných periodík vo vzťahu k ľudovej strane odrážala konkurenčný vzťah oboch strán. Zo širokého spektra politických strán venovala regionálna agrárna tlač pozornosť predovšetkým a pochopiteľne svojmu najväčšiemu konkurentovi, Hlinkovej slovenskej ľudovej strane a jej vnútrostraníckemu daniu. Názorové rozdiely nedokázalo zotrieť ani koalíčné partnerstvo, počas ktorého prevládalo skôr pragmatické stanovisko oboch strán. K nekrytému a obojstrannému napádaniu dochádzalo predovšetkým v čase predvolebných kampaní, a to i napriek želaniu, ktoré vyslovil na svojich stránkach *Republikán župy Podtatranskej*, aby sa (*predvolebná kampaň – pozn. autor*) niesla v pokojnom duchu a bez hanenia inej strany.³⁶ V tomto zmysle nebadat rozdiely v postojoch celoštátne vydávanej tlače blízkej agrárnej strane a pod jej hlavičkou vydávanej regionálnej tlače. Určite aj vďaka tomu mala táto stránčka regionálna tlač na Spiši dlhšie trvanie ako noviny podporované a vydávané súkromníkmi, či rôznymi spolkami.

³⁵Agrárna tlač na Spiši hodnotila pôsobenie a koniec HSLS vo vláde takto: „Celá jej činnosť vo vláde občianskej vyvrcholila v tom, že uzákonila kongruu... Jeden jediný program prevádzala Hlinkova ľudová strana, menovite ako bola vo vláde, a to program Tukov... Výhostenie ľudákov z novotvorenej vlády je celkom rozumné a jednoduché. Žiaden občan nášho štátu nemôže zdieľať v ministerskej rade svoje úmysly s ľuďmi, ktorí sa dopustili takej nemožnej politiky – jej úradný orgán, jej predseda postavil sa telom a dušou za Tuku, jej členovia poslanci rímsko-kat. kňazi dopustili sa krivo-prisažníctva, aby kryli Tuku...“ Nová vláda. In *Republikán župy Podtatranskej*, 30. 11. 1929, roč. 11, č. 51, s. 1.

³⁶K nastávajúcim voľbám. In *Republikán župy Podtatranskej*, 2. 10. 1929, roč. 11, č. 40, s. 5.

Reflection of HSLS on the Pages of Spiš Agrarian Regional Press

Michal Marták

Rhetoric of editors of both pursued periodicals in relation to the People's party was reflecting the competitive relationship between both parties. From a wide range of regional political parties, agricultural press paid attention especially (and of course) to its biggest competitor – Hlinka's Slovak People Party and its internal party development. Even coalition partnership did not rub off differences of opinion. More pragmatic opinion of both parties prevailed during this partnership. The open mutual attacks took place mainly at the time of pre-election campaigns, despite the wish of periodical *Republikán župy Podtatranskej* to lead pre-election campaign in a spirit of calm and without libel. From this point of view there were no differences in attitudes between the agrarian press at the national and regional level. Also due to mentioned fact, regional party press in Spiš had a longer duration than newspapers supported and issued by privates or by different societies.

PhDr. Michal Marták (doktorand)
Katedra histórie
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
e-mail: martak@ff.ku.sk

ZDRAVOTNÍCKA ČINNOSŤ NA STREDNOM SPIŠI V OBDOBÍ PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Zuzana Vokálová

VOKÁLOVÁ, Zuzana: Health Activity at Central Spiš in the Term of the First Czechoslovak Republic. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 183-203.

The study is concentrated on the health service in the interwar period. There was lot of complications because of difficult situation after the First World War. People especially in the east of republic had lived in inadequate social, health and hygienic living conditions. They were referred on the aid from government, charitable and sanitarian organizations. The capital aim was to improve citizen's health, eliminate infection diseases and raise up the level of health care. Health service. Doctor. Health facilities. Diseases. Czechoslovak Red Cross.

Už krátko po vzniku samostatného Československa sa začalo naplno pracovať v rezorte zdravotníctva. Čo najskôr sa malo pozdvihnúť, funkčne zorganizovať a zamerať na aktuálne problémy a nedostatky doby. Verejné zdravotníctvo môžeme definovať ako starostlivosť štátu o občanov z hľadiska zdravia. Práve tento rezort prechádzal v období prvej Československej republiky¹ zmenou od policajného lekárstva k sociálnemu. Prechod od policajného zdravotníctva k sociálno-zdravotnému lekárstvu podáva správu o prístupe modernej demokratickej spoločnosti k chudobe v 20. a 30. rokoch 20. storočia.²

Jedným z prvých zákonov novej Československej republiky bol zákon č. 2/1918 Zb. z. a n. Zriadilo sa ním ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy, ktoré ako najvyšší orgán tvorilo prezídium a jednotlivé odbory. Týmto aktom sa zdravotníctvo oddelilo od ministerstva vnútra. Prvým ministrom zdravotníctva bol Vavro Šrobár. Štátna zdravotná rada sa stala poradným orgánom a tvorilo ju 24 riadnych a 17 mimoriadnych členov. Boli to samí významní odborníci, ktorých na tento post menoval minister zdravotníctva. Slovensko začiatkom 20. rokov ako riadny člen zastupoval Ivan Stodola s Jánom Kohútom z Martina.

Úlohou Rady bolo sledovať stav zdravotníctva v celej republike, vyjadriť svoj názor na odborné otázky a zúčastňovať sa na tvorbe zdravotníckej politiky. Popri

¹Ďalej používame skratku ČSR.

²MÁŠOVÁ, Hana. *Nemocniční otázka v meziválečném Československu*. Praha : Karolinum, 2005, s. 16-17.

Štátnej zdravotnej rade vznikali aj ďalšie odbory, napr. stály poradný zbor na boj proti tuberkulóze, zbor pre duševnú hygienu atď. Týmito krokmi sa v novej republike položili základy stabilného zdravotníctva.³

Podstatnými zmenami prešlo v prvej ČSR aj lekárske vysoké školstvo. Nezanedbateľným faktorom bolo, že strediskami vedeckej práce boli vtedy práve lekárske fakulty. Zákomom č. 375/1919 Zb. z. a n. bola v Bratislave založená Československá štátna univerzita, od novembra 1919 premenovaná na Univerzitu Komenského. Bol to veľmi významný krok, keďže po vzniku ČSR pôsobilo na Slovensku 250 lekárov, ale z toho bolo iba 25 Slovákov. Pred jej zriadením existovala po rozpade Rakúsko-Uhorska na území ČSR iba pražská lekárska fakulta. Okrem nej pôsobila v Prahe aj nemecká lekárska fakulta, ale študenti slovanského pôvodu v nej študovať nemohli.⁴

Na organizáciu zdravotníctva na Slovensku bola v rokoch 1921 – 1927 vytvorená Expozitúra Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy. Agendu mala rozdelenú do štyroch oddelení: zdravotnícko-administratívneho, epidemického, ďalšie bolo zdravotno-sociálne a hygienické, ktoré sa zameriavalo na boj proti sociálnym chorobám a starostlivosť o mládež a napokon medicínske oddelenie, do ktorého patrila problematika výroby a distribúcie liekov.

Zdravotnícka starostlivosť o obyvateľstvo bola zverená do rúk obecným, mestským a obvodným lekárom. Okresný úrad bol prvostupňovým správnym orgánom zdravotníctva. Riadil evidenciu chorých, duševne a telesne postihnutých, kontroval lekárne, dával príkaz na policajné pitvy a viedol ešte ďalšie činnosti vo verejno-zdravotníckej správe. Za odborného referenta okresného úradu bol menovaný lekár. Ako poradný orgán bola pri každom okrese a meste vytvorená okresná zdravotná rada. Jej funkčné obdobie trvalo štyri roky a počas epidémie sa menila na epidemickú komisiu.

Po zrušení župného zriadenia zákonom č. 125/1927 Zb. z. a n. sa pre územie Slovenska od roku 1928 vytvoril Krajský úrad do sídlom v Bratislave. Na jeho čele stál krajský prezident, ktorého vymenoval prezident. Vedenie agendy prevzalo osobitné zdravotnícke oddelenie riadené krajským referentom, ktorým bol lekár. Do jeho kompetencie pribudol aj dozor nad živnostenskou sférou v potravinárstve.⁵

Založenie lekárskej komory znamenalo zavedenie kontroly a usmerňovanie výkonu lekárskej praxe. Úlohou komory bol podporovať záujmy lekárov a brániť česť lekárskeho stavu. Rozsiahle právomoci mala v disciplinárnych otázkach, bola tiež poradnou odbornou zložkou pre orgány štátnej správy, vyjadrovala sa k právnym predpisom ohľadom súkromnej lekárskej praxe, podávala posudky, návrhy a rozhodovala v záležitostiach jednotlivých lekárov. Nemala vlastnú rozhodovaciu právomoc. Jej orgánmi boli zastupiteľstvo, komorná rada a čestná rada. Bezprostredný dozor nad lekárskou komorou mal krajský úrad. V tej dobe ne-

³SCHOTT, Heinz. *Kronika medicíny*. Bratislava : Fortuna Print, 1994, s. 394.

⁴SCHOTT, ref. 3, s. 394-399.

⁵SCHOTT, ref. 3, s. 416.

boli všetci lekári zjednotení pod jednou lekárskou komorou. V medzivojnovnej ČSR existovali tri, od roku 1937 štyri samostatné komory.⁶

Pôsobenie lekárov zasahovalo aj do kultúrno-spoločenského života. Veľký význam mala ich osvetová činnosť, ktorá bola zameraná hlavne na zdravotnícku starostlivosť, prevenciu, hygienu a zdravotnícku osvetu. S tým súvisela aj ich spolupráca so spolkami, ktoré sa zaoberali práve zdravotníckou starostlivosťou a prevenciou. Boli to najmä miestne spolky Československého Červeného kríža, okresné pobočky Masarykovej ligy proti tuberkulóze a Okresnej pečlivosti o mládež.⁷

Konkrétne organizácia zdravotníctva v okrese Spišská Nová Ves bola vymedzená v organizačnom štatúte mesta. Vymedzovali sa v ňom presné povinnosti a podmienky fungovania istých inštitúcií a verejne činných osôb. Paragraf 34 sa zaoberal činnosťou sociálno-zdravotnej komisie. Tá pozostávala zo 6 členov, z čoho 4 členovia mohli byť volení aj z členov mestského zastupiteľstva. Za členov komisie mali byť zvolení občania, ktorí sa z povolania zaoberali sociálnymi, humanitnými a zdravotnými otázkami alebo to boli známi sociálni pracovníci a činitelia.

Sociálno-zdravotná komisia mala mestskej rade a zastupiteľstvu mesta podávať návrhy v odbore zdravotníctva, starostlivosti o mládež a starcov, o chudobných, o bytovej starostlivosti a celkovo o sociálnych a humanitných záležitostiach. Komisia sa starala o to, aby obyvatelia mesta bývajúcí v nevyhovujúcich a život ohrozujúcich domácnostiach, boli presťahovaní do iných bytov. V kompetencii tejto komisie bolo súčasne aj účinkovanie ako komisie mestskej nemocnice s úlohami predpísanými v paragrafoch 24 a 25 nariadenia č. 35 000/1902 B. M.⁸

Činnosť pôrodných asistentiek bola zhrnutá v § 52. V meste malo zmluvne pracovať v zmysle zdravotníckych zákonov 5 pôrodných asistentiek, no v prípade potreby aj viac. Asistentky boli pri výkone svojej práce podriadené štátnemu mestskému lekárovi a museli sa pridržovať zmluvných podmienok. V zmluve boli taktiež spísané ich práva. Chudobným rodičkám museli poskytnúť pomoc pri pôrode zdarma a rovnako tiež sa o nich starať osem dní po pôrode, ak si to vyžadovali okolnosti, aj dlhšie.⁹

Štátny mestský lekár mal vykonávať všetky povinnosti, ktoré mu predpisovali zákony a nariadenia týkajúce sa zdravotníctva a policajného zdravotníctva. Nárok na zvláštnu odmenu od mesta mal iba vtedy, keď okrem spomenutých povinností dostal ešte inú prácu v záujme mesta. Jeho práva a povinnosti sa vymedzovali v § 102.

Mestská epidemická nemocnica slúžila na izolovanie a liečenie pacientov z územia mesta s nakažlivou chorobou alebo s podozrením na takúto chorobu.

⁶SCHOTT, ref. 3, s. 425.

⁷ZMÁTLO, Peter. *Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období*. Bratislava : Chronos, 2005, s. 390-391.

⁸Štátny archív v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves (ďalej ŠAL, p. SNV), fond (ďalej f.) Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi /1923/ 1924 – 1944 (1945) (ďalej OÚ SNV), kartón (ďalej k.) 372, č. j. 20 007/1937 adm., Organizačný štatút mesta Spišská Nová Ves, s. 32-33.

⁹ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 372, č. j. 20 007/1937 adm., ref. 8, s. 50-51.

Poplatky a hospodárenie nemocnice sa mali riadiť stanovami prijatými a schválenými ministerstvom verejného zdravotníctva a telesnej výchovy. Problematiku epidemickej nemocnice upravoval v štatúte § 103.¹⁰

Sociálnou tematikou sa zaoberal § 51 o mestskom sirotskom otcovi. Bol ním jeden z mestských administratívnych referentov a jeho povinnosti vyplývali ešte z nariadenia uhorského ministra vnútra č. 129 000/1902 B. M. v paragrafoch 13 – 53. Pod jeho dozorom sa mali maloleté siroty vychovávať vlastenecky a v mravnom duchu a mali byť vyučené v takom zamestnaní, aby sa mohli sebestačne užiť. Pokým sa nedokázali samé užiť, sirotský otec dohliadal na to, aby boli vychovávané rodinami, dobrodincami alebo dobročinnými ústavmi. V prípade choroby im mala byť poskytnutá lekárska pomoc. Medzi povinnosti sirotského otca patrilo dozeranie na správne spravovanie majetku maloletých sirôt poručníkmi, na riadne splácanie dlhov sirôt, na zabezpečenie ich majetku pred požiarom a aby boli nemanželským deťom poukazované alimentáčne nároky. Podobným spôsobom dozeral aj na opatrovancov. Nakoniec spravoval administratívu týkajúcu sa sirôt, ktorá mu bola uložená mestom a o poručenoch a opatrovancoch viedol kmeňové knihy.¹¹

Zo záznamov zdravotnej inšpekčnej okresnej služby z roku 1931 sa dozvedáme množstvo informácií o pomeroch v spravovaní okresu z pohľadu zdravotníckeho. V medzivojnovom období, konkrétne v rokoch 1921 až 1930, bol v Spišskonovoveskom okrese prírastok obyvateľstva 7,6 %. Všetky obce s viac ako 2000 obyvateľmi vykazovali demografický rast. V tomto poprevratovom období sa vystavalo 417 nových obytných domov. Vo všeobecnosti zodpovedali obydlia všetkým hygienickým a zdravotným požiadavkám doby.¹²

Na takmer 40 000 obyvateľov okresu pripadalo v roku 1931 14 lekárov. Okres bol rozdelený na štyri zdravotné obvody: zdravotná obec Spišská Nová Ves, zdravotný obvod Nálepkovo, zdravotný obvod Hrabušice a zdravotný obvod Spišské Vlachy. V zdravotnej obci Spišská Nová Ves pôsobil MUDr. Václav Marsa.¹³

Okres disponoval dvoma súkromnými nemocnicami. V roku 1906 bola v Spišskej Novej Vsi založená epidemická mestská nemocnica so 16 posteľami spravovaná mestom, v ktorej jediným lekárom bol MUDr. Václav Marsa. Ostatný personál tvoril jeden civilný ošetrovateľ Pavel Tettinger, ktorý bol súčasne vyučený okresný dezinfektor.¹⁴

V roku 1908 bola v Rudňanoch založená súkromná Bratská banská nemocnica s 12 posteľami spravovaná Revírnou bratskou pokladnicou v Bratislave, ktorej lekárom bol MUDr. Ján Linhart, banksý lekár. V nemocnici bola zamestnaná jedna civilná ošetrovatelka.

¹⁰ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 372, č. j. 20 007/1937 adm., ref. 8, s. 111.

¹¹ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 372, č. j. 20 007/1937 adm., ref. 8, s. 50.

¹²ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 112, č. j. 6 138/1931 adm., Opis spišskonovoveského zdravotného okresu, s. 1.

¹³ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 112, č. j. 6 138/1931 adm., ref. 12, s. 2.

¹⁴ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 112, č. j. 6 138/1931 adm., ref. 12, s. 4.

Svoju prácu vykonávalo v okrese 39 diplomovaných pôrodných asistentiek a fungovalo tu 6 lekární, z ktorých tri boli priamo v meste Spišská Nová Ves: lekáreň Gustáva Adolfa Therna, lekáreň „Dobrý Pastier“ Arnolda Friedmanna a lekáreň „K Zlatému Levovi“ Ludovíta Keletiho.

Z archívnych záznamov sa dozvedáme aj o dvoch drogériách, ktoré sídlili priamo v meste. Majiteľmi boli Karol Plaček a MUDr. Dezider Alexy.

Okres mal aj vlastnú nemocenskú poisťovňu so sídlom v Spišskej Novej Vsi. Počet členov v tomto období bol 5200. Z celkového počtu lekárov okresu bola v poisťovni len polovica. Ako hlavný lekár okresnej nemocenskej poisťovne pôsobil MUDr. Arpád Hegyi.

Pod vedením MUDr. Ludovíta Jedlovského fungovala v meste Spišská Nová Ves pobočka Červeného kríža, lekárom bol MUDr. Arpád Hegyi a pobočka Masarykovej ligy proti tuberkulóze na čele s Kolomanom Münnichom, lekárom bol MUDr. Anton Stahovský.¹⁵

Od roku 1928 sa začala na Slovensku prejavovať agrárna kríza. Začiatkom 30. rokov vyústila do veľkej hospodárskej krízy, ktorá zasiahla mnohé odvetvia. Kríza sa následne prejavila zníženou zamestnanosťou, ktorá na Slovensku klesla o 25 %. Konkrétne to bolo zo 48 540 zamestnaných osôb na 36 365.¹⁶

O neľahkej situácii v okrese po stránke zdravotnej, hygienickej aj finančnej sa dozvedáme zo sťažnosti MUDr. Arpáda Deutscha. V lekárskom obvode Nálepkovo bola veľká nezamestnanosť spôsobujúca biedu, ktorá vážne ohrozovala zdravotný stav obyvateľstva. Chudobní občania, ktorí potrebovali lieky, si ich pre nedostatok hmotných prostriedkov nemohli zakúpiť. Stávalo sa, že chorý nevyhľadal včas kvôli nedostatku peňazí lekársku pomoc. Potom, keď sa choroba zhoršila, bolo už na lekársku pomoc neskoro. MUDr. Arpád Deutsch, lekár z Nálepkova, uviedol príklad takéhoto neskorého ošetrovania. Privolali ho k pacientovi, ktorý mal zápal slepého čreva a brušnej blany. Pacient už trpel štyri týždne, no lekár bol privolaný len jednu hodinu pred jeho smrťou a aj to len preto, lebo lekár navštívil v susedstve iného chorého. MUDr. Deutsch uviedol tieto fakty vo svojej sťažnosti adresovanej okresnému úradu 11. novembra 1932.

Niektoré obce neprispievali chudobným obyvateľom na obecný účet, z ktorého mohli dostávať lieky. Lekári za svoje výkony ani za cestu nedostávali žiadnu náhradu a obce sa pred ich vyplácaním ohrádzali. MUDr. Arpád Deutsch viackrát upozornil zodpovedné miesta, že obvodný lekár mal podľa vtedajších zákonov (č. 236/1932 Zb. z. a. n.) povinnosť liečiť chudobných, ale týkalo sa to iba práceneschopných a nemajetných, ktorí poberali stálu obecnú podporu, nie však nezamestnaných. MUDr. Deutschovi nebola uhrádzaná ani lekárska práca, ani skutočné trovy, ktoré predstavovali niekoľko tisíc korún. Žiadal preto od okresného úradu, aby túto situáciu čo najskôr riešili. On sám navrhoval, aby sa obce starali o liečenie chorých chudobných a nezamestnaných občanov, o zakúpenie liekov a o úhrady za lekársku prácu, materiál a dopravu lekárov. Malo ísť o malé

¹⁵ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 112, č. j. 6 138/1931 adm., ref. 12, s. 5-10.

¹⁶HALLON, Ludovít. Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In ZEMKO, Milan - BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 324-326.

zataženie finančného rozpočtu obce, pretože lieky by stáli niekoľko sto korún ročne a lekársky honorár mal byť tvorený 100 m³ dreva, osvetlenie malo byť v protihodnote zdarma.¹⁷

Z dokumentov výročnej zdravotnej správy za rok 1933 možno zistiť, že situácia v okrese Spišská Nová Ves sa v ohľadoch na hygienické požiadavky, odborné sily, výstavbu potrebných zariadení a osvetu pomaly zlepšovala.

Evanjelický cirkevný spolok disponoval dvoma rádovými ošetrovatelkami pre súkromné nemocnice. V tomto roku už bola k dispozícii novovybudovaná poradňa Masarykovej ligy proti tuberkulóze, ktorá bola moderne zariadená a vedená lekárom. Odtiaľ boli vykonávané prednášky pre širšiu verejnosť o tuberkulóze, pre maturantov o pohlavných chorobách a taktiež pre verejnosť prednášky za účelom zamedzenia alkoholizmu. V rámci Československého Červeného kríža¹⁸ bola zriadená detská zdravotná stanica, ktorá sa starala o dojčatá a malé deti v profylaktickom zmysle.

Starostlivosťou o školopovinné deti sa zaoberalo niekoľko združení. Pôsobili hlavne v záujmových oblastiach a starali sa o plnohodnotné využitie voľného času žiakov po vyučovacom dni. V dokumentoch sa spomínajú tieto zariadenia: rodičovské združenia pri školách, Spolok pre sociálnu pečlivosť o žiactvo pri Štátnom československom reálnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi, Okresná pečlivosť o mládež v Spišskej Novej Vsi a telocvičné jednoty Sokol, Orol a RTJ – Robotnícka telocvičná jednotka, ktoré žiakom cez prázdniny pripravovali tábory. Školy v okrese väčšinou zodpovedali hygienickým a zdravotným požiadavkám až na to, že skoro všetky boli preplnené.

V Spišskej Novej Vsi pôsobil krajský sirotinec pre 40 chovancov. V správe sa uvádza, že ich zdravotný stav bol dobrý a ich výchova vzorná.

Chudobní obyvatelia boli pod lekársym dohľadom štátnych lekárov. Všetci títo lekári ošetrovali aj nezamestnaných. Chudobinec, ktorý by dosahoval uspokojivú úroveň, sa v okrese pre jeho vtedajšiu nepriaznivú hospodársku situáciu nenachádzal.

Vzhľadom na malý počet priemyselných podnikov v okolí bolo ovzdušie v porovnaní s dneškom omnoho čistejšie. Verejné priestory v letných mesiacoch sa pravidelne kropili a zametali, čo zamedzovalo zvýšenej prašnosti. Priemyselné podniky svojimi odpadovými vodami okolie nikde neznečisťovali. Navyše, v každom takomto podniku bola k dispozícii skrinka s obväzovým materiálom a so základnými liekmi, vďaka čomu mohla byť priamo v podniku poskytnutá prvá pomoc.

Za mestom bolo zriadené smetisko, na ktoré sa dvakrát týždenne vyvážali odpadky. Kanalizačnú aj vodovodnú sieť mala obec dobre vybudovanú. Čistočná vodovodná sieť bola vybudovaná v obciach Koterbachy (dnešné Rudňany), Poráč, Novoveské a Čiernohorské kúpele. Špeciálny vodovod na úžitkovú vodu sa v okrese nenachádzal. O dobrom zabezpečovaní obyvateľstva pitnou vodou svedčí zriedkavý, no nikdy nie epidemický výskyt brušného týfusu. Nebezpečenstvo predstavovala hlavne hygiena v menších obciach.

¹⁷ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 163, č. j. 15 114/1932 adm.

¹⁸Ďalej používame skratku ČsČK.

Z hygienického hľadiska sa život vo všeobecnosti zlepšil. Svedčí o tom výstavba kúpeľní v novovybudovaných domoch, kontrola potravinárskych obchodov, nový moderný bitúnok, aj dohľad nad predajom mlieka a mliečnych výrobkov. Bol zakázaný pouličný predaj cukríkov, ktorý predstavoval isté hygienické riziko. Zavedená bola taktiež stála kontrola osobného zdravia zmrzlínárov a nezávadnosť ich produktov.

Nemocničná starostlivosť bola v Rudňanoch zabezpečovaná súkromnou bratskou nemocnicou s 12 posteľami. Chýbalo jej síce moderné zariadenie, ale podľa správy svojmu účelu vyhovovala.

Profesionálna organizácia lekárskej prvej pomoci tu neexistovala. V Spišskej Novej Vsi však pôsobili 13 praktizujúci lekári, z ktorých bol v prípade potreby vždy nejaký k dispozícii.

Vycvičená samaritánska skupina bola v rámci dobrovoľného hasičského zboru v Spišskej Novej Vsi, v Spišských Vlachoch, v Nálepkove a v Hrabušiciach. V Spišskej Novej Vsi bola zriadená záchranná stanica so sanitným autom, kde mestskí hasiči konali nepretržitú službu.

Ďalej sa pokúsime objasniť činnosť samaritánskej služby.¹⁹ Samaritánska idea je blízka ošetrovateľskej. Je to starostlivosť o chorých alebo ranených, ale nie dlhodobo. Samaritán mal poskytnúť prvú pomoc alebo prevezenie chorého k najbližšiemu lekárovi. Úlohou samaritánov nebolo liečenie, to prislúchalo lekárom.²⁰

MUDr. Bedřich Welz už v roku 1919 navrhol spolku ČsČK, aby pri riešení samaritánskej otázky nezabúdala na mohutnú domácu organizáciu, ktorá už prenikala aj do najmenších dedín a ktorá mala v programe poskytovanie pomoci ľuďom postihnutým nešťastím, ako je požiar – teda na hasičskú organizáciu. Zväz Československého hasičstva vyšiel v tejto veci ČsČK v ústrety a bola prijatá dohoda, podľa ktorej dal Zväz ČsČK k dispozícii svojich pomocníkov, aby mohli byť patrične vycvičení na poskytovanie prvej pomoci pri úrazoch.²¹

Na Slovensku bolo v 20. rokoch asi 2000 samaritánov. Táto služba sa postupne stávala obľúbenou a samaritáni organizovali i kurzy prvej pomoci pre učiteľov, ktorými prešlo 300 účastníkov. Usporiadávali sa aj kurzy pre evanjelické duchovenstvo, pre profesorov stredných škôl, pre dôstojníkov a pre pohraničnú finančnú stráž.²²

O žiakov bolo po zdravotnej stránke, s dôrazom na prevenciu, postarané profesionálne. Lekársku kontrolu zabezpečovali školskí lekári v týchto školách

¹⁹V čase zhoršujúcich sa medzinárodných vzťahov priniesol zásadnú zmenu v organizácii samaritánstva zákon o civilnej protilietadlovej službe z roku 1936. Smernica pre službu samaritánsku CPO ukladala každej obci povinnosť zriadiť jednu samaritánsku službu. Odborný výcvik sa zabezpečoval v náukobehoch trvajúcich 5 až 14 dní. Zmena sa udiala aj v terminológii. Názov *samaritstvo* bol nahradený termínom *samaritánstvo*. MINTÁLOVÁ, Zora - TELGÁSKY, Bohdan. *Červený kríž na Slovensku v rokoch 1919 – 1938*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2005, s. 155.

²⁰ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 214, č. j. 4 240/1934 adm., Výročná zdravotná správa za rok 1933, s. 1-6.

²¹DORAZIL, Otakar. *Čs. Červený kríž : 1919 – 1929*. Praha : Československý Červený kríž, 1929, s. 172.

²²DORAZIL, ref. 21, s. 180.

mesta Spišská Nová Ves: Československom štátnom učiteľskom ústave, Československom štátnom reálnom gymnáziu a odbornej škole pre ženské povolania. Zdravotné prehliadky štátnymi obvodnými lekármi a štátnym mestským lekárom dvakrát ročne mali predísť trachómu a iným nákazám.

Lekári dbali na zdravie obyvateľov aj inými metódami, ako boli preventívne prehliadky. Pravidelne sa uskutočňovali rôzne semináre a prednášky, v ktorých sa upozorňovalo na aktuálne problémy. Táto osvetová činnosť spočívala okrem prednášok aj v uverejňovaní článkov v časopisoch, vo vylepovaní propagačných plagátov a roznašaní letákov. Témy prednášok boli zamerané na správnu starostlivosť o diéta, na protialkoholické akcie a na poskytovanie prvej pomoci. O hygiene s hlavným zreteľom na nákazlivé choroby sa prednášalo v učiteľskom ústave.

Dôraz sa kládol aj na telesnú výchovu a šport, čo sa odzrkadľovalo v počte na to zameraných spolkov. V prvom rade sa na telesnú výchovu zameriavali školy, potom tri telocvičné jednoty a športové kluby, ktoré boli v každej väčšej obci a niekoľko skupín skautov. Najoblúbenejším športom bol futbal, potom tenis, korčuľovanie, hokej, vodné pólo a plávanie.

Podľa výročnej správy pre rok 1933 bolo všeobecné zdravie obyvateľstva v uspokojivom stave a vážna epidémia sa nevykytla. Menšie oblasti však epidemicky zasiahol šarlach, a to obce Smižany a Spišské Vlchy. Mnoho prípadov sa objavilo priamo v Spišskej Novej Vsi. Mierny priebeh choroby naznačuje aj fakt, že z 283 nakazených osôb nikto neumrel. Úmrtia troch osôb boli zaznamenané pri záškrtke.²³ Pripisovali sa však oneskorenému privolaniu lekárskej pomoci. V ostatných prípadoch, kde bolo včas podané sérum, sa nevykytli vážnejšie komplikácie. Zvyčajné obete si znova vyžiadala tuberkulóza a hlavne tuberkulóza pľúc. Úmrtnosť predstavovala priemerne 12,25 %. Jednotlivo sa v oblasti vyskytol aj brušný týfus, obete si však nevyžiadali. Veľmi pozitívny význam malo zníženie počtu pohlavných chorôb takmer o 50 % v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi.²⁴

Za účelom boja proti pohlavným chorobám bol založený v tomto záujme pracujúci spolok Československá spoločnosť proti pohlavným chorobám na Slovensku so sídlom v Bratislave. Jeho stanovy boli schválené ministerstvom vnútra 23. decembra 1930. Účelom spolku bolo organizovať boj proti pohlavným chorobám.²⁵ K dosiahnutiu stanoveného účelu využíval výchovnú, osvetovú a kultúrnu činnosť. Ďalej sa venoval výchove odborných lekárov a pracovníkov, organizoval prednášky, kurzy a výstavy. Vydával tiež brožúry, letáky, časopisy a plagáty. Špeciálne sa vychovávala mládež, bojovalo sa proti prostitúcii atď. Dbalo sa na osvetu v hygienickej oblasti. Okrem prevencie sa zakladali liečebné ústavy a poradne pre ľudí už postihnutých pohlavnými chorobami. Veľký význam

²³Vo výkaze nákazlivých chorôb za rok 1933 však boli zaznamenané v okrese Spišská Nová Ves v tomto roku úmrtia štyroch ľudí.

²⁴ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 214, č. j. 4 240/1934 adm., Výročná zdravotná správa za rok 1933, s. 7-8.

²⁵KULHÁNEK, František. *Prehľad sociálnych, sociálne-zdravotných spolkov a zariadení na Slovensku*. Bratislava : Knižtlačiarne K. Ferenc, 1936, s. 50.

mala práca v sociálnej sfére, teda pôsobenie na nápravu spoločenských pomerov, ktoré prispievali k rozširovaniu spomínaných chorôb.

Podobne pôsobiacie spolky a inštitúcie sa morálne alebo hmotne podporovali a združovali sa za cieľom spoločného postupu. Spolupracovalo sa aj so spolkami a organizáciami z iných štátov. Prínos mala účasť na zjazdoch a členstvo v svetových a medzinárodných organizáciách zaoberajúcich sa spoločnou problematikou.²⁶

Ešte v roku 1922 prijalo československé Národné zhromaždenie zákon č. 241 o boji proti pohlavným chorobám. Pri veľkých nemocniciach vznikali samostatné oddelenia pre venerikov riadené odbornými lekármi a poradne pre pohlavne chorých pacientov. Ich terapia nesmela byť ukončená pred vyliečením, ale táto podmienka sa často nedodržiavala, a to spôsobovalo ďalšie ťažkosti terapeutického rázu. Len veľmi málo nakazených sa liečilo dostatočne dlho.²⁷

Činnosťami, ktoré sú dnes vykonávané Úradom pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou a Úradom verejného zdravotníctva, bol v mezivojnovom období poverený úradný lekár. Ten sa zodpovedal hlavnému zdravotnému radcovi, zdravotnému inšpektorovi, ktorý mal v našom prípade sídlo v Košiciach. Úradný lekár účinkoval ako poradca v otázkach týkajúcich sa jeho odboru, vykonával revízie lekárni a drogerií, kontroloval prácu obvodných lekárov v jednotlivých obciach, organizoval zdravotnú starostlivosť o nezamestnaných, pátral po ohnisku nákazy, ak sa vyskytla epidémia, a určoval opatrenia na zamedzenie jej ďalšieho šírenia. Na požiadanie úradov vykonával lekárske prehliadky chorých štátnych zamestnancov a staral sa o hygienu a zdravotné pomery obcí a obyvateľstva celého okresu.²⁸

Istý posun v zdravotníckych činnostiach možno nájsť vo výročnej správe z roku 1936. V okrese Spišská Nová Ves vtedy pôsobilo 35 diplomovaných pôrodných asistentiek. Všetky pôrody boli riadne vedené v zápisniciach a prácu asistentiek pravidelne kontrovali príslušní obvodní lekári a okresný lekár. Žiadne pochybenia v ich pôsobení zistené neboli. Jediným problémom bol nedostatočný počet pôrodných asistentiek, ktoré chýbali v jedenástich obciach. Potrebnú funkciu tam vykonávali babice z okolitých obcí.

Dôležitú funkciu zastával odborne skúšaný dezinfektor, ktorý bol súčasne ošetrovateľom v mestskej epidemickej nemocnici.

V meste sa nachádzala sociálna zdravotná stanica ČsČK s jednou odborne vyškolenou zdravotnou sestrou. Zdravotná stanica bola v neustálom kontakte s okresným úradom. Pri miestnom spolku ČsČK sa združovalo 32 dobrovoľných sestier, ktoré absolvovali kurz pre dobrovoľné sestry pozostávajúci z anatómie, fyziológie, hygieny a náuky o prvej pomoci s praktickým výcvikom. Stanica sa tiež zaoberala ochranou materstva a detí. Ďalšie takéto stanice sa nachádzali v Spišských Vlachoch a Rudňanoch. Ordinačné hodiny boli dvakrát do týždňa, pôsobil tu jeden činný lekár, jedna vyškolená sestra a občas niekoľko dobrovoľných pra-

²⁶KULHÁNEK, ref. 25, s. 51.

²⁷SCHOTT, ref. 3, s. 403.

²⁸ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 214, č. j. 4 240/1934 adm., Výročná zdravotná správa za rok 1933, s. 9.

covníčok. V Spišskej Novej Vsi sa nachádzali dve opatrovne pre deti v predškolskom veku. Ďalšie boli v Spišských Vlachoch a v Nálepkove.

Evanjelická cirkevná obec prevádzkovala opatrovnícku stanicu s dvoma platenými zdravotnými sestrami, ktoré za starali o chorých bez rozdielu vierovyznania.

V rámci hasičského zboru existoval zbor samaritánov s 22 členmi. V roku 1937 sa malo pokračovať v ich ďalšom výcviku. Vycvičená samaritánska skupina pôsobila aj v Spišských Vlachoch, v Nálepkove a v Hrabušiciach. Samaritánska skupina v Spišskej Novej Vsi obsluhovala svojimi stálymi hasičmi sanitné auto ČsČK a vlastnila záchrannú stanicu, kde sa konala nepretržitá služba. Uľahčilo sa tak poskytovanie pomoci a zjednodušil sa prevoz do nemocnice pre mesto aj pre širšie okolie.

Pacienti boli hospitalizovaní v krajinskej nemocnici v Levoči a v epidemickej nemocnici v Spišskej Novej Vsi. Po pominutí nákazy sa vykonávala dezinfekcia bytu. Najčastejšie sa používali formalínové výpary. Vyskytovali sa aj prípady, keď hospitalizácia buď nebola možná, alebo nebola potrebná. Za týchto okolností bol pacient izolovaný doma a na dverách príbytku bolo výstražné označenie. V roku 1937 nebolo pre nákazu potrebné zatvoriť žiadnu školu. K potlačeniu nákazlivých chorôb okres disponoval: mestskou epidemickou nemocnicou, sanitným vozom na prevoz chorých, pojazdným parným dezinfektorom a 14 prístrojmi na dezinfekciu formalínom v sídle každého obvodného notariátu. V meste Spišská Nová Ves boli dva takéto dezinfekčné prístroje.

Tlačou a prednáškami sa pokračovalo v propagovaní profylaktického očkovania proti záškrtu. Výsledok bol pozitívny, pretože oproti roku 1935 sa v roku 1937 počet očkovaných zvýšil z 155 osôb na 243.

Na boj proti tuberkulóze slúžila v Spišskej Novej Vsi poradňa Masarykovej ligy proti tuberkulóze. Poradňa bola moderne zariadená a vedená lekárom. Výšetrení v nej boli všetci chorí bezplatne, podávali sa v nej rady a v niektorých prípadoch sa postarala i o umiestnenie chudobných chorých pacientov na liečenie do sanatórií. Štátni lekári taktiež usporadúvali prednášky o tuberkulóze pre širšiu verejnosť.

Veľký dôraz sa kladol aj na liečenie pohlavných chorôb. Chudobní, ktorí boli nakazení pohlavnou chorobou, ale ich hospitalizácia nebola nutná, boli liečení z okresných prostriedkov okresným zdravotným referentom. Poučení o pohlavných chorobách boli tiež žiaci na stredných školách, no osobitný spolok alebo ustanovenie na potláčanie týchto chorôb sa v okrese nevyskytoval.

Proti alkoholizmu sa snažil bojovať Abstinentský spolok v Spišskej Novej Vsi a dorast ČsČK. V zdravotnej správe sa však dočítame, že väčšiu zásluhu na potláčaní alkoholizmu ako abstinentský spolok či dorast mala vtedajšia hospodárska kríza.

K ochrane a starostlivosti o mládež prispievali rodičovské združenia pri školách a Spolok o sociálnu pečlivosť o žiactvo pri Československom štátnom reálnom gymnáziu v Spišskej Novej Vsi. Spolok zabezpečoval stravovanie, liečenie a podporu nemajetným žiakom. Dobré výsledky v starostlivosti o chrup žiakov vykazoval Spolok ČsČK v Spišskej Novej Vsi. Okresná pečlivosť o mládež zriadila prázdninový tábor pre školákov v Novoveskej Hute. Detské prázdninové tábory

usporadúvali aj všetky telocvičné spolky a skautské družiny. Telocvičná jednota Sokol vlastnila dokonca v Slovenskom raji vlastné táborsko so stálymi budovami.

Štátny detský domov v Košiciach mal v Spišskej Novej Vsi zriadenú stálu stanicu s vychovávateľkou. Táto stanica umiestnila v Spišskej Novej Vsi 16 detí do rôznych rodín. V meste sa taktiež nachádzal krajský sirotinec pre 40 chovancov so vzornou výchovou a dobrým zdravotným stavom.

O chudobných pacientov bolo dobre postarané. Liečili ich všetci štátni lekári. Pod lekárskeho dozoru a v stálej evidencii boli aj osoby telesne a mentálne postihnuté. Oproti výročnej zdravotníckej správe za rok 1933 už v meste fungoval chudobinec, ale bol primitívny a svojmu účelu nevyhovoval.

V okrese bola verejná čistota na dobrej úrovni a taktiež ovzdušie bolo pre malý počet priemyselných podnikov iba minimálne znečistené. V Spišskej Novej Vsi, Nálepke a Spišských Vlachoch sa dláždené ulice pravidelne udržiavali, v letných mesiacoch sa kropili a zametali, čím sa znižovala prašnosť. Odpadky z domácností sa dvakrát do týždňa vyvážali na skládku vzdialenú od mesta. Kanalizácia bola vybudovaná v Spišskej Novej Vsi, v Spišských Vlachoch a čiastočne v Rudňanoch. Vybudovaná bola aj v Čiernohorských kúpeľoch a v mestských letoviskách. Vážnejšia situácia bola z hygienického pohľadu v menších obciach, ktoré ešte kanalizáciu zavedenú nemali. Krajský úrad odporúčal pri novostavbách vybudovať ním navrhované štandardné záchody, odpadové jamy a studne. Vodovod bol v tom čase vybudovaný v Spišskej Novej Vsi a čiastočne v obciach Rudňany, Poráč, Novoveské kúpele a Čiernohorské kúpele. Vodovod s úžitkovou vodou sa nachádzal len v Spišskej Novej Vsi a používal sa na kropenie ulíc v letných mesiacoch. Občania v dedinách čerpali zdravotne vyhovujúcu vodu zo studní, niektoré z nich však boli zle vybudované, ale na tomto nedostatku sa pracovalo. Zabezpečenie okresu pitnou vodou bolo vyhovujúce, o čom svedčí skutočnosť, že brušný týfus sa už vtedy vyskytoval len zriedkavo a nikdy nie epidemicky.

V novovybudovaných domoch v Spišskonovoveskom okrese už boli zriadené aj kúpeľne. Verejná kúpeľňa s vaňami, sprchami a bazénom bola iba v Spišskej Novej Vsi. Malou plavárňou disponovali aj Čiernohorské kúpele a bola tu zavedená jednoduchá hydroterapia.

Potravinárska hygiena sa postupne zlepšovala. Prispieval k tomu aj moderný bitúnok a veterinárske prehliadky vykonávané mestským veterinárom, štátnymi obvodnými lekármi a laickými prehliadačmi. Mliekarne boli pod stálou prísnu kontrolou. Mlieko sa kontrolovalo každý mesiac. Tieto prehliadky prispeli k minimalizácii skazeného mlieka a mliečnych výrobkov. Pravidelne kontrolovaní boli aj zmrzlinári a ich výrobky. Jediné hygienicky nevyhovujúce potraviny boli na trhoch predávané cukríky a zelenina.

Okrem niektorých novovybudovaných notárskych úradov a budovy Okresného súdu v Spišskej Novej Vsi verejné budovy v meste nevyhovovali hygienickým požiadavkám, pretože boli staré a neboli v nich ešte zriadené uspokojivé toaletné zariadenia. Na odstránení týchto nedostatkov sa malo začať pracovať od roku 1938, kedy sa mali začať práce na stavbe nového okresného úradu. Rovnako sa mala vyriešiť i otázka väznice, ktorá bola umiestnená pod budovou obecného domu v Spišskej Novej Vsi a v každom smere bola nevyhovujúca. Ško-

ly už boli v tomto období na uspokojivej hygienickej úrovni, no niektoré boli preplnené. Tieto problémy sa riešili pribudovaním nových učební alebo novostavbami.

O zdravie občanov sa v Rudňanoch starala súkromná bratská banská nemocnica s 12 posteľami. Nebola moderne zariadená, ale svoj účel spĺňala.

Prvá pomoc sa v okrese cielene neorganizovala, ale v prípade potreby bola poskytnutá, pretože v Spišskej Novej Vsi bolo 13 lekárov a niektorí z nich boli vždy k zastihnutiu. Okrem toho zabezpečovali železniční lekári pravidelný inšpekčný turnus. Štátne železnice mali v meste zvláštny záchranný zbor vystrojený záchrannými pomôckami a vlastnili aj kompletne zariadený záchranný vagón.

Dbalo sa aj na poskytovanie prvej pomoci v podnikoch. V každom sa nachádzala skrinka s obväzovým materiálom a so základnými liekmi.

Pri Československom štátnom učiteľskom ústave a Štátnej odbornej škole pre spracovania dreva v Spišskej Novej Vsi pôsobil školský lekár. Rodičovské združenie pri Československom štátnom reálnom gymnáziu sa postaralo o poskytnutie lekárskej pomoci žiakom bezplatne. Takmer vo všetkých školách boli navyše žiaci poistení proti úrazu. Periodické prehliadky štátnymi lekármi boli v roku 1936 prevedené vo všetkých školách okresu.

Veľký dôraz sa kladol na zdravotnú výchovu obyvateľstva s dôrazom na správnu hygienu. Lekári robili medzi obyvateľmi osvetu prednáškami, uverejňovaním článkov v novinách, propagačnými letákmi, bábkovými predstaveniami a premietaním danej problematiky v kinách. Štátni lekári nechýbali na žiadnej prednáške venovanej zdravotnej výchove ľudu.

Všeobecný zdravotný stav obyvateľstva v sledovanom okrese bol uspokojivý. Počet úmrtí mierne klesal a prudké nákazlivé choroby sa výraznejšie neobjavili. Šarlach a záškrt mali v roku 1936 iba veľmi mierny priebeh a komplikácie sa nevyskytli. O zlepšení hygieny svedčí aj počet osôb nakazených týfusom, ktorý klesol v roku 1936 oproti roku 1935 o osem prípadov. Infekcia antraxom, pri ktorej sa nakazili tri osoby a jedna chorobe podľahla, bola spôsobená neopatrnosťou pri spaľovaní antraxom nakazeného dobytku. Aj v roku 1936 si tuberkulóza vyžiadala obeť. Počet zomrelých na tuberkulózu v tomto okrese bol však pod štátnym priemerom. Vo väčších obciach sa úmrtnosť pohybovala medzi 12 – 12,3 %, v menších obciach tvorila 12,5 – 12,8 %.

Chorobnosť a úmrtnosť detí v dojčenskom veku bola v okrese kolísavá. Odrážala sa od hygienických pomerov v domácnostiach. Vo väčších obciach, kde bola hygiena a zdravotná vyspelosť lepšia, tvorila úmrtnosť 13,04 %. V menších obciach, kde ešte hygienické zásady súperili so starými zvykmi a poverami, sa dojčenská úmrtnosť pohybovala v rozmedzí 16 až 20 %.

Choroby z povolania sa vyskytovali najmä u baníkov. Išlo predovšetkým o zaprášené pľúca, čo malo za následok predčasnú práceneschopnosť. Aj v roku 1936 sa vyskytli nové prípady ochorenia na pohlavné choroby, ale oproti predchádzajúcim rokom ich počet pomaly klesal. Na druhej strane však pribudli prípady s nádorovým ochorením. Mentálne poruchy sa nevyskytli a struma bola veľmi zriedkavá.

Úradný lekár si plnil svoje povinnosti, zúčastňoval sa na zasadnutiach okresného výboru, členov výboru presviedčal o nutnosti sociálnych a zdravotných opatrení a kontroloval účinkovanie štátnych obvodných lekárov v obciach. Pravidelne vykonával revízie lekární, drogérií, priemyselných podnikov, obchodov a pohostinstiev. Organizoval hromadné očkovanie proti záškrtu a pri výskyte infekčných ochorení pátral po prameni nákazy a určil potrebné opatrenia, aby sa zamedzilo jej ďalšiemu šíreniu. V roku 1936 sa konali štyri schôdze, na ktorých úradný lekár inštruoval jemu pridelených štátnych lekárov a spolu s nimi sa zúčastnil na kurze pre štátnych lekárov v Poprade. Ďalej vykonával na požiadanie úradov prehliadky chorých štátnych zamestnancov a kontroloval priebeh očkovania proti kiahňam. Mal na starosti vykonávanie revízií u štátnych obvodných lekárov, kde sa presviedčal o precíznom vedení záznamov.²⁹

Významnou zložkou zdravotníckej siete bola organizácia a hierarchia nemocníc a zdravotníckych zariadení. Nemocnica, ktorá bola povinná prijímať pacientov bez rozdielu národnosti, vyznania, stavu, majetnosti a bez ohľadu na druh choroby, ak nešlo o chronickú chorobu, bola verejná a všeobecná. Pojem verejnej nemocnice nenaznačoval jej vlastníka – verejnoprávnu inštitúciu, ale odkazoval na nemocnicu s právom verejnosti. Špeciálne miesto mali v zdravotníckom systéme verejné všeobecné nemocnice. Boli špecifické svojou všeobecnosťou, teda sa v nich mohli liečiť všetci pacienti so „zahojiteľnými chorobami“ a mali povinnosť, ktorá vyplývala z nadobudnutia práva verejnosti, prijímať každého, kto potreboval liečbu. Právo verejnosti mohli nadobudnúť aj špecializované ústavy pre duševné a nervové choroby a niektoré pôrodnice.³⁰

Štátne nemocnice patrili taktiež medzi nemocnice všeobecné verejné. V roku 1920 ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy spravovalo osem štátnych nemocníc, medzi ktorými boli aj štátne nemocnice v Košiciach a v Bratislave, kde boli štátnymi taktiež ústavy pre vzdelávanie pôrodných asistentiek.³¹ Ošetrovaciu sadzbu vymieravalo štátnym nemocniciam ministerstvo. Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi však vymieravalo sadzbu aj pre verejné nemocnice. Väčšia angažovanosť štátu tu pramenila zo zlých sociálnych, zdravotníckych a zdravotných podmienok.³²

Dôležitou súčasťou nemocenského systému boli fakultné nemocnice, ktoré sa zaslúžili o zavádzanie nových medicínskych metód a odborov.

Koncom 20. rokov 20. storočia však bolo v ČSR takmer dvojnásobne viac súkromných nemocníc, i keď s polovičným počtom lôžok. Zameriavali sa hlavne na špecializovanú liečbu. Boli to rôzne sanatóriá, ozdravovne, útulky pre rodičky a predovšetkým tuberkulózne liečebne. Medzi súkromné nemocnice patrili aj závodné a podnikové nemocnice, ktoré mali významnú inovačnú hodnotu v systéme verejného zdravotníctva.³³

²⁹ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 341, č. j. 2166/1937 adm., Opis zdravotného okresu s. 1-12.

³⁰MÁŠOVÁ, ref. 2, s. 70-71.

³¹MÁŠOVÁ, ref. 2, s. 81-82.

³²MÁŠOVÁ, ref. 2, s. 90-91.

³³MÁŠOVÁ, ref. 2, s. 95-96.

V záujme podpory výstavby nemocníc bol v roku 1920 na Slovensku založený Spolok pre stavbu nemocníc so sídlom v Bratislave. Zámerom bolo budovanie odborných nemocníc a ústavov pre telesne postihnutých na celom Slovensku a Podkarpatskej Rusi.

Prvé zariadenie otvorené pod patronátom tohto Spolku bol Domov slovenských mrzáčikov v Slávnici v Považskej župe. Pre hmotný nedostatok tu bolo umiestnených 45 telesne postihnutých detí. Aby sa toto dielo mohlo rozrastať, boli potrebné zbierky a príspevky okresných a obvodných úradov.

Výsledky zbierky sa mali každý rok 1. apríla a 1. novembra poslať na okresný úrad. Zbierky z obvodných aj okresného úradu sa ďalej doručovali pokladníkovi spolku MUDr. Jánovi Wagnerovi do Slávnice. K dispozícii prispievateľom boli zberné hárkky, v ktorých boli vlastnoručne zaznačené aj sumy príspevkov. Hárkky z úradov boli brané ako doklady k odvedeným čiastkam.

V mnohých prípadoch boli tieto zbierky v obciach neúspešné, pretože finančná záťaž na obyvateľstvo v dôsledku veľkého počtu zbierok bola nad ich možnosti. V tejto súvislosti napr. 16. januára 1924 ohlásil obvodný notár v Hrabušiciach okresnému úradu, že zbierka v jeho obvode bola neúspešná. Podobne postupoval aj notár z Koterbách (Rudnian) 8. apríla 1924.

Úspešná bola zbierka za rok 1924 v Spišskej Novej Vsi, ktorá vyniesla Spolku čiastku 256 Kč. Suma bola odoslaná 24. marca 1925 priamo pokladníkovi Spolku. 5. apríla 1925 upovedomil notár z Hrušova okresný úrad o vyzbieraných 16 Kč, ktoré poslal pokladníkovi Wagnerovi.³⁴

Veľmi dôležité bolo v tom období zabezpečiť prestavbu mestskej epidemickej nemocnice, pretože podľa správy Župného úradu v Liptovskom Mikuláši zaznamenanaj 28. januára 1924 nemocnica nezodpovedala vtedajším požiadavkám a hrozilo jej zatvorenie. To vyplývalo z úradného vyšetrenia zdravotných opatrení pri šarlachovej epidémii, ktoré previedol 9. januára 1924 zdravotný referent MUDr. Július Beniač v zastúpení župného úradu. Pri kontrole sa zistilo, že nemocnica nespĺňala svoj účel a už vôbec nie hygienické požiadavky, a preto bol miestny okresný úrad vyzvaný, aby vo veci prísne a čo najskôr zakročil.

Požiadavky boli nasledovné: do nemocnice mali byť prijímaní iba pacienti s rovnakou nákazlivou chorobou; mala sa urýchlene vykonať prestavba objektu tak, aby sa do nemocnice mohol umiestniť väčší počet chorých; ošetrovateľ so svojou deväťčlennou rodinou už viac nesmel bývať na tej istej chodbe ako infekčne chorí, ale mal byť umiestnený na prízemí; nemocničné miestnosti a ich zariadenie sa mali usporiadať podľa zariadení ostatných správne zariadených epidemických nemocníc.

Okresnému úradu bol 14. novembra 1925 predostretý technický popis prestavby epidemickej nemocnice zostavený inžinierom. Nemocnica sa mala rozdeliť na štyri časti. Prvé oddelenie malo byť napravo od vchodu ako ordinačná miestnosť pre lekára. Vedľa sa mala nachádzať pozorovacia miestnosť, kde by bol umiestnený chorý v prípade, ak by jeho chorobu bolo treba pozorovať a ustáliť. Oproti sa mali zriadiť dve izby pre ľudí chorých na úplavicu (dizentériu). V druhom oddelení by sa liečil šarlach (scarlatina). Pozostávalo by z dvoch miestností,

³⁴ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 8, č. j. 488/1925 adm.

ďalej by sa tam nachádzalo splachovacie toaletné zariadenie a kúpeľňa. Tretie oddelenie by slúžilo pre chorých na týfus. Bolo by utvorené z troch miestností a predsieni. K dispozícii by pacienti mali splachovacie toaletné zariadenie a kúpeľňu. Zo špeciálneho otvoru z predsieni by sa hádzala bielizeň pacientov dolu do suterénu, kde by bola práčovňa. Všetky toaletné zariadenia, až na jeden pre ošetrovateľa, mali byť odstránené, lebo ich stav bol neudržateľný. Toaletné splachovacie zariadenia určené pre pacientov chorých na týfus a šarlach mali byť zapustené do betónovej žumpy v suteréne, kde sa odpad z nich pred vypustením do otvoreného potoka aspoň čiastočne dezinfikoval. Tento nový postup bol z hygienického hľadiska veľmi dôležitý pre celé okolie. Pred začatím dezinfekcie odpadových vôd sa práve z nich vo veľkej miere rozširovala nákaza týfusom. Posledná časť by bola od chorých úplne oddelená múrom a predstavovala by byt pre ošetrovateľa s rodinou. Obýval by kuchyňu a tri miestnosti. Tento plán bytu pre ošetrovateľa bol posúdený ako praktický. Druhá možnosť bola určite menej výhodná, keďže hovorila o presťahovaní do pivnice otočenej na severnú stranu. Pre možné dopady na zdravie rodiny bola však táto možnosť zavrhnutá. Nemocnica mala dosť miestností na to, aby sa v nej opísané zmeny mohli uskutočniť.

V roku 1926 vyčlenilo mesto na prestavbu epidemickej nemocnice mimo-riadne výdavky vo výške 38 367 Kč.³⁵

Epidemické nemocnice zastávali dôležité miesto vo vtedajšom zdravotníctve a zdravotníckej starostlivosti. Príčinou bol ešte stále častý výskyt nákazlivých ochorení spôsobený hlavne zlými hygienickými podmienkami po prvej svetovej vojne. V boji proti epidémiám zohrali dôležitú úlohu zdravotné stanice rozmiestnené v pohraničných oblastiach republiky. ČSR ich budovala pri centrálnych hraničných priechodoch. V predchádzajúcich rokoch sa ukazovalo, že ak neboli zavedené dostatočné opatrenia, epidémia ľahko prenikla do pohraničných oblastí. Potom ju už pri ďalšom šírení nebolo možné bez pomoci armády v žiadnom prípade zastaviť. Preventívne opatrenia sa preto ukázali ako nevyhnutné. Odborná verejnosť sa na epidemiológiu v čase prvej Československej republiky pozerá veľmi kriticky. A to preto, lebo v celom medzivojnovom období u nás platili staré rakúske právne predpisy o nálezoch, ktoré boli navyše odlišné v českých krajinách a na Slovensku. O nálezoch hovoril v tomto čase zákon č. 67 z roku 1913 o zamedzovaní a potlačovaní prenosných chorôb. Zdravotnícka služba vtedy nevydala žiadne vlastné zdravotnícke predpisy a nevybudovala ani preventívnu protiepidemickú službu. Boj proti nákazlivým chorobám nemal vtedy ani laboratórne zázemie. Úspešný rozvoj mikrobiologickej diagnostiky nastal až po roku 1930.³⁶

V premáhaní a potláčaní epidemických nákaz mala veľmi dôležitú úlohu všestranná zdravotnícko-osvetová práca medzi obyvateľstvom. Začať sa s ňou muselo už v školách poučovaním o osobnej hygiene, o hygiene bývania, obliekania, výživy, o školskej hygiene atď. Veľmi nápomocní boli v tomto smere učitelia, ľudoví hygienici a pracovníci ČsČK, ktorí boli školení skúsenými od-

³⁵ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 17, č. j. 307/1926 adm.

³⁶RAŠKA, Karel. *Epidemiológia*. Bratislava : Osveta, 1959, s. 15.

borníkmi. Ludom tiež muselo byť jasné, prečo sa očkuje, aké môžu byť prípadné reakcie a prečo je také dôležité preočkovanie. Na zdravotnícke kontroly v potravinárstve sa v žiadnom prípade nesmelo zabúdať. Je nutné si uvedomiť, že epidémie nikdy neboli otázkou náhody.³⁷

Veľkou pomocou v boji proti epidémiám zohralo zriadenie tzv. epidemických autokolón – rýchlej zdravotníckej pomoci. Tvorili ich štyri špeciálne upravené vozidlá s cieľom rýchlo zasiahnuť v ohnisku nákazy a zabrániť jej šíreniu. Prvé vozidlo bolo upravené ako lekárske laboratórium, druhé transportovalo pacientov do najbližšej nemocnice a ďalšie bolo usposobené ako kúpeľňa. Dezinfikovali sa v ňom osoby, prevádzalo sa tu ochranné očkovanie a ak bolo potrebné, využívalo sa aj na pitvy. V poslednom vozidle z kolóny sa vykonávala výhradne dezinfekcia. Tím dezinfekčných pracovníkov a ošetrovateliek v kolóne viedol odborný lekár. Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy zriadilo prvú autokolónu pre Podkarpatskú Rus v roku 1921, o rok neskôr boli zriadené ďalšie pre Slovensko a Moravu.³⁸

Záver

Zdravotnícka činnosť plnila v období prvej ČSR veľmi dôležitú úlohu. Obyvateľstvo žilo po prvej svetovej vojne v zlých zdravotných, hygienických a sociálnych podmienkach. Štát sa priamo na zlepšovaní zdravotnej úrovne pre nedostatok prostriedkov zúčastňoval v menšej miere. Pomoc chorým a opusteným ľuďom poskytovali legislatívne upravené organizácie financované predovšetkým z verejných zbierok a dobrovoľných príspevkov. Veľké príspevky sa však v istých oblastiach očakávať nemohli, pretože chudoba takmer nedovoľovala obyvateľom postarať sa o seba, nieto ešte o iných.

Situácia v tomto období tu bola veľmi rozporuplná. Na jednej strane sa Slovensko stalo súčasťou demokratickej republiky a prechádzalo od policajného zdravotníctva k sociálnemu, no na druhej strane tu ešte stále zotrvali dva odlišné legislatívne systémy. Po prvej svetovej vojne bolo obyvateľstvo najmä na východe republiky chudobné, žilo v neuspokojivých životných podmienkach a v neposlednom rade tu bola stále hrozba epidémií a sociálnych chorôb.

Okrem priamej lekárskej starostlivosti a opatery v dispenzároch a ambulanciách bolo nezanedbateľným prínosom usporadúvanie prednášok pre dospelých poslucháčov i mládež hlavne na tému hygieny, tuberkulózy a škodlivosti alkoholizmu. Deťom a mládeži bola poskytovaná profesionálna lekárska starostlivosť a mnohé spolky sa o nich starali ako po stránke sociálnej, tak aj športovej.

Mnohé spolky a telovýchovné jednoty sa tešili všeobecnej oblube a nemali núdzu o uchádzačov. Tak tomu bolo aj so samaritánskou službou, ktorá významne

³⁷RAŠKA, ref. 36, s. 162-163.

³⁸FALISOVÁ, Anna. Medzivojnové Slovensko z pohľadu zdravotného a sociálneho. In: ZEMKO, Milan - BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 376-377.

pomáhala svojou starostlivosťou o chorých a ranených, keďže profesionálna lekárska prvá pomoc sa na strednom Spiši nenachádzala.

Medzivojnové roky boli poznačené bojom najmä proti epidemickým a pohlavným chorobám. Významnou súčasťou boja proti ich výskytu a rozmnožovaniu sa spolu s liečením stalo podnikanie preventívnych opatrení, akými boli očkovanie detí, osvetové prednášky spojené s premietaním v kinách a taktiež vydávanie ľudovýchovných letákov a brožúr. Profylaxia sa stávala dôležitou súčasťou zdravotníctva.

Postupné zlepšenie vykazovala hygiena potravín. Začalo sa s pravidelnými kontrolami mliečnych a mäsových výrobkov, takisto aj zmrzliny, sladkostí, ovocia a zeleniny. Dôsledkom toho boli niektoré rizikové potraviny vyradené z predaja.

V tejto štúdii sme dospeli k názoru, že i napriek mnohým negatívnym okolnostiam sa v rezorte zdravotníctva urobili nemalé zmeny pri liečení obyvateľstva aj v oblasti profylaxie. Epidemické choroby sa darilo úspešne eliminovať taktiež vďaka budovaniu kanalizácie a vodovodov, dodávkami pitnej vody, vzdialeným skládkam odpadu a v novostavbách vďaka budovaniu kúpeľní. Významným zdrojom pomoci bola aj väčšia sústredenosť pomoci štátu na zaostalejšie Slovensko oproti Čechám či Morave.

Prílohy

Výkazy nakažlivých chorôb³⁹

Príloha č. 1: Nakažlivé choroby v roku 1936 v okrese Spišská Nová Ves

Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Šarlach	30	-
Záškrt (<i>Diphtheria</i>)	24	-
Týfus	6	1
Antrax	3	1

Príloha č. 2: Výkazy nakažlivých ochorení v roku 1931⁴⁰

Zdravotný obvod: Spišská Nová Ves

Lekár: MUDr. Václav Marsa

Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Šarlach (<i>Scarlatina</i>)	48	1
Záškrt (<i>Diphtheria</i>)	84	-
Osýpky (<i>Morbilli</i>)	9	-
Brušný týfus (abdominálny)	2	-

Príloha č. 3

Zdravotný obvod: Spišské Vlchy

Lekár: MUDr. Maximilián Liebmann

Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Brušný týfus	5	-
Záškrt		-

Príloha č. 4: Výkazy nakažlivých ochorení v roku 1933⁴¹

Zdravotný obvod: Spišská Nová Ves

Lekár: MUDr. Václav Marsa

Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Trachóm	1	-
Šarlach	134	-
Záškrt	21	-
Brušný týfus	9	-

³⁹Vzhľadom na závažnosť týchto zaznamenaných chorôb a na minimálny výskyt úmrtí na ne môžeme usudzovať, že mohlo ísť o zle určenú diagnózu lekárom.

⁴⁰ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 74, č. j. 4/1931 adm.

⁴¹ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 162, č. j. 2/1933 adm.

Príloha č. 5

Zdravotný obvod: Nálepškovo

Lekár: MUDr. Arpád Deutsch

Obec	Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Nálepškovo	Záškrt	2	-
Hnilčik	Šarlach	1	-
Hnilec	Záškrt	2	-

Príloha č. 6: Výkazy nákazlivých ochorení v roku 1934⁴²

Zdravotný obvod: Spišská Nová Ves

Lekár: MUDr. Václav Marsa

Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Šarlach	56	-
Brušný týfus	8	-
Záškrt	19	-
Čierny kašeľ (Pertussis)	3	-
Mumps (Parotitis epidemica)	3	-
Sepsis Puerperalis	1	-
Osýpky	12	-

Príloha č. 7

Zdravotný obvod: Nálepškovo

Lekár: MUDr. Arpád Deutsch

Obec	Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Nálepškovo	Šarlach	1	-
Hnilec	Záškrt	1	1
	Trachóm	1	-
Mlynky	Brušný týfus	1	1

Príloha č. 8

Zdravotný obvod: Spišské Vlchy

Lekár: MUDr. Maximilián Liebmann

Obec	Ochorenie	Počet nakazených osôb	Úmrtia
Spišské Vlchy	Brušný týfus		
	Šarlach	26	1
	Záškrt		
Rudňany	Difteria	1	-

⁴²ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 203, č. j. 3/1933 adm.

Príloha č. 9: Šarlach na Slovensku v rokoch 1920 – 1933⁴³

Rok	Počet nakazených	Úmrtia
1920	1218	230
1921	4770	1026
1922	3756	1031
1923	2548	492
1924	2253	254
1925	1815	200
1926	1794	121
1927	2364	227
1928	2889	338
1929	1948	125
1930	2741	163
1931	1856	104
1932	2899	89
1933	4246	?
Spolu	37 097	4400

Príloha č. 10: Záškrť na Slovensku v rokoch 1920 – 1933⁴⁴

Rok	Počet nakazených	Úmrtia
1920	810	432
1921	1030	517
1922	803	506
1923	727	342
1924	904	301
1925	1162	324
1926	1369	297
1927	1695	391
1928	2196	431
1929	2252	437
1930	3087	459
1931	2634	381
1932	3496	412
1933	3160	?
Spolu	25 325	5230

⁴³ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 136, č. j. 9732/1934 adm.

⁴⁴ŠAL, p. SNV, f. OÚ SNV, k. 225, č. j. 7517/1934 adm.

Health Activity at Central Spiš in the Term of the First Czechoslovak Republic

Zuzana Vokálová

In the first part of study author describes health service organization. In the year 1918 The Ministry of Public Health Service and Physical Training, which was the top health member, was created. His affair was a State Health Board. The Representation Office of Ministry of Public Health Service and Physical Training was established for the Slovak health organization, which was after dissolution of district adjustment substituted to Regional Office in Bratislava with regional president on the top. There were country, town and district doctors taking care of citizens. The Chamber of doctors had had competence to control and regulate general practice.

Thereinafter author is concentrating on the real situation of health care in Spiš region between the years 1933 and 1936. The comparing situations after war and from annual reports shows that the health care had been subsequently improved. In spite of this people still did not achieve satisfactory health, hygienic and financial level according to an appeal of Dr. Arpád Deutsch from Nálepkovo. For example patients often did not call a doctor because of the lack of money. And wherefore there were a lot of dispensable deceases.

This study also deals with number of people infected by infection diseases and by venereal diseases. In the interwar period it was essential to work in social sphere and institute organizations with an aim to aid poor, suffering and alcohol dependent people. Care of youth was provided by parent-teacher associations in schools, by Association of Social Care of Youth, by Czechoslovak Red Cross and all sport associations provided holiday camps.

The last part of study is dedicated to development of health facilities and to Association for Hospital Development.

Mgr. Zuzana Vokálová (doktorandka)
Katedra histórie
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
e-mail: zazunna@hotmail.com

NÁBOŽENSKÝ SPISOVATEL A HISTORIK MIKULÁŠ MIŠÍK

Júlia Strapková

STRAPKOVÁ, Júlia. Religious Writer and Historian Mikuláš Mišík. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 205-228.

This work is about the life and work of a great historian and priest Mikuláš Mišík who was very important not only for the history of Prievidza but also because of his work, participation in various cultural organizations and historical activity. The work gives an integrated not exhaustive picture about the life-work of this great historian. It is a pity he is being forgotten by this age. He has left a great treasure in his wide publishing activity and some of the not published work. However we can't forget about the value of his pastoral work performed as a priest in single parishes.

Religious writer. Historian. Mikuláš Mišík. Slovakia.

Z Prievidze pochádzalo a pochádza mnoho významných osobností. Botanik a vysokoškolský pedagóg Ján Martin Novacký, významný organizátor včelárstva Koloman Novacký, ovocinár a šľachtiteľ Martin Falešník, etnograf, univerzitný profesor a múzejník Ján Mjartan, národovec a kňaz Juraj Gramantík, zberateľ ľudových piesní a dramatik Dionýz Ignác Kubík, hudobný skladateľ, zbornajster a pedagóg Ladislav Stanček, režisér a scenárista Štefan Uher, kníhtlačiar Bernhard Gubič, piaristický misionár František Hanák a mnohí iní. Jednou z týchto osobností je nepochybne aj náboženský spisovateľ a regionálny historik Mikuláš Mišík. Podľa niektorých autorov to bol na Slovensku jeden z najlepších historikov z radov katolíckeho kňazstva v období 20. storočia.

K spracovaniu životnej cesty a publikačnej tvorby Mikuláša Mišíka nás vie-dol fakt, že v minulom roku uplynulo práve sto rokov od narodenia tejto osobnosti regionálnych dejín Hornej Nitry, ktorá sa spája predovšetkým s dejinami mesta Prievidza. Jeho činnosť na poli historickej vedy nebola doposiaľ komplexne zhodnotená až na krátky príspevok prof. Richarda Marsinu. Rok 2007 bol v Prievidzi vyhlásený za Rok Mikuláša Mišíka, pričom mesto Prievidza organizovalo viaceré podujatia, pri ktorých si pripomínalo osobnosť tohto historika a kňaza. V deň výročia jeho narodenia, 25. novembra, bola na budove farského úradu v Prievidzi odhalená pamätná tabuľa Mikuláša Mišíka. Umiestnenie tabule bolo zdôvodnené tým, že kedysi sa v blízkosti fary nachádzal rodný dom tohto historika a kňaza.¹

¹KUCMAN, M. Mikuláš Mišík má pamätnú tabuľu. In MY, 2007, č. 50, s. 1. K problematike pozri aj MARSINA, Richard. Historik Mikuláš Mišík (1907 – 1981) : k 100. výročiu narodenia. In *Historický zborník 17*, Martin : Matica slovenská, 2007, č. 2, s. 249-250.

Už je sto rokov od chvíle, keď sa v Prievidzi v miestnej časti Vyrstkov u chudobných Mišíkvcov narodilo v poradí šieste dieťa a dostalo meno Mikuláš.

Mikuláš Mišík sa narodil 25. novembra 1907 v Prievidzi. Otec Ján (1874 – 1916) bol kováč, matka Mária, rodená Schnirczová (1876 – 1920), sa starala o domácnosť, v ktorej už boli štyri deti Alžbeta (1898 – 1952), Mária (1900 – 1972), Ján (1904 – 1988) a Anna (1906 – 1989). Sestra Emília (1901 – 1902) umrela veľmi skoro. Neskôr ešte do rodiny pribudli Margita (1910 – 1981) a Alojz (1912 – 1990).²

Rodina nebola bohatá na svetské statky, veď ako mnohopočetnú ju živil iba otec. O to skôr bola bohatá na nemateriálne hodnoty ako lásku, porozumenie a vieru v Boha. V spoločnej domácnosti žila s nimi aj matka Mária Anna, rodená Záni.³

V septembri 1914 začal sedemročný Mikuláš školskú dochádzku v piaristickej škole v Prievidzi. V tom čase narukoval jeho otec do prvej svetovej vojny, kde 9. mája 1916 zomrel v Srbsku v meste Kraljevo na zápal pľúc.⁴ Matka nedokázala užiť rodinu, a tak využila možnosť umiestniť do sirotinca Milosrdných sestier sv. Vincenta v Banskej Bystrici dve deti, kam potom nastúpil Mikuláš a Ján. Nakoniec tu však zostal iba Mikuláš, keďže Jánovi nevyhovoval prísny režim ústavu, a preto po krátkom čase odišiel. Mikuláš Mišík tu absolvoval ešte ďalšie dva roky na Štátnej ľudovej škole.⁵

V roku 1918 nastúpil na Gymnázium Andreja Sládkoviča v Banskej Bystrici.⁶ Tento rok bol dôležitým medzníkom aj v slovenskej histórii. Vznik Československa samozrejme zasiahol taktiež do oblasti školstva, a tak po Mišíkovom prvom polroku štúdia na gymnáziu sa vyučovací jazyk zmenil z maďarčiny na slovenčinu. Slovensko v rámci nového štátu narazilo na problém nedostatku inteligencie, ktorý sa riešil príchodom českých vzdelancov. Bolo teda pochopiteľné, že časť učiteľského zboru na gymnáziu tvorili českí profesori. Medzi nich patrili riaditeľ školy Pavelka, Dr. Víra, či profesori dejín Šornej, ktorý sa zameriaval na výučbu svetových dejín a profesor Matouš, ktorý prednášal národné dejiny, hlavne české. „Z nich hlavne slovenskí profesori úspešne a horlivo nám vštepovali lásku k rodu a reči. V tomto českí profesori zaostávali. Nemyslím, že vedome, skôr pod vplyvom českých učebníc. Ich vplyv bol negatívny v tom, že dobré metódy prevzaté od nich používali sme horlivo a amatérsky na cestách hľadania vlastného ná-zoru.“⁷

Idey čechoslovakizmu ovplyvnili v negatívnom zmysle Mišíkove názory. I keď v počiatkoch nemal predsudky voči Čechom, mnohé udalosti sa stali základom zmeny jeho postoja. Vtedajšia politika sa u neho nemohla stretnúť s podporou.

²Štátny archív v Nitre, pobočka Bojnice (ďalej ŠANpB), fond (ďalej f.) Mikuláš Mišík (ďalej MM).

³ONREJKOVÁ, L. Mikuláš Mišík – Vyrstkovčan. In *Prievidzský občasník*, 2007, č. 2, s. 4.

⁴*Historia domus Handlová*, Diecézna historická knižnica Kláštor pod Znievom (ďalej DHK).

⁵ŠANpB, f. MM, ref. 2.

⁶*Historia domus*, ref. 4.

⁷DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník Ústavu slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied (ďalej ÚSL-SAV), s. 1.

Ako dvanásťročný sa Mikuláš Mišík stal úplnou sirotou. Štyri roky po otcovej smrti zomrela i jeho matka na španielsku chrípku. Pre rodinu a zvlášť pre deti nastala ťažká životná situácia. V dome zostala len jedna dospelá osoba, ich stará matka z matkinej strany, Anna Schnirczová. Uživíť šesť detí bolo pre ňu vo veku 75 rokov už nepredstaviteľné.⁸

Zlomom v Mišíkovom živote boli na prvý pohľad banálne udalosti. Mladí slovenskí gymnazisti, pripravujúci sa na veľkonočné sviatky, sa nemohli zúčastniť na cvičení telocvičného spolku Sokol. Reakciou na ich ospravedlnenie boli zo strany českých učiteľov nadávky a posmech. Československé konflikty vyvrcholili počas Mišíkovej maturity v roku 1926. Učiteľ českoslovenčiny žiadal vypracovanie všetkých troch tém po česky, čo sa stretlo s nesúhlasom a vyvrcholilo štrajkom. Štrajk nebol zbytočný, riaditeľ musel povoliť aspoň dve témy v slovenčine a vyhlásil, že už nikdy viac nebude predložená na maturitách otázka v češtine. Mikuláš Mišík tak patril k posledným študentom, ktorí písali maturitnú skúšku po česky.⁹

Výchova v banskobystrickom sirotinci, obdobie gymnaziálnych štúdií a celková atmosféra a prostredie v mladom Mišíkovi vzbudili túžbu po poznaní pravdy. Rozhodol sa pre kňazské povolanie.

V ďalších rokoch sa ako gymnazista pripravoval na štúdium teológie.¹⁰

Od mladosti mal Mikuláš Mišík všestranné záujmy. Venoval sa gymnastike, hral na hudobné nástroje, písal poéziu i prózu, no jeho najväčšou láskou bola história. Na základe svojich záujmov aktívne pracoval v rôznych spolkoch a organizáciách. Ešte počas gymnaziálnych štúdií sa stal členom Slovenského krúžku Cyrila a Metoda, v ktorom pôsobil aj neskôr počas vysokej školy. V tomto spolku navštevoval hudobný i literárny odbor. Stal sa akýmsi samovzdelávacím prostriedkom študentov, pričom pri prednáške z vedného, literárneho alebo umeleckého odboru nikdy nechýbal kritik ako protistrana. Sám Mišík viackrát vystúpil so svojimi prácami z histórie, ktorých časť tvorili state z neskoršie vydaných kníh. Krúžok bol členom Ústredia slovenského katolíckeho študentstva, ktoré každoročne organizovalo stretnutia na Velehrade. Mikuláš Mišík sa na nich osobne zúčastnil v rokoch 1926 – 1930. Na Velehrade založili v roku 1927 Zväz slovenských a podkarpatskoruských rímsko a gréckokatolíckych bohoslovcov, ktorého bol v druhom volebnom období v rokoch 1928 – 1929 podpredsedom. Okrem toho bol jedným zo zvolávateľov zjazdu slovenských bohoslovcov (Slováci, Česi, Rusíni, Chorváti, Slovinci) počas miléniových osláv sv. Václava v Prahe v roku 1929 a viedol z Banskej Bystrice delegáciu na zjazd.¹¹

Počas štúdia sa jeho srdcovou záležitosťou stala história. Znalosť cudzích jazykov mu otvárala možnosti zbierať dôležité informácie o historických skutočnostiach. Výsledky jeho bádateľskej činnosti boli publikované vo viacerých periodikách a ako dvadsaťjedenročný vydáva svoju prvú knihu s historickou tematikou *Husiti na Slovensku*.

⁸ŠANpB, f. MM, ref. 2.

⁹DHK Kláštor pod Znievom, Príloha k dotazníku ÚSL-SAV, ref. 7, s. 6.

¹⁰*Historia domus*, ref. 4.

¹¹DHK Kláštor pod Znievom – Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 2.

Štúdium teológie zavŕšil 27. apríla 1930 vysvätením za kňaza biskupom Mariánom Blahom vo Svätom Kríži nad Hronom. Ako kňaz Mišík prijal veľkú zodpovednosť. Stal sa správcom, duchovným otcom, spovedníkom, dôverníkom, ale aj pomocníkom a priateľom ľudí v núdzi. Mikuláš Mišík sa stal v roku 1930 kňazom Banskobystrickej diecézy, ktorá vznikla roku 1776. Ako kňaz tejto diecézy sa snažil uplatňovať nadobudnuté poznatky nielen z oblasti teológie, ale aj histórie, ku ktorej mal celý život veľmi blízky vzťah.

Svoje kňazské pôsobenie začal ako kaplán 1. mája 1930 na Horehroní v Hronci.¹² Táto farnosť bola súčasťou dekanátu Brezno nad Hronom a v roku 1933 mala približne 2422 veriacich.¹³

V dotazníku pre Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied a umení Mikuláš Mišík uvádza, že v roku 1930 začal navštevovať archívy a múzeá v Budapešti, arcibiskupský a kapitulný archív v Ostrihome a tiež archív v Ríme. Štúdium dokumentov a prác mu pomohlo spoznať život slovenských vystahovalcov.¹⁴

Jeho práca bola naozaj rôznorodá. Dňa 5. januára 1931 zaslal list *Okresnej pečlivosti o mládež* v Brezne nad Hronom, ktorý obsahoval správu o výsledkoch vianočnej detskej akcie, ktorej cieľom bolo pomôcť deťom zo sociálne slabších rodín. Na výzvu Okresnej pečlivosti o mládež usporiadali zbierku s týmto cieľom v Hronci 19. decembra 1930. Mišík v liste informoval, že sa podarilo vyzbierať 10 800 Kč a z toho na detskú akciu pripadlo 7 000 Kč. Na základe týchto financií zabezpečili ošatenie pre 19 sirôt, 6 detí nezamestnaných rodičov, 8 detí z početných rodín a 49 detí vybavili najpotrebnejšími vecami.¹⁵ Na základe uvedených informácií možno podotknúť, že Mikuláš Mišík mal zmysel pre sociálne cítenie, a preto videl zmysel v charitatívnej činnosti, ktorou tak mohol pomôcť ľuďom, ktorí sa ocitli v hmotnej núdzi. Možno aj na základe tejto činnosti dostal kaplán v Hronci Mišík list od Správneho výboru Okresnej pečlivosti o mládež. Obsahom listu bol návrh obecného úradu menovať Mišíka dôverníkom Okresnej pečlivosti o mládež v mieste jeho kňazského pôsobenia v Hronci. Na základe tohto ustanovenia bolo Mišíkovou povinnosťou vyhľadávať deti, ktoré potrebujú podporu a tiež starať sa o ich sociálnu ochranu. Mal dozeráť na ich zaopatrenie a výchovu, ktorá mala byť podporovaná z prostriedkov Okresnej pečlivosti o mládež. Okrem toho bol povinný pravidelne posilať správy o činnosti Okresnej pečlivosti o mládež v Brezne nad Hronom.¹⁶ Na základe tohto menovania Mišík aktívne pokračoval v tejto činnosti, organizoval rôzne zbierky a akcie venované podpore detí zo sociálne slabších rodín. Svedčia o tom viaceré preštudované materiály z osobného fondu tejto osobnosti. Do týchto akcií sa tiež zapojil Kresťanský potravinový spolok v Hronci, ktorý poukázal sumu 1 500 Kč pre chudobné deti a nezamestnaných ako uvádza správa zo 7. decembra 1931.

¹²DHK Kláštor pod Znievom – Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 4.

¹³*Katolícke Slovensko*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1933, s. 19-20.

¹⁴DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 3.

¹⁵DHK Kláštor pod Znievom, fond Mikuláš Mišík (ďalej f. MM), List z 5. januára 1931.

¹⁶DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 22. októbra 1931.

Dňa 1. novembra 1932 sa skončila pastoračná činnosť Mikuláša Mišíka v Hronci a stal sa kaplánom vo farnosti Nová Baňa, ktorá bola súčasťou dekanátu Nová Baňa. Tu pôsobil do 31. augusta 1934.¹⁷ Podľa schematizmu banskobystrickej diecézy bol v tomto období správcom farnosti Nová Baňa Rudolf Rusko a druhým kaplánom bol okrem Mikuláša Mišíka Ján Skladan. Táto farnosť mala v roku 1933 približne 5 148 veriacich.¹⁸ Bola to najväčšia farnosť tohto dekanátu podľa počtu veriacich.

Mikuláš Mišík sa počas pôsobenia v Novej Bani začal viac zaujímať o činnosť slovenského katolíckeho skautingu. Chcel založiť v mieste jeho vtedajšej pastoračnej činnosti jeho pobočku. Svedčí o tom list venovaný Mišíkovi z Ústredia slovenského skautingu.¹⁹ Táto myšlienka našla v Novej Bani pozitívnu odozvu, pretože pobočka katolíckych slovenských skautov v Novej Bani ako usporiadateľka miestnych Pribinových osláv posielala pozvánky kultúrnym spolkom.²⁰

Ďalším miestom pastoračnej činnosti Mikuláša Mišíka sa stali Vrútky. Táto farnosť bola v roku 1933 súčasťou dekanátu Horný Turiec a mala približne 4 732 veriacich.²¹

Počas pôsobenia v tejto farnosti sa Mišík vyznáva v liste venovanom banskobystrickému biskupovi Mariánovi Blahovi. Obsahom listu je túžba po poznaní a rozšírení svetonázoru. Snažil sa presvedčiť biskupa, aby mohol odísť do zahraničia a naplniť svoju túžbu prostredníctvom štúdií. Žiadal od biskupa povolenie na toto štúdium, aby mu bola udelená dovolenka na dobu dvoch rokov. Tiež slúbil, že po uplynutí tejto doby by sa vrátil späť do kňazskej služby.²² Už ďalší deň dostal od biskupa stručnú odpoveď, ktorou biskup zamietol jeho žiadosť o možnosť štúdia v zahraničných archívoch. Ako dôvod biskup uviedol, že banskobystrická diecéza potrebuje jeho prácu.²³ Mikuláš Mišík reagoval na list banskobystrického biskupa ďalším listom, pričom zdôraznil, že okrem jeho túžby po poznaní by rád načerpal telesnú i duševnú silu, aby potom opäť mohol naplno vykonávať kňazskú službu.²⁴

Ďalším kňazským pôsobiskom Mikuláša Mišíka sa stala farnosť Zvolen, kde nastúpil ako kaplán na jar v roku 1935.²⁵ Táto farnosť bola v roku 1933 súčasťou dekanátu Zvolen a mala približne 7 256 veriacich.²⁶ Počas pôsobenia v tejto farnosti sa Mišík stretol aj so zákonom, čoho dôkazom je list z Krajského súdu v Banskej Bystrici, ktorým ho obvinil z trestnej činnosti rušenia obecného pokoja. Ako dôvod uviedol, že na verejnom zhromaždení HSLS sa ako rečník tejto strany postavil na obranu ľudu a obvinil predstaviteľov štátu z jeho okradania.²⁷ V de-

¹⁷DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 4.

¹⁸*Katolícke Slovensko*, ref. 13, s. 25.

¹⁹DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 4. apríla 1933.

²⁰DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 2.

²¹*Katolícke Slovensko*, ref. 13, s. 29.

²²DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 17. decembra 1934.

²³DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 18. decembra 1934.

²⁴DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 21. decembra 1934.

²⁵DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 3.

²⁶*Katolícke Slovensko*, ref. 13, s. 22.

²⁷DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 8. novembra 1935.

cembri toho istého roku bolo trestné stíhanie rozhodnutím prezidenta T. G. Masaryka zastavené.²⁸

Počas 60. výročia zatvorenia Matice slovenskej a slovenských gymnázií sa Mikuláš Mišík prezentoval kvalitne vypracovanou prednáškou, za čo mu Miestny odbor Matice slovenskej (MO MS) vo Zvolene poslal ďakovný list.²⁹ Je pravdepodobné, že aj na základe takejto aktivity mu MO MS oznámil, že bol na valnom zhromaždení zvolený do výboru MO MS vo Zvolene.³⁰

Ešte počas kňazskej pastorácie vo Zvolene sa začal zaoberať myšlienkou založiť archív písomností kňazov. Preto vypracoval „Memorandum o sriadení Archívu písomností kňazov banskobystrickej diecézy“. Táto myšlienka sa však naplno rozvinula až počas jeho pastoračnej činnosti na ďalšom pôsobisku v Šimonovoch. Ťažkosti pri získavaní materiálov o nežijúcich kňazoch privedli Mišíka k idei založiť archív písomností kňazov. V apríli 1936 vypracoval Memorandum o zriadení „Archívu písomností kňazov banskobystrickej diecézy“ a rozposlal ho po farnostiach. Názory kolegov na túto tému boli prevažne priaznivé, i keď nie každý s ním súhlasil. V októbri zaslal banskobystrickému biskupovi návrh so žiadosťou o vydanie nariadenia na začatie realizácie projektu a poverenie na zbieranie materiálu do archívu, ktorého sídlom mali byť Šimonovany. Vypracoval plán, spracoval bibliografiu zomrelých i žijúcich kňazov do roku 1935.³¹

V októbri 1936 sa Mikuláš Mišík stal správcom spomínanej fary v Šimonovoch (dnes súčasť mesta Partizánske).³² Farnosť bola súčasťou dekanátu Oslany a mala približne 993 veriacich.³³ Mišíka počas jeho kňazského pôsobenia v Šimonovoch žiadali veriaci z Novej Bane, aby sa uchádzal o ich faru a opätovne sa vrátil do Novej Bane.³⁴

Mikuláš Mišík bol odbornej i spisovateľskej verejnosti známy, pretože pravidelne uverejňoval príspevky v časopisoch i v dennej tlači. Takýto aktívny človek neušiel pozornosti ani výboru Spolku sv. Vojtecha (SSV) v Trnave. V lete roku 1938 sa Mišík stal kultúrnym referentom SSV v Trnave. Mal na starosti vydávanie kníh a časopisov, staral sa o styk s autormi, riešil osobné veci SSV, mal dozor nad kníhkupectvami a staral sa tiež o styk SSV v Maďarsku. Bol prepustený banskobystrickým biskupom Mariánom Blahom z funkcie farára v Šimonovoch.³⁵ V dotazníku tiež Mišík uviedol, že vo svojej funkcii sa na jeseň 1939 zúčastňoval na prípravných prácach založenia vydavateľstva Tovarišstvo. Konštatoval, že pod vplyvom materiálnych hodnôt sa nechávali meniť i kultúrni pracovníci, a preto zanikli viaceré vydavateľstvá a zostali iba tri väčšie, a to SSV, Matica slovenská a Transcius. Mišík opísal snahu o spojenie týchto vydavateľstiev, čoho výsledkom bolo už spomínané spoločné vydavateľstvo Tovarišstvo.

²⁸DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 14. decembra 1935.

²⁹DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 17. decembra 1935.

³⁰DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 16. januára 1936.

³¹DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15.

³²DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 4.

³³*Katolícke Slovensko*, ref. 13, s. 24.

³⁴DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15.

³⁵DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, Príloha k dotazníku ÚSL-SAV, ref. 7, s. 4.

Cieľom malo byť hlavne vydávanie učebníc, ktorých bolo na Slovensku málo. V závere konštatoval, že celá akcia vraj zlyhala hlavne na neschopnosti peňažných ústavov.³⁶

V spomínanom dotazníku taktiež Mišík uviedol, že v roku 1940 bol tajomníkom prípravného výboru na založenie Slovenskej katolíckej akadémie a že povojnová situácia zmarila jeho snahy a zostala mu iba nostalgická spomienka nad dielom, ktoré pomáhal uviesť do života.³⁷

Vo februári 1942 opäť ako kňaz banskobystrickej diecézy začal svoju pastoračnú činnosť v Podkoniciach neďaleko Banskej Bystrice.³⁸ Tu zotrval až do roku 1946. Správa banskobystrickej diecézy bola do roku 1943 v rukách biskupa Mariána Blahu. V tomto roku ho na biskupskom stolci vystriedal Andrej Škrábik, ktorý bol pomocným biskupom svojho predchodcu. Pôsobil tak do roku 1950.³⁹

V septembri roku 1946 sa Mikuláš Mišík stal správcom fary v Handlovej.⁴⁰ V tomto období bola táto farnosť súčasťou dekanátu Bojnice a mala približne 10 116 veriacich obyvateľov. Mišík po príchode do tejto farnosti sľúbil spoluprácu pri verejnoprospešných akciách. Vyhlásil, že majetkoprávne otázky fary a cirkevnej obce bude riešiť v súlade s platnými zákonmi. Handlovskému rímskokatolíckemu kostolu a fare patrilo v tom čase viac ako 132 hektárov poľnohospodárskej pôdy, oráčin, lúk a pastvín vrátane hospodárskeho dvora. Okrem toho časť príjmov handlovej fary pochádzala zo zákonom nestanovenej, ale zvykovým právom oddávna zaužívanej cirkevnej dane. Po vojne však noví majitelia pôdy a domov, z ktorých sa odvádzala cirkevná daň, odmietali túto daň platiť. Cirkevnú daň ustanovenú zvykovým právom nebolo možné úradne vymáhať, preto sa Mikuláš Mišík ako nový farár usiloval prenajať pôdu. Problém nastal, keď o prenájom pôdy nemal nikto záujem. Každý, kto mal záujem hospodáriť, dostal pôdu, ktorú predtým vlastnili Nemci. Aj keď sa mu nepodarilo obnoviť zaužívané zvyky, napriek tomu si zakrátko vytvoril okruh priateľov z radov miestnej nábožensky založenej inteligencie.⁴¹

Postupne sa však vzťahy narušili. Počas pôsobenia v tejto farnosti sa Mišík prejavil aj v redaktorskej oblasti. Dňa 14. marca 1947 sa Rímskokatolíckemu farskému úradu v Handlovej povolilo vydávať farský časopis *List farníkom* s podtitulom *Zvesti pre potreby handlovských katolíkov*. Úradne schváleným redaktorom sa stal práve Mišík. Členovia okresného národného výboru síce nepokladali cirkevné noviny za prínos pre obec a jej obyvateľov a argumenty žiadateľa ich tiež veľmi nepresvedčili, no napriek tomu bolo vydávanie časopisu povolené. Predstavitelia národného výboru tiež boli presvedčení, že farár chce šíriť svoje politické názory medzi obyvateľmi takýmto spôsobom preto, lebo počet veriacich sa neustále znižoval.⁴² Nikto nepredpokladal, že si niekto dovoľí začať čosi nepriateľské

³⁶DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, Príloha k dotazníku ÚSL-SAV, ref. 7, s. 9-10.

³⁷DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, Príloha k dotazníku ÚSL-SAV, ref. 15, s. 15.

³⁸DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 3.

³⁹*Schématizmus slovenských katolíckych diecéz*. 1971, s. 19.

⁴⁰ZÁŇI, F. *Handlovčania od oslobodenia po február*. Martin : Osveta, 1981, s. 121.

⁴¹ZÁŇI, ref. 40, s. 121.

⁴²ZÁŇI, ref. 40, s. 152-153.

proti moci národného výboru. Až 19. apríla 1947, kedy v druhom čísle časopisu *List farníkom*, kde okrem nábožensko-výchovných článkov v rubrike *Naprávajme chyby* anonym kritizoval verejný život obce. Na tento článok okamžite reagovali funkcionári národného výboru v letáku *Ohlas k obyvateľom obce*, ktorý bol v niekoľkotisícovom náklade rozšírený medzi obyvateľov Handlovej. Snažili sa vysvetliť, že národný výbor chce v Handlovej vybudovať banícke mesto, a preto organizuje dobrovoľné pracovné brigády občanov. Oboznámili tiež obyvateľov so záporným postojom farára k umiestneniu detskej poradne. Nepriaznivý vplyv *Listu farníkom* donútil miestny národný výbor, aby požiadal okresný národný výbor o zastavenie jeho vydávania. Svoje stanovisko oznámil aj handlovskému farskému úradu. Okresný národný výbor svoje rozhodnutie oddaloval a redaktor obsah nových čísel upravoval podľa príslušnej normy. To okresnému národnému výboru stačilo, aby zamietol žiadosť na zastavenie vydávania *Listu farníkom*. No miestny národný výbor sa neuspokojil a odvolal sa na Povereníctvo vnútra, ktoré dalo celý prípad prešetriť. Medzitým si redaktor uvedomil, že *List farníkom* nebude môcť plniť poslanie, ktoré od neho očakávala cirkevná vrchnosť, a preto ďalšie čísla už nevyšli.⁴³ Mišík bol ostro kritizovaný, keď veľmi energicky začal s vymáhaním nájomného od národného výboru za znárodnené kino, za miestnosti, v ktorých sa jeho predstavenia konali. Kino i budova pred znárodnením kinematografie patrili cirkevnej obci, potom však už Štátnemu filmu. Ten odmietol platiť nájomné a národného výboru sa to netýkalo.⁴⁴

V rokoch 1951 – 1954, počas pôsobenia v Handlovej, bol Mikuláš Mišík súčasne aj okresným bojnickým dekanom. Túto funkciu vykonával za Lukáša Petráša, správcu farnosti v Bojniciach, ktorý sa dostal do nemilosti štátnej moci.⁴⁵

Vo farnosti Handlová ukončil svoju pastoračnú činnosť v septembri 1954 a 1. októbra 1954 začal svoje kňazské pôsobenie ako správca fary v Kláštore pod Znievom, kde zotrval do októbra 1965.⁴⁶

Kláštor pod Znievom bol v čase Mišíkovho príchodu farnostou ležiacou bokom od hlavného záujmu spoločnosti. Tu sa mohol venovať nielen pastorácii, ale aj publikačnej činnosti. Zameral sa na miestne dejiny, tak ako v mieste každého svojho pôsobiska, čoho dôkazom sú rôzne publikácie či články. Veľa podkladov aj v tomto prípade mu ponúkol archív farnosti i bohatá a významná história mestečka.

Počas Mišíkovho pôsobenia v tejto farnosti mu prišiel list od prof. Jozefa Vavra, ktorého obsahom bola Vavrova túžba o pokus napísať slovník nárečia Prievidze a najbližšieho okolia s jazykovednou charakteristikou tzv. prievidského nárečia. Prof. Vavro sa tiež zaujímal o Mišíkovu monografiu o Prievidzi, z ktorej ho najviac zaujímali údaje o osídlení prievidského okolia podľa najnovších poznatkov. Žiadal ho o sprístupnenie týchto údajov, na ktoré by sa mohol odvolať vo svojom pripravovanom slovníku.⁴⁷ Z neskoršieho obdobia pochádza list,

⁴³ZÁNI, ref. 40, s. 161-164.

⁴⁴ZÁNI, ref. 40, s. 158.

⁴⁵DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 2.

⁴⁶DHK Kláštor pod Znievom, Odpoveď na dotazník ÚSL-SAV, ref. 7, s. 3.

⁴⁷ŠANpB, f. MM, ref. 2, List z 30. januára 1964.

v ktorom prof. Jozef Vavro vyjadruje svoje poďakovanie za rukopis osídlenia hornej Nitry, ktorý mu Mišík poskytol. Zároveň vyjadril snahu, že sa pokúsi o komentár Mišíkovej práce z jazykovednej stránky.⁴⁸

V novembri 1965 nastúpil ako správca farnosti Zvolen. Pri nástupe do tejto farnosti zhodnotil jej stav aj samotný Mišík. Materiálny stav farnosti bol podľa neho veľmi biedny. Príčiny tohto stavu videl predovšetkým v politike a jej následkoch. Konštatoval, že socializmus priniesol so sebou zrušenie patronátneho práva a zoštátnenie cirkevného majetku, najmä poľnohospodárskeho. Uvedol tiež, že v roku 1901 boli na kostole urobené veľké úpravy. Mesto dalo pokryť vežu novým medeným plechom. V tom istom roku sa zo zbierok veriacich urobili vnútorné opravy. V roku 1905 bola prevedená nová malba kostola a niekedy bezprostredne po prvej svetovej vojne dostal kostol novú šindľovú strechu. Aj na základe tohto konštatovania možno usúdiť, že jeho cieľom bola obnova kostola vo Zvolene. V dvadsiatich bodoch dopodrobna rozpísal, čo treba na objektoch kostola zrekonštruovať, vymeniť alebo opraviť. Celá rekonštrukcia bola dokončená v roku 1974.⁴⁹

Mišíkova práca na poli histórie bola ohodnotená v roku 1967. Potvrďuje to list, v ktorom mu Slovenská historická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied (SHS SAV) oznámila, že po prerokovaní na svojom zasadnutí v Košiciach sa rozhodla jeho prihlášku do SHS akceptovať. Na základe toho sa Mišík stal členom SHS, ktorej úlohou bolo organizovanie a pestovanie výskumnej a odbornej práce v odbore histórie, tiež utužovanie spolupráce vedy s praxou a prenášanie nových poznatkov vedy do širokých radov vedeckých a odborných pracovníkov.⁵⁰

V roku 1968 bol vymenovaný za kapitulárneho vikára František Haspra, vo funkcii pôsobil do roku 1973.⁵¹

V rokoch 1968 – 1970 bol Mišík členom správneho výboru Spolku sv. Vojtecha a v rokoch 1969 – 1970 aj jeho podpredsedom.⁵² V roku 1970, počas prichádzajúcej normalizácie, bol z týchto postov ako nevyhovujúca osoba odvolaný. Pre Mišíka to znamenalo veľa trpkých zážitkov a skúseností, ktoré však jeho silnú osobnosť nezlomili.

V roku 1973 sa o jeho osobu začali zaujímať zostavovatelia slovníkov, do ktorých jeho meno ako významného predstaviteľa slovenskej historiografie zaraďujú. V liste, ktorý dostal Mišík od Ústavu slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied v Bratislave, ho zostavovatelia slovníka žiadali o vyplnenie dotazníka, ktorý mal byť po vyplnení základným životopisným materiálom pre jeho monografické heslo v niekoľkozväzkovom Slovníku slovenskej literatúry, na ktorom ústav pracoval.⁵³ Tento dotazník tvorí časť materiálu, z ktorého čerpá aj naša práca. Mišíkovu odpoveď tvorí spolu 32 strán aj s prílohami. Nachádzajú

⁴⁸ŠANpB, f. MM, ref. 2, List z 8. apríla 1964.

⁴⁹*Historia domus Zvolen*, DHK Kláštor pod Znievom.

⁵⁰DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 2. októbra 1967.

⁵¹*Schématizmus*, ref. 39, s. 19.

⁵²DHK Kláštor pod Znievom, Príloha k dotazníku ÚSL-SAV, ref. 7, s. 4. Otázne sú miesta jeho pas-torácie počas pôsobenia v SSV, ktoré pre nedostatok archívnych materiálov v práci neuvádzame.

⁵³DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, list z 5. apríla 1973.

sa v ňom výpovede, postoje a hodnotenia životných situácií od študentských rokov až po jeho účinkovanie vo Zvolene.

V roku 1973 sa biskupom bansko-bystrickej diecézy stal Jozef Feranec,⁵⁴ ktorý ho o dva roky vymenoval za kanonika.⁵⁵

Mikuláš Mišík na sklonku svojej aktívnej činnosti napísal vo veku 71 rokov zo svojho vtedajšieho pôsobiska vo Zvolene list adresovaný Biskupskému úradu v Banskej Bystrici. V liste vyjadril túžbu, že by rád odišiel na zaslúžený odpočinok. Ako dôvod uviedol zhoršenie zdravotného stavu. V spomínanom liste tiež písal o dome v Prievidzi (bol už druhý rok prázdny), do ktorého by sa mal nastahovať. Ak ho nechcel stratiť, musel sa čím skôr do neho nastahovať, pretože v Prievidzi bolo vtedy veľmi veľa čakateľov na byt.⁵⁶

Biskup Jozef Feranec prejavil v odpovedi Mišíkovi formou listu pochopenie pre potrebu jeho odchodu z aktívnej pastoračnej činnosti na zaslúžený odpočinok. V tomto liste sa veľmi pozitívne vyjadril o osobnosti Mišíka ako kňaza. Prirovnal ho k statočnému robotníkovi, ktorý opúšťa žatevné pole. Pozitívne sa tiež vyjadril k jeho celoživotnej práci v oblasti histórie. V závere listu vyslovil uznanie a spokojnosť zo zaslúženého odpočinku pre Mišíka v milovanej Prievidzi.⁵⁷

Už počas zaslúženého odpočinku v Prievidzi dostal Mikuláš Mišík v roku 1980 blahoželanie k zlatému jubileu kňazskej vysviacky od dekana Cyrilo-metodskej bohosloveckej fakulty, ktorý vo svojom mene i v mene ostatných profesorov a predstavených kňazského seminára poprial Mišíkovi veľa zdravia, Božieho požehnania a úspechov v práci.⁵⁸

V období, keď bol Mikuláš Mišík ešte kaplánom v Novej Bani od roku 1932, druhým kaplánom v tejto farnosti bol Ján Skladan, ktorý mu pri príležitosti jubilea kňazskej vysviacky zložil báseň pod názvom *Biely sokol z čiernych hôr* s podtitulom *Jasnozrivému sokolovi – osvietenému pánovi – kanonikovi Mikulášovi Mišíkovi k zlatému jubileu kňazskému, s dodatkom: „Mikuláško milý, drahý, osvietený nie titulom, ale veľkým, jasným umom...!“*

Nimbus Tvoj len slabo zlátim,
za lásku Ti iba platím...
Podal si mi prvý ruku:
hravo odbil duše muku
v novobanskom prvosnení –
v donboskovskom zápolení.

To bol trochej v rytme žitia –
keď sa dvaja cestou chytia.
Vedno svorne krajom čistým

⁵⁴*Schématizmus*, ref. 39, s. 19.

⁵⁵Biskupstvo Banská Bystrica, diecézny archív, f. MM, K 13.

⁵⁶DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 3. apríla 1978.

⁵⁷DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 28. júna 1978.

⁵⁸DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 27. apríla 1980.

letia potom smerom istým
k méte, Kristom vyznačenej:
k Pravde, zlobou umučenej.

Ty sám však už doletuješ
bázeň svätú pociťuješ...
My sme s Tebou a Ty s nami:
Čuj náš daktyl váhou známy!⁵⁹

Mikuláš Mišík zhodnotil svoj život v dotazníku pre ÚSL – SAV, v ktorom napísal, že sa celý život snažil v prvom rade byť svedomitým pracovníkom vo svojom poslaní, či to už bolo v pastorácii, či prechodne v službách Spolku sv. Vojtecha v Trnave. Zároveň si položil otázku, do akej miery sa mu to podarilo. Okrem toho sa vyznal, že mal najradšej štúdium slovenských dejín. Bol to pre neho spôsob relaxácie, milé, lákavé, ale vždy iba príťažlivé vyrazenie za duševným odpočinkom. Mišík taktiež skonštatoval, že nikdy nemal sklon k písaniu denníka, ba ani len k zbieraniu vlastných výtvorov a posudkov o nich.⁶⁰

Od mladosti mal Mikuláš Mišík všestranné záujmy, no jeho najväčšou láskou bola história. Totalitný režim viac-menej umlčal a zničil všetky zárodky slovenskej kresťanskej historiografie, odhliadnuc od toho, že sa objavilo množstvo publikácií s pasážami o reakčnej úlohe cirkvi a skazenosti duchovenstva, čo nemalo nič spoločné s vedou. Časť historikov sa na istý čas dostala do väzenia, prípadne predčasne zomrela. Ďalší historici, ktorí sa v cirkevných dejinách prejavili už pred rokom 1945, boli pozbavení možnosti bádať a publikovať. Medzi takých možno zaradiť aj Mišíka.⁶¹

Prvé príspevky publikoval Mišík ešte v časoch gymnaziálnych štúdií. Viacero prác vyšlo v zborníkoch alebo samostatne. Bol vážnym prispievateľom do časopisov a denníkov, v začiatkoch príspevkov mládežníckych, neskôr aj politických. I keď v jeho tvorbe prevládala téma histórie, predsa sa v mladosti objavili pokusy o poéziu i prózu. Uviedol sa v roku 1926 pod pseudonymom M. Vystrkovský prozaickým dielom *Cesta k matke*, uverejneným v časopise *Tatranský orol*. Od toho roku Mišík často publikoval pod pseudonymami M. M., m, Vystrkovčan, mm, V-an, mšm a M. Vystrkovský.

Znalosť cudzích jazykov mu otvárala možnosť zbierať dôležité informácie o historických skúsenostiach. Ako 21-ročný vydal v roku 1928 monografiu *Husiti na Slovensku*. Táto kniha vzbudila vo vedeckých kruhoch veľký rozruch, pretože Mišík si v nej dovoľil predstaviť úplne nový, kritický pohľad na jedno historické obdobie. Zdroje pre napísanie tohto diela hľadal v monografiách, súpisoch listín a časopisoch, prevažne v maďarskom jazyku, ktoré sa priamo alebo nepriamo danou problematikou zaoberali. Sám na tvorbu tohto diela spomínal: „Ako teológ som preštudoval celú diecéznu knižnicu v Banskej Bystrici a výsledkom tohto štú-

⁵⁹DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 27. apríla 1980.

⁶⁰DHK Kláštor pod Znievom, Príloha k dotazníku ÚSL-SAV, ref. 7, s. 5.

⁶¹SLIVKA, M. Cirkevná historiografia v jarme komunistickej totality. In *Verbum*, 1996, roč. 7, č. 5, s. 287-288.

dia bola publikácia *Husiti na Slovensku*.⁶² Využíval viaceré zdroje, či už to bola knižnica Matice slovenskej, archívy v Kremnici, Martine, či v Bratislave.

V súvislosti so svojou prácou o husitoch oslovil Mišík aj kremnického archívára Michala Matunáka, ktorý spočiatku Mišíkovi nedôveroval, no neodmietol mu pomôcť. Upozornil ho na to, že tejto téme sa už venoval i Chaloupecký, ktorý preštedoval všetky materiály, ktoré by súviseli s touto témou. A preto už Mišík podľa neho nemôže priniesť nič nové. Napriek tomu si Matunák Mišíkovu prácu vyžiadala.⁶³ Keď sa presvedčil o jeho úprimnom zámere vydať svoje dielo, rozhodol sa mu zo všetkých síl pomáhať. Posielal mu odpisy, preklady alebo kópie archívnych dokumentov súvisiacich s témou.⁶⁴

Aj po vydaní tejto knihy zostal Matunák s Mišíkom v kontakte. Bol to práve on, kto napísal predslov diela *Husiti na Slovensku*. Mišík v úvode tejto knihy zhodnotil dovtedy známe literárne pramene o husitoch. Hneď od začiatku sa k dielam, ktoré vyzdvihovali prínos husitov v našich dejinách postavil Mišík zdržanlivo až negatívne. Seba zaradil medzi tých, ktorí stoja medzi prívržencami a odporcami husitov. Celé dielo je rozdelené na dve časti. Prvá je venovaná výpravám husitov na Slovensko, ich vplyvom, vysvetľuje ich celkový dosah na zahraničné pomery vtedajšieho Uhorska. V druhej časti monografie, ktorá je obsiahnejšia, sa Mišík zaoberal obdobím pôsobenia Jána Jiskru a bratříkov. Rozobral dôležité bojové strety, vplyv vodcov na pomery v krajine. V závere odvážne skonštatoval, že Slovensko si vydýchlo po dlhotrvajúcich zápasoch, ktoré stíhali krajinu celé polstoročie.⁶⁵ Toto jeho tvrdenie vyvolalo vlnu polemík a rozbúrilo pokojnú hladinu mienky spoločnosti a odporcovia Mišíka nešetřili. Už v čase spracovávanía knihy bola hodnotená veľmi kriticky. Hovorili o ňom ako o príliš jednostrannom a subjektívnom diele, vcelku nevhodnom na samostatné vydanie. Napriek tvrdej kritike a následnej polemike vyšiel z nej Mišík ako víťaz, pretože monografia bola vydaná.⁶⁶

Napriek tomu, že v Prievidzi už dlhšiu dobu nežil, neprerušil kontakt s rodinou a rodným mestom. Zhromažďoval podklady a informácie o Prievidzi a jej okolí. Po roku 1928 často prispieval do regionálneho časopisu *Náš kraj*, kde publikoval príspevky *Pošta a doprava v XVI. – XIX. storočí v dvoch častiach a neskorô Dodatok k minulosti prievidzskej pošty*, ďalej *Smutné jubileum Prievidze (1678 – 1928)*, *Anjel či sv. Bartolomej*, na pokračovanie *Najstaršie kláštory v Prievidzi*, *František Sasínek a Prievidza*, *Handlovka*, tri časti *Prievidza v rokoch 1824 – 1832* a dva diely *Zničili prievidzské vinohrady Tókölyovci*.⁶⁷

Mikuláš Mišík vo viacerých zborníkoch uverejňoval širšie koncipované state, napríklad v monografickom zborníku *Zniev a okolie*, v zborníku *Pamätnica znievskeho gymnázia*, v *Sborníku literárno-vedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha* a v zborníku *Apoštoli Slovanov*.⁶⁸

⁶²*Historia domus*, ref. 4.

⁶³DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 14. februára 1928.

⁶⁴DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, Listy z apríla 1928.

⁶⁵MIŠÍK, M. *Husiti na Slovensku*. Banská Bystrica : Ondrej Žabka, 1928.

⁶⁶ONREJKOVÁ, L. Mikuláš Mišík – Vyskrkovečan. In *Prievidzský občasník*, 2007, č. 2, s. 4.

⁶⁷ŠANP, f. MM, ref. 2.

⁶⁸ŠTILA, M. - ŠÍŠAN, V. *Kláštor pod Znievom v dejinách národa*. Banská Bystrica : Trian, 2004, s. 66.

Archívy a literatúra, ktoré Mišík študoval pri práci o husitoch, poskytovali materiál k ďalším témam, ktoré mladého historika púťali. Znalosť maďarčiny, naučenej v prvých rokoch ľudových škôl, latinčiny zo seminára a tiež nemeckého jazyka, bola neoceniteľnou výhodou pri archívnych bádaniach. Téma husitstva sa venoval aj vo svojom ďalšom diele *Prievidza v dobách husitských*, ktorá vyšla v roku 1930 v Banskej Bystrici. Táto kniha má v porovnaní s predchádzajúcou menší rozsah, no venuje sa rovnakej téme zasadené do prostredia Mišíkovho rodného mesta. Práve dejinám Prievidze sa v tomto období rozhodol venovať podrobne. Prostredie rodného mesta, napriek tomu, že tu nežil, sa mu stalo inšpiráciou. Napokon histórii hornej Nitry sa dovtedy venovalo málo autorov a husitstvu už vôbec nikto. Napriek tomu, že v názve diela sa vyskytuje Prievidza, Mišíkova štúdia sa venuje celému regiónu a širšej oblasti Slovenska, ktoré v období 15. storočia bolo cieľom českých i poľských vojsk. V diele mapuje výpravy husitov na Slovensko a pokračuje obdobím pôsobenia Jána Jiskru. Keďže sa zachovalo len veľmi málo dobových záznamov viažucich sa k dejinám Prievidze, udalosti Mišík odvodil z archívnych prameňov pochádzajúcich z nedalekej Kremnice. Tie mu poskytol už spomínaný priateľ archivár Michal Matunák. Mišík si popri bojoch proti husitom a neskôr bratríkom zároveň všimol vzťahy Prievidžanov k bojníckemu panstvu. Široko rozviedol otázku, na ktorej strane stála horná Nitra v bojoch o uhorský kráľovský trón.⁶⁹

K problematike husitov sa vrátil aj v článkoch na pokračovanie *Ešte raz Husiti na Slovensku*, ktoré uverejnil v časopise *Slovák* v roku 1930.

Nadalej i v roku 1931 prispieval do viacerých periodík hlavne historickými článkami a odbornými recenziami. Do časopisu *Slovák* dodal článok *Potulky po výstave hornej Nitry* a do časopisu *Kultúra Prievidzské cechy*. V ďalšej práci, uverejnenej v časopise *Kultúra* pod názvom *Vznik banskobystrickej diecézy a krátky prehľad jej biskupov*, sa venoval dejinám diecézy, v ktorej pôsobil. V liste adresovanom banskobystrickému biskupovi ho informoval, že práca je pripravená do tlače, oboznámil ho s jej predmetom a žiadal o sprístupnenie bibliografických záznamov kňazov, ktoré potreboval pre doplnenie svojej práce.⁷⁰

Mišík začal svoju prácu zoširoka, hoci banskobystrické biskupstvo bolo založené v roku 1776 a seminár až v roku 1804. Zárodky samovzdelávania tu určil do roku 1825. Vymenoval kňazov, ktorí pracovali na národnom poli, pričom uviedol aj ich stručnú bibliografiu. Revolúcia v rokoch 1848 – 1849 národne prebudila i budúcich kňazov. Veľkým vzorom bol pre bohoslovcov nový biskup Dr. Štefan Moyses. V roku 1851 si založili v seminári cirkevno-literárny spolok Kolo, ktorý umožnil bohoslovcovi pestovať ducha, ako uviedol Mišík. Po zániku tohto spolku vznikol v roku 1865 tzv. Boromejského krúžok. Mišík v tomto diele ponúkol menoslov kňazov, bývalých členov krúžku, ktorí už na svojich pôsobiskách podporovali myšlienku slovenského národného ducha. Situácia v literárnom krúžku sa zmenila v období zatvorenia slovenských národných inštitúcií. Zanikli samovzdelávacie krúžky bohoslovcov v Pešti, Ostrihome i Banskej Bystrici. Ich idey podľa Mišíka stále živili kňazi, bývalí členovia krúžku, teraz pôsobiaci v pas-

⁶⁹MIŠÍK, M. *Prievidza v dobách husitských*. Banská Bystrica : Ondrej Žabka, 1930.

⁷⁰DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z roku 1931.

torácii. Bohoslovci si svojou neúnavnou národnou činnosťou vynútili obnovenie Boromejského krúžku v roku 1890. V období nástupu maďarizácie sa činnosť literárneho krúžku zintenzívnila. V roku 1918 kňazi – národovci prevzali na seba úlohu vychovávať a viesť národ k jeho občianskym povinnostiam.⁷¹

Toto dielo chcel Mišík vydať aj samostatne. Jeho súčasťou mali byť ďalšie kapitoly, zamerané na život v literárnom krúžku banskobystrických bohoslovcov a súpis publikovaných diel kňazov zo všetkých samovzdelávacích krúžkov bystrického seminára.

V roku 1931 zomrel jeho dlhoročný priateľ, kremnický archivár Michal Matunák. Pri tejto príležitosti publikoval v časopise *Kultúra* jeho nekrológ.

Mikuláš Mišík písal články s aktuálnou tematikou, ktoré sa ho bezprostredne dotýkali. Napr. v roku 1933 počas pastoračnej činnosti v Novej Bani prispel do časopisu *Slovák* článkom *Desaťročné jubileum trvania jednoty Orla v Novej Bani* a do *Žitavsko-hronských novín* článkom *Orolské dni v Novej Bani 1. – 2. júla 1933*.

Intenzívne písal a publikoval články k témam bezprostredne ho zasahujúcich. Keď 3. februára 1935 umrel ďalší z jeho odborných poradcov, poslal do časopisu *Kultúra* nekrológ *Za Antonom Miššuthom*. Na obranu Slovákov a Hlinku sa postavil v článku *Nepodceňujme amerických Slovákov!*, kde si uvedomil blízkosť vojny a potrebu jednoty Slovákov vo svete.

Na žiadosť predsedu Spolku katechétoz ľudových a meštianskych škôl F. Filkorna zo 16. januára 1936 napísať kritiku o učebniciach, navrhnuť nápravu a podať recenziu českých alebo cudzojazyčných učebníc, prispel do *Duchovného pastiera* článkami v troch číslach *Pre uplatnenie slovenských cirkevných dejín vo výučbe*, *Viacej slovenskej minulosti do výučby cirkevných dejín*, v ktorých kritizoval učebnice ako neprimerané tak veku žiaka, ako i potrebám slovenského školstva a podal návrhy na nápravu. V *Kultúre* mu vyšli príspevky *Poslední Mohykáni češtiny* a *Katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave*, kde hodnotil pozitívne možnosti rozvoja slovenskej vedy v rámci bohosloveckých disciplín, len po nepriaznivých skúsenostiach vyjadril obavy z pôsobenia českých vyučujúcich.⁷²

Mišíkov talent sa prejavoval aj pri písaní kázni. Bol výborným rečníkom a svoje kázne si v mladších rokoch nepísal. V roku 1936 ho predstavenstvo kláštora sv. Františka v Trstenej požiadalo, aby na 50-ročné jubileum kňazstva Friderika Zániho predniesol kázeň v ich trstenskom kláštornom kostole. Zdôvodňovali to tým, že by to bola odplata za to, že tento jubilant mu predniesol kázeň na primíciách.⁷³

V roku 1940 redigoval Mikuláš Mišík aj časopis *Katolícke kázne*, no len tri mesiace, kým vydavateľ našiel nového redaktora. Využil však túto príležitosť a prihovril sa čitateľom v článku *Slovom ku našim kazateľom*. V ňom sa zamyslel nad vlastnosťami dobrého kazateľa, pričom zdôraznil, že to možno dosiahnuť iba stálym štúdiom a nekompromisným názorom na myšlienkové prúdy doby a na

⁷¹MIŠÍK, M. Banskobystrickí bohoslovci v slovenskom národnom živote. In *Sborník Literárno-vedného odboru Spolku Svätého Vojtecha*, 1935, roč. 2, zv. 2, s. 7-153.

⁷²DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 16. januára 1936.

⁷³DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 11. februára 1936.

udalosti, ktoré pôsobia na myseľ a tým aj na rozhodovanie a činy poslucháčov.⁷⁴ V tomto článku sa odrážali jeho vlastné kazateľské schopnosti.

Po druhej svetovej vojne sa ako kňaz stal trňom v oku. Na historickej štúdií o Kláštore pod Znievom pracoval svedomito. V roku 1962 mu najskôr vyšla štúdia *K počiatkom turčianskeho prepoštvá*, ktorú uverejnil v časopise *Duchovný pastier*. V nej Mišík upriamil pozornosť na historickú a politickú situáciu v Turci a opísal dejiny cirkvi a podmienky jej udomácnenia sa v tomto regióne. Od obdobia Veľkej Moravy cez počiatky uhorského štátu prechádza do prvej štvrtiny 14. storočia. Štúdia je podrobným spracovaním a vyznačuje sa logickým sledom udalostí.⁷⁵

Dalšia štúdia súvisiaca s dejinami Kláštora pod Znievom vyšla v roku 1963 pod názvom *Všeobecné dejiny*. Mišík v nej dáva do súvisu históriu lokality Kláštor pod Znievom s dejinami celého Turca i susedného kraja hornej Nitry. Spomínané štúdie sa stali súčasťou monografie *Zniev a okolie*. Jej zostavovateľom bol doc. PhDr. Miloš Štilla s kolektívom. Monografia bola zostavená pri príležitosti 850. výročia založenia Kláštora pod Znievom. Mišíkove štúdie objasňujú počiatky a príčiny osídlenia Turca, vznik hradu Turiec, neskôr nazývaný Zniev. Autor tiež zmapoval majiteľov hradu v stredoveku. Opisuje tiež obdobie reformácie v 16. storočí, kedy do Turca prichádzajú jezuiti. S ich príchodom Mišík spájal vzburu Kláštorčanov proti rádu, ktorá skončila stratou mestských výsad. Rozpracoval takisto obdobie rozvoja turčianskeho olejkárstva. Vo veľkej miere sa v tejto štúdií venoval novším dejinám Kláštora pod Znievom, hlavne sociálnym otázkam, revolučným rokom 1848 – 1849 a založeniu miestneho katolíckeho gymnázia.⁷⁶

Z roku 1963 pochádza recenzia neznámeho kritika, ktorá nasledovala po vydaní monografie *Zniev a okolie*. Neznámy kritik sa vyjadruje pozitívne, konkrétne v Mišíkových štúdiách ocenil serióznosť a dôkladný prístup k spracovanej téme. Vyzdvihol Mišíkovu podrobnú znalosť písomných a literárnych prameňov. Dielo dal za vzor budúcim vlastivedným monografiám.⁷⁷

Téma histórie Kláštora pod Znievom sa objavuje v jeho tvorbe ešte raz, a to v článku publikovanom vo *Vlastivednom časopise* v roku 1963, ktorého obsahom sú historické fakty už predtým publikované v monografii *Zniev a okolie*.⁷⁸

V roku 1964 napísal rozsiahlu štúdiu o pôsobení karmelitánov v Prievidzi, ktorá vyšla v dvoch číslach časopisu *Duchovný pastier*.⁷⁹ Táto téma bola dovedty v histórii mesta pomerne neznámou. Karmeliti tu v období 14. – 16. storočia položili základy vzdelanosti. V tejto práci Mišík predstavil pomery pred a po príchode rehole karmelitánov a tiež dôvody ich príchodu. Za najvýznamnejšiu úlohu prievidzského kláštora považoval vedenie školy. Bola to podľa neho stredná škola a vychovávala budúcich rehoľníkov. Zánik kláštora karmelitánov datoval do roku

⁷⁴MIŠÍK, M. Slovo ku našim kazateľom. In *Katolícke kázne*, 1940, roč. 16, s. 1.

⁷⁵MIŠÍK, M. K počiatkom turčianskeho prepoštvá. In *Duchovný pastier*, 1962, roč. 37, č. 1, s. 3-7.

⁷⁶MIŠÍK, M. Všeobecné dejiny. In ŠTILLA, M. (ed.) *Zniev a okolie*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, s. 7-102.

⁷⁷DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z roku 1963.

⁷⁸MIŠÍK, M. Kláštor pod Znievom. In *Vlastivedný časopis*, 1963, roč. 12, č. 3, s. 112-117.

⁷⁹MIŠÍK, M. Karmeliti v Prievidzi. In *Duchovný pastier*, 1964, roč. 39, č. 5, s. 106-110, č. 6, s.126-130.

1530, keď Prievidzu prepadli Turci. V súčasnosti je však tento názor prekonaný, pretože Turci sa dostali len po oblasť Topoľčian. Príčin zániku tohto konventu bolo viacero.

Tak ako v Kláštore pod Znievom, aj v ďalšom jeho pôsobisku vo Zvolene sa Mikuláš Mišík venoval dejinám tejto lokality. Na základe bohatých vedomostí zostavil štúdiu *K otázke osídlenia Zvolena*, ktorá vyšla v *Historickom zborníku kraja* v roku 1968. V tejto štúdiu sa pokúsil vyvrátiť názor o ľudoprázdne stredných a severných oblastí Slovenska pred vznikom Uhorska. V ďalšej časti zmapoval existenciu a funkciu Zvolenského hradu. Mišík sa v tejto štúdiu napriek názvu nevenoval iba počiatkom mesta Zvolen, ale aj okolia i celej oblasti, v ktorej dejinách hral Zvolen významnú úlohu.⁸⁰ Na túto štúdiu reagoval historik Peter Rátkoš v roku 1967. Ako napísal, nie vo všetkom s autorom súhlasil. Vyčítal Mišíkovi nepresnosť v datovaní listín vo vzťahu k Zvolenu. Po úprave však odporučil príspevok na uverejnenie.⁸¹

Otázka vzdelania mladej generácie v oblasti histórie ho celoživotne zaujímal a snažil sa o jeho pozdvihnutie. Na Biskupský úrad v Banskej Bystrici poslal v roku 1970 návrh na otázky prosynodálnych a trienálnych skúšok. Táto skúška bola určená pre absolventov teológie v oblasti slovenských dejín, hlavne cirkevných, aby si rozšírili svoje vedomosti. Mišík odporúčal ich realizáciu písomnou formou s možnosťou pre študentov nastudovať si rozšírené témy. Bol si totiž vedomý, že absolventi teológie nie sú dostatočne pripravení v oblasti slovenských dejín, a to malo byť podnetom pre návrh otázok, ktoré mali byť obsahom prosynodálnej a trienálnej skúšky.⁸² Akú dôležitosť pripisoval vedomostiam je zrejmé z toho, že sa pričínil o podporu pri získavaní vzdelania detí z rodiny. Sám si celý život rozširoval vzdelanie nielen štúdiom literatúry, ale aj spisov v archívoch na rôznych miestach Slovenska, a tiež v Budapešti, v Ostrihome a v Ríme. Pri návšteve USA, kam sa Mišíkovi podarilo vycestovať v roku 1970 a stretnúť sa so svojou tam žijúcou rodinou, vyhľadal tiež viaceré súkromné archívy.

Podľa vlastných poznámok publikoval Mikuláš Mišík v rôznych časopisoch:⁸³ *Kultúra*, *Časopis slovenských katechetov*, *Duchovný pastier*, *Katolícke kázne*, *Nástup*, *Náš kraj*, *Náš priateľ*, *Rodobrana*, *Rozvoj*, *Slovák*, *Žitavsko-hronské listy*, *Južné Pohronie*, *Plameň*, *Pútnik svätovojeňský*, *Slovenská pravda*, *Slovenská škola*, *Tatranský orol*. V nasledujúcich riadkoch uvádzame zoznam jeho publikačnej a literárnej tvorby.⁸⁴

Monografie

Husiti na Slovensku. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Ondrej Žabka, 1928.

Prievidza. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1971.

Prievidza v dobách husitských. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Ondrej Žabka, 1930.

⁸⁰MIŠÍK, M. K otázke osídlenia Zvolena. In *Historický zborník kraja* 4, 1968, s. 5-53.

⁸¹DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, Posudok zo 17. novembra 1967.

⁸²DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 29. septembra 1970.

⁸³DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15.

⁸⁴DHK Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, tiež ŠANpB, f. MM, ref. 2.

Štúdie, state, články

- Akému dejepisu sa vyučuje slovenská mládež? In *Slovák*, 1926, roč. 8, č. 147, s. 3.
- Pamätáte sa na rok 1467? In *Rodobrana*, 1926, roč. 1, č. 4, s. 2.
- „Úbohí Slováci!“ In *Rodobrana*, 1926, roč. 1, č. 6, s. 5.
- Rováš. In *Slovák*, 1926, roč. 8, č. 226, s. 2.
- Jubilárna slávnosť 150. výročia banskobystrickej diecézy. In *Slovák*, 1926, roč. 8, č. 249, s. 3.
- Zavádzanie „Ludovej politiky“ niet konca... In *Slovák*, 1926, roč. 8, č. 196, s. 4.
- Odkaz „Ludovej politike“. In *Slovák*, 1926, roč. 8, č. 201, s. 4-5.
- Prétorské fasces a Svätoplukove prúty. In *Rodobrana*, 1926, roč. 1, č. 3, s. 1.
- „Husiti na Slovensku“. In *Slovák*, 1928, roč. 10, č. 205, s. 5.
- „Husiti na Slovensku“. In *Slovák*, 1928, roč. 10, č. 206, s. 5.
- „Husiti na Slovensku“. In *Slovák*, 1928, roč. 10, č. 207, s. 6.
- Pošta a doprava v Prievidzi v XVI. – XIX. storočí. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 20, s. 1.
- Pošta a doprava v Prievidzi v XVI. – XIX. storočí. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 21, s. 1-2.
- Anjeli, či sv. Bartolomej? In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 20, s. 3.
- Smutné jubileum Prievidze (1678 – 1928). In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 21, s. 1-2.
- Smutné jubileum Prievidze (1678 – 1928). In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 22, s. 1-2.
- Smutné jubileum Prievidze (1678 – 1928). In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 23, s. 1.
- Dodatok k minulosti prievidzskej pošty. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 23, s. 2.
- Najstaršie kláštory v Prievidzi. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 24, s. 1-2.
- Najstaršie kláštory v Prievidzi. In *Náš Kraj*, 1929, roč. 11, č. 1, s. 1-2.
- Najstaršie kláštory v Prievidzi. In *Náš Kraj*, 1929, roč. 11, č. 2, s. 1-2.
- František Sasinek a Prievidza. In *Náš Kraj*, 1929, roč. 11, č. 3, s. 1.
- Handlovka. In *Náš Kraj*, 1929, roč. 11, č. 6, s. 1.
- Handlovka. In *Náš Kraj*, 1929, roč. 11, č. 8, s. 1.
- Ešte raz „Husiti na Slovensku“. In *Slovák*, 1929, roč. 11, č. 79, s. 3.
- Ešte raz „Husiti na Slovensku“. In *Slovák*, 1929, roč. 11, č. 80, s. 3.
- Prievidza v rokoch 1824 – 1832. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 9, s. 1-2.
- Prievidza v rokoch 1824 – 1832. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 10, s. 1-2.
- Prievidza v rokoch 1824 – 1832. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 11, s. 1-2.
- Prievidza v rokoch 1824 – 1832. In *Náš Kraj*, 1928, roč. 10, č. 12, s. 1-2.
- Zničili prievidzské vinohrady Tókölyovci? In *Náš Kraj*, 1929, roč. 11, č. 17, s. 1-2.
- Nasledovaniahodný príklad Siehničanov. In *Slovák*, 1929, roč. 11, č. 267, s. 3.
- Prievidzské cechy. In *Kultúra*, 1931, roč. 3, s. 350-360, 655-667.
- Prievidzské cechy – majstri. In *Kultúra*, 1931, roč. 3, č. 9, s. 655-667.
- Vznik banskobystrickej diecézy a krátky prehľad jej biskupov. In *Kultúra*, 1931, roč. 3, s. 278-286.
- Potulky po výstave Hornej Nitry. In *Slovák*, 1931, roč. 13, č. 189, s. 7.
- Petic, Peter : Národovci Hornej Nitry. In *Kultúra*, 1931, roč. 3, č. 10, s. 779-780.
- Poznámky k recenzii V. Kullu. In *Kultúra*, 1931, roč. 3, č. 4, s. 317-319.
- Vznik prievidzských jarmokov. In *Náš Kraj*, 1932, roč. 14, č. 21, s. 1.

- Desaťročné jubileum trvania jednoty Orla v Novej Bani. In *Slovák*, 1933, roč. 15, č. 20, s. 7.
- Porubská škultécia. In *Náš Kraj*, 1933, roč. 15, č. 12, s. 1.
- Michal Matunák (Kremnický archivár). In *Kultúra*, 1933, roč. 5, č. 2, s. 115-120.
- J. Bornemisza : Kremnica, Nová Baňa a ich okolie. In *Kultúra*, 1934, roč. 6, č. 10, s. 34-37.
- Takúto anketu potrebujeme častejšie. In *Slovák*, 1934, roč. 16, č. 183, s. 4 a 6.
- Anton Miššuth. In *Kultúra*, 1935, roč. 7, s. 131-138.
- Banskobystrickí bohoslovci v slovenskom národnom živote. In *Sborník Literárno-vedeckého odboru Spolku Svätého Vojtecha*, 1935, roč. 2, zv. 2, s. 7-153.
- „Nepodceňujeme amerických Slovákov!“ In *Slovák*, 1935, roč. 17, č. 163, s. 4.
- Rečová otázka na Slovensku a kňaz. In *Duchovný pastier*, 1935, roč. 16, č. 4, s. 109-112.
- Poslední mohykáni češtiny. In *Kultúra*, 1936, roč. 8, č. 6, s. 318-323.
- Dva duby sa svalily... In *Kultúra*, 1936, roč. 8, č. 11, s. 506-508.
- Katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave. In *Kultúra*, 1936, roč. 8, č. 10, s. 476-480.
- Pre uplatnenie slovenských cirkevných dejín vo výučbe. In *Duchovný pastier*, 1936, roč. 17, č. 4, s. 134-138.
- Slovenskú minulosť do učebníc cirkevných dejín. In *Duchovný pastier*, 1936, roč. 17, č. 5, s. 159-161.
- Viac slovenskej minulosti do výučby cirkevných dejín. In *Duchovný pastier*, 1936, roč. 17, č. 6, s. 197-200.
- Veľavýznamnú slávnosť prežívali Staré Hory. In *Naše noviny*, 1936, č. 10, s. 4.
- Duša, roľa pre rozsievачa. In *Katolícke kázne*, 1937, č. 10-11, s. 268-270.
- Historia, sporné body. In *Časopis slovenských katechéto*v, 1937, č. 2-3, s. 43-50.
- Ideály reformácie a rekatolizácie. In *Časopis slovenských katechéto*v, 1937, č. 7-8, s. 170-173.
- Náboženské boje na Slovensku. In *Časopis slovenských katechéto*v, 1937, č. 4, s. 94-97.
- Kačkovo jubileum. In *Plameň*, 1937, č. 14, s. 216.
- Podľahlo celé Slovensko Lutherovej reformácii? In *Časopis slovenských katechéto*v, 1937, č. 5-6, s. 119-123.
- Slovenská katechetika. In *Časopis slovenských katechéto*v, 1937, č. 2-3, s. 33-37.
- Veľký deň katolíckej a slovenskej Bystrice. In *Naše noviny*, 1937, č. 29, s. 3.
- Hlinkova smrť stlačila celý národ na kolena. In *Slovák*, 1938, roč. 20, č. 200, s. 7.
- Čo Hlinkovi závideli politickí protivníci? In *Slovák*, 1938, roč. 20, č. 202, s. 5.
- Druhého Hlinku národ nebude mať tak ľahko. In *Slovák*, 1938, roč. 20, č. 203, s. 4.
- Veľká medzera v kánonickom práve o miešaných manželstvách. In *Duchovný pastier*, 1938, roč. 19, č. 9, s. 312-315.
- Veľká medzera v kánonickom práve o miešaných manželstvách. In *Duchovný pastier*, 1939, roč. 20, č. 1, s. 312-313.
- „Kardinál dietok“. In *Plameň*, 1939, roč. 6, č. 14, s. 24.
- Minulosť Prievidze. In *Príloha časopisu Slovák*, 1939, s. 24.
- Msrgr. Francesco Olgiati – Mečiar Kamil : Pošta kocúra. In *Kultúra*, 1939, roč. 11,

č. 1, s. 24.

1. marca volia nového pápeža. In *Plameň*, 1939, roč. 6, č. 13, s. 202.
- Kresťanský štát. In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 3-4, s. 65-71.
- Boj o novú chiméru? In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 5, s. 129-136.
- Nesvedomitost. In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 7-8, s. 225-228.
- Do vena Katolíckej akadémie. In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 9-10, s. 296-297.
- Dôvodová zpráva. In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 9-10, s. 303-312.
- Dejinný bod. In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 11, s. 361-370.
- Prečo nevydával Spolok sv. Vojtecha učebnice po roku 1907? In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 11, s. 399-404.
- Prehľad kultúrneho pohybu katolíkov roku 1940. In *Kultúra*, 1940, roč. 12, č. 12, s. 438-440.
- Vznik cirkevnej jurisdikcie na území Slovenska. In *Kultúra*, 1944, roč. 16, s. 385-393.
- Z minulosti Prievidze. In *Náš kraj*, 1944, č. 8, s. 3.
- K počiatkom turčianskeho prepošstva. In *Duchovný pastier*, 1962, roč. 37, č. 3, s. 59-60.
- K počiatkom turčianskeho prepošstva. In *Duchovný pastier*, 1962, roč. 37, č. 4, s. 77-81.
- K počiatkom turčianskeho prepošstva. In *Duchovný pastier*, 1962, roč. 37, č. 5, s. 98-101.
- K počiatkom turčianskeho prepošstva. In *Duchovný pastier*, 1962, roč. 37, č. 6, s. 115-116.
- K počiatkom turčianskeho prepošstva. In *Duchovný pastier*, 1962, roč. 37, č. 7, s. 138-139.
- Politické a cirkevné postavenie Veľkej Moravy pred príchodom Cyrila a Metoda. In *Apoštolí Slovienov*, 1963, s. 16-25.
- Všeobecné dejiny (Kláštora pod Znievom). In ŠTILLA, M. (ed.) *Zniev a okolie*. Banská Bystrica : SSV, 1963, s. 7-102.
- Karmeliti v Prievidzi. In *Duchovný pastier*, 1964, roč. 39, č. 5, s. 106-111.
- Karmeliti v Prievidzi. In *Duchovný pastier*, 1964, roč. 39, č. 6, s. 126-130.
- Osídlenie Hornej Nitry. In *Historický sborník kraja 1*, 1965, s. 5-72.
- Osudy mestských výsad Prievidze. In *Historický sborník kraja 3*, 1967, s. 27-56.
- K otázke osídlenia Zvolena. In *Historický sborník kraja 4*, 1968, s. 5-53.
- Školské tradície v Znieve. In *Pamätnica znievskeho gymnázia – zborník z vedeckej konferencie*. 1970, s. 41-55.

Peripetie s vydaním Mišíkovej monografie Prievidza

Mikuláš Mišík prežil v Prievidzi v skutočnosti iba jedenásť rokov života, no vo svojej práci nikdy nezabudol na rodné mesto. S jeho zaujímavou a bohatou históriou sa oboznamoval neustále, už od raného veku. V období, keď spracovával svoju prvú knihu, nachádzal v archívoch dokumenty a informácie o Prievidzi, ktoré ho priviedli k rozhodnutiu spracovať a vydať zistené skutočnosti knižne. Popri inej práci hlavným záujmom Mikuláša Mišíka ostávalo rodné mesto. Pokiaľ

mohol, navštevoval známe miesta, z ktorých ho nepriazeň osudu pred rokmi vyhnala.

So zbieraním dokumentov a informácií o Prievidzi začínal okolo roku 1927. Už v roku 1933 mal spracovanú podstatnú časť histórie Prievidze do roku 1848. Bola to veľmi náročná práca, keďže dovtedy nebolo vydané žiadne dielo o dejinách Prievidze.

Prvé výsledky bádania publikoval už v rokoch 1928 – 1929 v časopise *Náš kraj*, ktorý vychádzal v Mišíkovom rodnom meste.

V roku 1932 sa v spomínanom časopise Hornej Nitry *Náš kraj* objavila správa, ktorá informovala o monografii *Prievidza*, ktorá už v tom období bola takmer kompletná. Potrebné bolo spracovať už iba najnovšie dejiny: „Monografia Prievidza je takmer hotová. Len najnovšia doba čaká ešte na spracovanie. Píše ju náš nadaný krajan historik Mikuláš Mišík, ktorý mravenčou usilovnosťou zbiera materiál ku dejinám Prievidze. Monografia bude obširna a odborníci, ktorí čítali rukopis, vyslovili sa o nej s najväčšou pochvalou. Mišíkova monografia bude jednou v sérii monografií, ktoré už boli a budú vydané o Hornej Nitre.“⁸⁵

V Diecéznej historickej knižnici v Kláštore pod Znievom sa v osobnom fonde Mikuláša Mišíka tiež nachádzajú spomienky na počiatky spracovania dejín Prievidze, ktoré však nie sú datované: „Ešte počas študijných rokov zaujala ma minulosť rodného mesta Prievidza a začal som ju systematicky študovať... s priateľmi študentmi podujali sme sa v roku 1929 celé prázdniny na provizórne usporiadanie mestského archívu počítajúceho do 11 000 listín. Štúdium miestnych cechových archívov opatrovaných po súkromných domoch priviedlo ma k štúdiu sociálnych dejín. Dejiny Prievidze v dobách feudalizmu na hodne širokom základe sú dodnes v rukopise... Hoci je fakt, že momentálne nik nemôže bezo mňa, resp. bez tejto mojej práce vážne študovať dejiny Prievidze, kuriózne je, že niet nakladateľa, ktorý by bol dnes zvedavý na prácu historika – kňaza.“⁸⁶

Táto monografia mala v čase spracovania viacero názvov. Spočiatku to boli *Dejiny Prievidze do roku 1848*, neskôr len *Dejiny Prievidze*.⁸⁷

Z roku 1935 pochádza list, ktorý poslal Mišíkovi Obecný úrad v Prievidzi, ktorý bol zároveň odpoveďou na neznámy Mišíkov list. Išlo o vydanie monografie Prievidza a udelenie finančnej podpory pre jej vydanie. Obecný úrad mu oznámil, že na zasadnutí obecnej rady sa prerokovávala jeho žiadosť o udelenie podpory na vydanie diela *Dejiny Prievidze*. Na základe zlej finančnej situácie obce bola žiadosť na udelenie podpory zamietnutá. Tiež ho v liste ubezpečili, že ak bude finančná situácia obce lepšia, bude možné dielo vydať.⁸⁸ Monografia *Prievidza* bola prvýkrát pripravená do tlače v roku 1936, keď sa s ňou Mikuláš Mišík zúčastnil v Hubkovom súbehu Matice slovenskej, v ktorom sa umiestnil na druhom mieste, s čím súvisela aj odmena 1500 korún.

V roku 1941 dostal Mišík list od Jána Martinka, ktorý ho podporil pri písaní práce o dejinách Prievidze. Radil mu, aby dal svoju prácu prečítať niektorým

⁸⁵*Náš kraj*, 1932, roč. 14, č. 8, s. 2.

⁸⁶DHK – Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15.

⁸⁷ONDREJKOVÁ, L. *Mikuláš Mišík – Vystrkovčan*. In *Prievidzský občasník*, 2007, č. 2, s. 5.

⁸⁸ŠANpB, f. MM, ref. 2, List z 10. októbra 1935.

občanom Prievidze, ktorí „...by mohli vecne hovoriť k dejinám Prievidze...“ Vyslovil sa aj za uverejnenie prírodovednej charakteristiky lokality a dobrovoľne sa ponúkol pre ilustrovanie monografie.⁸⁹

Jedným z podporovateľov Mikuláša Mišíka bol aj bývalý prievidzský notár Ján Bendík, o čom svedčí ich vzájomná korešpondencia. Pomáhal Mišíkovi dostať sa k zdrojom informácií pre jeho monografiu *Prievidza*. Bendík v jednom zo svojich listov upozorňoval Mišíka, že vo výročnej správe prievidzského gymnázia z roku 1880/1881 sú uverejnené dejiny tohto gymnázia v rokoch 1666 – 1881. V liste mu tiež poskytol informáciu, kde by mohol túto správu nájsť. Uviedol, že sa nachádza v knižnici Dr. Štefana Drozda v Nitre.⁹⁰ Späť sa mu Mišík písomne poďakoval za poskytnutie informácií a prisľúbil mu, že ho príde niekedy navštíviť. Dôvodom návštevy však nemal byť iba ich priateľský vzťah, ale taktiež jeho záujem preskúmať mestský archív Prievidze.⁹¹

Predseda Mestského národného výboru Július Chromý v liste adresovanom Mišíkovi z roku 1969 reagoval na obsahovú štruktúru monografie *Prievidza*. Upozornil ho na to, že po prerokovaní v ideologickej komisii Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska sa odporúča, aby kapitoly 1 – 18 boli napísané stručne na cca 100 stranách s použitím niekoľkých obrázkov z dejín a od kapitoly 19 až po súčasnosť na ďalších 150 – 200 stranách aj s fotografiami. Zároveň Mišíka žiadali, aby sa k danému návrhu vyjadril a či je ochotný spracovať spomínané kapitoly v zhustenej forme.⁹² Išlo o kapitoly, ktorých obsahom sú najstaršie dejiny mesta Prievidza.

Na list Mišík okamžite reagoval písomne, keď sa kriticky vyjadril k nesprávnym a nevhodným návrhom na úpravu knihy. Nesúhlasil so skrátením historického textu knihy. Okrem iného Mišík uviedol: „Ide vlastne o dva návrhy. Prvý, akiste robený historikom, snažil sa rozdeliť látku podľa významu jednotlivých období... Druhý návrh urobený podľa rozhodnutia ideologickej komisie OV KSS podľa zvyklostí rokov 1962 – 1967 chcel by vidieť dejiny Prievidze ako menej významný úvod do dejín prítomnosti a záväzie pojednania celej knihy vidí v obraze dejín robotníckeho hnutia, vzniku a vývoja KSC, povstania a najmä výsledkov socialistického budovania. Osobne chápem jeden i druhý návrh štruktúry a hoci pri možnom výbere by som bol za prvý, tešil by som sa nesmierne, keby sa prijal môj tretí. Možno pochopíte i pri straníckom pohľade na vec slabosť stavby druhej štruktúry. ...Nechcem prehlbovať skutočnosti, s ktorými každá historiografia musí počítat, lebo ináč sa odkloní od pravdy a stratí úctu i význam. Prievidza potrebuje históriu, poznanie minulosti a nevyhnutne potrebuje aj propagáciu – to je príkaz prítomnosti. Zapisahám Radu MsNV nech sa rozhodne pre solídnu a bohužiaľ prvú publikáciu dejín Prievidze...“⁹³

Niekoľko dní na to dostal Mišík pozvánku od MsNV na komisionálne rokovanie, kde sa mala prebrať otázka vydania knihy o meste Prievidza. Okrem

⁸⁹DHK – Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 15. novembra 1941.

⁹⁰DHK – Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 21. marca 1957.

⁹¹DHK – Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List z 27. marca 1957.

⁹²DHK – Kláštor pod Znievom, f. MM, ref. 15, List zo 4. februára 1969.

⁹³ŠANpB, f. MM, ref. 2, List zo 6. februára 1969.

Mišíka boli tiež pozvaní Florián Hodál, Miloš Štilla, Štefan Rýdzi, Imrich Kotrík, Ján Kováč, Jozef Bilčík, Michal Fulier a Mikuláš Mečiar.⁹⁴ Sú to osoby, ktoré sú spojené s vydaním Mišíkovej monografie. Výsledok tohto rokovania je zachytený v zápisnici:

„Názov knihy bude „Prievidza“;

Návrh obalu a grafická úprava akademický sochár Hrotík;

Knihy bude obsahovať 300 – 320 strán a 60 – 70 obrázkov;

Autor knihy Mikuláš Mišík;

Fotografie dodá Mikuláš Mišík Jánovi Kováčovi;

Rukopisy dodá Mikuláš Mišík Stredoslovenskému vydavateľstvu;

Počet výtlačkov 5 000 kusov;

Úvod na dve strany napíše predseda MsNV;

Akademickému sochárovi Hrotíkovi sa odporúča, aby na obal knihy navrhol starý a nový mestský znak;

Termín vydania knihy viazať na 25. výročie oslobodenia mesta;

Orientačná suma na vydanie knihy 150 000 Kčs.⁹⁵

Politický odmäk Pražskej jari netrval dlho. V januári roku 1970 poslal Mišík Dr. Milošovi Štillovi list do Stredoslovenského vydavateľstva, ku ktorému bol priložený aj rukopis monografie *Prievidza*, posudok doc. PhDr. Petra Ratkoša, DrSc. a 69 fotografií, ktoré mali byť publikované v knihe. V liste tiež pripomenul, že o niekoľko dní by mal predseda MsNV v Prievidzi poslať svoj Úvod, ktorý mal byť súčasťou monografie.⁹⁶

Mišíkova monografia *Prievidza* má špecifický doslov. Jeho cieľom bolo totiž len informatívne podať základné fakty, ktoré poznačili Prievidzu v rokoch 1918 – 1970. Odhalil ich na 25 stranách, keďže vtedajšia vládna ideológia mu nedovoľovala otvorene a slobodne sa prejaviť.

Počas bádania v archívoch nachádzal Mišík stále ďalšie a ďalšie informácie, ktorými priebežne dopĺňal svoje záznamy a zápisy o Prievidzi. V období budovania socializmu mal tieto možnosti sťažené, ale ani zákaz vstupu do štátnych archívov jeho bádanie neprerušil. Vo svojom okruhu mal viacero priateľov – historikov, ktorí mu potrebné podklady vďačne zasielali. Aj vďaka tomu mohol Mišík svoje dielo dokončiť a následne vydať. Krátko na to bol však na úradný či skôr politický zásah predaj jeho publikácie zakázaný. Nepredajné výtlačky zostali v depozite MsNV. Dôvodom bol ohlas „historikov“ ideológov na OV KSS, ktorí toto dielo označili za propagáciu starého režimu. Podľa nich sa v Mišíkovej monografii *Prievidza* málo píše o robotníckom hnutí. Nevôľu mocných spôsobila tiež skutočnosť, že autor na posledných stránkach svojej knihy opísal osudy ľudí, ktorí sa v Prievidzi narodili, alebo v meste pôsobili, ale neskôr z rôznych príčin emigrovali do cu-

⁹⁴ŠANpB, f. MM, ref. 15, List z 21. februára 1969.

⁹⁵ŠANpB, f. MM, ref. 15, Zápisnica zo zasadnutia MsNV 27. februára 1969.

⁹⁶ŠANpB, f. MM, ref. 15, List zo 6. januára 1970.

dziny. Boli považovaní za „zradcov“ vlasti, napriek tomu, že mnohí z nich sa v zahraničí úspešne uplatnili ako vedci, podnikatelia, umelci a publicisti.

Až keď sa po novembri 1989, takmer osem rokov po smrti Mikuláša Mišíka, otvorili hranice do slobodného sveta, otvorili sa súčasne aj depozitáre s utajovanými informáciami. Tak si konečne monografia o Prievidzi našla cestu k rodom.

Historická obsažnosť publikácie *Prievidza* nebola dosiaľ prekonaná. Neskôr publikované práce o dejinách mesta v mnohom čerpajú práve zo spomínanej monografie. Napriek tomu je už dnes pri súčasnom stave poznania zrejmé, že pre sťažený prístup k literatúre a prameňom v čase totality nemohol autor podať vyčerpávajúci obraz najmä tých najstarších dejín. Preto sa vo viacerých prípadoch prostredníctvom obrazu všeobecných dejín snažil Mišík vysvetliť miestne dejiny. Tento jeho postup sa stal istým východiskom z núdze.

Cieľom nášho príspevku bolo poskytnúť ucelený obraz o živote náboženského spisovateľa a historika Mikuláša Mišíka a priblížiť jeho bohatú publikačnú činnosť. On sa ako kňaz dokázal odovzdať ľuďom, ktorí sa na neho denne obracali s rôznymi problémami. Nikdy nestratil orientáciu, lebo aj vďaka štúdiu histórie sa vyznal v rôznych oblastiach spoločenského života. Jeho odkaz je nadčasový – Mišík prerástol svoju dobu.

Religious Writer and Historian Mikuláš Mišík

Júlia Strapková

Many notable people came from Prievidza. One of them was without any doubts religious writer and regional historian Mikuláš Mišík. According to some authors he was one of the best historians among catholic priests in Slovakia in the 20th century. The aim of our work is to provide complete insight into the life of religious writer and historian Mikuláš Mišík and map his rich written work. As a priest, he was able to serve the people with various problems. He never lost direction because with the help of history he understood the notion of social life – Mišík overgrew his age. To work with his publication led us 100 year anniversary of his birth. His activities concerning history haven't been completed yet, except for prof. Richard Marsina who contributed with short article.

Mgr. Júlia Strapková
e-mail: strapkova@pobox.sk

ČLÁNKY
PARAGRAPHS
ARTIKEL

SPIŠSKÉ MÚZEUM V LEVOČI OD SVOJHO ZALOŽENIA AŽ PO ZÁNIK SPIŠSKÉHO DEJEPISNÉHO SPOLKU

Juraj Pavlis

PAVLIS, Juraj. The Spiš Museum in Levoča from Its Beginning to the Spiš History Society Decline. In Ružomberký historický zborník II. Ružomberok : Filozofická fakulta KU, 2008, pp. 231-236.

The study presents circumstance of formation of Spiš Museum in Levoča, its coexistence under patronate of The Spiš History Society, transformation of the museum from society's museum to municipal one, Second World War's years of the museum and events after war. The Spiš Museum. The Spiš History Society. Spiš. Levoča.

V našom príspevku sa pokúsime načrtnúť okolnosti vzniku Spišského múzea v Levoči, jeho osudy pred vznikom prvej Československej republiky (ČSR), počas jej trvania, ako i peripetie múzea počas druhej svetovej vojny a tesne po nej. Prvé kroky k založeniu Spišského dejepisného spolku boli vykonané už v rokoch 1874 – 1875. Vtedy sa v časopisoch *Žipsler Anzeiger* a *Panónia* objavilo niekoľko článkov volajúcich po založení dejepisného spolku. Nestalo sa. Až v roku 1881 vzal vec založenia spolku do svojich rúk levočský historik Dr. Koloman Demko, profesor levočského gymnázia. Po skoro dvojročnom úsilí sa mu podarilo dosiahnuť, že sa niekoľko milovníkov spišských dejín zišlo 26. apríla 1883 v levočskej radnici. Tu sa predebatoval Demkom vypracovaný návrh stanov a založil prípravný výbor. Rozhodlo sa vtedy tiež o tom, že spolok má existovať samostatne, teda nie ako historicko-národopisné oddelenie Karpatského spolku. Prípravný výbor vypracoval výzvu na vstup do spolku. Oboznámil s ňou verejnosť i účel spolku. Na základe tejto výzvy sa prihlásili do spolku 3 zakladajúci, 95 riadni a 5 podporujúcich členov. 18. decembra 1883 vyhlásilo zakladajúce valné zhromaždenie založenie Spišského dejepisného spolku a schválilo jeho stanovy. Tie predložilo ministrom vnútra, ktorý ich po menšej úprave 19. novembra 1884 schválil.¹

Spolok mal mať maďarský názov, no ozvali sa proti tomu námietky dôvodiacie, že len menšina obyvateľov Spiša ovláda maďarčinu.²

Cieľom spolku podľa jeho stanov bolo vyhľadávať a zozbierať všetko, čo vyniklo v živote župy na poli vedy, literatúry, umenia, politiky a verejného života,

¹CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský dejepisný spolok v Levoči. In *SPIŠ, vlastivedný zborník 2*. Ed. Karol Král. Spišská Nová Ves : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 356.

²CHALUPECKÝ, Ivan - SULAČEK, Jozef. *Dejiny Levoče 2*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 105.

zachrániť pred zničením zrúcaniny historického významu, ktoré sa nachádzajú na Spiši, vyhľadávať v župe roztrúsené alebo na župu sa vzťahujúce starožitnosti rôzneho druhu, listiny, tlač, erby, pečate obcí a cechov. Všetko toto zozbierať alebo ak sa dá kúpiť tak, aby sa to zachránilo pred zničením. Vziať do opatery alebo vystavovať všetky veci historickej alebo umeleckej ceny, ktoré mestá alebo rodiny dajú spolku do úschovy. Za samozrejme sa považovalo zachovávať vlastnícke práva. Ak nie je možné z niečoho získať originál, má sa dať z toho vyhotoviť kópia. Všetky tieto veci sa majú sústrediť do stáleho múzea, ktoré sa má v Levoči založiť a má sa sprístupniť verejnosti.³ Okrem toho členovia spolku videli zmysel svojej činnosti i v písaní a vydávaní, prípadne v prednášaní historických, osvetových, archeologických a štatistických prác. Ďalej si zaumienili podporovať archeologické vykopávky, historické bádanie, okrem múzea chceli zriadiť vlastnú knižnicu a archív.⁴

Prvé zasadnutie výboru bolo 16. januára 1884. Zaoberalo sa otázkami múzea, archívu, zriaďovania knižnice a pod. Členovia výboru vyzvali tiež mesto Levoču, aby spolku zapožičalo v radnici miestnosť pre múzeum.⁵

Prvým kustódom sa stal prof. Jozef Szobissek. Mestská rada venovala múzeu z majetku mesta militáriá – prvotiny múzea. Tie sa neskôr v 30. rokoch 20. storočia stali základom majetkovo-právneho sporu medzi mestom a spolkom v otázke vlastníctva majetku múzea. Predmety venované múzeu boli spočiatku (1884 – 1886) voľne uložené v spomínanej miestnosti radnice. V roku 1886 múzeum už užívalo na radnici dve miestnosti, no o jednu sa delilo s mestským archívom. Múzeum bolo sprístupnené verejnosti v roku 1886, ale archív bol premiestnený do mestskej zvonice až v roku 1917.⁶

V tomto období spišské noviny *Žipser Bote* písali, že Levoča je v prvom rade povolaná mať historické múzeum Spiša.⁷

Začiatkom posledného desaťročia 19. storočia si mesto Levoča pozvalo zástupcu pamiatkového úradu z Budapešti, aby mu poradil, čo s radnicou. Táto bola totiž vo veľmi zlom stave. Na južnej fasáde boli výrazné trhliny a nepomohla ani výmena stĺpov na spodných arkádach. Pamiatkový úrad teda vyslal koncom roka 1891 do Levoče profesora Fridricha Schuleka. Podľa neho radnica potrebovala generálnu opravu. Ponúkol sa, že vypracuje osobne plán na jej obnovu. V apríli 1892 prišiel do Levoče znovu, tentoraz už v sprievode architekta Benedikta Jaumanna. Títo predložili činiteľom mesta a stálemu výboru mestského zastupiteľstva plán na veľkorysú obnovu radnice. Sami tento plán vypracovali. Rekonštrukcia sa podľa tohto plánu mala niesť v historizujúcom duchu. Konkrétne levočskú radnicu navrhli renovovať v duchu nemeckej renesancie. Vzorom pre nich bola zrejme radnica v Lipsku. Pri rekonštrukcii sa doterajšia jednoduchá strecha nahradila strechou s manzardami. Vchod sa vyriešil z východnej strany. Nad ním a na celom priečelí sa dekoratívne využili pseudo-

³CHALUPECKÝ, ref. 1, s. 356.

⁴CHALUPECKÝ, ref. 1, s. 357.

⁵CHALUPECKÝ, ref. 1, s. 357.

⁶BENKO, Ladislav. *Sto rokov spišského múzea v Levoči*, interná správa Spišského múzea D-85. b. s.

⁷BENKO, ref. 6, b. s.

renesančné štítky. Odborná komisia pri meste plán jednodhlasne odporučila a mestské zastupiteľstvo ho prijalo. Práce sa začali v septembri 1892. Počas stavby mestské úrady sídlili v mestskom hostinci na mieste dnešnej budovy sedrie. Hrubé vonkajšie práce sa dokončili v auguste 1893, reštaurovanie sa skončilo v roku 1894, čím dostala radnica v podstate dnešnú, no pre spíšskú renesanciu netypickú podobu.⁸

Spolok sa v tejto dobe obrátil na Ústredný krajinský inšpektorát pre knižnice a múzea o podporu 800 až 1000 korún ročne. V roku 1904 bolo múzeum prijaté za člena Krajinského zväzu múzeí a knižníc. Spolok v auguste 1907 žiadal ministerstvo kultúry a osvety o dôstojný stánok pre múzeum v Levoči, lebo súčasný stav múzea nebol adekvátny pre takéto mesto a jeho kultúrny význam.⁹

Pravdou však je, že v zozname spoločenských a vedeckých inštitúcií Uhorska z roku 1908 nebolo spomenuté levočské múzeum. Spomína sa tu len knižnica evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.¹⁰

Na jednom z ďalších valných zhromaždení Spíškého dejepisného spolku (SDS), ktoré sa konalo v Kežmarku, sa zaužíval názov Spíšké múzeum, aj keď takéto označenie levočského múzea nemalo akýkoľvek úradný podklad.¹¹

Múzeum sa začalo vzmáhať i z toho dôvodu, že pre mnohých bolo po-hnútkou darovať mu nové muzeálne predmety, pretože spolok zverejňoval mená darcov a darované predmety v miestnych novinách.¹²

Akútny nedostatok priestoru pre muzeálne exponáty, z ktorých niektoré väčšie sa umiestňovali i mimo múzea, si vyžiadal rokovanie zástupcov Krajinského výboru pre múzea a knižnice so zástupcami SDS a predstavenými mesta Levoča v októbri 1911. Mesto bolo ochotné uvoľniť radnicu pre múzeum, no požadovalo 140 000 až 160 000 korún na adaptačné práce v náhradnom objekte č. 58 na námestí, nazývaného aj „malá radnica“ pre správu mesta.¹³ Dnes je v tomto objekte umiestnené panoramatické kino.

Vysoké náklady a umiestnenie objektu v radovej zástavbe a nie na výraznom mieste zapríčinili neúspech tohto rokovania. Na spomenutej porade sa dohodlo, že Spíšké múzeum nebude zasahovať do expozičnej a akvizičnej činnosti už existujúceho Karpatského múzea v Poprade a Tatranského múzea vo Veľkej.¹⁴

Počas prvej svetovej vojny múzeum tri roky nedostávalo štátnu podporu. Mesto však i naďalej prispievalo na jeho činnosť ročným príspevkom 300 korún.

Existovali taktiež plány zriadiť múzeum pre územie nielen Spiša, ale celého horného Uhorska. Po prvej svetovej vojne plán stroskotal a už sa nikdy nezrealizoval.¹⁵

⁸CHALUPECKÝ, ref. 3, s. 154.

⁹BENKO, ref. 6, b. s.

¹⁰BENKO, ref. 6, b. s.

¹¹BENKO, ref. 6, b. s..

¹²BENKO, ref. 6, b. s.

¹³BENKO, ref. 6, b. s.

¹⁴BENKO, ref. 6, b. s.

¹⁵BENKO, ref. 6, b. s.

V roku 1915 požiadal SDS Ústredný krajinský inšpektorát pre múzeá a knižnice, aby poskytol odborníka na zostavenie inventára. Inventarizáciu začal kunsthistorik Kornel Divald a ukončil ju kustód múzea Juraj Raisz. V tom čase fond múzea obsahoval 1200 zbierkových predmetov, ktoré boli už vtedy rozčlenené do skupín. Boli navrhnuté opatrenia na ich ochranu a kustód múzea požadoval nového pracovníka ako lektora a pokladníka za účelom vyberania vstupného. Vstupné dovtedy nebolo vyberané.¹⁶

Po vzniku prvej ČSR v roku 1923 Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska žiadalo označiť exponáty trojjazyčným opisným textom.¹⁷ Požadovalo, aby každý exponát bol označený v slovenskom variante československého jazyka, v nemčine a v maďarčine.

Za zmienku stojí, že aj v tejto dobe spolok naďalej viedol svoju dokumentáciu v maďarčine. Svedčí o tom dodnes zachovaný materiál, nachádzajúci sa v Štátnom archíve v Levoči týkajúci sa SDS. Je tu napríklad uložená členská kniha s oficiálnym názvom Névkönyve. Tieto a mnohé iné cenné záznamy o činnosti spolku a múzea sú vedené ešte v 30. rokoch 20. storočia v maďarčine. Navyše nie sú bádateľskej verejnosti voľne prístupné, pretože dodnes nie sú skatalogizované.¹⁸

V prvých rokoch prvej ČSR sa uvažovalo o umiestnení časti múzea do priestorov tzv. veľkého župného domu.¹⁹ Keďže sídlom novej, už nie Spišskej, ale o čosi väčšej Podtatranskej župy, nebola Levoča, ale Liptovský Svätý Mikuláš, rozvoj múzea takto mal byť akousi kompenzáciou pre Levoču za stratu štatútu župného mesta. Tento zámer sa uvádza v prípise Štátneho referátu na ochranu pamiatok pri Štátnom inšpektoráte archívov Župného úradu v Liptovskom Svätom Mikuláši v roku 1923.

Samotné múzeum ani spolok nemalo svojho archívára a preto spolok vyzval Podtatranskú župu v roku 1928, aby dala archív Spišskej župy usporiadať a s rovnakou žiadosťou sa neskôr obrátil aj na Krajinský úrad v Bratislave. Tieto snahy však boli neúspešné. Spolok zhromaždil od súkromných vlastníkov, najmä šľachticov a mešťanov, dosť rozsiahle množstvo archívneho materiálu, ktorý sa však dodnes zachoval len zlomkovito. Čo sa týka archívu Spišskej župy a Diecézneho archívu v Spišskej Kapitule, tam sa podarilo spolku vymôcť, aby jeho členovia mohli pracovať so zdrojmi týchto archívov. Levočský mestský archív bol už dlhší čas spracovaný, o čo sa zaslúžil Jozef Hajnóci. Spolok vydal i inventár tohto archívu tlačou.²⁰

Umiestnenie múzea a jeho organizačné zabezpečenie malo byť definitívne rozhodnuté na porade 29. augusta 1925 za účasti zástupcov mesta a Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku, SDS a Zväzu československých múzeí, ktorého členom bolo múzeum od roku 1924. Uvažovalo sa o priestoroch starého gymnázia, resp. starého kláštora minoritov. Spišské múzeum sa v tejto

¹⁶BENKO, ref. 6, b. s.

¹⁷BENKO, ref. 6, b. s.

¹⁸Štátny archív v Levoči, f. Spišský dejepisný spolok, kartón 1 (nespracované).

¹⁹BENKO, ref. 6, b. s.

²⁰CHALUPECKÝ, ref. 1, s. 359.

dobe stalo i členom Zväzu múzeí na Slovensku. V roku 1930 sa aj vďaka pohotovosti vtedajšieho kustóda múzea Eleméra Köszegeho a porozumeniu Jána Hoffmanna, riaditeľa Štátneho referátu na ochranu pamiatok na Slovensku, začalo s obnovou budovy na Mäsiarskej ulici č. 16, dnes č. 18.²¹ Je to neskorogotická budova zo začiatku 16. storočia, prestavaná v polovici 17. storočia. Táto jednoposchodová sedemosová budova bola teda v roku 1930 adaptovaná na účely levočského múzea.²² O tejto budove sa okolo roku 1892 uvažovalo ako o jednej z troch možných na umiestnenie levočskej Kráľovskej štátnej hlavnej reálnej školy, ktorá bola pokračovaním známeho levočského evanjelického lýcea.²³

Začiatkom 30. rokov 20. storočia mesto uplatnilo na múzeum vlastnícke nároky. Spolok argumentoval tým, že zbierkové predmety sú jeho vlastníctvom. Došlo ku kompromisu. Múzeu bol udelený štatút mestského múzea a spolok si vyhradil právo trojjazyčne označovať vlastníka zbierkových predmetov. Fond múzea v tomto období obsahoval 1375 zbierkových predmetov. Stahovanie múzea do objektu Stallungu sa začalo v auguste 1937 pod odborným dohľadom Júliusa Kürtyho, riaditeľa Liptovského múzea v Ružomberku. Slávnostné otvorenie novej expozície sa konalo 5. júna 1938.²⁴ V liste Obecného úradu mesta Levoča zo 17. októbra 1935 č. 9225/35, ktorý je odpoveďou mesta spolku, sa píše o ustanovení komisie pozostávajúcej z nasledovných členov: Elemér Köszegey, Viktor Greschik, Koloman Handlovič ako mestský kontrolór. Ďalej boli do komisie delegovaní vládny komisár a vedúci mestský notár. Táto komisia bola ustanovená za účelom umiestnenia múzea v spomínanom gotickom dome. V ďalšom liste, ktorý adresovalo mesto spolku pod tým istým číslom, ktorý je umiestnený takisto v dokumentačnom centre Spišského múzea, taktiež vo fascikli D-85, sa uvádza odpoveď mesta na aktivitu SDS ohľadom získania nových priestorov. Mesto bolo ochotné múzeu tieto priestory prepustiť, no zároveň požadovalo od spolku previesť kompletnú inventarizáciu. Muzeálne predmety z vlastníctva mesta mali byť ďalej opatrované spolkom a umiestnené v múzeu avšak s podmienkou, že sa zachovávajú všetky vlastnícke práva mesta. Inventarizáciu bol poverený Koloman Handlovič.

Za záchranu Stallungu na Mäsiarskej ulici môžeme dakovať len spolku a múzeu, pretože sa uvažovalo o likvidácii celej tejto budovy, pričom tá sa aj čiastočne vykonala. Na mieste zadného traktu bývalého Stallungu boli v 30. rokoch vybudované kasárne.

Múzeum tesne pred 2. svetovou vojnou nebolo teda múzeom spolku, ale mestským múzeom. Spolok ďalej sídlil v Levoči, no postupne vymierali jeho pôvodní agilní členovia a nová česká a slovenská inteligencia, usadzujúca sa na Spiši po prvej svetovej vojne, nemala hlbší vzťah k dejinám Spiša a Levoče, čo bolo spôsobené tým, že títo ľudia nepochádzali z tohto kraja. Často tu boli len služobne preložení a spolok považovali za maďarónsky, aj keď tomu tak nebolo.

Čoskoro po otvorení novej expozície v Stallungu vypukla druhá svetová vojna, tá sa však našťastie len málo dotkla zbierkového fondu múzea. Predbežná

²¹BENKO, ref. 6, b. s.

²²HROMADOVÁ, L. *Levoča*. Bratislava : Tatran, 1979, s. 74.

²³CHALUPECKÝ, ref. 2, s. 154.

²⁴BENKO, ref. 6, b. s.

správa o stave múzea vypracovaná v Levoči 9. júla 1945 konštatovala, že budova, čím sa myslelo na Stallung, nebola poškodená, okrem niekoľkých vylámaných dverí. Tie boli však v čase písania správy už opravené. Zo zbierkového fondu sa stratili len menšie veci a menej hodnotné. V správe sa spomínajú malé pištole. Táto správa bola vydaná Spišským múzeom a je dodnes umiestnená v dokumentačnom centre múzea pod inventarizačným číslom 1/1945.

Veľkou zmenou pre dejiny múzea sa stalo rozhodnutie Slovenskej národnej rady č. 51/1945 Zb. n., ktorou bol SDS rozpustený.²⁵

Od tej doby prešlo múzeum mnohými organizačnými zmenami. Viackrát zmenilo zriaďovateľa, presťahovalo sa a rozširovalo počet svojich expozícií. V roku 2006 si pripomenulo 120. výročie svojej existencie. Napriek politickým turbulenciám 20. storočia vždy dobre plnilo svoje vedecké a kultúrne poslanie. Treba dúfať, že sa mu to bude dariť aj naďalej.

The Spiš Museum in Levoča from Its Beginning to the Spiš History Society Decline

Juraj Pavlis

The author describes events before and after foundation of the Spiš Museum. Briefly remarks activity of Spiš regional german wrote newspaper *Zipser Anzeiger* and other one *Pannonia* at establishing of the Spiš History Society, the events leading the Spiš History Society to establish the museum and importance of historian and Levoča secondary grammar school professor Dr. Koloman Demko. Demko organized meeting of Spiš history's fans on April the 26th 1883 at Levoča city hall. The Spiš History Society was founded in December 1883 and the museum was opened up for public in 1886. The museum was located in the city hall. The city hall was reconstructed in 1894 but the museum had deficit of exposition place still. This problem was sourced out at creating of new museal exposition in building of Stallung in 1938. The Spiš History Society was dissolved in 1945.

Mgr. Juraj Pavlis (doktorand)
Katedra histórie
Filozofická fakulta KU v Ružomberku
e-mail: bliq.dq@gmail.com

²⁵CHALUPECKÝ, ref. 1, s. 358.

RECENZIE A ANOTÁCIE
REVIEWS AND ANNOTATIONS
REZENSIONEN UND GLOSSEN

V poradí už 4. zväzok zborníka *Historické rozhľady* bol zostavený opäť rovnakými mladými historikmi na čele s Martinom Lackom, ale tentoraz vydavateľom už nie je Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, ale občianske združenie pod rovnomenným názvom Historické rozhľady. Editori sa k tomuto kroku odhodlali po rôznych peripeitiách a problémoch s vydávaním tohto zborníka na materskej katedre histórie v Trnave. Nové číslo prináša štúdie od novoveku 17. storočia po 70. roky 20. storočia, materiály a dokumenty v podobe denníka člena Domobrany Vendelína Krajčoviča z roku 1945 a rozhovoru s Františkom Matovičom, bývalým zbrojárrom 13. letky v období 2. svetovej vojny, ďalej reflexiu Petra Kubíka o historickej revizionistickej literatúre posledných rokov a záverečná časť je venovaná recenziám a anotáciám novej historickej literatúry.

Hlavnú časť a nosné jadro zborníka tvorí 7 štúdií, z ktorých len jedna je venovaná novším dejinám 17. a 18. storočia, všetky ostatné sú tematicky zamerané na najnovšie dejiny 20. storočia. Je to pomerne značná nevyváženosť, pretože úplne absentujú príspevky zo starších dejín, t. j. zo stredoveku či staroveku. Podobne však aj predchádzajúce ročníky tohto zborníka boli venované prevažne novším a najmä najnovším dejinám, a to hlavne s vojenskou tematikou, čo súvisí s autorským zameraním autorov a zostavovateľov tohto zborníka.

Prvá štúdia Petra Šoltésa sa zaoberá etnickými a konfesionálnymi pomermi, resp. pluralitou na Zemplíne v 17. a 18. storočí. Po vysvetlení základných pojmov etnicita a konfesionálnosť, resp. konfesionalizácia približuje oblasť Zemplína ako hraničný región dvoch kultúrnych a religióznych okruhov (východný byzantský a západný rímsky, spolupôsobenie západnej reformácie a východného kresťanstva). Zamýšľa sa tiež nad hlavnými faktormi, ktoré ovplyvnili najviac konfesionálny vývoj v severovýchodnom Uhorsku, približuje podoby viery (rusnácka, maďarská, slovenská) na tomto území a opisuje etnické pomery v rímskokatolíckej cirkvi.

Druhá štúdia pod názvom *Žiadne zlaté obdobie: Sociálno-ekonomická situácia na Kysuciach v medzivojnovom období* je výtahom z diplomovej práce Moniky Zvarďonovej. V úvode charakterizuje autorka všeobecne región Kysúc ako zaostalý a málo rozvinutý v období dualistického Rakúsko-Uhorska. Potom nasleduje opis a charakteristika tohto regiónu v povojnových rokoch 1919 až 1921, ktorý mal prevažne poľnohospodársky charakter s menším rozvojom drevárskeho priemyslu. Autorka následne približuje rozvoj tohto kysuckého regiónu počas menšej hospodárskej krízy v rokoch 1921 – 1923, príčiny odchodu Kysučanov do zámoria, uvádza príklad rozvoja priemyslu v podobe súkennej továrne v Čadci (vznikla roku 1904 a prestala vyrábať v októbri 1922), približuje rozvoj v období hospodárskej konjunktúry 1924 – 1929. Podrobnejšie sa venuje i veľkej hospodárskej kríze a jej dôsledkom pre región, zaujímavá je tiež podkapitola o alkoholizme na Kysuciach. V záverečných kapitolách približuje situáciu v kysuckom regióne v rokoch 1934 až 1938 a zmenu hraníc v roku 1938. V záve-

rečnom zhrnutí sumarizuje výsledky svojho výskumu v podobe súhrnného opisu spoločensko-hospodárskej situácie na Kysuciach v medzivojnovom období.

Ďalšia štúdia od Vojtecha Kárpátyho je venovaná vývoju a činnosti Slovenského červeného kríža (SČK) v rokoch 1939 – 1945, ktorý vznikol po rozdelení Československého červeného kríža na českú a slovenskú divíziu dňa 9. novembra 1938. Autor opisuje inštitucionálne dejiny tohto významného dobročinného spolku s bohatou tradíciou v období druhej svetovej vojny, a to od zakladajúceho valného zhromaždenia Spoločnosti Slovenského červeného kríža 5. septembra 1939 až do zániku SČK, ktorý bol späť s koncom prvej Slovenskej republiky na konci 2. svetovej vojny, kedy bol obnovený Československý červený kríž. Hlavným cieľom a poslaním SČK bolo organizovať dobrovoľnú vojenskú zdravotnú službu v rámci ženevskej konvencie, ktorá zabezpečovala starostlivosť o chorých a ranených vojakov. V mierových podmienkach, podobne ako v období prvej ČSR, pomáhal SČK pri brannej výchove a civilnej protiletectkej ochrane v oblasti zdravotnej služby, poskytoval sociálnu a zdravotnú pomoc pri živelných pohromách, organizoval osvetové prednášky v oblasti zdravotnej výchovy obyvateľov. Autor nezabudol pripomenúť ani pomoc SČK slovenskej armáde pri jej ťažení proti Poľsku na začiatku 2. svetovej vojny, keď jeho členovia zriadovali na železničných staniách ošetrovne a stanice prvej pomoci, v teréne zakladali poľné nemocnice a lazarety, organizovali podporné finančné zbierky na nedostatkový zdravotnícky materiál a pod. Významná bola aj pomoc dobrovoľníkov z radov civilov – samaritánov. Autor opisuje taktiež založenie a činnosť dorastu SČK ako dôležitej organizačnej súčasti tohto dobročinného spolku. Od polovice roku 1940 SČK organizoval i technicky zabezpečoval stanice Slovenskej záchranej služby. Zákon o SČK prijal Snem Slovenskej republiky až 9. decembra 1941, na základe ktorého sa zmenila definitívne organizačná štruktúra, ktorú autor podrobnejšie priblížil v ďalšej časti príspevku. Ďalej opisuje aj spoluprácu SČK so spolkami Červeného kríža v Taliansku, Chorvátsku a Nemecku a činnosť SČK po vypuknutí Povstania v auguste 1944. Vojtechovi Kárpátymu sa podarilo v štúdií priblížiť spolok SČK v období prvej Slovenskej republiky v jeho inštitucionálnom vývoji i bohatej činnosti. Opomenul osvetové prednáškové aktivity členov a činovníkov SČK v oblasti zdravotníckej osvetvy i hygieny obyvateľstva, čím čiastočne nadväzovala jeho činnosť na obdobie prvej ČSR. V príspevku absentuje i záverečné zhrnutie činnosti tohto zaujímavého dobročinného spolku v období 2. svetovej vojny.

Tomáš Klubert sa v ďalšom príspevku zaoberá bojovou činnosťou pancierového vlaku č. 62 na Slovensku. Išlo o nemecký pancierový vlak (Panzerzug), pričom autor v úvode poznamenáva, že činnosť slovenských pancierových vlakov v Povstaní je pomerne známa, ale o nemeckých pancierových vlakoch nasadených do boja proti povstalcom na konci augusta 1944 takmer nič nevieme. V úvodnej časti opisuje Panzerzug 62, ktorý patril k typu BP 42, jeho jednotlivé časti, zloženie posádky a organizačné začlenenie v nemeckej armáde. Potom opisuje jeho zaradenie a činnosť počas Slovenského národného povstania, keď zabezpečoval železničnú trať Košice – Kysak – Prešov a potom od 23. októbra 1944 bol nasadený do bojov pri Kráľovej Lehote. Po úspešnom dobytí Malužinej bol Panzerzug 62 presunutý na slovensko-maďarskú hranicu a potom na konci roka

1944 do Poľska, kde ho zničila sovietska armáda. Na konci tejto štúdie je zoznam skratiek i obrazová príloha v podobe piatich čierno-bielych fotografií.

Autorom ďalšej štúdie pod názvom *Život obce na frontovej línii: Kozárovce na konci druhej svetovej vojny*, je Peter Ivanič z Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda pri Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Vo svojom príspevku si všima osudy malej dedinky Kozárovce, ktorá sa po Viedenskej arbitráži ocitla v pohraničnom pásme s Maďarskom a po vypuknutí SNP sa stala súčasťou povstaleckého územia. V prvej podkapitole sa zaoberá utečencami z frontov, ktorí prechádzali alebo sa i kratšie usadili v tejto dedine na konci 2. svetovej vojny. V ďalšej časti opisuje autor pobyt Nemcov v Kozárovciach, opevňovacie práce okolo dediny a kopanie zákopov, ktoré organizovala nemecká branná moc, peripetie s evakuáciou obce a oslobodenie Kozárovciac vojskami 2. ukrajinského frontu.

Ďalší publikovaný príspevok Miroslava Klobučníka *Kolakovič a československá ŠtB* bol prednesený na medzinárodnom seminári v Záhrebe v septembri 2006. Autor sa v ňom venuje osobnosti Tomislava Poglajena – Kolakoviča, a to najmä počas jeho pobytu vo väzbe v rukách vyšetrovateľov komunistickej ŠtB. V úvode približuje historikov, ktorí sa doteraz venovali tejto významnej osobnosti slovensko-chorvátskych dejín. Pri skúmaní tejto témy vychádzal autor predovšetkým z vyšetrovacieho spisu uloženého v Archíve Ministerstva vnútra Českej republiky a čiastočne aj zo samizdatu Pavla Čarnogurského pod názvom Prof. Dr. Kolakovič – pôsobenie na Slovensku. Autor analyzuje motív zatknutia Kolakoviča, pričom komentuje tiež iné verzie príčiny zatknutia u ďalších historikov, ktoré sú odlišné od autorovej interpretácie. Ďalej sa zaoberá Kolakovičovou výpoveďou počas vyšetrovacej väzby, kde opisuje jeho príchod na Slovensko a činnosť na našom území v rokoch 1943 a 1944. Po vypuknutí SNP sa prostredníctvom povstaleckého vedenia chcel dostať do ZSSR k tamajším vedúcim politikom, pričom sa zapojil aktívne i do Povstania ako tlmočník Jegorovovho štábu. Potom opisuje autor Kolakovičove ďalšie osudy až do konca roku 1945. V roku 1946 bol Kolakovič obvinený v obnovenom Československu zo založenia a utajovania katolíckej organizácie Rodina, z ktorej ŠtB chcela vykonštruovať ilegálnu politickú a spravodajskú organizáciu pracujúcu pre nepriateľský Vatikán. Z väzenia sa nakoniec dostal pravdepodobne vďaka intervencii belgického vyslanca v Prahe.

Posledná štúdia Ivana Varša je tiež venovaná katolíckemu kňazovi, no tentoraz slovenskému Matejovi Litvinovi, ktorého ako mnoho ďalších poctivých kňazov prenasledoval komunistický totalitný režim. V úvode autor výstižne charakterizuje povahu komunistického režimu vo vzťahu ku katolíckym kňazom i našu ľahostajnú súčasnosť pri pokusoch o vytváranie hrubých čiar za minulosťou, najmä tou totalitnou komunistickou. Opisuje snahu komunistického režimu o vnútorný rozkol medzi slovenskými biskupmi a jeho nátlak na neposlušných biskupov, medzi inými aj na Mateja Litvina, vtedy farára v Štóse. Približuje jeho duchovnú dráhu od štúdií po prvé pôsobisko v Štóse, kde už musel čeliť komunistickému nátlaku, potom jeho väznenie v Mučeníkoch (Močenok) a pôsobenie v civilných profesiách po prepustení z väzenia v júni 1953 – ako robotníka či skôr laboranta vo Veľkej Lomnici, kde vyučoval kolegyňu chemičku cudzie jazyky

a potom v Bratislave pracoval v Slovenskej akadémii vied na oddelení zoológie, od roku 1958 pôsobil ako kňaz v Podolínci. Autor sleduje i ďalšie jeho osudy až do jeho náhlej a nečakanej smrti roku 1974. Cenné sú citáty listov Litvina z jeho osobnej korešpondencie s nadriadenými z cirkevnej hierarchie. Autor využil pri štúdiu osobnosti kňaza Litvina dostupnú literatúru a najmä dosiaľ neznáme archívne pramene z Archívu Ústavu pamäti národa v Bratislave a z Archívu Rímskokatolíckeho biskupského úradu v Rožňave. Táto štúdia komplexne spracováva osobnosť kňaza Litvina a patrí medzi najkvalitnejšie štúdiá v tomto zborníku.

Ďalšia časť zborníka Materiály – Dokumenty obsahuje dva príspevky, a to *Denník príslušníka Domobrany Vendelína Krajčoviča (22. marca – 5. mája 1945)*, v ktorom sa Daniel Hupko na základe denníka vojaka Vendelína Krajčoviča pokúsil priblížiť posledné týždne existencie slovenského štátu, a rozhovor Martina Lacka s bývalým zbrojárom 13. letky Františkom Matovičom

Do ďalšej časti Reflexie zaradili zostavovatelia zborníka prácu Petra Kubíka *Historická revizionistická literatúra posledných let (se zreteľom na nemeckojazyčnou oblasť)*.

Záverečnú časť zborníka tvoria nasledovné recenzie a anotácie novej historickej literatúry: GOETZ, H. – W. *Život ve středověku*. Jinočany 2005 (P. Ivanič); ZUBKO, P. *Dejiny Košického arcibiskupstva V. Dejiny košickej cirkvi v prameňoch (1803 – 2006)*. Prešov 2006 (P. Šoltés); PEKÁR, M. *Východné Slovensko 1939 – 1945*. Prešov 2007 (P. Sokolovič); ZMÁTLO, P. *Internet pre študentov histórie*. Ružomberok 2007 (Z. Lacková); *Ružomberský historický zborník I*. Zost. P. Zmátlo. Ružomberok 2007 (Z. Lacková).

Na záver dodávame, že štvrtý zväzok *Historických rozhľadov* obsahuje, ako predchádzajúce ročníky, trojjazyčný obsah a po technickej stránke je na slušnej úrovni. Jeho slabšou stránkou je časová jednostrannosť príspevkov zameraných len na najnovšie dejiny (s výnimkou jednej štúdie z novoveku), a to prevažne z vojenských dejín obdobia slovenského štátu či prenasledovania kňazov komunistickou ŠtB. Úroveň zborníka by zvýšili i kvalitné príspevky zahraničných historikov z Českej republiky, prípadne z Poľska či Maďarska, a to najmä s námetmi zo starších dejín (stredovek, starovek).

Peter Zmátlo

Studia historica Tymaviensia VII. Trnava : Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, 244 s. ISBN 978-80-8082-188-3

Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity je jedným z mála odborných pracovísk na Slovensku, kde sa dlhodobo a systematicky venuje pozornosť výskumu a kritickému prístupu k historickým prameňom k dejinám Slovenska, a to tak v domácich, ako aj v zahraničných archívoch. Vďaka prítomnosti profesorov Richarda Marsinu, Vincenta Sedláka a Jozefa Šimončiča, nestorov pramenného výskumu na Slovensku, má takéto zameranie katedry zaiste veľký vplyv na študentov a formujúcu sa mladú generáciu historikov.

Siedmy ročník zborníka Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity obsahuje príspevky prednesené v Trnave dňa 17. októbra 2007 na seminári venovanom prameňom k starším i novším slovenským dejinám.

Úvod zborníka patrí prof. Richardovi Marsinovi a príhovoru dekanke FF TU prof. Emílii Hrabovec. V časti *Š t ú d i e* sa nachádza šesťnásť príspevkov.

V úvodnom príspevku *Niekoľko myšlienok na margo krízy dnešnej historickej vedy* (s. 17 – 22) venuje Emília Hrabovec pozornosť problematickému prístupu mnohých historikov k štúdiu prameňov a interpretovaniu historických faktov. Tento stav, ktorý sa vo veľkej miere prejavil v 20. storočí, kedy bol historický výskum často ideologicky ovplyvňovaný, reflektujú najmä vyspelejšie historiografie. Konštatuje, že historický prameň ako základný pilier historickej vedy bol už od počiatku 19. storočia rôznymi materialistickými historicko-filozofickými smermi stále viac zatlačaný do úzadia, čoho výsledkom je dnes rozšírenie novej filozofie dejín a príklon k sociálnym dejinám. Viedlo to k spochybňovaniu ľudskej schopnosti spoznať pravdu a vyústilo do skepticizmu a relativizmu u mnohých historikov. Východisko vidí v návrate k vlastnému poslaniu historickej vedy, k poctivej snahe o pravdu v jej úplnosti a v návrate k jej pôvodným, dlhodobo overeným metódam a nástrojom – to všetko však pri interdisciplinárnej a metodologickej otvorenosti.

Richard Marsina už v názve svojej štúdie *Vývoj skúmania pravosti a hodnovernosti listín* (s. 23 – 33) naznačuje, že v jeho chápaní ide o dva obsahovo rozličné pojmy. Kým pravosť listiny sa v prvom rade týka formálneho vyhotovenia listiny, termín hodnovernosť spája s obsahom listinného textu. Konštatuje, že k pokusom o zásahy do obsahových častí (t. j. falšovaniu) listín dochádzalo od najstarších čias. Uhorsko nebolo výnimkou, teda ani dnešné územie Slovenska, pričom dialo sa tak rovnako v cirkevnej sfére, ako aj pri listinách určených svetským prijímateľom. Pripomína, že hodnoteniu pravosti a hodnovernosti sa venovala veľká pozornosť už v časoch, keď bol dokument právne živý a jeho uznanie malo zásadný praktický význam. Teda od najstarších čias sa paralelne vyvíjalo tiež skúmanie hodnovernosti textov listín.

Česká archivárka a historička Ludmila Sulitková prispela štúdiou *Písemnosti uherské panovnícké kanceláre konce Arpádovské éry* (s. 34 – 46), v ktorej podala charakteristiku produkcie uhorskej a českej panovníckej kancelárie na prelome 13. a 14. storočia. Na základe komplexného diplomatického štúdia zistila, že za vlády posledného Arpádovca Ondreja III. bola uhorská kráľovská kancelária plne konsolidovaná a inštitucionalizovaná, a to nielen čo sa týka množstva vyprodukovaných písomností, ale aj ich formálnej a obsahovej úpravy. Naproti tomu komparácia s produkciou súdobej českej panovníckej kancelárie ukázala, že jej produkcia za vlády posledných Přemyslovcov zďaleka nebola taká početná, pričom ešte i v tomto období väčšina listín bola určená pre cirkevných prijímateľov.

V príspevku *Kritické vydávanie registárových edícií* (s. 47 – 52) nás Vincent Sedlák oboznamuje s problematikou vydávania prameňov zo 14. storočia a okolnosťami, ktoré v súčasnosti sťažujú výskum a ich vydávanie. Predstavuje koncepciu vydávania ďalších zväzkov Slovenského registára, pričom jazyk edície (latinský) zostane zachovaný. Nabáda tiež k zdržanlivému postoju pri hodnotení

jednotlivých dokumentov.

Juraj Šedivý v štúdiu *K datovaniu troch sporných epigrafických prameňov našich dejín* (s. 53 – 69) konštatuje, že výskum a systematická dokumentarizácia epigrafických pamiatok na Slovensku je v porovnaní s okolitými krajinami stále iba na začiatku. Vybral tri nápisové pamiatky na rôznych paleografických materiáloch. Na príklade známej nástennej malby sediacej Madony s dieťaťom v Katedrále sv. Martina v Spišskej Kapitule, náhrobnej platni neznámeho Petra (doteraz pokladaného za bratislavského kanonika) a nápisu na zvone z Bijacoviec ilustruje, ako môže paleografická analýza nápisov posunúť datovanie niektorých pamiatok niekedy aj o desaťročia. Štúdiá sa vyznačujú veľkou precíznosťou, pre autora typickou, pričom je doplnená o detailné zábery nápisov na posudzovaných pamiatkach.

Mladý trnavský historik Vladimír Rábik svojím výskumom nadväzuje na prácu R. Marsinu a M. Kušika, ktorí ešte v polovici 20. storočia vydali dvojzväzkovú edíciu k danej problematike. Poukazuje na potrebu pokračovať v publikovaní urbárov feudálnych panstiev so vzťahom k Slovensku a v štúdiu *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku v stredoveku* (s. 70 – 86) dokladuje, že z bývalého Uhorska spreď r. 1526 poznáme 62 urbárov (alebo ich zlomkov), z toho zo Slovenska až 18. Opiera sa o svoj výskum najmä v Maďarskom krajskom archíve v Budapešti a uvádza, že len v jednom z uvedeného počtu mal majetkový register priamo titul „*Urbarium*“, pričom zvyčajným označením stredovekých urbárov zostáva pomenovanie „*registrum* (super possessionibus ...)“, „*inventarium*“ („*liber inventarii*“) či jednoducho „*revisio*“. Štúdiu je doplnená o prílohu, v ktorej uvádza Register majetkov a príjmov Špitála sv. Kríža pri Kostole sv. Heleny v Trnave.

Marián Skladaný je jediným slovenským historikom, ktorému bolo umožnené dlhodobejšie štúdium v archíve rodiny Fuggerovcov v Nemecku. Jeho informácie o tomto archíve sú spreď 30 rokov, kedy sa uskutočnil jeho študijný pobyt, ale konštatuje, že sú aktuálne i dnes. V príspevku *Pramene k slovenským dejinám vo Fuggerovskom rodinnom archíve v Dillingene an der Donau* (s. 87 – 95) pozornosť zameriava na zachovaný archívny materiál spoločného Turzovskofuggerovského podniku „*Ungarischer Handel*“ z rokov 1494 – 1526.

Bohatým prameňom k poznaniu historického vývoja jednotlivých farností, ale aj iných cirkevných inštitúcií, bezpochyby predstavujú zápisnice kanonických vizitácií. Problematike sa dlhodobejšie venuje Zuzana Lopatková, ktorá v príspevku *Kanonické vizitácie v slovenských dejinách* (s. 96 – 106) podáva prehľad doterajšieho výskumu zachovaných vizitačných protokolov, ktoré pokladá za hodnotný historický prameň.

Pre skúmanie hospodárskych dejín je nevyhnutné poznať *Pramene štatistickej povahy*, ktoré obsahujú kvantitatívne údaje o minulom stave. Jednotlivé typy čitateľovi približuje Mária Kohútová v rovnomennom príspevku (s. 107 – 114). Najčastejšími sú podklady pre zdaňovanie – daňové súpisy (aj portálne alebo dikálne súpisy), ktoré slúžili na stanovenie výšky štátnej dane, ďalej stoličné daňové súpisy, desiatkové súpisy, urbáre, kanonické vizitácie, súpisy duší. Významným prameňom štatistickej povahy sú taktiež tridsiatkové a mýtné registre, kvôli bohatosti informácií i mestské knihy a výročné školské správy. Cieľom štatistického spracovania údajov má byť ich analýza, ktorá podáva

prehľad o aktuálnom stave prípadne o trendoch vývoja.

Jozef Šimončíč stručne predstavuje *Archívy reholných generalátov v Ríme – pramene k dejinám Slovenska* (s. 115 – 119). Vychádza z poznatkov a osobných skúseností z r. 1992 a 1993, kedy sa zúčastnil študijných ciest do Ríma. Výskumom mal zistiť kvalitu a kvantitu dokumentov k dejinám Slovenska a možnosti štúdia v týchto archívoch. Študoval v Tajnom vatikánskom archíve a viacerých centrálnych reholných archívoch, odkiaľ sa mu podarilo získať základné informácie o benediktínoch, dominikánoch, františkánoch, kamalduloch, trinitároch, jezuitoch, piaristoch a ich vzťahu k dejinám Slovenska. Študoval tiež v pápežskom inštitúte Germanicum – Historicum, archíve Nepomucena, Ústave sv. Cyrila a Metoda a archíve Školských sestier sv. Františka.

Zaradenie nasledujúcej štúdie *Vyšetrovací spis ŠtB – hodnoverný prameň?* (s. 120 – 139) medzi príspevky o prameňoch k starším dejinám Slovenska pôsobí dosť rušivo. To mu ale nijako neuberá na kvalite. Jej autorom je mladý historik Miroslav Klobučník pôsobiaci v Ústave pamäti národa. Podáva podrobný obraz o praktikách Štátnej bezpečnosti, ktoré používala pri politických procesoch najmä v rokoch 1948 – 1953. Základnou spisovou dokumentáciou ŠtB sú vyšetrovacie spisy, pričom prevažujú skupinové vyšetrovacie spisy, zložené zo skupinového spisu a množstva osobných spisov. Autor konštatuje, že spolitizovanie vyšetrovania ŠtB oprávnene sponchyňuje objektívnosť údajov, napriek tomu vyjadruje presvedčenie, že pri rekonštrukcii dejín totality nemôžeme tento prameň opomenúť.

Regionálne historické bádanie má na Slovensku pomerne bohatú tradíciu, zvlášť v regiónoch, kde pôsobili spolky historikov, napr. Trnava, Trenčín, východné Slovensko. Celkom osobitné miesto na poli regionálnej historiografie má Spiš, kde dodnes aktívne pôsobí Spišský dejepisný spolok so širokým autorským zázemím spomedzi svojich členov. Jedným z dôsledkov celospoločenských zmien po r. 1989 je aj zmena v nazeraní na vlastné dejiny. Viedlo to k enormnému nárastu vo vydávaní mestských a obecných monografií, samozrejme, na rozličnej odbornej úrovni. Tento trend sa dodnes odzrkadľuje najmä pri tvorbe záverečných kvalifikačných prác absolventov odborov história a dejepis na všetkých univerzitách na Slovensku. Vo svojom príspevku *Pramene k regionálnym dejinám* (s. 140 – 149) to potvrdzuje aj Marta Dobrotková.

Cenným príspevkom k dejinám Gemera je štúdia Moniky Skalskej *Pramene k dejinám Jelšavy do konca 13. storočia* (s. 150 – 159). Podrobne sa venuje tak archeologickým, ako aj jednotlivým písomným prameňom k dejinám tohto mestečka.

Ivana Fialová na základe štúdia delimitovaných písomností z Ústredného cisárskeho archívu vo Viedni, v súčasnosti uložených v Slovenskom národnom archíve, opisuje *Habsburské panstvo Šaštín v 2. polovici 18. storočia* (s. 160 – 171). V období, keď boli vlastníkami šaštínskeho panstva Habsburgovci, okrem mestečka Šaštín k nemu patrilo ďalších 11 dedín. Panstvo administratívne spadalo do Nitrianskej a Bratislavskej stolice. Hlavným prameňom pre autorku bol tzv. „historický“ súpis z r. 1799, ktorý vznikol na nariadenie Riaditeľstva cisárskych majetkov vo Viedni, aby sa cisársko-kráľovská rodina oboznámila so stavom svojho majetku.

Štúdia prof. Ivan Balta z Univerzity v Osijeku *Doseljavanje Slovaka u Slavoniju (Hrvatsku) u 19. i 20. stoljeću* (s. 172 – 187) podáva obraz o doosídľovaní slavonskeho Chorvátska Slovákmi v 19. a 20. storočí. Uvádza, že už v 18. storočí začína sťahovanie Slovákov do týchto oblastí, pričom s väčšou intenzitou prebehla hlavná migračná vlna v rokoch 1880 – 1941. Čitateľa môže čiastočne limitovať publikovanie tohto príspevku v originálnom jazyku.

Ako posledná je v zborníku zaradená štúdiá Mariána Manáka *Kapitulácia Nemecka vo svetle dokumentov Ministerstva zahraničných vecí USA* (s. 188 – 205). Autor vychádzal z materiálov Ministerstva zahraničných vecí USA, ktoré pravidelne publikuje pod názvom Zahraničné vzťahy Spojených štátov (známe sú pod skratkou FRUS).

V časti *R e c e n z i e* (s. 209 – 227) je šesť príspevkov. Peter Labanc recenzuje zborník *Rytierstvo – element v živote stredovekého človeka*, Trnava 2005, ktorého editorom bol vtedajší študent Katedry histórie Trnavskej univerzity Jozef Meliš. Zuzana Lopatková hodnotí *Hospodárske dejiny Slovenska 1526 – 1848* v edícii Márie Kohútovej a Jozefa Vozára, Bratislava 2006, Erika Juríková prináša pohľad na sumarizujúce dielo Jany Kepartovej *Češi v Pompejích 1748 – 1948* (Kulturnéhistorická studie), Praha 2007. Dve ďalšie recenzie sa týkajú diel, venovaných rôznej problematike v takmer identickom období. Peter Jašek recenzuje monografiu Martina Lacka *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*, Bratislava 2007 a Ivana Fialová dielo Martina Gareka *Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947*, Krakov 2007. Túto časť uzatvára recenzia na monografiu nestora maďarskej historiografie medicíny profesora Emila Schultheisza a Lászlóa Andrása Magyara *Orvosképzés a nagyszombati egyetemen 1769 – 1777* (Vzdelávanie lekárov na Trnavskej univerzite), Piliscsaba 2005, ktorú recenzent František Šimon považuje za výnimočnú a mimoriadne prínosnú k poznaniu spoločných uhorských dejín.

Na koniec zborníka sú zaradené *R o z h Ľ a d y* (s. 231 – 241), kde Zuzana Lopatková prináša úplný zoznam diplomových prác, obhájených na Katedre histórie FF TU v r. 2007 a 2008, pričom ich jednotlivo stručne charakterizuje.

Vychádzajúc zo spomínaného odborného seminára podáva siedmy ročník zborníka *Studia historica Tymaviensia* dôstojný obraz o stave historického výskumu na základe pramenného bádania v súčasnosti. Dovoľme si upozorniť len na jednu skutočnosť, že niektoré príspevky zaradené medzi štúdie rozsahovo skôr patria k odborným článkom. Pozitívom naopak je, že zborník načrtáva ďalšie možnosti vedeckého výskumu a upozorňuje na potrebu kritického postoja k prameňom týkajúcich sa rovnako starších, tak aj novších slovenských dejín.

Anna Nemešová

***Acta historica Neosoliensia* 10.** Eds. Rastislav Kozíak - Imrich Nagy. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied UMB, 2007, 434 s. ISSN 1336-9148

Odborný časopis *Acta historica Neosoliensia* je vydávaný ako ročenka Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Obsah ročenky 10/2007 je rozdelený do viacerých sekcií. Sú nimi jubileum, články, rozhľady, metodológia, dokumenty, muzeológia a kultúrne dedičstvo, recenzie a správy. Všetky príspevky obsiahnuté v časopise sa širokospektrálne venujú rôznorodej problematike.

Úvodný článok Valérie Chromekovej je zasvätený osobe Dr. Jozefa Gindla, CSc. pri príležitosti jeho nedežitého životného jubilea, deväťdesiatych narodenín. Medailón má byť pripomenutím života tohto historika, ktorý sa venoval predovšetkým výskumu slovenského, a najmä banskoštiavnického baníctva. Autorka predstavuje jeho život počnúc štúdiami, pričom vyzdvihuje to, že okrem histórie a francúzštiny mal aj technické vzdelanie, keďže vyštudoval aj banskú priemyslovku. V ďalšej časti článku predstavuje jeho vedeckú činnosť na pozadí jeho pracovných pozícií.

Komplexný pohľad na publikačné a vedecké aktivity Dr. Jozefa Gindla, CSc. ponúka precízne spracovaná osobná bibliografia. Ako uvádza Blanka Snopková, jej zostavovateľka, zásluhy J. Gindla, CSc. v oblasti bansko-historického výskumu dokumentuje viac ako 300 publikovaných vedeckých štúdií, časopisec-kých statí a článkov, biografických portrétov, recenzií a zborníkov, na ktorých sa podieľal. Osobná bibliografia o. i. obsahuje tiež ohlasy odbornej verejnosti na jeho publikačnú činnosť. Ako zostavovateľka ďalej uvádza, v Štátnom ústrednom banskom archíve (ŠÚBA) v Banskej Štiavnici je spracovaný i osobný fond J. Gindla, CSc. Nevydané rukopisy v bibliografii zahrnuté neboli, a to z dôvodu ich rozsahu. Nechýbajú však tzv. „bergfesty“ a vybrané práce, ktoré sú inými autormi často citované. Jeho osobná bibliografia tak celkovo obsahuje 491 záznamov. Zostavovateľka čerpała údaje najmä z bibliografie prác J. Gindla, CSc. uverejnenej v Spravodaji ŠÚBA, zo štúdie O. Kuchtovej *Publikačná činnosť Jozefa Gindla, CSc.* publikovanej v Zborníku Slovenského banského múzea, roč. 14, 1989, z osobného archívneho fondu J. Gindla v ŠÚBA, taktiež zo Slovenskej národnej bibliografie a iných sekundárnych zdrojov. Syntézou týchto zdrojov zostavovateľka vytvorila nesporne prínosné spracovanie činnosti Dr. Jozefa Gindla, CSc., jedného z najvýznamnejších banských historikov na Slovensku v druhej polovici 20. storočia.

Prvým príspevkom v sekcii článkov je štúdia *K interpretáciám najstarších písomných dokladov o osídlení Zvolenskej kotliny* autora Pavla Maliniaka. V jej úvode autor oboznamuje s najvýznamnejšími prácami venujúcimi sa danej problematike. Popri najstarších dokladoch osídlenia regiónu sleduje vo svojej štúdií topografiu, vlastnícke vzťahy a zmienky o osídlení územia v období, ktoré predchádzalo prvému písomnému doloženiu názvu sídla. Taktiež mapuje utváranie stredovekých osád na územiach, ktoré sa vyčlenili z chotárov starších sídel. Zaoberá sa najstaršími písomnými záznamami o obciach na území Zvolenskej kotliny.

V ďalšom článku s názvom *Počiatky drevorubačských a uhliarskych osád na území obce Staré Hory* píše Oto Tomeček, jeho autor, o doterajšom stave bádania tejto problematiky. Príspevok sa zaoberá osadami Jelenec, Rybie, Valentová, Bachlačka. Jednotlivé osady sú opisované podľa chronológie ich vzniku, od najstaršej po najmladšiu. Jadro práce spočíva predovšetkým v spresnení doby vzniku jednotlivých drevorubačských a uhliarskych osád ležiacich na území obce Staré

Hory, pričom sa zaoberá príčinami ich založenia.

Nasledujúci článok Zuzany Chladnej pod názvom *Kostol premenenia Pána v Španej Doline z aspektov archívno-historického výskumu* sa venuje špaňodolinskému kostolu ako takému. Podstatu začína rozvíjať hneď v úvodnej časti, v ktorej sa autorka prácou s relevantnými prameňmi snaží vyvrátiť pôvodné úvahy o datovaní budovania kostola už v roku 1254. Argumentuje, že nápis nad vstupným renesančným portálom nie je hodnoverným faktom potvrdzujúcim doteraz akceptované datovanie. Autorka pritom poukazuje na absenciu pramenného materiálu, ktorý by ho potvrdzoval. Podporuje to tým, že informácie v dochovaných prameňoch do konca 15. storočia sú veľmi strohé, takže problematické je aj datovanie vzniku samotnej obce. Ďalším argumentom je to, že pramene do prvej polovice 15. storočia medzi kostolmi historického chotára Banskej Bystrice ten špaňodolinský neuvádzajú. S častou nápisu nad vstupným portálom súhlasí, a to s tým, že kostol bol postupne prestavovaný. Začiatok výstavby kaplnky tak pripúšťa najskôr až v druhej polovici 15. storočia. Podľa autorky to môže dokazovať neskorogotické okno v bočnej kaplnke, zrejme predchodkyne dnešného kostola. Prestavba kaplnky na kostol sa viaže s príchodom reformácie. Konkrétne sa mala uskutočniť v roku 1593, pričom to autorka potvrdzuje viacerými prameňmi. V krátkosti približuje zložitú situáciu 17. storočia, kedy sa tu o. i. objavuje aj jezuitská misia. V článku je následne stručne sledovaná história kostola až po súčasnosť.

Marcela Domenová sa vo svojom príspevku venuje *Dedičským právam a stredovekým testamentom prešovských mešťanov*. Podtitul článku *Sonda k uplatneniu dedičského práva v praxi na základe analýzy testamentov a dobových právnych zbierok do roku 1526* približuje jeho obsah. Autorka sa zaoberá testamentmi od roku 1245 do roku 1526. Štúdia je rozdelená do viacerých častí. Prvá sa venuje stavu a zachovaniu testamentov v Prešove a mestách Pentapolitany. V ďalšom kroku skúma stav zachovania testamentov a porovnáva ho s ďalšími mestami na Slovensku či v susedných štátoch, predovšetkým v Čechách. Nasledujúca časť je venovaná dedičskému právu. Ide o meštianske právo slobodných kráľovských miest a špeciálne Prešova. Píše o postupnom vývoji dedičského práva od zákonného dedenia po dedenie na základe testamentu. V tretej časti sa podrobne zaoberá formálnymi a obsahovými náležitosťami testamentu. Poukazuje na podmienky, ktoré bolo treba splniť, aby bol testament platný, na delbu majetku pri dedení, práva a povinnosti zomrelého a následne jeho dedičov, na želania a alternatívne naloženia s majetkom. Hovorí o svedkoch, ktorí boli predpísaní pre patričný druh testamentu, venuje sa tiež adoptovaným či nemanželským dedičom, osobám a príčinám, pre ktoré sa dediť nemohlo, taktiež poručníkom – tútorom. Autorka si všíma aj približné datovanie testamentov, či skôr ich vykonanie, a to prostredníctvom zápisov v mestských knihách. Neopomína ani prípady spísania nových závetov, či dohody ohľadom delby majetku. Štúdia je prínosom k skúmaniu stredovekých testamentov na východnom Slovensku.

Zuzana Krupová v úvode svojho článku s názvom *Vývoj náboženského zloženia obyvateľov Spiša vo svetle štatistík* jasne stanovuje dôvody výberu danej problematiky. Prácu rozdeľuje do dvoch kapitol. Prvá kapitola osobitne analyzuje jednotlivé sčítania ľudu, pričom autorka ich vybrala šesť, konkrétne v rokoch

1700 a 1843, kde ako podklad využíva cirkevné prehľady, a v rokoch 1800, 1921, 1950 a 1991, pri ktorých vychádza z oficiálnych záznamov. Štruktúrovaná je vždy podľa rokov sčítania ľudu. Pri každom z nich je uvedené, aký bol primárny prameň. Následne sa venuje náboženskému zloženiu obyvateľstva podľa konfesií, pričom vždy začína tou najpočetnejšou. Ide o rímskokatolíkov, gréckokatolíkov, evanjelikov a. v., židov a iné vierovyznania, ktoré uvádza v časti iné. V druhej časti porovnáva vždy dve po sebe chronologicky nasledujúce sčítania. Autorka najprv určila typy klasifikácií obcí odrážajúcich mieru zmeny náboženskej štruktúry. Jednotlivé porovnania majú svoju štruktúru. Autorka najprv objašňuje situáciu v danom období a následne zaraďuje jednotlivé obce do stanovených typov, čím prehľadne podáva obraz o zmenách náboženského zloženia v tom ktorom období a tej ktorej obci. K hodnotnosti a prehľadnosti príspevku prispievajú aj grafy umiestnené v texte.

Darina Vasilová vo svojej štúdií spracovávala tému *Záujmové aktivity študentov v oblasti samovzdelávania, sociálnej podpory, umenia a športu na Právnickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v rokoch 1850 – 1918*. V úvode sa všeobecne zaoberá mimoškolskými záujmovým aktivitám poslucháčov Právnickej akadémie na Prešovskom evanjelickej kolégiu. Po počiatčom priblížení problematiky venuje osobitný dôraz jednotlivým vzdelávacím krúžkom a spolkom. Podáva tak zaujímavý a hodnotný obraz o záujmových aktivitách študentov.

Filip Čuček vo svojej štúdií *Slovinci, Slováci a bosniansko-hercegovinské peripetie od roku 1875 po Berlínsky kongres* podáva zaujímavý obraz problematiky prostredníctvom dobovej tlače, predovšetkým slovinských novín Slovenski národ a Slovenec. Na území Slovenska sa zamerá na Národné noviny. Svoj výskum zasadil do obdobia od roku 1875 po Berlínsky kongres. Článok môžeme rozdeliť do viacerých celkov. Prvý pútavo zachytáva vtedajšie udalosti a postoje Nemec-ka, Rakúsko-Uhorska, Ruska, ale tiež Slovákov k vzniknutej situácii. V druhom celku je do centra pozornosti postavený Lublňanský podporný výbor a martinské Národné noviny. Sledovaná je tu angažovanosť spolku pri pomoci povstaniu, rovnako tak mapuje aj aktivity jednotlivých periódík pri podpore Slovinska. Záverečná časť sa venuje vzťahu k zajatcom v Srbsku.

Angelika Dončová podáva pútavú prácu *Jeden aktér jednej synody : Ludovít Bazovský na synode evanjelickej a. v. cirkvi v roku 1921*. V článku sa pokúša ponúknuť pohľad na to, ako sa Bazovský svojím účinkovaním na synodálnom zasadaní pričínol o konsolidáciu evanjelickej cirkvi a. v. v ČSR po roku 1918, o jej územnú organizáciu a vytvorenie podmienok pre pripojenie sa neslovenských príslušníkov evanjelického vierovyznania k slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. Prácu autorka obsahovo člení do dvoch častí, v ktorých upriamuje svoju pozornosť najprv na slovenských evanjelikov v čase tzv. provizória a tiež na samotného Ludovíta Bazovského, účastníka synody evanjelickej cirkvi a. v.

Témou povojnového antisemitizmu na Slovenku sa vo svojej štúdií „*Prípád Topolčany*“ – *Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov* zaoberá Jana Šišjaková. V úvode opisuje príčiny antisemitizmu, ktoré pretrvali aj po druhej svetovej vojne. Poukazuje na skutočnosť, že práve na území Slovenska stále pretrvával antisemitizmus, za čo bolo Slovensko kritizované, i keď štáti neprá-

vom. Autorka sa zameriava na udalosť nazvanú Topolčiansky pogrom. Pred samotným opisom udalosti objasňuje situáciu židov v Topolčanoch a následne sa venuje samotnému incidentu, po ktorom postupne krok za krokom sprevádza nasledujúcimi udalosťami. Podrobne rozoberá vyšetrovanie, ktoré po incidente prebiehalo. Prostredníctvom toho bližšie poukazuje na skutočnosti, ktoré sa tam odohrali a upozorňuje na fakty a nezrovnalosti, cez prizmu ktorých sa pokúša odhaliť skutočné príčiny a dôvody, ktoré viedli k vypuknutiu pogromu. Vďaka bohatému využitiu archívnych zdrojov a časovému odstupu sa autorke úspešne podarilo vykresliť situáciu, ktorá tam vypukla, ale tiež upriamiť sa na reálie, ktoré podávajú jasnejší pohľad na udalosť. Autorka ďalej upriamuje svoju pozornosť na stanovisko, ktoré k Topolčianskemu pogromu zaujali politici. V závere zdôrazňuje skutočnosť, že táto udalosť posunula riešenie židovskej otázky vpred. No zároveň jedným dychom dodáva, že stúpol aj nárast antisemitských nálad.

Dana Vasilová ponúka zaujímavú štúdiu *Využitie projektovej metódy vo vyučovaní regionálnych dejín*. V úvodnej časti sa venuje samotnému pojmu regionálna história, pričom dôraz kladie na dôležitosť jej priblíženia žiakom, resp. študentom, čím dochádza k rozvíjaniu ich historického myslenia. Nepovšimnutý neostáva ani samotný pojem projektová metóda, kde prehľadne uvádza základné znaky a etapy projektu. V ďalšej časti píše o základných didaktických princípoch, pričom poukazuje na kompetencie rozvíjajúce sa u žiakov na hodinách dejepisu práve pomocou využitia projektovej metódy. Veľmi pozitívne hodnotím uvedenie konkrétneho príkladu projektu zameraného na regionálne dejiny – Zvolenský manifest, ktorého základ tvorí práca žiakov s autentickými dokumentmi. Jeho cieľom je oboznámiť žiakov s priebehom a významom Zvolenského manifestu z roku 1932. Autorka sa podrobne venuje samotnej motivácii, cieľu, metódam práce, spôsobu hodnotenia i časovému rozvrhnutiu projektu. Pri motivácii kladie dôraz na využitie metódy brainstormingu a kooperatívneho vyučovania ako základnej formy práce pri projekte. V ďalšej časti uvádza konkrétne úlohy skupinovej práce prostredníctvom jasne naformulovaných otázok. Taktiež je tu spomínané hodnotenie projektu nielen zo strany učiteľa, ale aj žiakov. V závere článku hovorí o dôležitosti vystavenia výslednej práce skupín v priestoroch školy, aby sa s ich prácou mohli oboznámiť spolužiaci, vyučujúci i rodičia, čím sú žiaci hrdí na svoju prácu. Samotný článok ma zaujal hlavne svojou aktuálnosťou a využitím nielen v teoretickej, ale hlavne v praktickej rovine.

Marián Karcol si za tému svojej štúdie zvolil *Obdobie neúspešných pokusov o „definitívne riešenie židovskej otázky“ na Slovensku*. Autor detailne približuje situáciu na Slovensku v rokoch 1943 a 1944. Sleduje oficiálne vyhlásenia slovenských politických predstaviteľov dotýkajúce sa transportu židov, reakcie židovského obyvateľstva a ich snahy o vyhnutie sa krutému osudu, sleduje tiež stanoviská slovenských cirkevných predstaviteľov, ktoré sa jasne nestotožňovali s deportáciami. Neopomína ani nesúhlasné stanoviská Vatikánu adresované prostredníctvom pápežského vyslanca slovenskej vláde. Autor ďalej poukazuje na pokračujúce snahy vládných predstaviteľov o deportácie. Všimá si však, že v spojitosti s naklonením situácie vo vojne v neprospech Nemcov začali vládni predstavitelia obozretnejšie pristupovať k „definitívnemu riešeniu židovskej otázky“. Poukázal aj na tú skutočnosť, že ďalšie transporty sa síce odohrali, ale už

neboli pod plnou taktovkou slovenských vládnych predstaviteľov, ako bolo plánované v roku 1943. Aj napriek obmedzeniu rozsahu štúdie sa autorovi podarilo prispieť k riešeniu danej problematiky.

Na záver môžeme skonštatovať, že zborník *Acta historica Neosoliensia* sa vyznačuje značnou pestrosťou ponúkaných tém. Prináša hodnotné štúdie, ktoré čiastočne prispievajú k riešeniu rôznorodých problematik a rozličných období spojených predovšetkým s územím stredného Slovenska, ale taktiež s územím okolitých regiónov.

Matúš Veliký

***Studia historica Nitriensia* 13.** Ed. Egon Wiedermann. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, Katedry histórie, archeológie a muzeológie, 2006, 321 s. ISBN 80-8094-068-1

Studia historica Nitriensia 13 sa vnútorne člení na štúdie a krátke články, eseje a recenzie a nové knihy. Prvý oddiel časti Štúdie a krátke články je venovaný 10. výročiu Katedry archeológie FF UKF v Nitre. Obsahuje šesť štúdií z odboru archeológie. Prvý z nich, z autorského pera zostavovateľa tohto zborníka, sa venuje desiatim rokom terénneho výskumu jubilujúcej katedry.

Druhý oddiel zborníka *Studia historica Nitriensia* 13 je vyplnený štúdiami z oblasti dejín. Štúdia R. Arpáša *HSLŠ a amnestia V. Tuku v roku 1937* sa začína opisom okolností, za ktorých prebiehal v septembri 1936 piešťanský zjazd Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ) a radikalizácie, ku ktorej HSLŠ spela pod vplyvom mladej generácie okolo K. Sidora. Mladí straníci, podľa slov autora, považovali Tuku za martýra za slovenskú vec a svojho duchovného otca. Hlinka sa v súdnom procese pôvodne v roku 1929 postavil za Tuku. HSLŠ chcela Tuku vykresliť ako obeť justičnej zloville pražskej vlády, čím chcela zväčšiť svoj volebný potenciál. Tuka bol ale nakoniec uznaný vinným a právoplatne odsúdený. Článok pokračuje Sidorovou návštevou Tuku vo väzení na Pankráci. Tuka sa obával, že tento ruch okolo jeho osoby zle ovplyvní jeho šance na amnestiu. Prezident Beneš neumožnil, aby Tuku mohli spoločne navštíviť Hlinka, Tiso, Sidor a Jozef Budaj. Následne teda Tuku navštívil 21. januára iba Hlinka, ktorý žiadal Tuku, aby sa politicky neangažoval. Hlinka a Sidor požiadali Ivana Dérera, sociálneho demokrata a ministra spravodlivosti, aby sa angažoval u Beneša vo veci Tukovho prepustenia. Autor tu poukazuje na paradoxnosť celej situácie, pretože práve Ivan Dérer sa zaslúžil o začatie Tukovho vyšetrovania po tom, čo vypukla celá kauza Tukovej vlastizrady a protištátnej činnosti. Beneš preukázal značnú ústretovosť v otázke možnosti Tukovej amnestie. Nakoniec pred vojnou neboli československej politickej špičke známe dôkazy o Tukovej špionáži v prospech Maďarska. Úplne právne preukázateľná bola iba Tukova protištátna činnosť. Premiér Hodža dúfal v ochotu HSLŠ ku kompromisom. Katolícky kňaz profesor Jozef Kačka začal na Sliachi podpisovú akciu za Tukovo prepustenie. Tuka mal byť prepustený a z osobného fondu prezidenta Beneša mu malo byť vyplácaných mesačne 2000 Kč. Stal sa totiž štátnym zamestnancom. Podmienkou bolo, aby sa zdržiaval v Plzni

a bol tak pod dohľadom väznice v Boroch. Bolo to podmienené prepustenie. 3. júna Beneš podpísal Tukovo prepustenie pod ochranný dohľad. Následne Tuka 15. júna Benešovi vo svojom liste ďakoval za svoje prepustenie. HSLS po prepustení považovala celú záležitosť okolo Tuku za vyriešenú ľudsky i politicky. Ani nie po pol roku bola vyhlásená autonómia Slovenskej krajiny a Tuka bol prevezený do Piešťan. Politicky sa znovu angažoval, čo vyvolávalo obavy umierneného krídla HSLS okolo Tisu. Aj napriek tomu, že autor štúdie cituje tiež K. Sidora, zdá sa nám tento príspevok vyvážený a objektívny.

Maďarské menšinové školstvo v prvej Slovenskej republike je v poradí druhá štúdia tohto zborníka venujúca sa histórii. Jej autor ju začína ideálom školstva za slovenského štátu, a to kresťanskou a národnou školou. Spomína v nej obmedzenie koedukácie a jej úplné zrušenie na stredných školách. Ďalej hovorí o snahe zamedziť modernizmu na školách. V obidvoch prípadoch v tom vidí snahu katolíckej cirkvi prispôbovať školskú sústavu slovenského štátu svojím predstavám. Hovorí o obmedzovaní národnostného školstva spôsobovanom v štáte vládnucou ideológiou. Štúdia rozlišuje privilegované nemecké národnostné školstvo a trpené rusínske. Autor hovorí o vylúčení Židov a Rómov zo školskej sústavy. V celej svojej štúdií sa ďalej venuje maďarskému národnostnému školstvu. Spomína zásadu recipacity voči maďarskej menšine na Slovensku, ktorej početnosť udáva na úrovni 65 000. Maďarské menšinové školstvo plynule vychádza z maďarského menšinového školstva existujúceho počas medzivojnového Československa. Počas trvania slovenského štátu žiadna nová maďarská škola nevznikla, no až na jednu výnimku ani nezaklikla. Osnovy menšinových škôl boli identické s osnovami slovenských škôl, iba slovenčina mala v menšinových maďarských školách menšiu dotáciu ako na slovenských a navyše sa v maďarských školách vyučovala maďarčina v dotácii 5 – 7 vyučovacích hodín. Existovala aj možnosť súkromného vyučovania na základnom stupni. Maďarský pedagogický ústav skončil svoju činnosť v júni 1939. Maďarskí študenti však mohli získať ďalšie vzdelanie v Maďarsku. Medzi maďarskými vysokoškólakmi na Slovensku pôsobili spolky Magyar akademikus keresztény köre a Magyar mensa academica egyesület fininternátus. Autor opisuje tiež podmienky, za ktorých mohli existovať menšinové školy. Jednou z nich bolo aspoň tridsať školopovinných detí patriacich k danej menšine v obci alebo v obvode danej školy. Hovorí aj o snahe zriadiť maďarskú vyššiu školu sedliacku na Slovensku a o neúspechu tohto snaženia. Kriticky hodnotíme autorovo vyjadrenie o kultúrno-výchovnom a finančnom zaostávaní slovenských škôl. Toto by sme za reálne považovali iba niekde a aj to iba na vtedajšom pohraničí. Autor spomína zasahovanie notárstiev a žúp pri zaradzovaní maďarských detí do novoootváraných slovenských škôl. Maďarské školy však finančne a materiálne podporovali svojich žiakov a ich rodičov. To spôsobovalo, že maďarské školy navštevovali aj slovenské deti. Zmeniť to chcela Slovenská liga tým, že i ona vyvíjala snahu materiálne podporovať slovenské žiactvo. Okresné úrady s pomocou notárstiev a žandárstva viedli evidenciu o politickom zmýšľaní učiteľov maďarských škôl, pričom väčšinu učiteľov považovali za lojálnych voči slovenskému štátu. Výnimočne však niektorí učitelia maďarských škôl boli preložení, sledovaní, prepustení ako aj väznení pre svoj protislovenský postoj, krajinú zaujatosť a protislovenské pôsobenie.

Autor uvádza aj niekoľko takýchto prípadov, ktoré sa vyskytli nielen medzi maďarským učiteľstvom, ale takisto ojedinele medzi niektorými maďarskými kňazmi. Venuje svoju pozornosť aj problematike detských opatrovní, sezónnych a denných útulkov, maďarskému skautingu atď. V závere štúdie opisuje prípad troch maďarských vysokoškolských zapletených do nepovolených politických aktivít Zjednotenej maďarskej strany, ktorým bolo umožnené dokončiť štúdium na Slovenskej univerzite až po diplomatickej nóte Maďarského veľvyslanectva.

Nové Sady: Historický landuse rurálneho sídla v nižinnej poľnohospodárskej krajine je štúdiou Petra Chrastinu a Martina Boltžiara. Landuse, ako vysvetľujú autori, je štúdium historických aspektov využitia skúmaného územia. Autori si za predmet svojej štúdie vybrali landuse obce Nové Sady na severozápade Nitrianskeho kraja v susedstve obce Zbehy. Osvetľujú tu fyzicko-geografickú, resp. geo-ekologickú štruktúru miestnej krajiny, jej horninovú skladbu na príklade miestneho stavebného materiálu použitého pri stavbách domov. Štúdia definuje členitosť, nadmorskú výšku a rozlohu katastra obce, jej klímu a vplyv riečky Radošinky na ňu. Všeobecné hydrologické podmienky, pôdu, súčasnú, teda reálnu vegetáciu, a živočíšstvo. Historický landuse chotára obce konkrétnejšie približuje najmä v rokoch 1782 až 2002. Autori v menšej miere opisujú aj landuse do roku 1782. Mapky využitia pôdy či, ako sa uvádza v štúdiu, zeme, približujú hektárové výmery lesov, krovín, trvalých trávnatých porastov, trvalých poľnohospodárskych kultúr, ako sú vinice a pridoimové záhradky. Štúdia definuje aj rozrastanie zastavanej plochy. Na doplnenie a vylepšenie predstavy o landuse Nových Sádov sú súčasťou štúdie taktiež letecké fotografie, čím sa ešte viac zväzňuje jej geografické podfarbenie.

Jozef Leikert svoju štúdiu *Rok 1968 v živote spisovateľa a novinára Ladislava Mňačka* začína spisovateľovým návratom z Izraela, kde odišiel v roku 1967 dva mesiace po 4. zjazde československých spisovateľov, na protest proti ostrej anti-izraelskej politike komunistov. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 Mňačko predpokladal, že okupanti odídu na naliehanie svetovej verejnosti. Bol presvedčený o tichom súhlase USA s okupáciou. Autor štúdie sa opiera o rozhovor s Klárou Jarunkovou a Mňačkovou neterou Jaroslavou Keprtovou. Spisovateľ Mňačko hovorí o Husákovvej účasti na rokovaníach v Moskve po boku Svobodu ako o kardinálnej chybe. O Dubčekovi si myslel, že jeho zločinom bola jeho ľudskosť. Mňačkovi dvaja švagrovia emigrovali z Ruska po boľševickej revolúcii v roku 1917. Aj preto mal rád ruského človeka. Veril, že dobrí Rusi sa hanbia za okupáciu Československa. Nakoniec však Mňačko opustil Československo znova. S manželkou Evou Okályiovou, dcérou básnika Ivana Kraska, emigroval do Rakúska.

Poznámky k niektorým aspektom morálnej filozofie P. Charrona sú štúdiou Ludovíta Marcího. Autor hovorí o okolnostiach doby a o vplyve vtedajšej filozofie na Charrona a jeho myslenie. Charron hľadá rovnováhu a prirodzenosť medzi jednotlivcom a vonkajšou prírodou. Rastie v ňom skepsa, ale nie do nekonečnej beznádeje. Riešenie je totiž v prispôbení vlastných noriem konania zákonom prírody, teda v umiernenosti želaní. Kritizuje tých, čo navonok vystupujú ako strážcovia morálky ale pritom šliapu po základných etických normách. Je to kritika inkvizície? Autor to nevyklučuje. Nábožensky rozdelených obyvateľov štátu

spája osoba panovníka, ktorá práve vďaka konfesionálnym rozdielom o to viac získava na dôležitosti v štáte, ktorý práve ona spája. Ludovít Marci vidí v Charronovej úcte k zákonom, a to v cudzine k zákonom iného panovníka, vlastne úctu k iným kultúram. Autor tejto štúdie nachádza v Charronovej filozofii prvky multikulturalizmu a tolerance. Charron je však paradoxne skeptický voči tým istým zákonom a zvykom, ktorých dôležitosť navonok uznáva. Východisko je vo vnútornej autonómii múdreho človeka, ktorý dodržiava zákony, lebo sú zákonmi, aj keď zákony sú pre tých, ktorí bez nich nedokážu správne konať. Napriek svojej tolerantnosti a sklonu k multikulturalizmu je Charron konzervatívny. Je taký kvôli zachovaniu statusu quo, ktorý je dôležitý pre zachovania mieru. Mier bol pre Charrona dôležitý, veď žil v dobe náboženských konfliktov. Človek sa však podľa Charrona nemá báť smrti. Je to jeho najväčšia životná úloha. V živote je mnoho horších vecí ako smrť. Charron teda uznáva možnosť dobrovoľnej smrti ako dôstojného ukončenie nedôstojného života.

V zborníku *Studia historica Nitriensia 13* sa nachádzajú ešte štyri štúdie muzeologického zamerania, dve eseje a niekoľko recenzií.

Juraj Pavlis

***Annales historici Presovienses vol. 7.* Ed. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2007, 319 s. ISBN 978-80-89046-45-4**

Vydávanie zborníkov či ročeniek ako platformy pre prezentáciu výsledkov vedeckovýskumnej práce patrí k štandardnej činnosti katedrií, ktoré sa zaoberajú historickou vedou. Výnimku netvorí ani Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ktorý pravidelne (od roku 2001, keď vznikla na Katedre dejín Fakulty humanitných a prírodných vied PU v Prešove) vydáva ročenku *Annales historici Presovienses*.

Súbor vlni vydaných šestnástich príspevkov je rozdelený do dvoch hlavných častí: štúdie (6) a grantové výstupy (10). Jeho súčasťou sú aj recenzie, glosy a kronika. Vzhľadom k charakteru pracoviska je evidentná rôznosť profilácie každého člena, ale aj ostatných domácich odborníkov, čo sa odráža i v rozmanitosti uverejnených príspevkov.

Úvodný blok otvára štúdia Henriety Liskovej *Zo života banskobystrických mešťanov v stredoveku*. Autorka v nej vychádza zo zachovaného a dostupného archívneho materiálu a na základe najstaršej mestskej knihy (1386 – 1399) a účtovných kníh z rokov 1482, 1489, 1490 a 1493 ponúka fragmentárny pohľad na stredoveký život mešťanov v jednom z najvýznamnejších uhorských banských miest na území dnešného Slovenska. Analyzuje majetkové pomery, rekonštruuje dôležité návštevy mesta, cesty mešťanov, všíma si najstaršie zmienky o mestských kúpeľoch, lekárovi, Špitáli sv. Alžbety. Svoju pozornosť venuje aj mestským daniam a komparáciou s banskoštiavnickým vzorom predstavuje tiež fragment trestného štatútu mesta z roku 1390.

Štúdia Patrika Kunca je venovaná zaujímavej podobnosti žiadostí dvoch rozličných uhorských účastníkov Americkej revolúcie uchádzajúcich sa o miesto

v americkej armáde. Analýzou textu oboch dokumentov sa autor usiluje objasniť pôvod úspešnej žiadosti Michala Kováča de Fabricy adresovanej Benjaminovi Franklinovi a neúspešnej žiadosti Františka Serafína Beňovského, ktorý svoju žiadosť adresoval Kontinentálnemu kongresu.

Hospodárske pomery v Michalovciach v 18. storočí vo svojom príspevku mapuje Peter Kónya. Okrem predstavenia vlastníckych pomerov venuje autor pozornosť kvôli dominantnému postaveniu v hospodárskom živote predovšetkým poľnohospodárstvu, ale aj michalovskej remeselnej výrobe, obchodu, hospodárskym objektom, sleduje demografický a ekonomický vývin a všíma si takisto významné zmeny v poddanko-zemepanských vzťahoch v súvislosti s urbárskou reguláciou Márie Terézie.

Jedno z najvýznamnejších období existencie prešovského Kráľovského katolíckeho vyššieho gymnázia predstavuje vo svojom príspevku Annamária Kónyová. Poukazuje na dôležité postavenie tejto inštitúcie v monarchii v období dualizmu, ktoré nadobudla i vďaka nevyhnutnému materiálnemu a personálnemu zabezpečeniu. Okrem neho si autorka všíma aj sociálnu a konfesionálnu štruktúru a aktivity študentov, predstavuje učebný plán a jednotlivé vyučovacie predmety.

Vývoj slovenského prostredia na prelome 19. a 20. storočia si vo svojej štúdií všíma Ján Mojdis. V dôsledku rozmáhajúceho sa maďarského tlaku na slovenské obyvateľstvo autor poukazuje na presadzovanie „slovenskej otázky“ do širšieho západoeurópskeho rámca, ale na druhej strane tiež na silnejúce liberálnejšie smery a presadzovanie sa západoeurópskych tendencií vo všetkých oblastiach spoločenského života Slovákov, pričom konštatuje, že napriek zložitým sociálno-ekonomickým podmienkam sa často nedarilo presadzovať slovenské požiadavky aj pre „konzervativizmus“ či zaostalosť slovenského prostredia. Autor ďalej predstavuje názory a stanoviská predstaviteľov slovenského politického života (J. Lajčiak, S. H. Vajanský) a zahraničných osobností vystupujúcich na obranu Slovákov (R. W. Seton-Watson, W. Ritter) k týmto tendenciám.

Úsilie o prekonanie odporu promaďarsky zmýšľajúcich a na Maďarsko politicky orientovaných spišských Nemcov v rámci naplnenia programu o politickom zjednotení slovenských Nemcov pod jeho vedením sleduje vo svojom príspevku Michal Schvarc. Prostredníctvom zastavenia činnosti Zipserdeutsche Partei, nátlakovej a represívnej pacifikácie jej čelných predstaviteľov Andora Nitscha či Emmericha Vargu, ovládnutia spolku Karpathenverein s dominantným postavením spišských Nemcov a napokon aj likvidácie tradičného spišsko-nemeckého týždenníka Karpathen-Post predstavuje totalitné snahy Deutsche Partei v období narastajúceho autoritatívneho režimu na Slovensku.

V rámci projektu s názvom *Palamizmus – teologický, filozofický, spoločensko-politický, historický, kultúrny a umelecký fenomén Byzancie a jeho vplyv na slovanské prostredie* prezentuje zborník príspevkov Jána Šafina, ktorý v ňom upriamuje pozornosť na teologické problémy, ktorými sa zaoberalo sedem ekumenických koncilov v období ohraničenom prvým a druhým koncilom v Nicei (325 – 787) a poukazuje na vzťah medzi filozofiou a teológiou, ortodoxiou a herézou v ranom byzantskom období. Výstupom zo spomínaného projektu je aj slovenský preklad z diela byzantského filozofa Pléthona (*Slovo o reformách – odporúčanie Theodorovi*,

vládcovi Peloponézu) od Imricha Belejkaniča.

Otázkou vzťahov cirkvi a štátu, spojených s financovaním náboženského života, cirkevných inštitúcií a časti najmä vyšších škôl v súlade so záujmami štátu prostredníctvom verejnoprávných fondov – Náboženského fondu a Uhorského študijného fondu, sa od ich vzniku do roku 1918 zaoberajú vo svojom príspevku Peter Kónya a Annamária Kónyová. Autori analyzujú právnych predchodcov oboch fondov, v súvislosti s úsilím o zmenu ich právneho postavenia a majetkových pomerov hľadajú odpoveď na otázku ich právnej podstaty, kvôli ich katolíckemu charakteru poukazujú na snahy o ich sekularizáciu, ale na druhej strane aj tendenciu katolíckej cirkvi o prevzatie oboch fondov do skutočného vlastníctva.

Martin Javor mapuje slobodomurárske hnutie v habsburskej monarchii v 18. storočí, jeho štruktúru a organizáciu a začleňuje ho do európskeho systému. Uvádza problémy, s ktorými sa slobodomurári museli vyrovnávať, organizačné zmeny, ale tiež ukončenie činnosti väčšiny lóží pod vplyvom jozefínskych reforiem. Súčasťou jeho príspevku je aj predstavenie organizačnej a korešpondenčnej centrály lóží osemdesiatych rokov 18. storočia, periodika *Journal für Freimaurer*, ako i tabuľkový prehľad všetkých lóží v monarchii.

Téme výstahovalectva z východného Slovenska sa na základe analýzy štatistických údajov z rokov 1922 – 1937 venuje Milan Belej. Rozborom migračného pohybu obyvateľov štyroch východoslovenských regiónov – zemplínskeho, šarišského, spišského a abovského, ale aj Revúcej a Rožňavy, veľmi dobre dopĺňa predchádzajúci výskum tejto problematiky. Medzivojnové výstahovalectvo porovnáva s migračnými pohybmi pred 1. svetovou vojnou, pretože práve región východného Slovenska mal v tomto období najvyššiu intenzitu výstahovalectva Uhorska. Autor zachytáva konkrétne prejavy zmien v procese výstahovalectva, osobitne si všíma výstahovalcov podľa etnického hľadiska, poukazuje na viaceré špecifiká na regionálnej úrovni, analyzuje smerovanie migrácie do Európy a USA.

K pochopeniu komplikovaného cirkevného problému na Slovensku v prvých rokoch Československej republiky pomáha svojím príspevkom Peter Zmátlo. Archívnym výskumom a štúdiom ďalšej dobovej tlače dopĺňa práce Ľudovíta Petraška, keď opisuje vznik a priebeh nešťastného konfliktu v Nižnom Šebeši v júli 1925, na následky ktorého zahynul Matej Huľa. Analyzuje jeho možné príčiny, pozornosť venuje aj kľúčovým postavám tejto udalosti, predovšetkým fran-tiškánskeho pátrovi Agapovi Malkušákovi.

Prevažne kvantitatívnemu vývojuavidnického školstva sa vo svojej štúdiu venuje Nadežda Jurčíšinová. V období rokov 1945 – 1960 sleduje všetky stupne a typy tu existujúcich škôl, predstavuje najdôležitejšie problémy (materiálne, vyučovací jazyk), s akými sa museli vysporiadať.

Zborník prináša taktiež príspevky spracované v rámci inštitucionálneho projektu *Politická emigrácia z Ruska a východné Slovensko (1918 – 1945)*, venovanom ruskej emigrantskej komunite na východnom Slovensku a jej konkrétnym predstaviteľom. V prvom z nich sa Lubica Harbulová venuje komunite ruských emigrantov v centre regiónu východného Slovenska, v Košiciach. Poukazuje na ich kultúrny život, vzájomné vzťahy s Košičanmi a všíma si hlavných iniciá-

torov a organizátorov medzivojnovej spolkovej činnosti ruskej diaspóry. Jej reflexiou na stránkach medzivojnového regionálneho periodika vydávaného v Košiciach, predovšetkým pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus, sa zaoberá Ján Džujko, pričom konštatuje, že tematika ruskej emigrácie, až na stručné informácie týkajúce sa podujatí ruských emigrantov, prípadne ich spolkov a organizácií, ostávala na okraji záujmu Slovenského východu. Cenným príspevkom v zborníku je aj súpis zachovaných písomných materiálov k problematike ruskej emigrácie na území východného Slovenska, nachádzajúcich sa vo fondoch archívov Prešovského a Košického kraja, ktorý pripravila Karin Fábrová.

Michal Marták

Spišská Belá. Ed. Zuzana Kollárová. Prešov : Universum, 2006, 441 s. ISBN 80-89046-37-1

Historické monografie miest a obcí majú ako osobitý žáner historickej spisby svoje špecifiká. Metódou spracovania, obsiahnutými informáciami i spôsobom narácie by mali zohľadňovať adresátov, ktorým sú prioritne určené. Sú to ľudia s osobitým vzťahom k danej lokalite, či už v nej žijú, alebo k nej majú inak motivovanú emocionálnu väzbu. Svoje predstavy má často i „zadávateľ“, najčastejšie predstavitelia samosprávy, ktorých naplnenie od knihy očakávajú. Predovšetkým by mala prispieť k posilneniu povedomia jeho občanov – lokálpatriotizmu, propagácii kultúrnych pamiatok, čo môžu byť skvosty architektúry, výnimočné osobnosti, ktorých život bol nejako spätý s daným miestom, alebo „miesta pamäti“ celonárodného významu. Často sa v nich preto prejavuje tendencia vyhýbať sa problémovým otázkam, alebo prinajmenej hľadať kompromisné formulácie, ktoré by najmä v prípade ešte „živej minulosti“ nejatrila staré rany. To sú limity a mantinely, ktoré autorovi, resp. kolektívu autorov kladie samotný žáner. Je preto na ich uvážení, či zvolia prísne vedeckú cestu a svoj text vystavajú ako vedeckú štúdiu, rešpektujúc všetky metodické zásady práce historika, alebo sa vydajú menej prebádaným chodníkom a pokúsia sa vykresliť minulosť m(i)esta prostredníctvom príbehov. Druhá z možností je síce ťažšia, no na druhej strane čitateľsky prítiažlivejšia. Spomedzi nich je v posledných rokoch asi najvydarenejšou Tibenského *Poctivá obec budmerická*.

Spišská Belá patrí do početnej skupiny miest, ktorých súčasné postavenie v regióne i v rámci celej republiky je výrazne odlišné od toho, ktoré mala v minulosti. Svedectvo o jej niekdajšom význame však podáva architektúra a bohatá história. Jej súčasných 6200 obyvateľov sa príliš nevzdaluje od niečo vyše troch tisíc obyvateľov v medzivojnovom období a okolo 2,5 tisíc v polovici 19. storočia. Tento, na mesto nízky počet, dovoľuje na rozdiel od monografií veľkých miest detailnejšie opísať jeho spoločenský i hospodársky život, fungovanie samosprávy, jej personálne obsadenie a pod. Je tak veľká pravdepodobnosť, že každý, kto má miestne korene, nájde nejakú zmienku o svojich predkoch. Či už v menoslove padlých v 2. svetovej vojne, alebo na kandidačných listinách.

Prvá monografia mesta z pera Samuela Webera pochádza už z roku 1892.

Okrem nej od 70-tych rokov minulého storočia vychádzali pod redakčným vedením Michala Grigera zborníky *Z minulosti Spišskej Belej*, v ktorých najmä široký okruh spišských regionálnych historikov prezentoval výsledky svojich bádání. Aj v porovnaní s väčšími mestami mali preto dejiny Spišskej Belej veľmi solídnu úroveň spracovania a najmä v starších obdobiach preto nebolo nutné robiť základný výskum.

Na tvorbe kolektívnej monografie *Spišská Belá* sa podieľalo spolu trinásť autorov. Rovnako ako u iných monografií miest a obcí stáli autori jednotlivých kapitol pred otázkou, kadiaľ viesť hranicu medzi primeraným predstavením dobového kontextu a nadbytočným uvádzaním všeobecných (a všeobecne známych) informácií. U jednotlivých autorov je hranica vytýčená rôzne, čo nevyplýva len z objemu a povahy zachovaných prameňov pre jednotlivé obdobia, ale sčasti i z rôznej miery ich publikačných skúseností.

Chronologické rozčlenenie do kapitol je vyvážené, osudom mesta v stredoveku i rannom novoveku je venovaný, i s ohľadom na heuristickú bázu, primeraný priestor. Počet spoluautorov, ako i rozčlenenie monografie do tematicky prekrývajúcich sa kapitol ale spôsobili, že sa viaceré údaje opakujú. Prehľad náboženského vývoja mesta, konfesiónálne rozdelený do dvoch celkov, poskytol na jednej strane väčší priestor na podrobnejšie zmapovanie náboženských pomerov tohto etnicky a nábožensky pluralitného mesta, viedol však k duplicitnosti viacerých údajov. Tematické rozdelenie do kapitol nie je na viacerých miestach konzekventne dodržané, takže napr. v kapitole *Politické udalosti a verejná správa mesta 1412 – 1918* sa nachádza pasáž o masovom vystahovalectve a hospodárskych príčinách jej vzniku. Rovnako i rozsiahly citát o návšteve arcivojvodu Karola Ludovíta v Spišskej Belej sa viac ako do prv spomínanej kapitoly hodil do časti venovanej spolkovému životu pred rokom 1918. Zmieným nedostatkom sa bolo možné vyvarovať dôslednejšími redaktorskými zásahmi, čo je však častým problémom kolektívnych monografií (na s. 153 sa dvakrát spomína prepuknutie epidémie kiahní v roku 1880, odvolávajúce sa dokonca na ten istý prameň). Zrejme by sa tak odstránila i neustálená terminológia (napríklad „Slovenská republika“, „vojnová Slovenská republika“ i „Slovenský štát“ i pre obdobie po prijatí ústavy 21. júla 1939).

Pri už spomínanom solídnom spracovaní lokálnych dejín je preto škoda, že niektoré aspekty života mesta ostali trochu mimo pozornosť. Spolkový život v období dualizmu, prežívajúci do prvej svetovej vojny v Spišskej Belej, podobne ako na celom Spiši, mal nebyvalý rozmach, no je načrtnutý len náznakovito, na priestore necelých dvoch strán. Modernizácia spoločnosti prebiehala v Uhorsku v podmienkach stupňujúcich sa snáh o nacionálnu homogenizáciu, ktorá v prostredí spišských Nemcov dosiahla nebyvalú mieru akceptácie. Viaceré historické procesy, ktorých zmapovanie by bolo na prospech poznania nielen lokálnych/regionálnych dejín, ale i v rámci celkového vývoja slovenskej spoločnosti, ostali nepovšimnuté. Medzi ne patrí problém šírenia maďarskej národnej idey prostredníctvom športových, turistických a kultúrnych spolkov, priebeh nacionálneho zápasu na pôde konfesiónálnych spolkov, v cirkevných zboroch, ale i v mestskom zastupiteľstve pred a po roku 1918, rovnako ako samotný prevrat a vytváranie nových mocenských štruktúr v multietnickom a konfesiónálne zmiešanom meste.

Viac pozornosti by si zaslúžil i proces prenikania slovenského obyvateľstva z okolitých obcí. Ten nezmenil len národnostné pomery v meste, ale i početné zastúpenie jednotlivých náboženských zborov a ich status v živote mesta. Napriek strate dominantného postavenia nemeckého etnika v štatistickom vyjadrení si až do konca 30-tych rokov 20. storočia necelá tretina Nemcov udržala ekonomickú i politickú moc vo svojich rukách. Jednotlivým sprievodným javom akulturácie v meste, ako bol rozdielny sociálny status, homogenizačný tlak školského systému, jazyková otázka v pastorácii a pod., ktoré na tento proces vplývali, sa čiastočne venujú autori kapitol, chýba však ucelenejšie zhodnotenie tejto najdôležitejšej zmeny, ktorú mesto v 19. storočí zažilo. Jej význam zvyraňuje i fakt, že politický život Spišskej Belej ešte i v medzivojnovom a vojnovom období bol do veľkej miery determinovaný zápasom medzi nemeckou a slovenskou národnosťou. V tomto súboji, kde jedným šlo o udržanie dominantného postavenia a druhým o emancipáciu a zodpovedajúci podiel na moci, boli židovské strany a ich politici do roku 1938 často jazýčkom na váhach.

Napriek tomu sú kapitoly venované obecnej správe, politickému a kultúrnemu životu v podtatranskom meste cenné a využiteľné i pre komparáciu v širšom než regionálnom kontexte. Nemalý podiel na tom má i fakt, že dôležitý prameň poskytujúci obraz o živote mesta očami jej reprezentácie, mestská kronika, sa v Spišskej Belej, na rozdiel od mnohých iných miest, v rokoch 1945 až 1948 „neustratila“.

To isté platí i pre opis udalostí, ktoré viedli k ukončeniu vyše 600-ročnej histórie spišskobelianskych Nemcov. Rok trvajúce prechodné obdobie od mája 1945 do 9. – 10. mája 1946, kedy „odišlo okolo 850 Nemcov“ však prechádza mlčaním, čo je pochopiteľné vzhľadom na citlivosť tejto témy vzhľadom k stále žijúcim aktérom a pamätníkom. Túto medzeru sčasti vyplňa kapitola venovaná politicky prenasledovaným obyvateľom Belej v rokoch 1945 – 1989. Slovensko-nemecké spoluzitíe na Spiši nebolo ani pred nástupom Hitlera k moci bezkonfliktné, ako vidno i na príklade Spišskej Belej, jeho násilné tragické ukončenie však poznamenalo nielen nemecké obyvateľstvo, ale i ľudí, ktorí zostali. Monografia si všíma i následky vyhnania Nemcov a Židov pre život mesta, po ktorých zaujali miesto v uprázdnených domoch na námestí a hlavných uliciach ľudia z okolitých podhorských obcí, bez skúseností s mestským životom, odlišnými sociálnymi normami, vzdelaním a mentalitou. To sa, podobne ako v iných spišských mestách, na dlhé roky odrazilo nielen na zanedbanom výzore kedysi najvýstavnějších námestí a ulíc, v zmenených medziludských vzťahoch a celkovej atmosfére mesta.

Vrátim sa ešte k už spomínanému zoznamu padlých v 2. svetovej vojne. Je na ňom len 14 mien, keďže medzi nimi chýbajú belianski Nemci. Nielen preto, že v období, keď padli, (ešte) boli občanmi mesta, ale i pre historickú dôslednosť a úplnosť obrazu o demografických dôsledkoch 2. svetovej vojny si zaslúžili byť uvedení na zozname.

Cennou kapitolou je *Život politicky prenasledovaných Belanov (1945 – 1989)*, ktorá je dôležitá najmä pre vytváranie kultúrnej pamäte nezdeformovanej komunistickým výkladom a falzifikáciou dejín. Písanie histórie je základnou formou výkladu a reflexie minulosti každej sociálnej skupiny, či už je to národné

spoločenstvo alebo mesto. Na recenzovanej kolektívnej monografii je preto potrebné osobitne vyzdvihnúť odvahu, nevyhýbať sa ani citlivým otázkam (snád s výnimkou osudov nemeckého obyvateľstva po roku 1945). Nemenej tiež komplexnosť a detailnosť spracovania vývoja politickej samosprávy, kultúrneho a spolkového, i iných aspektov života v nemecko-slovenskom meste na spišskom pohraničí, ktoré profesionálnym historikom môže poslúžiť ako zdroj informácií, alebo pri komparácii s vývojom v iných regiónoch.

Peter Šoltés

VENTURA, Václav. *Spiritualita kresťanského mníštví 1. Od počátků po svatého Jana Zlatoústého*. Praha : Benediktínske arcidióceze svätého Vojtecha a svätej Markéty v Břevnově, 2006, 348 s. ISBN 80-86882-03-9

Publikácia Václava Venturu, vysokoškolského pedagóga, popredného odborníka na patológiu, ekumenickú teológiu a dejiny mníštv, sa zaoberá spirituálnou reholným životom od jeho vzniku do začiatku 5. storočia. Autor čerpá z nepreberného množstva historických prameňov a literatúry, z ktorého zoznamu je na prvý pohľad zrejmé, že publikácia je výsledkom jeho intenzívneho celoživotného štúdia. Dielo vzniklo po redakčnej úprave autorových jedenástich prednášok Ondřejom Koupilom a za výdatnej pomoci vydavateľstva benediktínskeho arcidióceze na Břevnově, ktoré sa cielene sústreďuje na problematiku dejín a spirituality kresťanského mníštv. Výsledná práca si zasluhuje našu úctu.

V úvode práce autor rozoberá viaceré teórie o vzniku mníštv a samotný pojem monachos (s. 9-16). Niektoré staršie prekonané teórie aj sám vyvracia. Podčiarkuje i nadväznosť mníšskej kontemplácie na predošlé filozofické vedomie, no podľa neho evanjeliová blahozvesť dala životu nový rozmer, kresťanstvo predstavilo antickému človeku nový zmysel života a posunulo ho kvalitatívne na iné miesto. V práci autor uplatňuje moderný ekumenický prístup k problematike mníštv, ako môžeme vidieť hneď v úvode na strane 9: „Ohnisko, v ktorom sa formulovali základné protestantské princípy, bol Lutherov augustiniánsky kláštor. Novosť jeho formulácií a rozhodujúce rozpoznanie jadra evanjelia vznikli v kadlube jeho vrúcnej mníšskej zbožnosti“ (kto zo slovenských katolíckych teológov by formuloval niečo podobné?).

Prvá kapitola (kapitoly autor symbolicky nazýva knihami, s. 17-39) je venovaná predchodcom kresťanského mníštv v židovstve. Vrcholným predstaviteľom alexandrijskej syntézy židovstva a gréckej filozofie je Filón. On dokázal pozitívne spracovať stoicizmus a platonizmus a nájst styčné body medzi nimi a biblickým zjavením (s. 30). Druhá kapitola (s. 40-53) hovorí o novozákonných apokryfných prameňoch mníštv. Osoby Jána Krstiteľa, Ježiša, Pavla apoštola a iných dávajú dobrý príklad asketizmu a určujú hranice ortodoxie v rovine učenia a morálky. Tretia kapitola (o predchodcoch mníšskeho ideálu v kresťanskej tradícii, s. 54-80) a štvrtá kapitola (o predchodcoch mníšskeho ideálu v antike a na Východe, s. 81-123) sa zaoberajú osobnosťami, akými boli Metodios z Olympu, Tertullian, Plótinus, Klement Alexandrijský, Órigenes a inými.

Zaujímavá je odbočka do hinduistickej a buddhistickej mníšskej tradície (s. 116-123). Piata kapitola (s. 124-140) predstavuje historický zrod mníšstva stelesnený najmä v osobe sv. Antona pustovníka a jeho životopisca Atanázia. Manuálna práca, solidarita s núdznými, neustála modlitba, čítanie Písma a život v ústraní sa stali základnými črtami mníšskej spirituality (s. 131). Cieľom duchovného boja púštneho askétu je premáhanie nerestí a dosahovanie cností.

Šiesta kapitola (s. 141-174) opisuje obdobie po sv. Antonovi pustovníkovi a venuje sa Pachómiovi, Evagriovi z Pontu a príbehom z apofthegmata. V tomto čase sa vytvorila originálna spoločná forma mníšskeho života nazývaná cenobitizmus, ktorej je rovnako venovaný priestor. Siedma kapitola (s. 175-228) sa zaoberá klasikmi mníšskej literatúry Jánom Kassiánom a Makariom Egyptským. Obaja boli majstrami duchovného života, ktorí do detailov vykreslili vo svojej tvorbe. Z diela Kassiána ako z jedného z prameňov dodnes čerpá najmä západná benediktínska spiritualita. V ôsmej kapitole (s. 229-252) sa autor rozpisuje o dobe Bazila Veľkého a o mníšskom živote formovanom podľa jeho pravidiel. Deviata (s. 253-267) a desiata kapitola (s. 268-302) rozprávajú o Gregorovi Naziánskom a o Gregorovi Nysskom, o ich živote a ich impulzoch, ktorými oživilí mníšsku tradíciu. Posledná jedenásta kapitola (s. 303-322) rozoberá dielo a prínos Jána Zlatoústeho.

Jednotlivé kapitoly sú pomerne rozsiahle, v niektorých miestach detailné, s početnými prepismi gréckych a latinských termínov. Kniha miestami obsahuje dlhé preklady duchovných textov, najmä duchovných zážitkov opisovaných osôb, čím sa stáva pútavým čítaním a nie iba strohým faktografickým učebným textom. Na konci knihy samozrejme nájdeme aj zoznam skratiek, bibliografiu, menný register a vydavateľskú poznámku.

V závere publikácie autor uzatvára svoje myšlienky. V mníšstve vidí zdroj nového života celého kresťanstva (s. 323) a tvrdí, že mníšstvo spolupôsobí na vytváranie nových vzťahov vo svete a v stvorenstve. Zároveň nezabúda na tragické omyly a pády mníšstva, ktoré podľa neho súvisia s opustením prvotných princípov radikálneho nasledovania chudobného Krista (tamže). Tie však konkrétne nešpecifikuje. V budúcnosti uvidíme, či sa autor nemýlil, či aj v modernom formujúcom sa svete 21. storočia zohrá mníšsky element dôležitú úlohu.

Práca *Spiritualita kresťanského mníšství 1* zaplňa biele miesto českej a slovenskej historiografie v odbore monasteriológie a spláca jej 40-ročný dlh. Je dlho očakávanou syntézou dejín vzniku a začiatkov mníšskeho hnutia, navyše poskytuje mnoho inšpirácií a čitateľských zážitkov. V súčasnosti, keď sa u susedov formuje novo vzniknutá Patristická spoločnosť Českej republiky, máme sa určite na čo tešiť.

Jaroslav Nemeš

Z minulosti Spiša : Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči XV. Ed. Ivan Chalupecký. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2007, 303 s. ISBN 978-80-969456-2-7

Jubilejný pätnásty ročník Ročenky Spišského dejepisného spolku v Levoči

prináša príspevky, ktoré odzneli na dvoch hlavných odborných podujatiach uskutočnených v roku 2007. Bola to konferencia venovaná dejinám mestečka Spišské Vlchy a vedecké podujatie venované významnému spišskému šľachtickému rodu Čákiovcov (Csakyovcov). Zborník je doplnený aj o ďalšie hodnotné príspevky týkajúce sa dejín Spiša a prináša celkom dvanásť štúdií a osem odborných článkov.

Podujatím, na ktorom sa Spišský dejepisný spolok podieľal ako spoluorganizátor, bola konferencia venovaná dejinám Spišských Vlách. Osobitosť postavenia tohto mestečka je v tom, že mestské výsady dostalo podstatne skôr ako ostatné spišské mestá. Už v roku 1243 kráľ Belo IV. udelil tunajším hostom mestské privilégia. Druhým špecifikom je, že Spišské Vlchy boli ako jediné vyňaté spod jurisdikcie spišského prepošta a podliehali priamo ostrihomskému arcibiskupovi.

Históriu výskumov a rekonštrukciu osídlenia od najstarších dôb nám v svojom príspevku *Zaniknuté osídlenia v chotári Spišských Vlách* približuje archeológ Marián Soják. Podáva prehľad zastúpenia jednotlivých období a doložených kultúr, pričom vyslovuje potrebu ďalšieho systematického výskumu archeologických lokalít v katastrálnom území Spišských Vlách. Peter Labanc v štúdií *Spišskovlašský farár Jakub* vyjadruje presvedčenie, že už pred udelením mestských výsad tu existovala farnosť. Prvýkrát sa ale o postavení farára a fary v Spišských Vlachoch dozvedáme z listiny Ladislava IV. z decembra 1273. Menovite sa v prameňoch ako farár uvádza až Jakub v r. 1278, ktorý bol súčasne kanonikom – lektorom Spišskej kapituly. Jeho ďalšie životné osudy sú nejasné, no autor sa na základe štúdia obsiahleho pramenného materiálu prikláňa k názoru, že bol neskôr zvolený za spišského prepošta. Výrazne osobný charakter má príspevok *Spišské Vlchy v zrkadle času* od etnografa Jána Olejníka, ktorý tu prežil detstvo. Približuje čitateľom miestne pomery a duchovnú kultúru obyvateľov v období rokov 1921 až 1941. Uchovávanie kultúrneho dedičstva miestnou ľudovou hudbou Gregovcov je téma, ktorú v svojom článku *Ludová pieseň a história* rozoberá Ján Čarnogurský. Miroslav Hovančík sa v svojom článku zaoberá *Dynamikou slovej zásoby nárečia mesta Spišských Vlách v sociologickom kontexte*. Porovnáva historický materiál z r. 1850 – 1855 zozbieraný viacerými autormi v okolí a zvukové záznamy nárečia so súčasným stavom. *Spoločensko-kultúrne pôsobenie Martina Šafára*, dlhoročného pedagóga v Spišských Vlachoch, približuje Lubomír Baloga.

Po Zápolských a Thurzovcoch sú Čákiovci (Csakyovci) tretím najvýznamnejším šľachtickým rodom, ktorého osudy sú spojené s držbou Spišského hradu i županstva. Aj o rode Čáki (Csaky) Spišský dejepisný spolok zorganizoval kvalitné odborné podujatie s medzinárodnou účasťou.

Olga Granasztói v štúdií *Nové Sans Souci* ponúka rekonštrukciu Čákiovského (Csakyovského) letohrádku na základe súdobých literárnych súpisov. Opisuje nielen pohnuté osudy letohrádku vystavaného v r. 1773 – 1776 v blízkosti rodinného sídla v Iliášovciach, známeho ako Nové Sans Souci, ale i grófa Štefana Čákiho (Csakyho) a jeho manželky Júlie Erdődy. Tomuto miestu sa v podstatne kratšom článku venuje tiež Štefan Mitro. Hostom konferencie bol aj István Fried, ktorý podrobne rozobral *Otázky týkajúce sa mnohohojzčnosti a multikulturality Spiša*. Kunsthistoričky Marta Herucová a Mária Novotná prezentovali zaujímavé

výsledky svojho doterajšieho výskumu týkajúceho sa *Rodových portrétov Csákyovcov z 19. storočia*, ktorých je na Slovensku doložených asi päťdesiat, pričom najviac práve na Spiši (v Levoči, Markušovciach a Spišskej Novej Vsi). Ponúkajú tiež pokus o novú identifikáciu Amerlingovho portréту grófký Mariany von Norman-Ehrenfels, rod. Freiin von Prandau, matky grófký Anny, vyd. Čáki (Csáky). Ján Olejník rozoberá *Vplyv Csákyovcov na duchovnú a hmotnú kultúru ľudu na Spiši z pohľadu etnografa*. Pôsobeniu Csákyovcov v *Košiciach na začiatku 19. storočia* sa v svojom článku venuje Štefan Eliáš. V štúdiu *Bitka kráľa Karola 15. 6. 1312* sa tenže autor snaží o objasnenie okolností a lokality osudnej bitky. Podáva prehľad kronikárskych záznamov o tejto udalosti a upozorňuje na mylnú lokalizáciu boja, ktorá je dodnes vžitá.

Zborník obsahuje aj ďalšie zaujímavé štúdiá týkajúce sa starších i novších dejín Spiša. Maďarský historik Ferenc Piti analyzuje a komentuje *Poznatky k sporu spišského prepošta a spišskopodhradských hospesov (1338 – 1339)*, ktorému doterajšia odborná literatúra zaoberajúca sa spišskými Sasmi takmer vôbec nevenovala pozornosť. Vzácnym príspevkom je štúdia *Historické tymbany na Spiši* muzikologičky Janky Petőczovej, ktorá sa dlhodobo venuje výskumu bohatej hudobnej histórie Levoče a Spiša.

Najnovšie dejiny sú zastúpené tromi štúdiami. Obsahovú analýzu významnejších slovenských spišských novín medzivojnového obdobia prináša rozsiahla štúdia Petra Zmátla *Slovenská regionálna tlač na Spiši v období prvej Československej republiky z pohľadu historika*. Podáva kritické zhodnotenie vplyvu regionálnej tlače na jednotlivé spoločenské vrstvy, príslušníkov národností a ich vzájomné vzťahy v multietnickom priestore Spiša. Ďalšie príspevky sa venujú tematike zložitého vývoja poľsko-slovenských vzťahov. Na základe štúdia nových dokumentov Pavol Jakubec rozoberá *Septembrovú krízu 1938 a delimitáciu československo-poľskej hranice v okolí Javoriny* a Martin Garek *Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1938 – 1939*. Vďaka obojmu príspevkom získavame podrobný obraz o okolnostiach a dianí na našej severnej hranici, ako miesta stretu záujmov oboch zainteresovaných krajín.

Časť odborných článkov dopĺňajú ešte príspevky Antona Karabinoša prinášajúceho výsledky *Archeologického výskumu juhozápadnej kaplnky Kostola sv. Jakuba v Levoči* a príspevok Jána Petríka o *Štefanovi Petročzym (1874, Granč-Petrovce – 1957, Budapešť)*, ktorý nám ponúka náčrt jeho biografie a vojenskej kariéry.

V záverečnej časti Ročenky sú pravidelne uverejňované recenzie a bibliografia prác o Spiši vydaných v aktuálnom období.

Anna Nemešová

PRÍLOHA
SUPPLEMENT
BEILAGE

Obhájené magisterské práce Katedry histórie Filozofickej fakulty
Katolíckej univerzity v Ružomberku
v rokoch 2006 – 2008

Magisterské práce 2006

- DLUGOŠOVÁ, Miroslava. J. E. ThDr. Štefan Barnáš : život a dielo.
HALAMOVÁ, Alena. Jozef Kočíš : príspevok k životu a dielu.
JELEŇOVÁ, Mária. Život a dielo PhDr. Michala Murcka.
JUREŇA, Dávid. Život a dielo Ferdiša Jurigu.
KOMPÁN, Jaroslav. Kultúrne-osvetová činnosť na Liptove (1918 – 1938).
LEJKOVÁ, Mária. Karol Sidor : politik a diplomat.
MOŠTENAN, Miroslav. Oskár Formánek.
PAVLIS, Juraj. Dejiny Slovenského národného múzea : Spišského múzea v Levoči.
ŠIMRÁKOVÁ, Nadežda. Proces vysťahovania Židov z Československa do Palestíny po 2. svetovej vojne.

Magisterské práce 2007

- BORONČOVÁ, Katarína. Náboženstvo starých Slovanov.
DUBĚCIOVÁ, Alena. Činnosť Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v okrese Žilina v rokoch 1939 – 1945.
DŽUGANOVÁ, Mária. Tvorba netradičných pomôcok na hodinách dejepisu pre základné školy.
HLÁDEKOVÁ, Elena. Učebnica slovenských dejín Cirkvi.
KNAPOVÁ, Zuzana. Dejiny obce Hlboké od najstarších čias do roku 1849.
KOMENDÁKOVÁ, Alena. Náboženstvo Keltov.
LAJČÁK, Jozef. História vojenského jazdeckta v c. k. plukoch a pôsobenie rodu Dessewffyovcov v nich.
LUPČO, Martin. Židovská minorita v dejinách Slovenska a Vranovského okresu.
MATLOVIČOVÁ, Mária. Slovenský klérus v politike.
MERTINYÁK, Michal. Jozef Sivák – život a dielo.
NÁKAČKOVÁ, Martina, rod. MOTOLOVÁ. Historický prehľad benediktnov na Slovensku.
RYBÁROVÁ, Martina. Majetkoprávne okolnosti vzniku oravského komposesorátu.
SKUKÁLKOVÁ, Milada. Kultúrne-osvetová činnosť v Bytči v 20. storočí.
TKÁČOVÁ, Mária, rod. OLEJKÁROVÁ. Kráľovstvo Vandalov v severnej Afrike.
VESELOVSKÝ Tomáš(†). Slovenské národné povstanie a následné vojenské udalosti na dolnom Liptove.

VOKÁLOVÁ, Zuzana. *Zdravotnícka a dobročinná činnosť na strednom Spiši v medzivojnovom období.*

ZIBUROVÁ, Martina. *Patrocíniá svätého Jakuba na Slovensku.*

Magisterské práce 2008

BALÁŽOVÁ, Lucia. *Analýza bosých a obutých karmelitánok.*

BARTOŠOVÁ, Katarína. *Koleso a voz v dobe bronzovej.*

BEKEŠOVÁ, Michaela, rod. SADLONOVÁ. *Kultúrno-spoločenské pomery v medzivojnovom období v Brezovej.*

BELISOVÁ, Andrea. *Kultúrny život v Prešove na stránkach týždenníka Šariš v 30. rokoch 20. storočia.*

BOCANOVÁ, Michaela. *História kaštiela v Humennom a osobnosti s ním späté.*

BOGÁŇ, Branislav. *Činnosť Jozefa Gabčíka v zahraničnom odboji počas druhej svetovej vojny a atentát na Reinharda Heydricha.*

DEMKOVÁ, Martina. *Demografický vývin Lipian od 2. polovice 19. storočia do 30. rokov 20. storočia.*

HALAMOVÁ, Katarína. *Život a dielo Milana Šišmiša.*

HORNÁ, Martina. *Život a dielo historika Štefana Pozdišovského.*

HOŠALOVÁ, Adriana. *Alexander Velký a Ázia.*

IVANOVÁ, Daniela. *História a činnosť Tekovského múzea v Leviciach.*

JÁNOŠÍKOVÁ, Zuzana. *Janko Slovenský a Mikuláš Šprinc : šíritelia slovenského slova a kultúry v Amerike.*

KALMANOVÁ, Tatiana. *História drotárstva a jeho podoba v súčasnosti.*

KARAFFOVÁ, Lenka. *Vyučovacie metódy a pomôcky vo vyučovaní dejepisu s využitím nových technológií.*

KOLHÁNEKOVÁ, Milica. *Príspevok k dejinám obce Vyhne.*

LAZOROVÁ, Jaroslava. *Zo života bardejovských Židov.*

LENKOVÁ, Lenka. *Emancipácia žien v slovenských dejinách v období 19. – 20. storočia.*

MARHEFKOVÁ, Marcela. *Porovnanie dvoch inkvizícií : cirkevnej a svetskej.*

MATUSOVÁ, Michaela. *Výrazy náboženských prejavov v historickej identite Slovákov.*

MITRIŠINOVÁ, Jana. *Asimilácia rusínskeho obyvateľstva na príklade obce Banské.*

MOČÁRYOVÁ, Katarína. *Dejiny tradičnej ľudovej kultúry.*

OBŠITNÍK, Lukáš. *Demokratická strana, 1944 – 1948.*

OROLÍMOVÁ, Martina. *Kultúrny život v okrese Dolný Kubín počas prvej Československej republiky.*

PÁLENÍKOVÁ, Lenka. *Procesy s čarodejnicami.*

PAVLOVIČ, Pavel. *Príspevok k dejinám Levíc.*

PINDIAKOVÁ, Martina. *Život a dielo Andreja Kavuljaka.*

PLACHÁ, Katarína. *PhDr. Vlado Uhlár.*

PLŠÍK, Rudolf. *Dr. Mikuláš Beskyd.*

RERKOVÁ, Mária. *Politická aktivita žien v Komunistickej strane Československa.*

RIDILLOVÁ, Martina. *Templári.*

- ROMAŇÁKOVÁ, Eva. *Mária Medvecká a jej galéria.*
RUMAN, Ondrej. *Život a dielo Jána Vencka.*
SRŠŇOVÁ, Martina. *Dejiny školstva v Liptovských Sliačoch.*
STAROŇOVÁ, Gabriela. *Hospodárska kríza 1929 – 1934 na stránkach dobovej tlače na Spiši.*
STRAPKOVÁ, Júlia. *Život a dielo historika a kňaza Mikuláša Mišíka.*
ŠAFFA, Luboš. *Štefan Nikolaj Hýroš : život a dielo.*
ŠENKOVÁ, Mária. *Historické okolnosti vzniku pevnosti Leopoldov a jej postavenie medzi tureckými fortifikačnými objektmi na území Slovenska.*
TARGOŠOVÁ, Stanislava. *Dejiny kúpeľov Korytnica.*
TIMKOVÁ, Michaela. *Gotická cesta.*
VAGAŠOVÁ, Lucia. *Cechy v dejinách Slovenska a stav ich bádania.*
VALEČKOVÁ, Katarína. *Ignác Grebáč Orlov : život a dielo.*
VALUŠIAK, Dávid. *Štefan Tiso : život a dielo.*
ŽIŠKOVÁ, Zuzana. *Okolnosti vzniku, činnosť a revitalizácia združenia evanjelických duchovných.*

Spracovala Zuzana Vokálová

RUŽOMBERSKÝ HISTORICKÝ ZBORNÍK II.

Editori: Mgr. Miroslav Hutka, PhD.
Mgr. Peter Zmátlo, PhD.

Preklady resumé: PaedDr. Alexandra Bagiová
Mgr. Peter Šoltés, PhD.
a jednotliví autori

Tlač a väzba:

Vydavateľstvo Michala Vaška, Námestie Kráľovnej pokoja 3, Prešov

Vydala: Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok

<http://ff.ku.sk>

Tento zborník vychádza s finančnou podporou
*Fondu na podporu vedy a vydavateľskej činnosti Filozofickej fakulty
Katolíckej univerzity v Ružomberku*

Rok vydania: 2008
Vydanie prvé

ISBN 978-80-8084-405-9
EAN 9788080844059